๚ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส๚

ทีฆนิกาโย

มหาวคฺคปาฬิ

๑. มหาปทานสุตฺตํ

ปุเพฺพนิวาสปฏิสํยุตฺตกถา

๑. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม กเรริกุฏิกายํ๚ อถ โข สมฺพหุลานํ ภิกฺขูนํ ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺตานํ กเรริมณฺฑลมาเฬ สนฺนิสินฺนานํ สนฺนิปติตานํ ปุเพฺพนิวาสปฏิสํยุตฺตา ธมฺมี กถา อุทปาทิ – ‘‘อิติปิ ปุเพฺพนิวาโส, อิติปิ ปุเพฺพนิวาโส’’ติ๚

๒. อโสฺสสิ โข ภควา ทิพฺพาย โสตธาตุยา วิสุทฺธาย อติกฺกนฺตมานุสิกาย เตสํ ภิกฺขูนํ อิมํ กถาสลฺลาปํ๚ อถ โข ภควา อุฎฺฐายาสนา เยน กเรริมณฺฑลมาโฬ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิ, นิสชฺช โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘กายนุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา; กา จ ปน โว อนฺตรากถา วิปฺปกตา’’ติ?

เอวํ วุเตฺต เต ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ‘‘อิธ, ภเนฺต, อมฺหากํ ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺตานํ กเรริมณฺฑลมาเฬ สนฺนิสินฺนานํ สนฺนิปติตานํ ปุเพฺพนิวาสปฏิสํยุตฺตา ธมฺมี กถา อุทปาทิ – ‘อิติปิ ปุเพฺพนิวาโส อิติปิ ปุเพฺพนิวาโส’ติ๚ อยํ โข โน, ภเนฺต, อนฺตรากถา วิปฺปกตา๚ อถ ภควา อนุปฺปโตฺต’’ติ๚

๓. ‘‘อิเจฺฉยฺยาถ โน ตุเมฺห, ภิกฺขเว, ปุเพฺพนิวาสปฏิสํยุตฺตํ ธมฺมิํ กถํ โสตุ’’นฺติ? ‘‘เอตสฺส, ภควา, กาโล; เอตสฺส, สุคต, กาโล; ยํ ภควา ปุเพฺพนิวาสปฏิสํยุตฺตํ ธมฺมิํ กถํ กเรยฺย, ภควโต สุตฺวา [ภควโต วจนํ สุตฺวา (สฺยา.)] ภิกฺขู ธาเรสฺสนฺตี’’ติ๚ ‘‘เตน หิ, ภิกฺขเว, สุณาถ,สาธุกํ มนสิ กโรถ, ภาสิสฺสามี’’ติ๚ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํ๚ ภควา เอตทโวจ –

๔. ‘‘อิโต โส, ภิกฺขเว, เอกนวุติกเปฺป ยํ [เอกนวุโต กโปฺป (สฺยา. กํ. ปี.)] วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ โลเก อุทปาทิ๚ อิโต โส, ภิกฺขเว, เอกติํเส กเปฺป [เอกติํ สกโปฺป (สี.) เอกติํ โส กโปฺป (สฺยา. กํ. ปี.)] ยํ สิขี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ โลเก อุทปาทิ๚ ตสฺมิเญฺญว โข, ภิกฺขเว, เอกติํเส กเปฺป เวสฺสภู ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ โลเก อุทปาทิ๚ อิมสฺมิเญฺญว [อิมสฺมิํ (กตฺถจิ)] โข, ภิกฺขเว, ภทฺทกเปฺป กกุสโนฺธ ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ โลเก อุทปาทิ๚ อิมสฺมิเญฺญว โข, ภิกฺขเว, ภทฺทกเปฺป โกณาคมโน ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ โลเก อุทปาทิ๚ อิมสฺมิเญฺญว โข, ภิกฺขเว, ภทฺทกเปฺป กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ โลเก อุทปาทิ๚ อิมสฺมิเญฺญว โข, ภิกฺขเว, ภทฺทกเปฺป อหํ เอตรหิ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ โลเก อุปฺปโนฺน๚

๕. ‘‘วิปสฺสี, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ขตฺติโย ชาติยา อโหสิ, ขตฺติยกุเล อุทปาทิฯ สิขี, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ขตฺติโย ชาติยา อโหสิ, ขตฺติยกุเล อุทปาทิฯ เวสฺสภู, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ขตฺติโย ชาติยา อโหสิ, ขตฺติยกุเล อุทปาทิฯ กกุสนฺโธ, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ พฺราหฺมโณ ชาติยา อโหสิ, พฺราหฺมณกุเล อุทปาทิฯ โกณาคมโน, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ พฺราหฺมโณ ชาติยา อโหสิ, พฺราหฺมณกุเล อุทปาทิฯ กสฺสโป, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ พฺราหฺมโณ ชาติยา อโหสิ, พฺราหฺมณกุเล อุทปาทิฯ อหํ, ภิกฺขเว, เอตรหิ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ขตฺติโย ชาติยา อโหสึ, ขตฺติยกุเล อุปฺปนฺโนฯ

๖. ‘‘วิปสฺสี , ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โกณฺฑญฺโญ โคตฺเตน อโหสิฯ สิขี, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โกณฺฑญฺโญ โคตฺเตน อโหสิฯ เวสฺสภู, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โกณฺฑญฺโญ โคตฺเตน อโหสิฯ กกุสนฺโธ, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ กสฺสโป โคตฺเตน อโหสิฯ โกณาคมโน, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ กสฺสโป โคตฺเตน อโหสิฯ กสฺสโป, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ กสฺสโป โคตฺเตน อโหสิฯ อหํ, ภิกฺขเว, เอตรหิ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โคตโม โคตฺเตน อโหสึฯ

๗. ‘‘วิปสฺสิสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อสีติวสฺสสหสฺสานิ อายุปฺปมาณํ อโหสิฯ สิขิสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สตฺตติวสฺสสหสฺสานิ อายุปฺปมาณํ อโหสิฯ เวสฺสภุสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สฏฺฐิวสฺสสหสฺสานิ อายุปฺปมาณํ อโหสิฯ กกุสนฺธสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส จตฺตาลีสวสฺสสหสฺสานิ อายุปฺปมาณํ อโหสิฯ โกณาคมนสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ตึสวสฺสสหสฺสานิ อายุปฺปมาณํ อโหสิฯ กสฺสปสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส วีสติวสฺสสหสฺสานิ อายุปฺปมาณํ อโหสิฯ มยฺหํ, ภิกฺขเว, เอตรหิ อปฺปกํ อายุปฺปมาณํ ปริตฺตํ ลหุกํ; โย จิรํ ชีวติ, โส วสฺสสตํ อปฺปํ วา ภิโยฺยฯ

๘. ‘‘วิปสฺสี, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ปาฏลิยา มูเล อภิสมฺพุทฺโธฯ สิขี, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ปุณฺฑรีกสฺส มูเล อภิสมฺพุทฺโธฯ เวสฺสภู, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ สาลสฺส มูเล อภิสมฺพุทฺโธฯ กกุสนฺโธ, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ สิรีสสฺส มูเล อภิสมฺพุทฺโธฯ โกณาคมโน, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อุทุมฺพรสฺส มูเล อภิสมฺพุทฺโธฯ กสฺสโป, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ นิโคฺรธสฺส มูเล อภิสมฺพุทฺโธฯ อหํ, ภิกฺขเว, เอตรหิ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อสฺสตฺถสฺส มูเล อภิสมฺพุทฺโธฯ

๙. ‘‘วิปสฺสิสฺส , ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ขณฺฑติสฺสํ นาม สาวกยุคํ อโหสิ อคฺคํ ภทฺทยุคํฯ สิขิสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อภิภูสมฺภวํ นาม สาวกยุคํ อโหสิ อคฺคํ ภทฺทยุคํฯ เวสฺสภุสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส โสณุตฺตรํ นาม สาวกยุคํ อโหสิ อคฺคํ ภทฺทยุคํฯ กกุสนฺธสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส วิธุรสญฺชีวํ นาม สาวกยุคํ อโหสิ อคฺคํ ภทฺทยุคํฯ โกณาคมนสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ภิโยฺยสุตฺตรํ นาม สาวกยุคํ อโหสิ อคฺคํ ภทฺทยุคํฯ กสฺสปสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ติสฺสภารทฺวาชํ นาม สาวกยุคํ อโหสิ อคฺคํ ภทฺทยุคํฯ มยฺหํ, ภิกฺขเว, เอตรหิ สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานํ นาม สาวกยุคํ อโหสิ อคฺคํ ภทฺทยุคํฯ

๑๐. ‘‘วิปสฺสิสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ตโย สาวกานํ สนฺนิปาตา อเหสุํฯ เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ อฏฺฐสฏฺฐิภิกฺขุสตสหสฺสํ, เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต

อโหสิ ภิกฺขุสตสหสฺสํ, เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ อสีติภิกฺขุสหสฺสานิฯ วิปสฺสิสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อิเม ตโย สาวกานํ สนฺนิปาตา อเหสุํ สเพฺพสํเยว ขีณาสวานํฯ

‘‘สิขิสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ตโย สาวกานํ สนฺนิปาตา อเหสุํฯ เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ ภิกฺขุสตสหสฺสํ, เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ อสีติภิกฺขุสหสฺสานิ, เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ สตฺตติภิกฺขุสหสฺสานิฯ สิขิสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อิเม ตโย สาวกานํ สนฺนิปาตา อเหสุํ สเพฺพสํเยว ขีณาสวานํฯ

‘‘เวสฺสภุสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ตโย สาวกานํ สนฺนิปาตา อเหสุํฯ เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ อสีติภิกฺขุสหสฺสานิ, เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ สตฺตติภิกฺขุสหสฺสานิ, เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ สฎฺฐิภิกฺขุสหสฺสานิฯ เวสฺสภุสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อิเม ตโย สาวกานํ สนฺนิปาตา อเหสุํ สเพฺพสํเยว ขีณาสวานํฯ

‘‘กกุสนฺธสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ จตฺตาลีสภิกฺขุสหสฺสานิฯ กกุสนฺธสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อยํ เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ สเพฺพสํเยว ขีณาสวานํฯ

‘‘โกณาคมนสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ ตึสภิกฺขุสหสฺสานิฯ โกณาคมนสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อยํ เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ สเพฺพสํเยว ขีณาสวานํฯ

‘‘กสฺสปสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ วีสติภิกฺขุสหสฺสานิฯ กสฺสปสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อยํ เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ สเพฺพสํเยว ขีณาสวานํฯ

‘‘มยฺหํ, ภิกฺขเว, เอตรหิ เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ อฑฺฒเตฬสานิ ภิกฺขุสตานิฯ มยฺหํ, ภิกฺขเว, อยํ เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ สเพฺพสํเยว ขีณาสวานํฯ

๑๑. ‘‘วิปสฺสิสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อโสโก นาม ภิกฺขุ อุปฎฺฐาโก อโหสิ อคฺคุปฎฺฐาโกฯ สิขิสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เขมงฺกโร นาม ภิกฺขุ อุปฎฺฐาโก อโหสิ อคฺคุปฎฺฐาโกฯ เวสฺสภุสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อุปสโนฺต นาม ภิกฺขุ อุปฎฺฐาโก อโหสิ อคฺคุปฎฺฐาโกฯ กกุสนฺธสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส พุทฺธิโช นาม ภิกฺขุ อุปฎฺฐาโก อโหสิ อคฺคุปฎฺฐาโกฯ โกณาคมนสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส โสตฺถิโช นาม ภิกฺขุ อุปฎฺฐาโก อโหสิ อคฺคุปฎฺฐาโกฯ กสฺสปสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สพฺพมิโตฺต นาม ภิกฺขุ อุปฎฺฐาโก อโหสิ อคฺคุปฎฺฐาโกฯ มยฺหํ, ภิกฺขเว, เอตรหิ อานโนฺท นาม ภิกฺขุ อุปฎฺฐาโก อโหสิ อคฺคุปฎฺฐาโกฯ

๑๒. ‘‘วิปสฺสิสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส พนฺธุมา นาม ราชา ปิตา อโหสิฯ พนฺธุมตี นาม เทวี มาตา อโหสิ ชเนตฺติ [ชเนตฺตี (สฺยา.)]ฯ พนฺธุมสฺส รโญฺญ พนฺธุม

ตี นาม นครํ ราชธานี อโหสิฯ

“สิขิสฺส , ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อรุโณ นาม ราชา ปิตา อโหสิฯ ปภาวตี นาม เทวี มาตา อโหสิ ชเนตฺติฯ อรุณสฺส รโญฺญ อรุณวตี นาม นครํ ราชธานี อโหสิฯ

“เวสฺสภุสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สุปฺปติโต นาม [สุปฺปตีโต นาม (สฺยา.)] ราชา ปิตา อโหสิฯ วสฺสวตี นาม [ยสวตี นาม (สฺยา. ปี.)] เทวี มาตา อโหสิ ชเนตฺติฯ สุปฺปติตสฺส รโญฺญ อโนมํ นาม นครํ ราชธานี อโหสิฯ

“กกุสนฺธสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อคฺคิทตฺโต นาม พฺราหฺมโณ ปิตา อโหสิฯ วิสาขา นาม พฺราหฺมณี มาตา อโหสิ ชเนตฺติฯ เตน โข ปน, ภิกฺขเว, สมเยน เขโม นาม ราชา อโหสิฯ เขมสฺส รโญฺญ เขมวตี นาม นครํ ราชธานี อโหสิฯ

“โกณาคมนสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ยญฺญทตฺโต นาม พฺราหฺมโณ ปิตา อโหสิฯ อุตฺตรา นาม พฺราหฺมณี มาตา อโหสิ ชเนตฺติฯ เตน โข ปน, ภิกฺขเว, สมเยน โสโภ นาม ราชา อโหสิฯ โสภสฺส รโญฺญ โสภวตี นาม นครํ ราชธานี อโหสิฯ

“กสฺสปสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส พฺรหฺมทตฺโต นาม พฺราหฺมโณ ปิตา อโหสิฯ ธนวตี นาม พฺราหฺมณี มาตา อโหสิ ชเนตฺติฯ เตน โข ปน, ภิกฺขเว, สมเยน กิกี นาม [กึ กี นาม (สฺยา.)] ราชา อโหสิฯ กิกิสฺส รโญฺญ พาราณสี นาม นครํ ราชธานี อโหสิฯ

“มยฺหํ, ภิกฺขเว, เอตรหิ สุโทฺธทโน นาม ราชา ปิตา อโหสิฯ มายา นาม เทวี มาตา อโหสิ ชเนตฺติฯ กปิลวตฺถุ นาม นครํ ราชธานี อโหสี”ติฯ อิทมโวจ ภควา, อิทํ วตฺวาน สุคโต อุฎฺฐายาสนา วิหารํ ปาวิสิฯ

๑๓. อถ โข เตสํ ภิกฺขูนํ อจิรปกฺกนฺตสฺส ภควโต อยมนฺตรากถา อุทปาทิ – “อจฺฉริยํ, อาวุโส, อพฺภุตํ, อาวุโส, ตถาคตสฺส มหิทฺธิกตา มหานุภาวตาฯ ยตฺร หิ นาม ตถาคโต อตีเต พุเทฺธ ปรินิพฺพุเต ฉินฺนปปเญฺจ ฉินฺนวฎุเม ปริยาทินฺนวเฎฺฎ สพฺพทุกฺขวีติวเตฺต ชาติโตปิ อนุสฺสริสฺสติ, นามโตปิ อนุสฺสริสฺสติ, โคตฺตโตปิ อนุสฺสริสฺสติ, อายุปฺปมาณโตปิ อนุสฺสริสฺสติ, สาวกยุคโตปิ อนุสฺสริสฺสติ, สาวกสนฺนิปาตโตปิ อนุสฺสริสฺสติ – ‘เอวํชจฺจา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิติปิ, เอวํนามา เอวํโคตฺตา เอวํสีลา เอวํธมฺมา เอวํปญฺญา เอวํวิหารี เอวํวิมุตฺตา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิติปี’”ติฯ

“กึ นุ โข, อาวุโส, ตถาคตเสฺสว นุ โข เอสา ธมฺมธาตุ สุปฺปฎิวิทฺธา, ยสฺสา ธมฺมธาตุยา สุปฺปฎิวิทฺธตฺตา ตถาคโต อตีเต พุเทฺธ ปรินิพฺพุเต ฉินฺนปปเญฺจ ฉินฺนวฎุเม ปริยาทินฺนวเฎฺฎ สพฺพทุกฺขวีติวเตฺต ชาติโตปิ อนุสฺสรติ, นามโตปิ อนุสฺสรติ, โคตฺตโตปิ อนุสฺสรติ, อายุปฺปมาณโตปิ อนุสฺสรติ, สาวกยุคโตปิ อนุสฺสรติ, สาวกสนฺนิปาตโตปิ อนุสฺสรติ – ‘เอวํชจฺจา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิติปิ, เอวํนามา เอวํโคตฺตา เอวํสีลา เอวํธมฺมา เอวํปญฺญา เอวํวิหารี เอวํวิมุตฺตา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิติปี’ติ, อุทาหุ เทวตา ตถาคตสฺส เอตมตฺถํ อาโรเจสุํ, เยน ตถาคโต อตีเต พุเทฺธ ปรินิพฺพุเต ฉินฺนปปเญฺจ ฉินฺนวฎุเม ปริยาทินฺนวเฎฺฎ สพฺพทุกฺขวีติวเตฺต ชาติโตปิ อนุสฺสรติ, นามโตปิ อนุสฺสรติ, โคตฺตโตปิ อนุสฺสรติ, อายุปฺปมาณโตปิ อนุสฺสรติ, สาวกยุคโตปิ อนุสฺสรติ, สาวกสนฺนิปาตโตปิ อนุสฺสรติ – ‘เอวํชจฺจา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิ

ติปิ, เอวํนามา เอวํโคตฺตา เอวํสีลา เอวํธมฺมา เอวํปญฺญา เอวํวิหารี เอวํวิมุตฺตา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิติปี’’’ติฯ อยญฺจ หิทํ เตสํ ภิกฺขูนํ อนฺตรากถา วิปฺปกตา โหติฯ

๑๔. อถ โข ภควา สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต เยน กเรริมณฺฑลมาโฬ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ นิสชฺช โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘กายนฺวตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา; กา จ ปน โว อนฺตรากถา วิปฺปกตา’’ติ?

เอวํ วุเตฺต เต ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ‘‘อิธ, ภเนฺต, อมฺหากํ อจิรปกฺกนฺตสฺส ภควโต อยํ อนฺตรากถา อุทปาทิ – ‘อจฺฉริยํ, อาวุโส, อพฺภุตํ, อาวุโส, ตถาคตสฺส มหิทฺธิกตา มหานุภาวตา, ยตฺร หิ นาม ตถาคโต อตีเต พุเทฺธ ปรินิพฺพุเต ฉินฺนปปเญฺจ ฉินฺนวฎุเม ปริยาทินฺนวเฎฺฎ สพฺพทุกฺขวีติวเตฺต ชาติโตปิ อนุสฺสริสฺสติ, นามโตปิ อนุสฺสริสฺสติ, โคตฺตโตปิ อนุสฺสริสฺสติ, อายุปฺปมาณโตปิ อนุสฺสริสฺสติ, สาวกยุคโตปิ อนุสฺสริสฺสติ, สาวกสนฺนิปาตโตปิ อนุสฺสริสฺสติ – ‘‘เอวํชจฺจา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิติปิ , เอวํนามา เอวํโคตฺตา เอวํสีลา เอวํธมฺมา เอวํปญฺญา เอวํวิหารี เอวํวิมุตฺตา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิติปี’’ติฯ กึ นุ โข, อาวุโส, ตถาคตเสฺสว นุ โข เอสา ธมฺมธาตุ สุปฺปฏิวิทฺธา, ยสฺสา ธมฺมธาตุยา สุปฺปฏิวิทฺธตฺตา ตถาคโต อตีเต พุเทฺธ ปรินิพฺพุเต ฉินฺนปปเญฺจ ฉินฺนวฎุเม ปริยาทินฺนวเฎฺฎ สพฺพทุกฺขวีติวเตฺต ชาติโตปิ อนุสฺสรติ, นามโตปิ อนุสฺสรติ, โคตฺตโตปิ อนุสฺสรติ, อายุปฺปมาณโตปิ อนุสฺสรติ, สาวกยุคโตปิ อนุสฺสรติ, สาวกสนฺนิปาตโตปิ อนุสฺสรติ – ‘‘เอวํชจฺจา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิติปิ, เอวํนามา เอวํโคตฺตา เอวํสีลา เอวํธมฺมา เอวํปญฺญา เอวํวิหารี เอวํวิมุตฺตา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิติปี’’ติฯ อุทาหุ เทวตา ตถาคตสฺส เอตมตฺถํ อาโรเจสุํ, เยน ตถาคโต อตีเต พุเทฺธ ปรินิพฺพุเต ฉินฺนปปเญฺจ ฉินฺนวฎุเม ปริยาทินฺนวเฎฺฎ สพฺพทุกฺขวีติวเตฺต ชาติโตปิ อนุสฺสรติ, นามโตปิ อนุสฺสรติ, โคตฺตโตปิ อนุสฺสรติ, อายุปฺปมาณโตปิ อนุสฺสรติ, สาวกยุคโตปิ อนุสฺสรติ, สาวกสนฺนิปาตโตปิ อนุสฺสรติ – ‘เอวํชจฺจา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิติปิ, เอวํนามา เอวํโคตฺตา เอวํสีลา เอวํธมฺมา เอวํปญฺญา เอวํวิหารี เอวํวิมุตฺตา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิติปี’ติ? อยํ โข โน, ภเนฺต, อนฺตรากถา วิปฺปกตา, อถ ภควา อนุปฺปโตฺต’’ติฯ

๑๕. ‘‘ตถาคตเสฺสเวสา, ภิกฺขเว, ธมฺมธาตุ สุปฺปฏิวิทฺธา, ยสฺสา ธมฺมธาตุยา สุปฺปฏิวิทฺธตฺตา ตถาคโต อตีเต พุเทฺธ ปรินิพฺพุเต ฉินฺนปปเญฺจ ฉินฺนวฎุเม ปริยาทินฺนวเฎฺฎ สพฺพทุกฺขวีติวเตฺต ชาติโตปิ อนุสฺสรติ, นามโตปิ อนุสฺสรติ, โคตฺตโตปิ อนุสฺสรติ, อายุปฺปมาณโตปิ อนุสฺสรติ, สาวกยุคโตปิ อนุสฺสรติ, สาวกสนฺนิปาตโตปิ อนุสฺสรติ – ‘เอวํชจฺจา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิติปิ, เอวํนามา เอวํโคตฺตา เอวํสีลา เอวํธมฺมา เอวํปญฺญา เอวํวิหารี เอวํวิมุตฺตา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิติปี’ติฯ เทวตาปิ ตถาคตสฺส เอตมตฺถํ อาโรเจสุํ, เยน ตถาคโต อตีเต พุเทฺธ ปรินิพฺพุเต ฉินฺนปปเญฺจ ฉินฺนวฎุเม ปริยาทินฺนวเฎฺฎ สพฺพทุกฺขวีติวเตฺต ชาติโตปิ อนุสฺสรติ, นามโตปิ อนุสฺสรติ, โคตฺตโตปิ อนุสฺสรติ, อายุปฺปมาณโตปิ อนุสฺสรติ, สาวกยุคโตปิ อนุสฺสรติ, สาวกสนฺนิปาตโตปิ อนุสฺสรติ – ‘เอวํชจฺจา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิติปิ, เอวํนามา เอวํโคตฺตา เอวํสีลา เอวํธมฺมา เอวํปญฺญา เอวํวิหารี เอวํวิมุตฺตา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิติปี’ติฯ

‘‘อิเจฺฉยฺยาถ โน ตุเมฺห, ภิกฺขเว, ภิเยฺยโสมตฺตาย ปุเพฺพนิวาสปฏิสํยุตฺตํ ธมฺมึ กถํ โสตุ’’นฺติ? ‘‘เอตสฺส, ภควา, กาโล; เอตสฺส, สุคต, กาโล; ยํ ภควา ภิเยฺยโสมตฺตาย ปุเพฺพนิวาสปฏิสํยุตฺตํ ธมฺมึ กถํ กเรยฺย, ภควโต สุตฺวา ภิกฺขู ธาเรสฺสนฺตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภิกฺขเว , สุณาถ, สาธุกํ มนสิ กโรถ, ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

๑๖. ‘‘อิโต โส, ภิกฺขเว, เอกนวุติกปฺเป ยํ วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก อุทปาทิฯ วิปสฺสี, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ขตฺติโย ชาติยา อโหสิ, ขตฺติยกุเล อุทปาทิฯ วิปสฺสี, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โกณฺฑญฺโญ โคตฺเตน อโหสิฯ วิปสฺสิสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อสีติวสฺสสหสฺสานิ อายุปฺปมาณํ อโหสิฯ วิปสฺสี, ภิกฺขเว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ปาฏลิยา มูเล อภิสมฺพุทฺโธฯ วิปสฺสิสฺส, ภิกฺขเว , ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ขณฺฑติสฺสํ นาม สาวกยุคํ อโหสิ อคฺคํ ภทฺทยุคํฯ วิปสฺสิสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ตโย สาวกานํ สนฺนิปาตา อเหสุํฯ เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ อฏฺฐสฏฺฐิภิกฺขุสตสหสฺสํ, เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ ภิกฺขุสตสหสฺสํ, เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ อสีติภิกฺขุสหสฺสานิฯ วิปสฺสิสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อิเม ตโย สาวกานํ สนฺนิปาตา อเหสุํ สพฺเพสํเยว ขีณาสวานํฯ วิปสฺสิสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อโสโก นาม ภิกฺขุ อุปฏฺฐาโก อโหสิ อคฺคุปฏฺฐาโกฯ วิปสฺสิสฺส, ภิกฺขเว, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส พนฺธุมา นาม ราชา ปิตา อโหสิฯ พนฺธุมตี นาม เทวี มาตา อโหสิ ชเนตฺติฯ พนฺธุมสฺส รญฺโญ พนฺธุมตี นาม นครํ ราชธานี อโหสิฯ

โพธิสตฺตธมฺมตา

๑๗. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี โพธิสตฺโต ตุสิตา กายา จวิตฺวา สโต สมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิํ โอกฺกมิฯ อยเมตฺถ ธมฺมตาฯ

๑๘. ‘‘ธมฺมตา, เอสา, ภิกฺขเว, ยทา โพธิสตฺโต ตุสิตา กายา จวิตฺวา มาตุกุจฺฉิํ โอกฺกมติฯ อถ สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย อปฺปมาโณ อุฬาโร โอภาโส ปาตุภวติ อติกฺกเมฺมว เทวานํ เทวานุภาวํฯ ยาปิ ตา โลกนฺตริกา อฆา อสํวุตา อนฺธการา อนฺธการติมิสา , ยตฺถ ปิเม จนฺทิมสูริยา เอวํมหิทฺธิกา เอวํมหานุภาวา อาภาย นานุโภนฺติ, ตตฺถปิ อปฺปมาโณ อุฬาโร โอภาโส ปาตุภวติ อติกฺกเมฺมว เทวานํ เทวานุภาวํฯ เยปิ ตตฺถ สตฺตา อุปปนฺนา, เตปิ เตโนภาเสน อญฺญมญฺญํ สญฺชานนฺติ – ‘อเญฺญปิ กิร, โภ, สนฺติ สตฺตา อิธูปปนฺนา’ติฯ อยญฺจ ทสสหสฺสี โลกธาตุ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวธติฯ อปฺปมาโณ จ อุฬาโร โอภาโส โลเก ปาตุภวติ อติกฺกเมฺมว เทวานํ เทวานุภาวํฯ อยเมตฺถ ธมฺมตาฯ

๑๙. ‘‘ธมฺมตา เอสา, ภิกฺขเว, ยทา โพธิสตฺโต มาตุกุจฺฉิํ โอกฺกนฺโต โหติ, จตฺตาโร นํ เทวปุตฺตา จตุทฺทิสํ [จาตุทฺทิสํ (สฺยา.)] รกฺขาย อุปคจฺฉนฺติ – ‘มา นํ โพธิสตฺตํ วา โพธิสตฺตมาตรํ วา มนุสฺโส วา อมนุสฺโส วา โกจิ วา วิเหเฐสี’ติฯ อยเมตฺถ ธมฺมตาฯ

๒๐. ‘‘ธมฺมตา เอสา, ภิกฺขเว, ยทา โพธิสตฺโต มาตุกุจฺฉิํ โอกฺกนฺโต โหติ, ปกติยา สีลวตี โพธิสตฺตมาตา โหติ, วิรตา ปาณาติปาตา, วิรตา อทินฺนาทานา, วิรตา กาเมสุมิจฺฉาจารา , วิรตา มุสาวาทา, วิรตา สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฏฺฐานาฯ อยเมตฺถ ธมฺมตาฯ

๒๑. ‘‘ธมฺมตา เอสา, ภิกฺขเว, ยทา โพธิสตฺโต มาตุกุจฺฉิํ โอกฺกนฺโต โหติ, น โพธิสตฺตมาตุ ปุริเสสุ มานสํ อุปฺปชฺชติ กามคุณูปสํหิตํ, อนติกฺกมนียา จ โพธิสตฺตมาตา โหติ เกนจิ ปุริเสน รตฺตจิเตฺตนฯ อยเมตฺถ ธมฺมตาฯ

๒๒. ‘‘ธมฺมตา เอสา, ภิกฺขเว, ยทา โพธิสโตฺต มาตุกุจฺฉึ โอกฺกโนฺต โหติ, ลาภินี โพธิสตฺตมาตา โหติ ปญฺจนฺนํ กามคุณานํฯ สา ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิตา สมงฺคีภูตา ปริจาเรติฯ อยเมตฺถ ธมฺมตาฯ

๒๓. ‘‘ธมฺมตา เอสา, ภิกฺขเว, ยทา โพธิสโตฺต มาตุกุจฺฉึ โอกฺกโนฺต โหติ, น โพธิสตฺตมาตุ โกจิเทว อาพาโธ อุปฺปชฺชติฯ สุขินี โพธิสตฺตมาตา โหติ อกิลนฺตกายา, โพธิสตฺตญฺจ โพธิสตฺตมาตา ติโรกุจฺฉิคตํ ปสฺสติ สพฺพงฺคปจฺจงฺคึ อหีนินฺทฺริยํฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, มณิ เวฬุริโย สุโภ ชาติมา อฏฺฐํโส สุปริกมฺมกโต อโจฺฉ วิปฺปสโนฺน อนาวิโล สพฺพาการสมฺปโนฺนฯ ตตฺราสฺส [ตตฺรสฺส (สฺยา.)] สุตฺตํ อาวุตํ นีลํ วา ปีตํ วา โลหิตํ วา โอทาตํ วา ปณฺฑุสุตฺตํ วาฯ ตเมนํ จกฺขุมา ปุริโส หเตฺถ กริตฺวา ปจฺจเวเกฺขยฺย – ‘อยํ โข มณิ เวฬุริโย สุโภ ชาติมา อฏฺฐํโส สุปริกมฺมกโต อโจฺฉ วิปฺปสโนฺน อนาวิโล สพฺพาการสมฺปโนฺนฯ ตตฺริทํ สุตฺตํ อาวุตํ นีลํ วา ปีตํ วา โลหิตํ วา โอทาตํ วา ปณฺฑุสุตฺตํ วา’ติฯ เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยทา โพธิสโตฺต มาตุกุจฺฉึ โอกฺกโนฺต โหติ, น โพธิสตฺตมาตุ โกจิเทว อาพาโธ อุปฺปชฺชติ, สุขินี โพธิสตฺตมาตา โหติ อกิลนฺตกายา , โพธิสตฺตญฺจ โพธิสตฺตมาตา ติโรกุจฺฉิคตํ ปสฺสติ สพฺพงฺคปจฺจงฺคึ อหีนินฺทฺริยํฯ อยเมตฺถ ธมฺมตาฯ

๒๔. ‘‘ธมฺมตา เอสา, ภิกฺขเว, สตฺตาหชาเต โพธิสเตฺต โพธิสตฺตมาตา กาลงฺกโรติ ตุสิตํ กายํ อุปฺปชฺชติฯ อยเมตฺถ ธมฺมตาฯ

๒๕. ‘‘ธมฺมตา เอสา, ภิกฺขเว, ยถา อญฺญา อิตฺถิกา นว วา ทส วา มาเส คพฺภํ กุจฺฉินา ปริหริตฺวา วิชายนฺติ, น เหวํ โพธิสตฺตํ โพธิสตฺตมาตา วิชายติฯ ทเสว มาสานิ โพธิสตฺตํ โพธิสตฺตมาตา กุจฺฉินา ปริหริตฺวา วิชายติฯ อยเมตฺถ ธมฺมตาฯ

๒๖. ‘‘ธมฺมตา เอสา, ภิกฺขเว, ยถา อญฺญา อิตฺถิกา นิสินฺนา วา นิปนฺนา วา วิชายนฺติ, น เหวํ โพธิสตฺตํ โพธิสตฺตมาตา วิชายติฯ ฐิตาว โพธิสตฺตํ โพธิสตฺตมาตา วิชายติฯ อยเมตฺถ ธมฺมตาฯ

๒๗. ‘‘ธมฺมตา เอสา, ภิกฺขเว, ยทา โพธิสโตฺต มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ, เทวา ปฐมํ ปฏิคฺคณฺหนฺติ, ปจฺฉา มนุสฺสาฯ อยเมตฺถ ธมฺมตาฯ

๒๘. ‘‘ธมฺมตา เอสา, ภิกฺขเว, ยทา โพธิสโตฺต มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ, อปฺปโตฺตว โพธิสโตฺต ปถวึ โหติ, จตฺตาโร นํ เทวปุตฺตา ปฏิคฺคเหตฺวา มาตุ ปุรโต ฐเปนฺติ – ‘อตฺตมนา, เทวิ, โหหิ; มเหสโกฺข เต ปุโตฺต อุปฺปโนฺน’ติฯ อยเมตฺถ ธมฺมตาฯ

๒๙. ‘‘ธมฺมตา เอสา, ภิกฺขเว, ยทา โพธิสโตฺต มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ, วิสโทว นิกฺขมติ อมกฺขิโต อุเทน [อุเทฺทน (สฺยา.), อุทเรน (กตฺถจิ)] อมกฺขิโต เสเมฺหน อมกฺขิโต รุหิเรน อมกฺขิโต เกนจิ อสุจินา สุโทฺธ [วิสุโทฺธ (สฺยา.)] วิสโทฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, มณิรตนํ กาสิเก วเตฺถ นิกฺขิตฺตํ เนว มณิรตนํ กาสิกํ วตฺถํ มเกฺขติ, นาปิ กาสิกํ วตฺถํ มณิรตนํ มเกฺขติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อุภินฺนํ สุทฺธตฺตาฯ เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยทา โพธิสโตฺต มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ, วิสโทว นิกฺขมติ อมกฺขิโต, อุเทน อมกฺขิโต เสเมฺหน อมกฺขิโต รุหิเรน อมกฺขิโต เกนจิ อสุจินา สุโทฺธ วิสโทฯ อยเมตฺถ ธมฺมตาฯ

๓๐. ‘‘ธมฺมตา เอสา, ภิกฺขเว, ยทา โพธิสตฺโต มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ, เทฺว อุทกสฺส ธารา อนฺตลิกฺขา ปาตุภวนฺติ – เอกา สีตสฺส เอกา อุณฺหสฺส เยน โพธิสตฺตสฺส อุทกกิจฺจํ กโรนฺติ มาตุ จฯ อยเมตฺถ ธมฺมตาฯ

๓๑. ‘‘ธมฺมตา เอสา, ภิกฺขเว, สมฺปติชาโต โพธิสตฺโต สเมหิ ปาเทหิ ปติฏฺฐหิตฺวา อุตฺตราภิมุโข [อุตฺตเรนาภิมุโข (สฺยา.) อุตฺตเรนมุโข (ก.)] สตฺตปทวีติหาเรน คจฺฉติ เสตมฺหิ ฉตฺเต อนุธาริยมาเน, สพฺพา จ ทิสา อนุวิโลเกติ, อาสภิํ วาจํ ภาสติ ‘อโคฺคหมสฺมิ โลกสฺส, เชฏฺโฐหมสฺมิ โลกสฺส, เสฏฺโฐหมสฺมิ โลกสฺส, อยมนฺติมา ชาติ, นตฺถิทานิ ปุนพฺภโว’ติฯ อยเมตฺถ ธมฺมตาฯ

๓๒. ‘‘ธมฺมตา เอสา, ภิกฺขเว, ยทา โพธิสตฺโต มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ, อถ สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย อปฺปมาโณ อุฬาโร โอภาโส ปาตุภวติ, อติกฺกเมฺมว เทวานํ เทวานุภาวํฯ ยาปิ ตา โลกนฺตริกา อฆา อสํวุตา อนฺธการา อนฺธการติมิสา, ยตฺถ ปิเม จนฺทิมสูริยา เอวํมหิทฺธิกา เอวํมหานุภาวา อาภาย นานุโภนฺติ, ตตฺถปิ อปฺปมาโณ อุฬาโร โอภาโส ปาตุภวติ อติกฺกเมฺมว เทวานํ เทวานุภาวํฯ เยปิ ตตฺถ สตฺตา อุปปนฺนา, เตปิ เตโนภาเสน อญฺญมญฺญํ สญฺชานนฺติ – ‘อเญฺญปิ กิร, โภ, สนฺติ สตฺตา อิธูปปนฺนา’ติฯ อยญฺจ ทสสหสฺสี โลกธาตุ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวธติ อปฺปมาโณ จ อุฬาโร โอภาโส โลเก ปาตุภวติ อติกฺกเมฺมว เทวานํ เทวานุภาวํฯ อยเมตฺถ ธมฺมตาฯ

ทฺวตฺติํสมหาปุริสลกฺขณา

๓๓. ‘‘ชาเต โข ปน, ภิกฺขเว, วิปสฺสิมฺหิ กุมาเร พนฺธุมโต รโญฺญ ปฏิเวเทสุํ – ‘ปุโตฺต เต, เทว [เทว เต (ก.)], ชาโต, ตํ เทโว ปสฺสตู’ติฯ อทฺทสา โข, ภิกฺขเว, พนฺธุมา ราชา วิปสฺสิํ กุมารํ, ทิสฺวา เนมิเตฺต พฺราหฺมเณ อามนฺตาเปตฺวา เอตทโวจ – ‘ปสฺสนฺตุ โภโนฺต เนมิตฺตา พฺราหฺมณา กุมาร’นฺติฯ อทฺทสํสุ โข, ภิกฺขเว, เนมิตฺตา พฺราหฺมณา วิปสฺสิํ กุมารํ, ทิสฺวา พนฺธุมนฺตํ ราชานํ เอตทโวจุํ – ‘อตฺตมโน, เทว, โหหิ, มเหสโกฺข เต ปุโตฺต อุปฺปโนฺน, ลาภา เต, มหาราช, สุลทฺธํ เต, มหาราช, ยสฺส เต กุเล เอวรูโป ปุโตฺต อุปฺปโนฺนฯ อยญฺหิ, เทว, กุมาโร ทฺวตฺติํสมหาปุริสลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต, เยหิ สมนฺนาคตสฺส มหาปุริสสฺส เทฺวว คติโย ภวนฺติ อนญฺญาฯ สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรโนฺต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปโตฺต สตฺตรตนสมนฺนาคโตฯ ตสฺสิมานิ สตฺตรตนานิ ภวนฺติฯ เสยฺยถิทํ – จกฺกรตนํ หตฺถิรตนํ อสฺสรตนํ มณิรตนํ อิตฺถิรตนํ คหปติรตนํ ปริณายกรตนเมว สตฺตมํฯ ปโรสหสฺสํ โข ปนสฺส ปุตฺตา ภวนฺติ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนาฯ โส อิมํ ปถวิํ สาครปริยนฺตํ อทเณฺฑน อสเตฺถน ธเมฺมน อภิวิชิย อชฺฌาวสติฯ สเจ โข ปน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ, อรหํ โหติ สมฺมาสมฺพุโทฺธ โลเก วิวฏฺฏจฺฉโทฯ

๓๔. ‘กตเมหิ จายํ, เทว, กุมาโร ทฺวตฺติํสมหาปุริสลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต, เยหิ สมนฺนาคตสฺส มหาปุริสสฺส เทฺวว คติโย ภวนฺติ อนญฺญาฯ สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรโนฺต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปโตฺต สตฺตรตนสมนฺนาคโตฯ ตสฺสิมานิ สตฺตรตนานิ ภวนฺติ ฯ เสยฺยถิทํ – จกฺกรตนํ หตฺถิรตนํ อสฺสรตนํ มณิรตนํ อิตฺถิรตนํ คหปติรตนํ ปริณายกรตนเมว สตฺตมํฯ ปโรสหสฺสํ โข ปนสฺส ปุตฺตา ภวนฺติ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนาฯ โส อิมํ ปถวิํ สาครปริยนฺตํ อทเณฺฑน อสเตฺถน ธเมฺมน อภิวิชิย อชฺฌาวสติฯ สเจ โข ปน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ, อรหํ โหติ สมฺมาสมฺพุโทฺธ โลเก วิวฏฺฏจฺฉโทฯ

๓๕. ‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร สุปฺปติฏฺฐิตปาโทฯ ยํ ปายํ, เทว, กุมาโร สุปฺปติฏฺฐิตปาโทฯ อิทมฺปิสฺส มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณํ ภวติฯ

‘อิมสฺส, เทว [อิมสฺส หิ เทว (?)], กุมารสฺส เหฏฺฐา ปาทตเลสุ จกฺกานิ ชาตานิ สหสฺสารานิ สเนมิกานิ สนาภิกานิ สพฺพาการปริปูรานิฯ ยมฺปิ, อิมสฺส เทว, กุมารสฺส เหฏฺฐา ปาทตเลสุ จกฺกานิ ชาตานิ สหสฺสารานิ สเนมิกานิ สนาภิกานิ สพฺพาการปริปูรานิ, อิทมฺปิสฺส มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณํ ภวติฯ

‘อยญฺหิ เทว, กุมาโร อายตปณฺหี…เป….

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร ทีฆงฺคุลี…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร มุทุตลุนหตฺถปาโท…

‘อยญฺหิ, เทว กุมาโร ชาลหตฺถปาโท…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร อุสฺสงฺขปาโท…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร เอณิชงฺโฆ…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร ฐิตโกว อโนนมโนฺต อุโภหิ ปาณิตเลหิ ชณฺณุกานิ ปริมสติ [ปรามสติ (ก.)] ปริมชฺชติ…

‘อยญฺหิ , เทว, กุมาโร โกโสหิตวตฺถคุโยฺห…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร สุวณฺณวโณฺณ กญฺจนสนฺนิภตฺตโจ…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร สุขุมจฺฉวี; สุขุมตฺตา ฉวิยา รโชชลฺลํ กาเย น อุปลิมฺปติ [อุปลิปฺปติ (สฺยา.)] …

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร เอเกกโลโม; เอเกกานิ โลมานิ โลมกูเปสุ ชาตานิ…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร อุทฺธคฺคโลโม; อุทฺธคฺคานิ โลมานิ ชาตานิ นีลานิ อญฺชนวณฺณานิ กุณฺฑลาวฏฺฏานิ ทกฺขิณาวฏฺฏกชาตานิ…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร พฺรหฺมุชุคโตฺต…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร สตฺตุสฺสโท…

‘อยญฺหิ , เทว, กุมาโร สีหปุพฺพทฺธกาโย…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร จิตนฺตรํโส [ปิตนฺตรํโส (สฺยา.)] …

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร นิโคฺรธปริมณฺฑโล ยาวตกฺวสฺส กาโย ตาวตกฺวสฺส พฺยาโม, ยาวตกฺวสฺส พฺยาโม, ตาวตกฺวสฺส กาโย…

‘อยญฺหิ , เทว, กุมาโร สมวฏฺฏกฺขนฺธ…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร รสคฺคสคฺคี…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร สีหหนุ…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร จตฺตาลีสทนฺต…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร สมทนฺต…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร อวิรฬทนฺต…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร สุสุกฺกทาโฐ…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร ปหูตชิโวฺห…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร พฺรหฺมสฺสโร กรวีกภาณี…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร อภินีลเนตฺต…

‘อยญฺหิ, เทว, กุมาโร โคปขุโม…

อิมสฺส, เทว, กุมารสฺส อุณฺณา ภมุกนฺตเร ชาตา โอทาตา มุทุตูลสนฺนิภาฯ ยมฺปิ อิมสฺส เทว กุมารสฺส อุณฺณา ภมุกนฺตเร ชาตา โอทาตา มุทุตูลสนฺนิภา, อิทมฺปิมสฺส มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณํ ภวติฯ

‘อยญฺหิ , เทว, กุมาโร อุณฺหีสสีโสฯ ยํ ปายํ, เทว, กุมาโร อุณฺหีสสีโส, อิทมฺปิสฺส มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณํ ภวติฯ

๓๖. ‘อิเมหิ โข อยํ, เทว, กุมาโร ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต, เยหิ สมนฺนาคตสฺส มหาปุริสสฺส เทฺวว คติโย ภวนฺติ อนญฺญาฯ สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรนฺโต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปตฺโต สตฺตรตนสมนฺนาคโตฯ ตสฺสิมานิ สตฺตรตนานิ ภวนฺติฯ เสยฺยถิทํ – จกฺกรตนํ หตฺถิรตนํ อสฺสรตนํ มณิรตนํ อิตฺถิรตนํ คหปติรตนํ ปริณายกรตนเมว สตฺตมํฯ ปโรสหสฺสํ โข ปนสฺส ปุตฺตา ภวนฺติ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนาฯ โส อิมํ ปถวึ สาครปริยนฺตํ อทเณฺฑน อสเตฺถน ธเมฺมน [ธเมฺมน สเมน (สฺยา.)] อภิวิชิย อชฺฌาวสติฯ สเจ โข ปน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ, อรหํ โหติ สมฺมาสมฺพุโทฺธ โลเก วิวฏฺฏจฺฉโท’ติฯ

วิปสฺสีสมญฺญา

๓๗. “อถ โข, ภิกฺขเว, พนฺธุมา ราชา เนมิเตฺต พฺราหฺมเณ อหเตหิ วเตฺถหิ อจฺฉาทาเปตฺวา [อจฺฉาเทตฺวา (สฺยา.)] สพฺพกาเมหิ สนฺตเปฺปสิฯ อถ โข, ภิกฺขเว, พนฺธุมา ราชา วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ธาติโย อุปฏฺฐาเปสิฯ อญฺญา ขีรํ ปาเยนฺติ, อญฺญา นฺหาเปนฺติ, อญฺญา ธาเรนฺติ, อญฺญา องฺเกน ปริหรนฺติฯ ชาตสฺส โข ปน, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส เสตจฺฉตฺตํ ธารยิตฺถ ทิวา เจว รตฺติญฺจ – ‘มา นํ สีตํ วา อุณฺหํ วา ติณํ วา รโช วา อุสฺสาโว วา พาธยิตฺถา’ติฯ

ชาโต โข ปน, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร พหุโน ชนสฺส ปิโย อโหสิ มนาโปฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, อุปฺปลํ วา ปทุมํ วา ปุณฺฑรีกํ วา พหุโน ชนสฺส ปิยํ มนาปํ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร พหุโน ชนสฺส ปิโย อโหสิ มนาโปฯ สฺวาสฺสุทํ อเงฺกเนว องฺกํ ปริหริยติฯ

๓๘. ''ชาโต โข ปน, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร มญฺชุสฺสโร จ [กุมาโร พฺรหฺมสฺสโร มญฺชุสฺสโร จ (สี. ก.)] อโหสิ วคฺคุสฺสโร จ มธุรสฺสโร จ เปมนิยสฺสโร จฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, หิมวเนฺต ปพฺพเต กรวีกา นาม สกุณชาติ มญฺชุสฺสรา จ วคฺคุสฺสรา จ มธุรสฺสรา จ เปมนิยสฺสรา จ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร มญฺชุสฺสโร จ อโหสิ วคฺคุสฺสโร จ มธุรสฺสโร จ เปมนิยสฺสโร จฯ

๓๙. ''ชาตสฺส โข ปน, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส กมฺมวิปากชํ ทิพฺพจกฺขุ ปาตุรโหสิ เยน สุทํ [เยน ทูรํ (สฺยา.)] สมนฺตา โยชนํ ปสฺสติ ทิวา เจว รตฺติญฺจฯ

๔๐. ''ชาโต โข ปน, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร อนิมิสโนฺต เปกฺขติ เสยฺยถาปิ เทวา ตาวตึสาฯ 'อนิมิสโนฺต กุมาโร เปกฺขตี'ติ โข, ภิกฺขเว [อนิมิสโนฺต เปกฺขติ, ชาตสฺส โข ปน ภิกฺขเว (ก.)], วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส 'วิปสฺสี วิปสฺสี' เตฺวว สมญฺญา อุทปาทิฯ

๔๑. ''อถ โข, ภิกฺขเว, พนฺธุมา ราชา อตฺถกรเณ [อฎฺฎ กรเณ (สฺยา.)] นิสิโนฺน วิปสฺสึ กุมารํ อเงฺก นิสีทาเปตฺวา อเตฺถ อนุสาสติ ฯ ตตฺร สุทํ, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร ปิตุอเงฺก นิสิโนฺน วิเจยฺย วิเจยฺย อเตฺถ ปนายติ ญาเยน [อเฎฺฎ ปนายติ ญาเณน (สฺยา.)]ฯ วิเจยฺย วิเจยฺย กุมาโร อเตฺถ ปนายติ ญาเยนาติ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ภิโยฺยโสมตฺตาย 'วิปสฺสี วิปสฺสี' เตฺวว สมญฺญา อุทปาทิฯ

๔๒. ''อถ โข, ภิกฺขเว, พนฺธุมา ราชา วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ตโย ปาสาเท การาเปสิ, เอกํ วสฺสิกํ เอกํ เหมนฺติกํ เอกํ คิมฺหิกํ; ปญฺจ กามคุณานิ อุปฎฺฐาเปสิฯ ตตฺร สุทํ, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร วสฺสิเก ปาสาเท จตฺตาโร มาเส [วสฺสิเก ปาสาเท วสฺสิเก] นิปฺปุริเสหิ ตูริเยหิ ปริจารยมาโน น เหฎฺฐาปาสาทํ โอโรหตี''ติฯ

ปฐมภาณวาโรฯ

ชิณฺณปุริโส

๔๓. ''อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร พหูนํ วสฺสานํ พหูนํ วสฺสสตานํ พหูนํ วสฺสสหสฺสานํ อจฺจเยน สารถึ อามเนฺตสิ – 'โยเชหิ, สมฺม สารถิ, ภทฺทานิ ภทฺทานิ ยานานิ อุยฺยานภูมึ คจฺฉาม สุภูมิทสฺสนายา'ติฯ 'เอวํ, เทวา'ติ โข, ภิกฺขเว, สารถิ วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ปฎิสฺสุตฺวา ภทฺทานิ ภทฺทานิ ยานานิ โยเชตฺวา วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ปฎิเวเทสิ – 'ยุตฺตานิ โข เต, เทว, ภทฺทานิ ภทฺทานิ ยานานิ, ยสฺส ทานิ กาลํ มญฺญสี'ติ ฯ อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร ภทฺทํ ภทฺทํ ยานํ [ภทฺรํ ยานํ (สฺยา.), ภทฺทํ ยานํ (ปี.) จตฺตาโร มาเส (สี. ปี.)] อภิรุหิตฺวา ภเทฺทหิ ภเทฺทหิ ยาเนหิ อุยฺยานภูมึ นิยฺยาสิฯ

๔๔. ''อทฺทสา โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร อุยฺยานภูมึ นิยฺยโนฺต ปุริสํ ชิณฺณํ โคปานสิวงฺกํ โภคฺคํ [ภคฺคํ (สฺยา.)] ทณฺฑปรายนํ ปเวธมานํ คจฺฉนฺตํ อาตุรํ คตโยพฺพนํฯ ทิสฺวา สารถึ อามเนฺตสิ – 'อยํ ปน, สมฺม สารถิ, ปุริโส กึกโต? เกสาปิสฺส น ยถา อเญฺญสํ, กาโยปิสฺส น ยถา อเญฺญส'นฺติฯ 'เอโส โข, เทว, ชิโณฺณ นามา'ติฯ 'กึ ปเนโส, สมฺม สารถิ, ชิโณฺณ

นามา’ติ? ‘เอโส โข, เทว, ชิโณฺณ นามฯ น ทานิ เตน จิรํ ชีวิตพฺพํ ภวิสฺสตี’ติฯ ‘กึ ปน, สมฺม สารถิ, อหมฺปิ ชราธมฺโม, ชรํ อนตีโต’ติ? ‘ตฺวญฺจ, เทว, มยญฺจมฺห สเพฺพ ชราธมฺมา, ชรํ อนตีตา’ติฯ ‘เตน หิ, สมฺม สารถิ, อลํ ทานชฺช อุยฺยานภูมิยาฯ อิโตว อเนฺตปุรํ ปจฺจนิยฺยาหี’ติฯ ‘เอวํ, เทวา’ติ โข, ภิกฺขเว, สารถิ วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ตโตว อเนฺตปุรํ ปจฺจนิยฺยาสิฯ ตตฺร สุทํ, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร อเนฺตปุรํ คโต ทุกฺขี ทุมฺมโน ปชฺฌายติ – ‘ธิรตฺถุ กิร, โภ, ชาติ นาม, ยตฺร หิ นาม ชาตสฺส ชรา ปญฺญายิสฺสตี’ติ!

๔๕. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, พนฺธุมา ราชา สารถึ อามนฺตาเปตฺวา เอตทโวจ – ‘กจฺจิ, สมฺม สารถิ, กุมาโร อุยฺยานภูมิยา อภิรมิตฺถ? กจฺจิ, สมฺม สารถิ, กุมาโร อุยฺยานภูมิยา อตฺตมโน อโหสี’ติ? ‘น โข, เทว, กุมาโร อุยฺยานภูมิยา อภิรมิตฺถ, น โข, เทว, กุมาโร อุยฺยานภูมิยา อตฺตมโน อโหสี’ติฯ ‘กึ ปน, สมฺม สารถิ, อทฺทส กุมาโร อุยฺยานภูมึ นิยฺยโนฺต’ติ? ‘อทฺทสา โข, เทว, กุมาโร อุยฺยานภูมึ นิยฺยโนฺต ปุริสํ ชิณฺณํ โคปานสิวงฺกํ โภคฺคํ ทณฺฑปรายนํ ปเวธมานํ คจฺฉนฺตํ อาตุรํ คตโยพฺพนํฯ ทิสฺวา มํ เอตทโวจ – ‘‘อยํ ปน, สมฺม สารถิ, ปุริโส กึกโต, เกสาปิสฺส น ยถา อเญฺญสํ, กาโยปิสฺส น ยถา อเญฺญส’’นฺติ? ‘‘เอโส โข, เทว, ชิโณฺณ นามา’’ติฯ ‘‘กึ ปเนโส, สมฺม สารถิ, ชิโณฺณ นามา’’ติ? ‘‘เอโส โข, เทว, ชิโณฺณ นาม น ทานิ เตน จิรํ ชีวิตพฺพํ ภวิสฺสตี’’ติฯ ‘‘กึ ปน, สมฺม สารถิ, อหมฺปิ ชราธมฺโม, ชรํ อนตีโต’’ติ? ‘‘ตฺวญฺจ, เทว, มยญฺจมฺห สเพฺพ ชราธมฺมา, ชรํ อนตีตา’’ติฯ

‘‘‘เตน หิ, สมฺม สารถิ, อลํ ทานชฺช อุยฺยานภูมิยา, อิโตว อเนฺตปุรํ ปจฺจนิยฺยาหี’’’ติฯ ‘‘เอวํ, เทวา’’ติ โข อหํ, เทว, วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ตโตว อเนฺตปุรํ ปจฺจนิยฺยาสึฯ โส โข, เทว, กุมาโร อเนฺตปุรํ คโต ทุกฺขี ทุมฺมโน ปชฺฌายติ – ‘‘ธิรตฺถุ กิร โภ ชาติ นาม, ยตฺร หิ นาม ชาตสฺส ชรา ปญฺญายิสฺสตี’’’ติฯ

พฺยาธิตปุริโส

๔๖. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, พนฺธุมสฺส รโญฺญ เอตทโหสิ –

‘มา เหว โข วิปสฺสี กุมาโร น รชฺชํ กาเรสิ, มา เหว วิปสฺสี กุมาโร อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิ, มา เหว เนมิตฺตานํ พฺราหฺมณานํ สจฺจํ อสฺส วจน’นฺติฯ อถ โข, ภิกฺขเว, พนฺธุมา ราชา วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ภิโยฺยโสมตฺตาย ปญฺจ กามคุณานิ อุปฏฺฐาเปสิ – ‘ยถา วิปสฺสี กุมาโร รชฺชํ กเรยฺย, ยถา วิปสฺสี กุมาโร น อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺย, ยถา เนมิตฺตานํ พฺราหฺมณานํ มิจฺฉา อสฺส วจน’นฺติฯ

‘‘ตตฺร สุทํ, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิโต สมงฺคีภูโต ปริจาเรติฯ อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร พหูนํ วสฺสานํ…เป.…

๔๗. ‘‘อทฺทสา โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร อุยฺยานภูมึ นิยฺยโนฺต ปุริสํ อาพาธิกํ ทุกฺขิตํ พาฬฺหคิลานํ สเก มุตฺตกรีเส ปลิปนฺนํ เสมานํ [สยมานํ (สฺยา. ก.)] อเญฺญหิ วุฏฺฐาปิยมานํ อเญฺญหิ สํเวสิยมานํฯ ทิสฺวา สารถึ อามเนฺตสิ – ‘อยํ ปน, สมฺม สารถิ, ปุริโส กึกโต? อกฺขีนิปิสฺส น ยถา อเญฺญสํ, สโรปิสฺส [สิโรปิสฺส (สฺยา.)] น ยถา อเญฺญส’นฺติ? ‘เอโส โข, เทว, พฺยาธิโต นามา’ติฯ ‘กึ ปเนโส, สมฺม สารถิ, พฺยาธิโต นามา’ติ? ‘เอโส โข, เทว, พฺยาธิโต นาม อเปฺปว นาม ตมฺหา อาพาธา วุฏฺฐเหยฺยา’ติฯ ‘กึ ปน, สมฺม สารถิ, อหมฺปิ พฺยาธิธโมฺม, พฺยาธึ อนตีโต’ติ? ‘ตฺวญฺจ, เทว, มยญฺจมฺห สเพฺพ พฺยาธิธมฺมา, พฺยาธึ อนตีตา’ติฯ ‘เตน หิ, สมฺม

สารถิ, อลํ ทานชฺช อุยฺยานภูมิยา, อิโตว อเนฺตปุรํ ปจฺจนิยฺยาหี’ติฯ ‘เอวํ เทวา’ติ โข, ภิกฺขเว, สารถิ วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ตโตว อเนฺตปุรํ ปจฺจนิยฺยาสิฯ ตตฺร สุทํ, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร อเนฺตปุรํ คโต ทุกฺขี ทุมฺมโน ปชฺฌายติ – ‘ธิรตฺถุ กิร โภ ชาติ นาม, ยตฺร หิ นาม ชาตสฺส ชรา ปญฺญายิสฺสติ, พฺยาธิ ปญฺญายิสฺสตี’ติฯ

๔๘. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, พนฺธุมา ราชา สารถึ อามนฺตาเปตฺวา เอตทโวจ – ‘กจฺจิ, สมฺม สารถิ, กุมาโร อุยฺยานภูมิยา อภิรมิตฺถ, กจฺจิ, สมฺม สารถิ, กุมาโร อุยฺยานภูมิยา อตฺตมโน อโหสี’ติ? ‘น โข, เทว, กุมาโร อุยฺยานภูมิยา อภิรมิตฺถ, น โข, เทว, กุมาโร อุยฺยานภูมิยา อตฺตมโน อโหสี’ติฯ ‘กึ ปน, สมฺม สารถิ, อทฺทส กุมาโร อุยฺยานภูมึ นิยฺยนฺโต’ติ? ‘อทฺทสา โข, เทว, กุมาโร อุยฺยานภูมึ นิยฺยนฺโต ปุริสํ อาพาธิกํ ทุกฺขิตํ พาฬฺหคิลานํ สเก มุตฺตกรีเส ปลิปนฺนํ เสมานํ อเญฺญหิ วุฏฺฐาปิยมานํ อเญฺญหิ สํเวสิยมานํฯ ทิสฺวา มํ เอตทโวจ – ‘‘อยํ ปน, สมฺม สารถิ, ปุริโส กึกโต, อกฺขีนิปิสฺส น ยถา อเญฺญสํ, สโรปิสฺส น ยถา อเญฺญส’’นฺติ? ‘‘เอโส โข, เทว, พฺยาธิโต นามา’’ติฯ ‘‘กึ ปเนโส, สมฺม สารถิ, พฺยาธิโต นามา’’ติ? ‘‘เอโส โข, เทว, พฺยาธิโต นาม อเปฺปว นาม ตมฺหา อาพาธา วุฏฺฐเหยฺยา’’ติฯ ‘‘กึ ปน, สมฺม สารถิ, อหมฺปิ พฺยาธิธโมฺม, พฺยาธึ อนตีโต’’ติ? ‘‘ตฺวญฺจ, เทว, มยญฺจมฺห สเพฺพ พฺยาธิธมฺมา, พฺยาธึ อนตีตา’’ติฯ ‘‘เตน หิ, สมฺม สารถิ, อลํ ทานชฺช อุยฺยานภูมิยา, อิโตว อเนฺตปุรํ ปจฺจนิยฺยาหี’’ติฯ ‘‘เอวํ, เทวา’’ติ โข อหํ, เทว, วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ตโตว อเนฺตปุรํ ปจฺจนิยฺยาสึฯ โส โข, เทว, กุมาโร อเนฺตปุรํ คโต ทุกฺขี ทุมฺมโน ปชฺฌายติ – ‘‘‘ธิรตฺถุ กิร โภ ชาติ นาม, ยตฺร หิ นาม ชาตสฺส ชรา ปญฺญายิสฺสติ, พฺยาธิ ปญฺญายิสฺสตี’’’ติฯ

กาลงฺกตปุริโส

๔๙. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, พนฺธุมสฺส รโญฺญ เอตทโหสิ – ‘มา เหว โข วิปสฺสี กุมาโร น รชฺชํ กาเรสิ, มา เหว วิปสฺสี กุมาโร อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิ, มา เหว เนมิตฺตานํ พฺราหฺมณานํ สจฺจํ อสฺส วจน’นฺติฯ อถ โข, ภิกฺขเว, พนฺธุมา ราชา วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ภิโยฺยโส มตฺตาย ปญฺจ กามคุณานิ อุปฏฺฐาเปสิ – ‘ยถา วิปสฺสี กุมาโร รชฺชํ กเรยฺย, ยถา วิปสฺสี กุมาโร น อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺย, ยถา เนมิตฺตานํ พฺราหฺมณานํ มิจฺฉา อสฺส วจน’นฺติฯ

‘‘ตตฺร สุทํ, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิโต สมงฺคีภูโต ปริจาเรติฯ อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร พหูนํ วสฺสานํ…เป.…

๕๐. ‘‘อทฺทสา โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร อุยฺยานภูมึ นิยฺยนฺโต มหาชนกายํ สนฺนิปติตํ นานารตฺตานญฺจ ทุสฺสานํ วิลาตํ กยิรมานํฯ ทิสฺวา สารถึ อามเนฺตสิ – ‘กึ นุ โข, โส, สมฺม สารถิ, มหาชนกาโย สนฺนิปติโต นานารตฺตานญฺจ ทุสฺสานํ วิลาตํ กยิรตี’ติ? ‘เอโส โข, เทว, กาลงฺกโต นามา’ติฯ ‘เตน หิ, สมฺม สารถิ, เยน โส กาลงฺกโต เตน รถํ เปเสหี’ติฯ ‘เอวํ, เทวา’ติ โข, ภิกฺขเว, สารถิ วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เยน โส กาลงฺกโต เตน รถํ เปเสสิฯ อทฺทสา โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร เปตํ กาลงฺกตํ, ทิสฺวา สารถึ อามเนฺตสิ – ‘กึ ปนายํ, สมฺม สารถิ, กาลงฺกโต นามา’ติ? ‘เอโส โข, เทว, กาลงฺกโต นามฯ น ทานิ ตํ ทกฺขนฺติ มาตา วา ปิตา วา อเญฺญ วา ญาติสาโลหิตา, โสปิ น ทกฺขิสฺสติ มาตรํ วา ปิตรํ วา อเญฺญ วา ญาติสาโลหิเต’ติฯ ‘กึ ปน, สมฺม สารถิ, อหมฺปิ มรณธโมฺม มรณํ อนตีโต; มมฺปิ น ทกฺขนฺติ เทโว วา เทวี วา อเญฺญ วา ญาติสาโลหิตา; อหมฺปิ น ทกฺขิสฺสามิ เทวํ วา เทวึ วา อเญฺญ วา ญาติสาโลหิเต’ติ? ‘ตฺวญฺจ, เทว, มยญฺจมฺห สเพฺพ มรณธมฺมา มรณํ อนตีตา; ตมฺปิ น ทกฺขนฺติ เทโว วา เทวี วา อเญฺญ วา ญาติสาโลหิตา; ตฺวมฺปิ น ทกฺขิสฺสสิ เทวํ วา เทวึ วา อเญฺญ วา ญาติสา

โลหิเต’ติฯ ‘เตน หิ, สมฺม สารถิ, อลํ ทานชฺช อุยฺยานภูมิยา, อิโตว อเนฺตปุรํ ปจฺจนิยฺยาหี’ติฯ ‘เอวํ, เทวา’ติ โข, ภิกฺขเว, สารถิ วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ตโตว อเนฺตปุรํ ปจฺจนิยฺยาสิฯ ตตฺร สุทํ, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร อเนฺตปุรํ คโต ทุกฺขี ทุมฺมโน ปชฺฌายติ – ‘ธิรตฺถุ กิร, โภ, ชาติ นาม, ยตฺร หิ นาม ชาตสฺส ชรา ปญฺญายิสฺสติ, พฺยาธิ ปญฺญายิสฺสติ, มรณํ ปญฺญายิสฺสตี’ติฯ

๕๑. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, พนฺธุมา ราชา สารถิํ อามนฺตาเปตฺวา เอตทโวจ – ‘กจฺจิ, สมฺม สารถิ, กุมาโร อุยฺยานภูมิยา อภิรมิตฺถ, กจฺจิ, สมฺม สารถิ, กุมาโร อุยฺยานภูมิยา อตฺตมโน อโหสี’ติ? ‘น โข, เทว, กุมาโร อุยฺยานภูมิยา อภิรมิตฺถ, น โข, เทว, กุมาโร อุยฺยานภูมิยา อตฺตมโน อโหสี’ติฯ ‘กิํ ปน, สมฺม สารถิ, อทฺทส กุมาโร อุยฺยานภูมิํ นิยฺยโนฺต’ติ? ‘อทฺทสา โข, เทว, กุมาโร อุยฺยานภูมิํ นิยฺยโนฺต มหาชนกายํ สนฺนิปติตํ นานารตฺตานญฺจ ทุสฺสานํ วิลาตํ กยิรมานํฯ ทิสฺวา มํ เอตทโวจ – ‘‘กิํ นุ โข, โส , สมฺม สารถิ, มหาชนกาโย สนฺนิปติโต นานารตฺตานญฺจ ทุสฺสานํ วิลาตํ กยิรตี’’ติ? ‘‘เอโส โข, เทว, กาลงฺกโต นามา’’ติฯ ‘‘เตน หิ, สมฺม สารถิ, เยน โส กาลงฺกโต เตน รถํ เปเสหี’’ติฯ ‘‘เอวํ เทวา’’ติ โข อหํ, เทว, วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เยน โส กาลงฺกโต เตน รถํ เปเสสิํฯ อทฺทสา โข, เทว, กุมาโร เปตํ กาลงฺกตํ, ทิสฺวา มํ เอตทโวจ – ‘‘กิํ ปนายํ, สมฺม สารถิ, กาลงฺกโต นามา’’ติ ? ‘‘เอโส โข, เทว, กาลงฺกโต นามฯ น ทานิ ตํ ทกฺขนฺติ มาตา วา ปิตา วา อเญฺญ วา ญาติสาโลหิตา, โสปิ น ทกฺขิสฺสติ มาตรํ วา ปิตรํ วา อเญฺญ วา ญาติสาโลหิเต’’ติฯ ‘‘กิํ ปน, สมฺม สารถิ, อหมฺปิ มรณธโมฺม มรณํ อนตีโต; มมฺปิ น ทกฺขนฺติ เทโว วา เทวี วา อเญฺญ วา ญาติสาโลหิตา; อหมฺปิ น ทกฺขิสฺสามิ เทวํ วา เทวิํ วา อเญฺญ วา ญาติสาโลหิเต’’ติ? ‘‘ตฺวญฺจ, เทว, มยญฺจมฺห สเพฺพ มรณธมฺมา มรณํ อนตีตา; ตมฺปิ น ทกฺขนฺติ เทโว วา เทวี วา อเญฺญ วา ญาติสาโลหิตา, ตฺวมฺปิ น ทกฺขิสฺสสิ เทวํ วา เทวิํ วา อเญฺญ วา ญาติสาโลหิเต’’ติฯ ‘‘เตน หิ, สมฺม สารถิ, อลํ ทานชฺช อุยฺยานภูมิยา, อิโตว อเนฺตปุรํ ปจฺจนิยฺยาหี’ติฯ ‘‘‘เอวํ, เทวา’’ติ โข อหํ, เทว, วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ตโตว อเนฺตปุรํ ปจฺจนิยฺยาสิํฯ โส โข, เทว, กุมาโร อเนฺตปุรํ คโต ทุกฺขี ทุมฺมโน ปชฺฌายติ – ‘‘ธิรตฺถุ กิร โภ ชาติ นาม, ยตฺร หิ นาม ชาตสฺส ชรา ปญฺญายิสฺสติ, พฺยาธิ ปญฺญายิสฺสติ, มรณํ ปญฺญายิสฺสตี’’’ติฯ

ปพฺพชิโต

๕๒. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, พนฺธุมสฺส รโญฺญ เอตทโหสิ – ‘มา เหว โข วิปสฺสี กุมาโร น รชฺชํ กาเรสิ, มา เหว วิปสฺสี กุมาโร อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิ, มา เหว เนมิตฺตานํ พฺราหฺมณานํ สจฺจํ อสฺส วจน’นฺติฯ อถ โข, ภิกฺขเว, พนฺธุมา ราชา วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ภิโยฺยโส มตฺตาย ปญฺจ กามคุณานิ อุปฎฺฐาเปสิ – ‘ยถา วิปสฺสี กุมาโร รชฺชํ กเรยฺย, ยถา วิปสฺสี กุมาโร น อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺย, ยถา เนมิตฺตานํ พฺราหฺมณานํ มิจฺฉา อสฺส วจน’นฺติฯ

‘‘ตตฺร สุทํ, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิโต สมงฺคีภูโต ปริจาเรติฯ อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร พหูนํ วสฺสานํ พหูนํ วสฺสสตานํ พหูนํ วสฺสสหสฺสานํ อจฺจเยน สารถิํ อามเนฺตสิ – ‘โยเชหิ, สมฺม สารถิ, ภทฺรานิ ภทฺรานิ ยานานิ, อุยฺยานภูมิํ คจฺฉาม สุภูมิทสฺสนายา’ติฯ ‘เอวํ, เทวา’ติ โข, ภิกฺขเว, สารถิ วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ภทฺรานิ ภทฺรานิ ยานานิ โยเชตฺวา วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ปฏิเวเทสิ – ‘ยุตฺตานิ โข เต, เทว, ภทฺรานิ ภทฺรานิ ยานานิ, ยสฺส ทานิ กาลํ มญฺญสี’ติฯ อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร ภทฺรํ ภทฺรํ ยานํ อภิรุหิตฺวา ภเทฺรหิ ภเทฺรหิ ยาเนหิ อุยฺยานภูมิํ นิยฺยาสิฯ

๕๓. ‘‘อทฺทสา โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร อุยฺยานภูมึ นิยฺยโนฺต ปุริสํ ภณฺฑุํ ปพฺพชิตํ กาสายวสนํฯ ทิสฺวา สารถึ อามเนฺตสิ – ‘อยํ ปน, สมฺม สารถิ, ปุริโส กึกโต? สีสํปิสฺส น ยถา อเญฺญสํ, วตฺถานิปิสฺส น ยถา อเญฺญส’นฺติ? ‘เอโส โข, เทว, ปพฺพชิโต นามา’ติฯ ‘กึ ปเนโส, สมฺม สารถิ, ปพฺพชิโต นามา’ติ? ‘เอโส โข, เทว, ปพฺพชิโต นาม สาธุ ธมฺมจริยา สาธุ สมจริยา [สมฺมจริยา (ก.)] สาธุ กุสลกิริยา [กุสลจริยา (สฺยา.)] สาธุ ปุญฺญกิริยา สาธุ อวิหิํสา สาธุ ภูตานุกมฺปา’ติฯ ‘สาธุ โข โส, สมฺม สารถิ, ปพฺพชิโต นาม, สาธุ ธมฺมจริยา สาธุ สมจริยา สาธุ กุสลกิริยา สาธุ ปุญฺญกิริยา สาธุ อวิหิํสา สาธุ ภูตานุกมฺปาฯ เตน หิ, สมฺม สารถิ, เยน โส ปพฺพชิโต เตน รถํ เปเสหี’ติฯ ‘เอวํ, เทวา’ติ โข, ภิกฺขเว, สารถิ วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เยน โส ปพฺพชิโต เตน รถํ เปเสสิฯ อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร ตํ ปพฺพชิตํ เอตทโวจ – ‘ตฺวํ ปน, สมฺม, กึกโต, สีสมฺปิ เต น ยถา อเญฺญสํ, วตฺถานิปิ เต น ยถา อเญฺญส’นฺติ? ‘อหํ โข, เทว, ปพฺพชิโต นามา’ติฯ ‘กึ ปน ตฺวํ, สมฺม, ปพฺพชิโต นามา’ติ? ‘อหํ โข, เทว, ปพฺพชิโต นาม, สาธุ ธมฺมจริยา สาธุ สมจริยา สาธุ กุสลกิริยา สาธุ ปุญฺญกิริยา สาธุ อวิหิํสา สาธุ ภูตานุกมฺปา’ติฯ ‘สาธุ โข ตฺวํ, สมฺม, ปพฺพชิโต นาม สาธุ ธมฺมจริยา สาธุ สมจริยา สาธุ กุสลกิริยา สาธุ ปุญฺญกิริยา สาธุ อวิหิํสา สาธุ ภูตานุกมฺปา’ติฯ

โพธิสตฺตปพฺพชฺชา

๕๔. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี กุมาโร สารถึ อามเนฺตสิ – ‘เตน หิ, สมฺม สารถิ, รถํ อาทาย อิโตว อเนฺตปุรํ ปจฺจนิยฺยาหิฯ อหํ ปน อิเธว เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสามี’ติฯ ‘เอวํ, เทวา’ติ โข, ภิกฺขเว, สารถิ วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ปฏิสฺสุตฺวา รถํ อาทาย ตโตว อเนฺตปุรํ ปจฺจนิยฺยาสิฯ วิปสฺสี ปน กุมาโร ตเตฺถว เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิฯ

มหาชนกายอนุปพฺพชฺชา

๕๕. ‘‘อโสฺสสิ โข, ภิกฺขเว, พนฺธุมติยา ราชธานิยา มหาชนกาโย จตุราสีติ ปาณสหสฺสานิ – ‘วิปสฺสี กิร กุมาโร เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต’ติฯ สุตฺวาน เตสํ เอตทโหสิ – ‘น หิ นูน โส โอรโก ธมฺมวินโย, น สา โอรกา [โอริกา (สี. สฺยา.)] ปพฺพชฺชา, ยตฺถ วิปสฺสี กุมาโร เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโตฯ วิปสฺสีปิ นาม กุมาโร เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสติ, กิมงฺคํ [กิมงฺค (สี.)] ปน มย’นฺติฯ

‘‘อถ โข, โส ภิกฺขเว, มหาชนกาโย [มหาชนกาโย (สฺยา.)] จตุราสีติ ปาณสหสฺสานิ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา วิปสฺสิํ โพธิสตฺตํ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตํ อนุปพฺพชิํสุฯ ตาย สุทํ, ภิกฺขเว, ปริสาย ปริวุโต วิปสฺสี โพธิสโตฺต คามนิคมชนปทราชธานีสุ จาริกํ จรติฯ

๕๖. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตโกฺก อุทปาทิ – ‘น โข เมตํ [น โข ปเนตํ (สฺยา.)] ปติรูปํ โยหํ อากิเณฺณ วิหรามิ, ยํนูนาหํ เอโก คณมฺหา วูปกโฎฺฐ วิหเรยฺย’นฺติฯ อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี โพธิสโตฺต อปเรน สมเยน เอโก คณมฺหา วูปกโฎฺฐ วิหาสิ , อเญฺญเนว ตานิ จตุราสีติ ปพฺพชิตสหสฺสานิ อคมํสุ, อเญฺญน มเคฺคน วิปสฺสี โพธิสโตฺตฯ

โพธิสตฺตอภินิเวโส

๕๗. “อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส วาสูปคตสฺส รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ – ‘กิจฺฉํ วตายํ โลโก อาปนฺโน, ชายติ จ ชียติ จ มียติ จ [ชิยฺยติ จ มิยฺยติ จ (ก.)] จวติ จ อุปฺปชฺชติ จ, อถ จ ปนิมสฺส ทุกฺขสฺส นิสฺสรณํ นปฺปชานาติ ชรามรณสฺส, กุทาสฺสุ นาม อิมสฺส ทุกฺขสฺส นิสฺสรณํ ปญฺญายิสฺสติ ชรามรณสฺสา’ติ?

“อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข สติ ชรามรณํ โหติ, กึปจฺจยา ชรามรณ’นฺติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘ชาติยา โข สติ ชรามรณํ โหติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณ’นฺติฯ

“อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข สติ ชาติ โหติ, กึปจฺจยา ชาตี’ติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘ภเว โข สติ ชาติ โหติ, ภวปจฺจยา ชาตี’ติฯ

“อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข สติ ภโว โหติ, กึปจฺจยา ภโว’ติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘อุปาทาเน โข สติ ภโว โหติ, อุปาทานปจฺจยา ภโว’ติฯ

“อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข สติ อุปาทานํ โหติ, กึปจฺจยา อุปาทาน’นฺติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘ตณฺหาย โข สติ อุปาทานํ โหติ, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทาน’นฺติฯ

“อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข สติ ตณฺหา โหติ, กึปจฺจยา ตณฺหา’ติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘เวทนาย โข สติ ตณฺหา โหติ, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา’ติฯ

“อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข สติ เวทนา โหติ, กึปจฺจยา เวทนา’ติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘ผสฺเส โข สติ เวทนา โหติ, ผสฺสปจฺจยา เวทนา’ติฯ

“อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข สติ ผสฺโส โหติ, กึปจฺจยา ผสฺโส’ติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘สฬายตเน โข สติ ผสฺโส โหติ, สฬายตนปจฺจยา ผสฺโส’ติฯ

“อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข สติ สฬายตนํ โหติ, กึปจฺจยา สฬายตน’นฺติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘นามรูเป โข สติ สฬายตนํ โหติ, นามรูปปจฺจยา สฬายตน’นฺติฯ

“อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข สติ นามรูปํ โหติ, กึปจฺจยา นามรูป’นฺติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘วิญฺญาเณ โข สติ นามรูปํ โหติ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูป’นฺติฯ

“อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข สติ วิญฺญาณํ โหติ, กึปจฺจยา วิญฺญาณ’นฺติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘นามรูเป โข สติ วิญฺญาณํ โหติ, นามรูปปจฺจยา วิญฺญาณ’นฺติฯ

๕๘. “อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘ปจฺจุทาวตฺตติ โข อิทํ วิญฺญาณํ นามรูปมฺหา, นาปรํ คจฺฉติฯ เอตฺตาวตา ชาเยถ วา ชิเยฺยถ วา มิเยฺยถ วา จเวถ วา อุปปชฺชถ วา, ยทิทํ นามรูปปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ, สฬายตนปจฺจยา ผโสฺส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา , ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวนฺติฯ เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ’ฯ

๕๙. “‘สมุทโย สมุทโย’ติ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิฯ

๖๐. “อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข อสติ ชรามรณํ น โหติ, กิสฺส นิโรธา ชรามรณนิโรโธ’ติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘ชาติยา โข อสติ ชรามรณํ น โหติ, ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรโธ’ติฯ

“อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข อสติ ชาติ น โหติ, กิสฺส นิโรธา ชาตินิโรโธ’ติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘ภเว โข อสติ ชาติ น โหติ, ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ’ติฯ

“อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข อสติ ภโว น โหติ, กิสฺส นิโรธา ภวนิโรโธ’ติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘อุปาทาเน โข อสติ ภโว น โหติ, อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ’ติฯ

“อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข อสติ อุปาทานํ น โหติ, กิสฺส นิโรธา อุปาทานนิโรโธ’ติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘ตณฺหาย โข อสติ อุปาทานํ น โหติ, ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรโธ’ติฯ

“อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข อสติ ตณฺหา น โหติ, กิสฺส นิโรธา ตณฺหานิโรโธ’ติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘เวทนาย โข อสติ ตณฺหา น โหติ, เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรโธ’ติฯ

“อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข อสติ เวทนา น โหติ, กิสฺส นิโรธา เวทนานิโรโธ’ติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘ผเสฺส โข อสติ เวทนา น โหติ, ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรโธ’ติฯ

“อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข อสติ ผโสฺส น โหติ, กิสฺส นิโรธา ผสฺสนิโรโธ’ติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘สฬายตเน โข อสติ ผโสฺส น โหติ, สฬายตนนิโรธา ผสฺสนิโรโธ’ติฯ

‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข อสติ สฬายตนํ น โหติ, กิสฺส นิโรธา สฬายตนนิโรโธ’ติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘นามรูเป โข อสติ สฬายตนํ น โหติ, นามรูปนิโรธา สฬายตนนิโรโธ’ติฯ

‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข อสติ นามรูปํ น โหติ, กิสฺส นิโรธา นามรูปนิโรโธ’ติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘วิญฺญาเณ โข อสติ นามรูปํ น โหติ, วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรโธ’ติฯ

‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘กิมฺหิ นุ โข อสติ วิญฺญาณํ น โหติ, กิสฺส นิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ’ติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส โยนิโส มนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย – ‘นามรูเป โข อสติ วิญฺญาณํ น โหติ, นามรูปนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ’ติฯ

๖๑. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘อธิคโต โข มฺยายํ มคฺโค สโมฺพธาย ยทิทํ – นามรูปนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ, วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรโธ, นามรูปนิโรธา สฬายตนนิโรโธ, สฬายตนนิโรธา ผสฺสนิโรโธ, ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรโธ, เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรโธ, ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรโธ, อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ, ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ, ชาตินิโรธา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา นิรุชฺฌนฺติฯ เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหติ’ฯ

๖๒. ‘‘‘นิโรโธ นิโรโธ’ติ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิฯ

๖๓. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี โพธิสโตฺต อปเรน สมเยน ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ อุทยพฺพยานุปสฺสี วิหาสิ – ‘อิติ รูปํ, อิติ รูปสฺส สมุทโย, อิติ รูปสฺส อตฺถงฺคโม; อิติ เวทนา, อิติ เวทนาย สมุทโย, อิติ เวทนาย อตฺถงฺคโม; อิติ สญฺญา, อิติ สญฺญาย สมุทโย, อิติ สญฺญาย อตฺถงฺคโม; อิติ สงฺขารา, อิติ สงฺขารานํ สมุทโย, อิติ สงฺขารานํ อตฺถงฺคโม; อิติ วิญฺญาณํ, อิติ วิญฺญาณสฺส สมุทโย, อิติ วิญฺญาณสฺส อตฺถงฺคโม’ติ, ตสฺส ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ อุทยพฺพยานุปสฺสิโน วิหรโต น จิรเสฺสว อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจี’’ติฯ

ทุติยภาณวาโรฯ

พฺรหฺมยาจนกถา

๖๔. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เอตทโหสิ – ‘ยํนูนาหํ ธมฺมํ เทเสยฺย’นฺติฯ อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เอตทโหสิ – ‘อธิคโต โข มฺยายํ ธโมฺม คมฺภีโร ทุทฺทโส ทุรนุโพโธ สโนฺต ปณีโต อตกฺกาวจโร นิปุโณ ปณฺฑิตเวทนีโยฯ อาลยรามา โข ปนายํ ปชา อาลยรตา อาลยสมฺมุทิตาฯ อาลยรามาย โข ปน ปชาย อาลยรตาย อาลยสมฺมุทิตาย ทุทฺทสํ อิทํ ฐานํ ยทิทํ อิทปฺปจฺจยตา ปฏิจฺจสมุปฺปาโทฯ อิทมฺปิ โข ฐานํ ทุทฺทสํ ยทิทํ สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสโคฺค

ตณฺหากฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํฯ อหญฺจว โข ปน ธมฺมํ เทเสยฺยํ, ปเร จ เม น อาชาเนยฺยุํ; โส มมสฺส กิลมโถ, สา มมสฺส วิเหสา’ติฯ

๖๕. ‘‘อปิสฺสุ, ภิกฺขเว, วิปสฺสิํ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อิมา อนจฺฉริยา คาถาโย ปฏิภํสุ ปุเพฺพ อสฺสุตปุพฺพา –

‘กิเจฺฉน เม อธิคตํ, หลํ ทานิ ปกาสิตุํ;
ราคโทสปเรเตหิ, นายํ ธโมฺม สุสมฺพุโธฯ

‘ปฏิโสตคามิํ นิปุณํ, คมฺภีรํ ทุทฺทสํ อณุํ;
ราครตฺตา น ทกฺขนฺติ, ตโมขเนฺธน อาวุฏา’ติฯ

‘‘อิติห , ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปฏิสญฺจิกฺขโต อโปฺปสฺสุกฺกตาย จิตฺตํ นมิ, โน ธมฺมเทสนายฯ

๖๖. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, อญฺญตรสฺส มหาพฺรหฺมุโน วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย เอตทโหสิ – ‘นสฺสติ วต โภ โลโก, วินสฺสติ วต โภ โลโก, ยตฺร หิ นาม วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อโปฺปสฺสุกฺกตาย จิตฺตํ นมติ [นมิ (สฺยา. ก.), นมิสฺสติ (?)], โน ธมฺมเทสนายา’ติฯ อถ โข โส, ภิกฺขเว, มหาพฺรหฺมา เสยฺยถาปิ นาม พลวา ปุริโส สมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาหํ สมิเญฺชยฺย; เอวเมว พฺรหฺมโลเก อนฺตรหิโต วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปุรโต ปาตุรโหสิฯ อถ โข โส, ภิกฺขเว, มหาพฺรหฺมา เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ กริตฺวา ทกฺขิณํ ชาณุมณฺฑลํ ปถวิยํ นิหนฺตฺวา [นิทหโนฺต (สฺยา.)] เยน วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ เตนญฺชลิํ ปณาเมตฺวา วิปสฺสิํ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ เอตทโวจ – ‘เทเสตุ, ภเนฺต, ภควา ธมฺมํ, เทเสตุ สุคโต ธมฺมํ, สนฺติ [สนฺตี (สฺยา.)] สตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา; อสฺสวนตา ธมฺมสฺส ปริหายนฺติ, ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโร’ติฯ

๖๗. ‘‘เอวํ วุเตฺต [อถ โข (ก.)], ภิกฺขเว, วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ ตํ มหาพฺรหฺมานํ เอตทโวจ – ‘มยฺหมฺปิ โข, พฺรเหฺม, เอตทโหสิ – ‘‘ยํนูนาหํ ธมฺมํ เทเสยฺย’’นฺติฯ ตสฺส มยฺหํ, พฺรเหฺม, เอตทโหสิ – ‘‘อธิคโต โข มฺยายํ ธโมฺม คมฺภีโร ทุทฺทโส ทุรนุโพโธ สโนฺต ปณีโต อตกฺกาวจโร นิปุโณ ปณฺฑิตเวทนีโยฯ อาลยรามา โข ปนายํ ปชา อาลยรตา อาลยสมฺมุทิตาฯ อาลยรามาย โข ปน ปชาย อาลยรตาย อาลยสมฺมุทิตาย ทุทฺทสํ อิทํ ฐานํ ยทิทํ อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปาโทฯ อิทมฺปิ โข ฐานํ ทุทฺทสํ ยทิทํ สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสโคฺค ตณฺหากฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํฯ อหญฺจว โข ปน ธมฺมํ เทเสยฺยํ, ปเร จ เม น อาชาเนยฺยุํ; โส มมสฺส กิลมโถ, สา มมสฺส วิเหสา’’ติฯ อปิสฺสุ มํ, พฺรเหฺม , อิมา อนจฺฉริยา คาถาโย ปฏิภํสุ ปุเพฺพ อสฺสุตปุพฺพา –

‘‘กิเจฺฉน เม อธิคตํ, หลํ ทานิ ปกาสิตุํ;
ราคโทสปเรเตหิ, นายํ ธโมฺม สุสมฺพุโธฯ

‘‘ปฏิโสตคามิํ นิปุณํ, คมฺภีรํ ทุทฺทสํ อณุํ;
ราครตฺตา น ทกฺขนฺติ, ตโมขเนฺธน อาวุฏา’’ติฯ

‘อิติห เม, พฺรเหฺม, ปฏิสญฺจิกฺขโต อโปฺปสฺสุกฺกตาย จิตฺตํ นมิ, โน ธมฺมเทสนายา’ติฯ

๖๘. ‘‘ทุติยมฺปิ โข, ภิกฺขเว, โส มหาพฺรหฺมา…เป.… ตติยมฺปิ โข, ภิกฺขเว, โส มหาพฺรหฺมา วิปสฺสึ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ เอตทโวจ – ‘เทเสตุ, ภนฺเต, ภควา ธมฺมํ, เทเสตุ สุคโต ธมฺมํ, สนฺติ สตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา, อสฺสวนตา ธมฺมสฺส ปริหายนฺติ, ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโร’ติฯ

๖๙. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ พฺรหฺมุโน จ อชฺฌสนํ วิทิตฺวา สตฺเตสุ จ การุญฺญตํ ปฏิจฺจ พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกสิฯ อทฺทสา โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกนฺโต สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย [ทุวิญฺญาปเย ภพฺพ อภพฺพ (สฺยา.)] อเปฺปกเจฺจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิเน [ทสฺสาวิโน (สี. สฺยา. กํ. ก.)] วิหรนฺเต, อเปฺปกเจฺจ น ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิเน [ทสฺสาวิโน (สี. สฺยา. กํ. ก.)] วิหรนฺเตฯ เสยฺยถาปิ นาม อุปฺปลินิยํ วา ปทุมินิยํ วา ปุณฺฑรีกินิยํ วา อเปฺปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ อุทกานุคฺคตานิ อโนฺต นิมุคฺคโปสีนิฯ อเปฺปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ สโมทกํ ฐิตานิฯ อเปฺปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ อุทกา อจฺจุคฺคมฺม ฐิตานิ อนุปลิตฺตานิ อุทเกนฯ เอวเมว โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกนฺโต อทฺทส สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย อเปฺปกเจฺจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิเน วิหรนฺเต, อเปฺปกเจฺจ น ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิเน วิหรนฺเตฯ

๗๐. ‘‘อถ โข โส, ภิกฺขเว, มหาพฺรหฺมา วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย วิปสฺสึ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ คาถาหิ อชฺฌภาสิ –

‘เสเล ยถา ปพฺพตมุทฺธนิฏฺฐิโต, ยถาปิ ปเสฺส ชนตํ สมนฺตโต;
ตถูปมํ ธมฺมมยํ สุเมธ, ปาสาทมารุยฺห สมนฺตจกฺขุฯ

‘โสกาวติณฺณํ [โสกาวกิณฺณํ (สฺยา.)] ชนตมเปตโสโก,
อเวกฺขสฺสุ ชาติชราภิภูตํ;
อุฏฺฐหิ วีร วิชิตสงฺคาม,
สตฺถวาห อณณ วิจร โลเกฯ
เทสสฺสุ [เทเสตุ (สฺยา. ปี.)] ภควา ธมฺมํ,
อญฺญาตาโร ภวิสฺสนฺตี’ติฯ

๗๑. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ ตํ มหาพฺรหฺมานํ คาถาย อชฺฌภาสิ –

‘อปารุตา เตสํ อมตสฺส ทฺวารา,
เย โสตวนฺโต ปมุญฺจนฺตุ สทฺธํ;
วิหึสสญฺญี ปคุณํ น ภาสึ,
ธมฺมํ ปณีตํ มนุเชสุ พฺรเหฺม’ติฯ

‘‘อถ โข โส, ภิกฺขเว, มหาพฺรหฺมา ‘กตาวกาโส โขมฺหิ วิปสฺสินา ภควตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน ธมฺมเทสนายา’ติ วิปสฺสึ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ

กตฺวา ตเตฺถว อนฺตรธายิฯ

อคฺคสาวกยุคํ

๗๒. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เอตทโหสิ – ‘กสฺส นุ โข อหํ ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺยํ, โก อิมํ ธมฺมํ ขิปฺปเมว อาชานิสฺสตี’ติ? อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เอตทโหสิ – ‘อยํ โข ขณฺฑ จ ราชปุตฺโต ติสฺโส จ ปุโรหิตปุตฺโต พนฺธุมติยา ราชธานิยา ปฏิวสนฺติ ปณฺฑิตา วิยตฺตา เมธาวิโน ทีฆรตฺตํ อปฺปรชกฺขชาติกาฯ ยํนูนาหํ ขณฺฑสฺส จ ราชปุตฺตสฺส, ติสฺสสฺส จ ปุโรหิตปุตฺตสฺส ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺยํ , เต อิมํ ธมฺมํ ขิปฺปเมว อาชานิสฺสนฺตี’ติฯ

๗๓. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ เสยฺยถาปิ นาม พลวา ปุริโส สมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาหํ สมิเญฺชยฺย; เอวเมว โพธิรุกฺขมูเล อนฺตรหิโต พนฺธุมติยา ราชธานิยา เขเม มิคทาเย ปาตุรโหสิฯ อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ทายปาลํ [มิคทายปาลํ (สฺยา.)] อามเนฺตสิ – ‘เอหิ ตฺวํ, สมฺม ทายปาล, พนฺธุมตึ ราชธานึ ปวิสิตฺวา ขณฺฑญฺจ ราชปุตฺตํ ติสฺสญฺจ ปุโรหิตปุตฺตํ เอวํ วเทหิ – วิปสฺสี, ภเนฺต, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ พนฺธุมตึ ราชธานึ อนุปฺปโตฺต เขเม มิคทาเย วิหรติ, โส ตุมฺหากํ ทสฺสนกาโม’ติฯ ‘เอวํ, ภเนฺต’ติ โข, ภิกฺขเว, ทายปาโล วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปฏิสฺสุตฺวา พนฺธุมตึ ราชธานึ ปวิสิตฺวา ขณฺฑญฺจ ราชปุตฺตํ ติสฺสญฺจ ปุโรหิตปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘วิปสฺสี, ภเนฺต, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ พนฺธุมตึ ราชธานึ อนุปฺปโตฺต เขเม มิคทาเย วิหรติ; โส ตุมฺหากํ ทสฺสนกาโม’ติฯ

๗๔. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, ขโณฺฑ จ ราชปุโตฺต ติโสฺส จ ปุโรหิตปุโตฺต ภทฺทานิ ภทฺทานิ ยานานิ โยชาเปตฺวา ภทฺทํ ภทฺทํ ยานํ อภิรุหิตฺวา ภเทฺรหิ ภเทฺรหิ ยาเนหิ พนฺธุมติยา ราชธานิยา นิยฺยิํสุฯ เยน เขโม มิคทาโย เตน ปายิํสุฯ ยาวติกา ยานสฺส ภูมิ, ยาเนน คนฺตฺวา ยานา ปโจฺจโรหิตฺวา ปตฺติกาว [ปทิกาว (สฺยา.)] เยน วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ เตนุปสงฺกมิํสุฯ อุปสงฺกมิตฺวา วิปสฺสิํ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ

๗๕. ‘‘เตสํ วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ อนุปุพฺพิํ กถํ [อานุปุพฺพิกถํ (สี. ปี.)] กเถสิ, เสยฺยถิทํ – ทานกถํ สีลกถํ สคฺคกถํ กามานํ อาทีนวํ โอการํ สํกิเลสํ เนกฺขเมฺม อานิสํสํ ปกาเสสิฯ ยทา เต ภควา อญฺญาสิ กลฺลจิเตฺต มุทุจิเตฺต วินีวรณจิเตฺต อุทคฺคจิเตฺต ปสนฺนจิเตฺต, อถ ยา พุทฺธานํ สามุกฺกํสิกา ธมฺมเทสนา, ตํ ปกาเสสิ – ทุกฺขํ สมุทยํ นิโรธํ มคฺคํฯ เสยฺยถาปิ นาม สุทฺธํ วตฺถํ อปคตกาฬกํ สมฺมเทว รชนํ ปฏิคฺคเณฺหยฺย, เอวเมว ขณฺฑสฺส จ ราชปุตฺตสฺส ติสฺสสฺส จ ปุโรหิตปุตฺตสฺส ตสฺมิํเยว อาสเน วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ – ‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’นฺติฯ

๗๖. ‘‘เต ทิฏฺฐธมฺมา ปตฺตธมฺมา วิทิตธมฺมา ปริโยคาฬฺหธมฺมา ติณฺณวิจิกิจฺฉา วิคตกถํกถา เวสารชฺชปฺปตฺตา อปรปฺปจฺจยา สตฺถุสาสเน วิปสฺสิํ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ เอตทโวจุํ – ‘อภิกฺกนฺตํ, ภเนฺต, อภิกฺกนฺตํ, ภเนฺตฯ เสยฺยถาปิ, ภเนฺต, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุเชฺชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิเกฺขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปโชฺชตํ ธาเรยฺย ‘‘จกฺขุมโนฺต รูปานิ ทกฺขนฺตี’’ติฯ เอวเมวํ ภควตา อเนกปริยาเยน ธโมฺม ปกาสิโตฯ

เอเต มยํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉาม ธมฺมญฺจฯ ลเภยฺยาม มยํ, ภเนฺต, ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, ลเภยฺยาม อุปสมฺปท’นฺติฯ

๗๗. “อลตฺถุํ โข , ภิกฺขเว, ขโณฺฑ จ ราชปุโตฺต, ติโสฺส จ ปุโรหิตปุโตฺต วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติเก ปพฺพชฺชํ อลตฺถุํ อุปสมฺปทํฯ เต วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสสิ สมาทเปสิ สมุเตฺตเชสิ สมฺปหํเสสิ; สงฺขารานํ อาทีนวํ โอการํ สํกิเลสํ นิพฺพาเน [เนกฺขเมฺม (สฺยา.)] อานิสํสํ ปกาเสสิฯ เตสํ วิปสฺสินา ภควตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสิยมานานํ สมาทปิยมานานํ สมุเตฺตชิยมานานํ สมฺปหํสิยมานานํ นจิรเสฺสว อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจิํสุฯ

มหาชนกายปพฺพชฺชา

๗๘. “อโสฺสสิ โข, ภิกฺขเว, พนฺธุมติยา ราชธานิยา มหาชนกาโย จตุราสีติปาณสหสฺสานิ – ‘วิปสฺสี กิร ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ พนฺธุมติํ ราชธานิํ อนุปฺปโตฺต เขเม มิคทาเย วิหรติฯ ขโณฺฑ จ กิร ราชปุโตฺต ติโสฺส จ ปุโรหิตปุโตฺต วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติเก เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา’ติฯ สุตฺวาน เนสํ เอตทโหสิ – ‘น หิ นูน โส โอรโก ธมฺมวินโย, น สา โอรกา ปพฺพชฺชา, ยตฺถ ขโณฺฑ จ ราชปุโตฺต ติโสฺส จ ปุโรหิตปุโตฺต เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตาฯ ขโณฺฑ จ ราชปุโตฺต ติโสฺส จ ปุโรหิตปุโตฺต เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสนฺติ, กิมงฺคํ ปน มย’นฺติฯ อถ โข โส, ภิกฺขเว, มหาชนกาโย จตุราสีติปาณสหสฺสานิ พนฺธุมติยา ราชธานิยา นิกฺขมิตฺวา เยน เขโม มิคทาโย เยน วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา วิปสฺสิํ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ

๗๙. “เตสํ วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ อนุปุพฺพิํ กถํ กเถสิฯ เสยฺยถิทํ – ทานกถํ สีลกถํ สคฺคกถํ กามานํ อาทีนวํ โอการํ สํกิเลสํ เนกฺขเมฺม อานิสํสํ ปกาเสสิฯ ยทา เต ภควา อญฺญาสิ กลฺลจิเตฺต มุทุจิเตฺต วินีวรณจิเตฺต อุทคฺคจิเตฺต ปสนฺนจิเตฺต , อถ ยา พุทฺธานํ สามุกฺกํสิกา ธมฺมเทสนา, ตํ ปกาเสสิ – ทุกฺขํ สมุทยํ นิโรธํ มคฺคํฯ เสยฺยถาปิ นาม สุทฺธํ วตฺถํ อปคตกาฬกํ สมฺมเทว รชนํ ปฏิคฺคเณฺหยฺย, เอวเมว เตสํ จตุราสีติปาณสหสฺสานํ ตสฺมิํเยว อาสเน วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ – ‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’นฺติฯ

๘๐. “เต ทิฏฺฐธมฺมา ปตฺตธมฺมา วิทิตธมฺมา ปริโยคาฬฺหธมฺมา ติณฺณวิจิกิจฺฉา วิคตกถํกถา เวสารชฺชปฺปตฺตา อปรปฺปจฺจยา สตฺถุสาสเน วิปสฺสิํ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ เอตทโวจุํ – ‘อภิกฺกนฺตํ, ภเนฺต, อภิกฺกนฺตํ, ภเนฺตฯ เสยฺยถาปิ, ภเนฺต, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุเชฺชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิเกฺขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปโชฺชตํ ธาเรยฺย “จกฺขุมโนฺต รูปานิ ทกฺขนฺตี”ติฯ เอวเมวํ ภควตา อเนกปริยาเยน ธโมฺม ปกาสิโตฯ เอเต มยํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉาม ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ [( ) นตฺถิ อฏฺฐกถายํ, ปาฬิยํ ปน สพฺพตฺถปิ ทิสฺสติ]ฯ ลเภยฺยาม มยํ, ภเนฺต, ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ ลเภยฺยาม อุปสมฺปท”นฺติฯ

๘๑. ‘‘อลตฺถุํ โข, ภิกฺขเว, ตานิ จตุราสีติปาณสหสฺสานิ วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, อลตฺถุํ อุปสมฺปทํฯ เต วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสสิ สมาทเปสิ สมุเตฺตเชสิ สมฺปหํเสสิ; สงฺขารานํ อาทีนวํ โอการํ สํกิเลสํ นิพฺพาเน อานิสํสํ ปกาเสสิฯ เตสํ วิปสฺสินา ภควตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสิยมานานํ สมาทปิยมานานํ สมุเตฺตชิยมานานํ สมฺปหํสิยมานานํ นจิรเสฺสว อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจึสุฯ

ปุริมปพฺพชิตานํ ธมฺมาภิสมโย

๘๒. ‘‘อโสฺสสุํ โข, ภิกฺขเว, ตานิ ปุริมานิ จตุราสีติปพฺพชิตสหสฺสานิ – ‘วิปสฺสี กิร ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ พนฺธุมตึ ราชธานึ อนุปฺปโตฺต เขเม มิคทาเย วิหรติ, ธมฺมญฺจ กิร เทเสตี’ติฯ อถ โข, ภิกฺขเว, ตานิ จตุราสีติปพฺพชิตสหสฺสานิ เยน พนฺธุมตี ราชธานี เยน เขโม มิคทาโย เยน วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา วิปสฺสึ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ

๘๓. ‘‘เตสํ วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ อนุปุพฺพิํ กถํ กเถสิฯ เสยฺยถิทํ – ทานกถํ สีลกถํ สคฺคกถํ กามานํ อาทีนวํ โอการํ สํกิเลสํ เนกฺขเมฺม อานิสํสํ ปกาเสสิฯ ยทา เต ภควา อญฺญาสิ กลฺลจิเตฺต มุทุจิเตฺต วินีวรณจิเตฺต อุทคฺคจิเตฺต ปสนฺนจิเตฺต, อถ ยา พุทฺธานํ สามุกฺกํสิกา ธมฺมเทสนา, ตํ ปกาเสสิ – ทุกฺขํ สมุทยํ นิโรธํ มคฺคํฯ เสยฺยถาปิ นาม สุทฺธํ วตฺถํ อปคตกาฬกํ สมฺมเทว รชนํ ปฏิคฺคเณฺหยฺย, เอวเมว เตสํ จตุราสีติปพฺพชิตสหสฺสานํ ตสฺมิํเยว อาสเน วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ – ‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’นฺติฯ

๘๔. ‘‘เต ทิฎฺฐธมฺมา ปตฺตธมฺมา วิทิตธมฺมา ปริโยคาฬฺหธมฺมา ติณฺณวิจิกิจฺฉา วิคตกถํกถา เวสารชฺชปฺปตฺตา อปรปฺปจฺจยา สตฺถุสาสเน วิปสฺสึ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ เอตทโวจุํ – ‘อภิกฺกนฺตํ , ภเนฺต, อภิกฺกนฺตํ, ภเนฺตฯ เสยฺยถาปิ, ภเนฺต, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุเชฺชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิเกฺขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปโชฺชตํ ธาเรยฺย ‘‘จกฺขุมโนฺต รูปานิ ทกฺขนฺตี’’ติฯ เอวเมวํ ภควตา อเนกปริยาเยน ธโมฺม ปกาสิโตฯ เอเต มยํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉาม ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ ลเภยฺยาม มยํ, ภเนฺต, ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ ลเภยฺยาม อุปสมฺปท’’นฺติฯ

๘๕. ‘‘อลตฺถุํ โข, ภิกฺขเว, ตานิ จตุราสีติปพฺพชิตสหสฺสานิ วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติเก ปพฺพชฺชํ อลตฺถุํ อุปสมฺปทํฯ เต วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสสิ สมาทเปสิ สมุเตฺตเชสิ สมฺปหํเสสิ; สงฺขารานํ อาทีนวํ โอการํ สํกิเลสํ นิพฺพาเน อานิสํสํ ปกาเสสิฯ เตสํ วิปสฺสินา ภควตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสิยมานานํ สมาทปิยมานานํ สมุเตฺตชิยมานานํ สมฺปหํสิยมานานํ นจิรเสฺสว อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจึสุฯ

จาริกาอนุชานนํ

๘๖. ‘‘เตน โข ปน, ภิกฺขเว, สมเยน พนฺธุมติยา ราชธานิยา มหาภิกฺขุสโงฺฆ ปฏิวสติ อฎฺฐสฎฺฐิภิกฺขุสตสหสฺสํฯ อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตโกฺก อุทปาทิ – ‘มหา โข เอตรหิ ภิกฺขุสโงฺฆ พนฺธุมติยา ราชธานิยา ปฏิวสติ อฎฺฐสฎฺฐิภิกฺขุสตสหสฺสํ, ยํนูนาหํ ภิกฺขู อนุชาเนยฺยํ – ‘จรถ,

ภิกฺขเว, จาริกํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ; มา เอเกน เทฺว อคมิตฺถ; เทเสถ, ภิกฺขเว , ธมฺมํ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสถฯ สนฺติ สตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา, อสฺสวนตา ธมฺมสฺส ปริหายนฺติ, ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโรฯ อปิ จ ฉนฺนํ ฉนฺนํ วสฺสานํ อจฺจเยน พนฺธุมตี ราชธานี อุปสงฺกมิตพฺพา ปาติโมกฺขุทฺเทสายา'''ติฯ

๘๗. ''อถ โข, ภิกฺขเว, อญฺญตโร มหาพฺรหฺมา วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย เสยฺยถาปิ นาม พลวา ปุริโส สมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาหํ สมิเญฺชยฺยฯ เอวเมว พฺรหฺมโลเก อนฺตรหิโต วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปุรโต ปาตุรโหสิฯ อถ โข โส, ภิกฺขเว, มหาพฺรหฺมา เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ กริตฺวา เยน วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ เตนญฺชลึ ปณาเมตฺวา วิปสฺสึ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ เอตทโวจ – 'เอวเมตํ, ภควา, เอวเมตํ, สุคตฯ มหา โข, ภเนฺต, เอตรหิ ภิกฺขุสโงฺฆ พนฺธุมติยา ราชธานิยา ปฏิวสติ อฏฺฐสฏฺฐิภิกฺขุสตสหสฺสํ, อนุชานาตุ, ภเนฺต, ภควา ภิกฺขู – ''จรถ, ภิกฺขเว, จาริกํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ; มา เอเกน เทฺว อคมิตฺถ; เทเสถ, ภิกฺขเว, ธมฺมํ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสถฯ สนฺติ สตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา, อสฺสวนตา ธมฺมสฺส ปริหายนฺติ, ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโร''ติ [อญฺญาตาโร (สฺยาพฺพตฺถ)]ฯ อปิ จ, ภเนฺต, มยํ ตถา กริสฺสาม ยถา ภิกฺขู ฉนฺนํ ฉนฺนํ วสฺสานํ อจฺจเยน พนฺธุมตึ ราชธานึ อุปสงฺกมิสฺสนฺติ ปาติโมกฺขุทฺทสายา'ติฯ อิทมโวจ, ภิกฺขเว, โส มหาพฺรหฺมา, อิทํ วตฺวา วิปสฺสึ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตเตฺถว อนฺตรธายิฯ

๘๘. ''อถ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต ภิกฺขู อามเนฺตสิ – 'อิธ มยฺหํ, ภิกฺขเว, รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตโกฺก อุทปาทิ – มหา โข เอตรหิ ภิกฺขุสโงฺฆ พนฺธุมติยา ราชธานิยา ปฏิวสติ อฏฺฐสฏฺฐิภิกฺขุสตสหสฺสํ ฯ ยํนูนาหํ ภิกฺขู อนุชาเนยฺยํ – 'จรถ, ภิกฺขเว, จาริกํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ; มา เอเกน เทฺว อคมิตฺถ; เทเสถ, ภิกฺขเว, ธมฺมํ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสถฯ สนฺติ สตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา, อสฺสวนตา ธมฺมสฺส ปริหายนฺติ, ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโรฯ อปิ จ, ฉนฺนํ ฉนฺนํ วสฺสานํ อจฺจเยน พนฺธุมตี ราชธานี อุปสงฺกมิตพฺพา ปาติโมกฺขุทฺเทสายาติฯ

'''อถ โข, ภิกฺขเว, อญฺญตโร มหาพฺรหฺมา มม เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย เสยฺยถาปิ นาม พลวา ปุริโส สมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาหํ สมิเญฺชยฺย, เอวเมว พฺรหฺมโลเก อนฺตรหิโต มม ปุรโต ปาตุรโหสิฯ อถ โข โส, ภิกฺขเว, มหาพฺรหฺมา เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ กริตฺวา เยนาหํ เตนญฺชลึ ปณาเมตฺวา มํ เอตทโวจ – ''เอวเมตํ, ภควา, เอวเมตํ, สุคตฯ มหา โข, ภเนฺต, เอตรหิ ภิกฺขุสโงฺฆ พนฺธุมติยา ราชธานิยา ปฏิวสติ อฏฺฐสฏฺฐิภิกฺขุสตสหสฺสํฯ อนุชานาตุ, ภเนฺต, ภควา ภิกฺขู – 'จรถ, ภิกฺขเว, จาริกํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ; มา เอเกน เทฺว อคมิตฺถ; เทเสถ, ภิกฺขเว, ธมฺมํ…เป.… สนฺติ สตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา , อสฺสวนตา ธมฺมสฺส ปริหายนฺติ, ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโร'ติฯ อปิ จ, ภเนฺต, มยํ ตถา กริสฺสาม, ยถา ภิกฺขู ฉนฺนํ ฉนฺนํ วสฺ

สานํ อจฺจเยน พนฺธุมตึ ราชธานึ อุปสงฺกมิสฺสนฺติ ปาติโมกฺขุเทฺทสายา’’ติฯ อิทมโวจ, ภิกฺขเว, โส มหาพฺรหฺมา, อิทํ วตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตเตฺถว อนฺตรธายิ’ฯ

‘‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, จรถ จาริกํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ; มา เอเกน เทฺว อคมิตฺถ; เทเสถ, ภิกฺขเว, ธมฺมํ อาทิกลฺยาณํ มเชฺฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสถฯ สนฺติ สตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา, อสฺสวนตา ธมฺมสฺส ปริหายนฺติ, ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโรฯ อปิ จ, ภิกฺขเว, ฉนฺนํ ฉนฺนํ วสฺสานํ อจฺจเยน พนฺธุมตี ราชธานี อุปสงฺกมิตพฺพา ปาติโมกฺขุเทฺทสายา’ติฯ อถ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขู เยภุเยฺยน เอกาเหเนว ชนปทจาริกํ ปกฺกมิํสุฯ

๘๙. ‘‘เตน โข ปน สมเยน ชมฺพุทีเป จตุราสีติ อาวาสสหสฺสานิ โหนฺติฯ เอกมฺหิ หิ วเสฺส นิกฺขเนฺต เทวตา สทฺทมนุสฺสาเวสุํ – ‘นิกฺขนฺตํ โข, มาริสา, เอกํ วสฺสํ; ปญฺจ ทานิ วสฺสานิ เสสานิ ; ปญฺจนฺนํ วสฺสานํ อจฺจเยน พนฺธุมตี ราชธานี อุปสงฺกมิตพฺพา ปาติโมกฺขุเทฺทสายา’ติฯ ทฺวีสุ วเสฺสสุ นิกฺขเนฺตสุ... ตีสุ วเสฺสสุ นิกฺขเนฺตสุ... จตูสุ วเสฺสสุ นิกฺขเนฺตสุ... ปญฺจสุ วเสฺสสุ นิกฺขเนฺตสุ เทวตา สทฺทมนุสฺสาเวสุํ – ‘นิกฺขนฺตานิ โข , มาริสา, ปญฺจวสฺสานิ; เอกํ ทานิ วสฺสํ เสสํ; เอกสฺส วสฺสสฺส อจฺจเยน พนฺธุมตี ราชธานี อุปสงฺกมิตพฺพา ปาติโมกฺขุเทฺทสายา’ติฯ ฉสุ วเสฺสสุ นิกฺขเนฺตสุ เทวตา สทฺทมนุสฺสาเวสุํ – ‘นิกฺขนฺตานิ โข, มาริสา, ฉพฺพสฺสานิ, สมโย ทานิ พนฺธุมตึ ราชธานึ อุปสงฺกมิตุํ ปาติโมกฺขุเทฺทสายา’ติฯ อถ โข เต, ภิกฺขเว, ภิกฺขู อเปฺปกเจฺจ สเกน อิทฺธานุภาเวน อเปฺปกเจฺจ เทวตานํ อิทฺธานุภาเวน เอกาเหเนว พนฺธุมตึ ราชธานึ อุปสงฺกมิํสุ ปาติโมกฺขุเทฺทสายาติ [ปาติโมกฺขุเทฺทสาย (?)]ฯ

๙๐. ‘‘ตตฺร สุทํ, ภิกฺขเว, วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ ภิกฺขุสเงฺฆ เอวํ ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสติ –

‘ขนฺตี ปรมํ ตโป ติติกฺขา,
นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา;
น หิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี,
น สมโณ [สมโณ (สี. สฺยา. ปี.)] โหติ ปรํ วิเหฐยโนฺตฯ

‘สพฺพปาปสฺส อกรณํ, กุสลสฺส อุปสมฺปทา;
สจิตฺตปริโยทปนํ, เอตํ พุทฺธานสาสนํฯ

‘อนูปวาโท อนูปฆาโต [อนุปวาโท อนุปฆาโต (ปี. ก.)], ปาติโมเกฺข จ สํวโร;
มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมิํ, ปนฺตญฺจ สยนาสนํ;
อธิจิเตฺต จ อาโยโค, เอตํ พุทฺธานสาสน’นฺติฯ

เทวตาโรจนํ

๙๑. ‘‘เอกมิทาหํ, ภิกฺขเว, สมยํ อุกฺกฎฺฐายํ วิหรามิ สุภควเน สาลราชมูเลฯ ตสฺส มยฺหํ, ภิกฺขเว, รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตโกฺก อุทปาทิ – ‘น โข โส สตฺตาวาโส สุลภรูโป, โย มยา อนาวุตฺถปุโพฺพ [อนชฺฌาวุฏฺฐปุโพฺพ (ก. สี. ก.)] อิมินา ทีเฆน อทฺธุนา อญฺญตฺร สุทฺธาวาเสหิ เทเวหิฯ ยํนูนาหํ เยน สุทฺธาวาสา เทวา เตนุปสงฺกเมยฺย’นฺติฯ อถ ขฺวาหํ, ภิกฺขเว, เสยฺยถาปิ นาม พลวา ปุริโส สมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาหํ

สมิเณฺชยฺย, เอวเมว อุกฺกฎฺฐาย สุภควเน สาลราชมูเล อนุตรหิโต อวิเหสุ เทเวสุ ปาตุรโหสึ ฯ ตสฺมึ, ภิกฺขเว, เทวนิกาเย อเนกานิ เทวตาสหสฺสานิ อเนกานิ เทวตาสตสหสฺสานิ [อเนกานิ เทวตาสตานิ อเนกานิ เทวตาสหสฺสานิ (สฺยา.)] เยนาหํ เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุฯ เอกมนฺตํ ฐิตา โข, ภิกฺขเว, ตา เทวตา มํ เอตทโวจุํ – 'อิโต โส, มาริสา, เอกนวุติกเปฺป ยํ วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ โลเก อุทปาทิฯ วิปสฺสี, มาริสา, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ ขตฺติโย ชาติยา อโหสิ, ขตฺติยกุเล อุทปาทิฯ วิปสฺสี, มาริสา, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ โกณฺฑโญฺญ โคเตฺตน อโหสิ ฯ วิปสฺสิสฺส, มาริสา, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อสีติวสฺสสหสฺสานิ อายุปฺปมาณํ อโหสิฯ วิปสฺสี, มาริสา, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ ปาฏลิยา มูเล อภิสมฺพุโทฺธฯ วิปสฺสิสฺส, มาริสา, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ขณฺฑติสฺสํ นาม สาวกยุคํ อโหสิ อคฺคํ ภทฺทยุคํฯ วิปสฺสิสฺส, มาริสา, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ตโย สาวกานํ สนฺนิปาตา อเหสุํฯ เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ อฏฺฐสฏฺฐิภิกฺขุสตสหสฺสํฯ เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ ภิกฺขุสตสหสฺสํฯ เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ อสีติภิกฺขุสหสฺสานิฯ วิปสฺสิสฺส, มาริสา, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อิเม ตโย สาวกานํ สนฺนิปาตา อเหสุํ สเพฺพสํเยว ขีณาสวานํฯ วิปสฺสิสฺส, มาริสา, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อโสโก นาม ภิกฺขุ อุปฏฺฐาโก อโหสิ อคฺคุปฏฺฐาโกฯ วิปสฺสิสฺส, มาริส, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส พนฺธุมา นาม ราชา ปิตา อโหสิฯ พนฺธุมตี นาม เทวี มาตา อโหสิ ชเนตฺติฯ พนฺธุมสฺส รโญฺญ พนฺธุมตี นาม นครํ ราชธานี อโหสิฯ วิปสฺสิสฺส, มาริสา , ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เอวํ อภินิกฺขมนํ อโหสิ เอวํ ปพฺพชฺชา เอวํ ปธานํ เอวํ อภิสโมฺพธิ เอวํ ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนํฯ เต มยํ, มาริสา, วิปสฺสิมฺหิ ภควติ พฺรหฺมจริยํ จริตฺวา กาเมสุ กามจฺฉนฺทํ วิราเชตฺวา อิธูปปนฺนา'ติ …เป.…

"ตสฺมึเยว โข, ภิกฺขเว, เทวนิกาเย อเนกานิ เทวตาสหสฺสานิ อเนกานิ เทวตาสตสหสฺสานิ [อเนกานิ เทวตาสตานิ อเนกานิ เทวตาสหสฺสานิ (สฺยา. เอวมุปริปิ)] เยนาหํ เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุฯ เอกมนฺตํ ฐิตา โข, ภิกฺขเว, ตา เทวตา มํ เอตทโวจุํ – 'อิมสฺมึเยว โข, มาริสา, ภทฺทกเปฺป ภควา เอตรหิ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ โลเก อุปฺปโนฺนฯ ภควา, มาริสา, ขตฺติโย ชาติยา ขตฺติยกุเล อุปฺปโนฺนฯ ภควา, มาริสา, โคตโม โคเตฺตนฯ ภควโต, มาริสา, อปฺปกํ อายุปฺปมาณํ ปริตฺตํ ลหุกํ โย จิรํ ชีวติ, โส วสฺสสตํ อปฺปํ วา ภิโยฺยฯ ภควา, มาริสา, อสฺสตฺถสฺส มูเล อภิสมฺพุโทฺธฯ ภควโต, มาริสา, สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานํ นาม สาวกยุคํ อโหสิ อคฺคํ ภทฺทยุคํ ฯ ภควโต, มาริสา, เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ อฑฺฒเตฬสานิ ภิกฺขุสตานิฯ ภควโต, มาริสา, อยํ เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ สเพฺพสํเยว ขีณาสวานํฯ ภควโต, มาริสา, อานโนฺท นาม ภิกฺขุ อุปฏฺฐาโก อโหสิ อคฺคุปฏฺฐาโกฯ ภควโต, มาริสา, สุโทฺธทโน นาม ราชา ปิตา อโหสิฯ มายา นาม เทวี มาตา อโหสิ ชเนตฺติฯ กปิลวตฺถุ นาม นครํ ราชธานี อโหสิฯ ภควโต, มาริสา, เอวํ อภินิกฺขมนํ อโหสิ เอวํ ปพฺพชฺชา เอวํ ปธานํ เอวํ อภิสโมฺพธิ เอวํ ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนํฯ เต มยํ, มาริสา, ภควติ พฺรหฺมจริยํ จริตฺวา กาเมสุ กามจฺฉนฺทํ วิราเชตฺวา อิธูปปนฺนา'ติฯ

๙๒. "อถ ขฺวาหํ, ภิกฺขเว, อวิเหหิ เทเวหิ สทฺธึ เยน อตปฺปา เทวา เตนุปสงฺกมึ…เป.… อถ ขฺวาหํ, ภิกฺขเว, อวิเหหิ จ เทเวหิ อตเปฺปหิ จ เทเวหิ สทฺธึ เยน สุทสฺสา เทวา เตนุปสงฺกมึฯ อถ ขฺวาหํ, ภิกฺขเว, อวิเหหิ จ เทเวหิ อตเปฺปหิ จ เทเวหิ สุทเสฺสหิ จ เทเวหิ สทฺธึ เยน สุทสฺสี เทวา เตนุปสงฺกมึฯ อถ ขฺวาหํ, ภิกฺขเว, อวิเหหิ จ เทเวหิ อตเปฺปหิ จ เทเวหิ สุทเสฺสหิ จ เทเวหิ สุทสฺสีหิ จ เทเวหิ สทฺธึ เยน อกนิฏฺฐา เทวา เตนุปสงฺกมึฯ ตสฺมึ, ภิกฺขเว, เทวนิ

กาเย อเนกานิ เทวตาสหสฺสานิ อเนกานิ เทวตาสตสหสฺสานิ เยนาหํ เตนุปสงฺกมึสุ, อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุ ฯ

‘‘เอกมนฺตํ ฐิตา โข, ภิกฺขเว, ตา เทวตา มํ เอตทโวจุํ – ‘อิโต โส, มาริสา, เอกนวุติกปฺเป ยํ วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก อุทปาทิฯ วิปสฺสี, มาริสา, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ขตฺติโย ชาติยา อโหสิฯ ขตฺติยกุเล อุทปาทิฯ วิปสฺสี, มาริสา, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โกณฺฑญฺโญ โคตฺเตน อโหสิฯ วิปสฺสิสฺส, มาริสา, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อสีติวสฺสสหสฺสานิ อายุปฺปมาณํ อโหสิฯ วิปสฺสี, มาริสา, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ปาฏลิยา มูเล อภิสมฺพุทฺโธฯ วิปสฺสิสฺส, มาริสา, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ขณฺฑติสฺสํ นาม สาวกยุคํ อโหสิ อคฺคํ ภทฺทยุคํฯ วิปสฺสิสฺส, มาริสา, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ตโย สาวกานํ สนฺนิปาตา อเหสุํฯ เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ อฏฺฐสฏฺฐิภิกฺขุสตสหสฺสํฯ เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ ภิกฺขุสตสหสฺสํฯ เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ อสีติภิกฺขุสหสฺสานิฯ วิปสฺสิสฺส, มาริสา, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อิเม ตโย สาวกานํ สนฺนิปาตา อเหสุํ สเพฺพสํเยว ขีณาสวานํฯ วิปสฺสิสฺส, มาริสา, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อโสโก นาม ภิกฺขุ อุปฏฺฐาโก อโหสิ อคฺคุปฏฺฐาโกฯ วิปสฺสิสฺส, มาริสา, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส พนฺธุมา นาม ราชา ปิตา อโหสิ พนฺธุมตี นาม เทวี มาตา อโหสิ ชเนตฺติฯ พนฺธุมสฺส รโญฺญ พนฺธุมตี นาม นครํ ราชธานี อโหสิฯ วิปสฺสิสฺส, มาริสา, ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เอวํ อภินิกฺขมนํ อโหสิ เอวํ ปพฺพชฺชา เอวํ ปธานํ เอวํ อภิสโมฺพธิ, เอวํ ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนํฯ เต มยํ, มาริสา, วิปสฺสิมฺหิ ภควติ พฺรหฺมจริยํ จริตฺวา กาเมสุ กามจฺฉนฺทํ วิราเชตฺวา อิธูปปนฺนา’ติฯ ตสฺมิํเยว โข, ภิกฺขเว, เทวนิกาเย อเนกานิ เทวตาสหสฺสานิ อเนกานิ เทวตาสตสหสฺสานิ เยนาหํ เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุฯ เอกมนฺตํ ฐิตา โข, ภิกฺขเว, ตา เทวตา มํ เอตทโวจุํ – ‘อิโต โส, มาริสา, เอกติํเส กเปฺป ยํ สิขี ภควา…เป.… เต มยํ, มาริสา, สิขิมฺหิ ภควติ ตสฺมิเญฺญว โข มาริสา, เอกติํเส กเปฺป ยํ เวสฺสภู ภควา…เป.… เต มยํ, มาริสา, เวสฺสภุมฺหิ ภควติ…เป.… อิมสฺมิํเยว โข, มาริสา, ภทฺทกเปฺป กกุสโนฺธ โกณาคมโน กสฺสโป ภควา…เป.… เต มยํ, มาริสา, กกุสนฺธมฺหิ โกณาคมนมฺหิ กสฺสปมฺหิ ภควติ พฺรหฺมจริยํ จริตฺวา กาเมสุ กามจฺฉนฺทํ วิราเชตฺวา อิธูปปนฺนา’ติฯ

๙๓. ‘‘ตสฺมิํเยว โข, ภิกฺขเว, เทวนิกาเย อเนกานิ เทวตาสหสฺสานิ อเนกานิ เทวตาสตสหสฺสานิ เยนาหํ เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุฯ เอกมนฺตํ ฐิตา โข, ภิกฺขเว, ตา เทวตา มํ เอตทโวจุํ – ‘อิมสฺมิํเยว โข, มาริสา, ภทฺทกเปฺป ภควา เอตรหิ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก อุปฺปโนฺนฯ ภควา, มาริสา, ขตฺติโย ชาติยา, ขตฺติยกุเล อุปฺปโนฺนฯ ภควา, มาริสา, โคตโม โคเตฺตนฯ ภควโต, มาริสา, อปฺปกํ อายุปฺปมาณํ ปริตฺตํ ลหุกํ โย จิรํ ชีวติ, โส วสฺสสตํ อปฺปํ วา ภิโยฺยฯ ภควา, มาริสา, อสฺสตฺถสฺส มูเล อภิสมฺพุโทฺธฯ ภควโต, มาริสา, สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานํ นาม สาวกยุคํ อโหสิ อคฺคํ ภทฺทยุคํฯ ภควโต , มาริสา, เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ อฑฺฒเตฬสานิ ภิกฺขุสตานิฯ ภควโต, มาริสา, อยํ เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ สเพฺพสํเยว ขีณาสวานํฯ ภควโต, มาริสา, อานโนฺท นาม ภิกฺขุ อุปฏฺฐาโก อคฺคุปฏฺฐาโก อโหสิฯ ภควโต, มาริสา, สุโทฺธทโน นาม ราชา ปิตา อโหสิฯ มายา นาม เทวี มาตา อโหสิ ชเนตฺติฯ กปิลวตฺถุ นาม นครํ ราชธานี อโหสิฯ ภควโต, มาริสา, เอวํ อภินิกฺขมนํ อโหสิ, เอวํ ปพฺพชฺชา, เอวํ ปธานํ, เอวํ อภิสโมฺพธิ, เอวํ ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนํฯ เต มยํ, มาริสา, ภควติ พฺรหฺมจริยํ จริตฺวา กาเมสุ กามจฺฉนฺทํ วิราเชตฺวา อิธูปปนฺนา’ติฯ

๙๔. ‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว, ตถาคตเสฺสเวสา ธมฺมธาตุ สุปฺปฏิวิทฺธา, ยสฺสา ธมฺมธาตุยา สุปฺปฏิวิทฺธตฺตา ตถาคโต อตีเต พุทฺเธ ปรินิพฺพุเต ฉินฺนปปญฺเจ ฉินฺนวฏุเม ปริยาทินฺนวฏฺเฏ สพฺพทุกฺขวีติวตฺเต ชาติโตปิ อนุสฺสรติ, นามโตปิ อนุสฺสรติ, โคตฺตโตปิ อนุสฺสรติ, อายุปฺปมาณโตปิ อนุสฺสรติ, สาวกยุคโตปิ อนุสฺสรติ, สาวกสนฺนิปาตโตปิ อนุสฺสรติ ‘เอวํชจฺจา เต ภควนฺโต อเหสุํ’ อิติปิฯ ‘เอวํนามา เอวํโคตฺตา เอวํสีลา เอวํธมฺมา เอวํปญฺญา เอวํวิหารี เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต อเหสุํ’ อิติปีติฯ

‘‘เทวตาปิ ตถาคตสฺส เอตมตฺถํ อาโรเจสุํ, เยน ตถาคโต อตีเต พุทฺเธ ปรินิพฺพุเต ฉินฺนปปญฺเจ ฉินฺนวฏุเม ปริยาทินฺนวฏฺเฏ สพฺพทุกฺขวีติวตฺเต ชาติโตปิ อนุสฺสรติ, นามโตปิ อนุสฺสรติ, โคตฺตโตปิ อนุสฺสรติ, อายุปฺปมาณโตปิ อนุสฺสรติ, สาวกยุคโตปิ อนุสฺสรติ, สาวกสนฺนิปาตโตปิ อนุสฺสรติ ‘เอวํชจฺจา เต ภควนฺโต อเหสุํ’ อิติปิฯ ‘เอวํนามา เอวํโคตฺตา เอวํสีลา เอวํธมฺมา เอวํปญฺญา เอวํวิหารี เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต อเหสุํ’ อิติปี’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

มหาปทานสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ปฐมํฯ

๒. มหานิทานสุตฺตํ

ปฏิจฺจสมุปฺปาโท

๙๕. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา กุรูสุ วิหรติ กมฺมาสธมฺมํ นาม [กมฺมาสทมฺมํ นาม (สฺยา.)] กุรูนํ นิคโมฯ อถ โข อายสฺมา อานนฺโท เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''อจฺฉริยํ, ภนฺเต, อพฺภุตํ, ภนฺเต! ยาว คมฺภีโร จายํ, ภนฺเต, ปฏิจฺจสมุปฺปาโท คมฺภีราวภาโส จ, อถ จ ปน เม อุตฺตานกุตฺตานโก วิย ขายตี''ติฯ ''มา เหวํ, อานนฺท, อวจ, มา เหวํ, อานนฺท, อวจฯ คมฺภีโร จายํ, อานนฺท, ปฏิจฺจสมุปฺปาโท คมฺภีราวภาโส จฯ เอตสฺส, อานนฺท, ธมฺมสฺส อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมยํ ปชา ตนฺตากุลกชาตา กุลคณฺฐิกชาตา [คุลาคุณฺฐิกชาตา (สี. ปี.), คุณคณฺฐิกชาตา (สฺยา.)] มุญฺชปพฺพชภูตา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ สํสารํ นาติวตฺตติฯ

๙๖. '''อตฺถิ อิทปฺปจฺจยา ชรามรณ'นฺติ อิติ ปุฏฺเฐน สตา, อานนฺท, อตฺถีติสฺส วจนียํฯ 'กึปจฺจยา ชรามรณ'นฺติ อิติ เจ วเทยฺย, 'ชาติปจฺจยา ชรามรณ'นฺติ อิจฺจสฺส วจนียํฯ

'''อตฺถิ อิทปฺปจฺจยา ชาตี'ติ อิติ ปุฏฺเฐน สตา, อานนฺท, อตฺถีติสฺส วจนียํฯ 'กึปจฺจยา ชาตี'ติ อิติ เจ วเทยฺย, 'ภวปจฺจยา ชาตี'ติ อิจฺจสฺส วจนียํฯ

'''อตฺถิ อิทปฺปจฺจยา ภโว'ติ อิติ ปุฏฺเฐน สตา, อานนฺท, อตฺถีติสฺส วจนียํ ฯ 'กึปจฺจยา ภโว'ติ อิติ เจ วเทยฺย, 'อุปาทานปจฺจยา ภโว'ติ อิจฺจสฺส วจนียํฯ

'''อตฺถิ อิทปฺปจฺจยา อุปาทาน'นฺติ อิติ ปุฏฺเฐน สตา, อานนฺท, อตฺถีติสฺส วจนียํฯ 'กึปจฺจยา อุปาทาน'นฺติ อิติ เจ วเทยฺย, 'ตณฺหาปจฺจยา อุปาทาน'นฺติ อิจฺจสฺส วจนียํฯ

'''อตฺถิ อิทปฺปจฺจยา ตณฺหา'ติ อิติ ปุฏฺเฐน สตา, อานนฺท, อตฺถีติสฺส วจนียํฯ 'กึปจฺจยา ตณฺหา'ติ อิติ เจ วเทยฺย, 'เวทนาปจฺจยา ตณฺหา'ติ อิจฺจสฺส วจนียํฯ

'''อตฺถิ อิทปฺปจฺจยา เวทนา'ติ อิติ ปุฏฺเฐน สตา, อานนฺท, อตฺถีติสฺส วจนียํฯ 'กึปจฺจยา เวทนา'ติ อิติ เจ วเทยฺย, 'ผสฺสปจฺจยา เวทนา'ติ อิจฺจสฺส วจนียํฯ

'''อตฺถิ อิทปฺปจฺจยา ผโสฺส'ติ อิติ ปุฏฺเฐน สตา, อานนฺท, อตฺถีติสฺส วจนียํฯ 'กึปจฺจยา ผโสฺส'ติ อิติ เจ วเทยฺย, 'นามรูปปจฺจยา ผโสฺส'ติ อิจฺจสฺส วจนียํฯ

'''อตฺถิ อิทปฺปจฺจยา นามรูป'นฺติ อิติ ปุฏฺเฐน สตา, อานนฺท, อตฺถีติสฺส วจนียํฯ 'กึปจฺจยา นามรูป'นฺติ อิติ เจ วเทยฺย, 'วิญฺญาณปจฺจยา นามรูป'นฺติ อิจฺจสฺส วจนียํฯ

'''อตฺถิ อิทปฺปจฺจยา วิญฺญาณ'นฺติ อิติ ปุฏฺเฐน สตา, อานนฺท, อตฺถีติสฺส วจนียํฯ 'กึปจฺจยา วิญฺญาณ'นฺติ อิติ เจ วเทยฺย, 'นามรูปปจฺจยา วิญฺญาณ'นฺติ อิจฺจสฺส วจนียํฯ

๙๗. ''อิติ โข, อานนฺท, นามรูปปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา ผโสฺส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุ

ปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ , ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปา ยาสา สมฺภวนฺติฯ เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติฯ

๙๘. '''ชาติปจฺจยา ชรามรณ'นฺติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ตทานนฺท, อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ชาติปจฺจยา ชรามรณํฯ ชาติ จ หิ, อานนฺท, นาภวิสฺส สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ กสฺสจิ กิมฺหิจิ, เสยฺยถิทํ – เทวานํ วา เทวตฺตาย, คนฺธพฺพานํ วา คนฺธพฺพตฺตาย, ยกฺขานํ วา ยกฺขตฺตาย, ภูตานํ วา ภูตตฺตาย, มนุสฺสานํ วา มนุสฺสตฺตาย, จตุปฺปทานํ วา จตุปฺปทตฺตาย, ปกฺขีนํ วา ปกฺขิตฺตาย, สรีสปานํ วา สรีสปตฺตาย [สิริํสปานํ สิริํสปตฺตาย (สี. สฺยา.)], เตสํ เตสญฺจ หิ, อานนฺท, สตฺตานํ ตทตฺตาย ชาติ นาภวิสฺสฯ สพฺพโส ชาติยา อสติ ชาตินิโรธา อปิ นุ โข ชรามรณํ ปญฺญาเยถา''ติ? ''โน เหตํ, ภนฺเต''ฯ ''ตสฺมาติหานนฺท, เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย ชรามรณสฺส, ยทิทํ ชาติ''ฯ

๙๙. '''ภวปจฺจยา ชาตี'ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ตทานนฺท, อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ภวปจฺจยา ชาติฯ ภโว จ หิ, อานนฺท, นาภวิสฺส สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ กสฺสจิ กิมฺหิจิ, เสยฺยถิทํ – กามภโว วา รูปภโว วา อรูปภโว วา, สพฺพโส ภเว อสติ ภวนิโรธา อปิ นุ โข ชาติ ปญฺญาเยถา''ติ? ''โน เหตํ, ภนฺเต''ฯ ''ตสฺมาติหานนฺท, เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย ชาติยา, ยทิทํ ภโว''ฯ

๑๐๐. '''อุปาทานปจฺจยา ภโว'ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ตทานนฺท, อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา อุปาทานปจฺจยา ภโวฯ อุปาทานญฺจ หิ, อานนฺท, นาภวิสฺส สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ กสฺสจิ กิมฺหิจิ , เสยฺยถิทํ – กามุปาทานํ วา ทิฏฺฐุปาทานํ วา สีลพฺพตุปาทานํ วา อตฺตวาทุปาทานํ วา, สพฺพโส อุปาทาเน อสติ อุปาทานนิโรธา อปิ นุ โข ภโว ปญฺญาเยถา''ติ? ''โน เหตํ, ภนฺเต''ฯ ''ตสฺมาติหานนฺท, เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย ภวสฺส, ยทิทํ อุปาทานํ''ฯ

๑๐๑. '''ตณฺหาปจฺจยา อุปาทาน'นฺติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ ตทานนฺท, อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํฯ ตณฺหา จ หิ, อานนฺท, นาภวิสฺส สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ กสฺสจิ กิมฺหิจิ, เสยฺยถิทํ – รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา, สพฺพโส ตณฺหาย อสติ ตณฺหานิโรธา อปิ นุ โข อุปาทานํ ปญฺญาเยถา''ติ? ''โน เหตํ, ภนฺเต''ฯ ''ตสฺมาติหานนฺท, เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย อุปาทานสฺส, ยทิทํ ตณฺหา''ฯ

๑๐๒. '''เวทนาปจฺจยา ตณฺหา'ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ตทานนฺท, อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา เวทนาปจฺจยา ตณฺหาฯ เวทนา จ หิ, อานนฺท, นาภวิสฺส สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ กสฺสจิ กิมฺหิจิ, เสยฺยถิทํ – จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา โสตสมฺผสฺสชา เวทนา ฆานสมฺผสฺสชา เวทนา ชิวฺหาสมฺผสฺสชา เวทนา กายสมฺผสฺสชา เวทนา มโนสมฺผสฺสชา เวทนา, สพฺพโส เวทนาย อสติ เวทนานิโรธา อปิ นุ โข ตณฺหา ปญฺญาเยถา''ติ ? ''โน เหตํ, ภนฺเต''ฯ ''ตสฺมาติหานนฺท, เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย ตณฺหาย, ยทิทํ เวทนา''ฯ

๑๐๓. ''อิติ โข ปเนตํ, อานนฺท, เวทนํ ปฏิจฺจ ตณฺหา, ตณฺหํ ปฏิจฺจ ปริเยสนา, ปริเยสนํ ปฏิจฺจ ลาโภ, ลาภํ ปฏิจฺจ วินิจฺฉโย, วินิจฺฉยํ ปฏิจฺจ ฉนฺทราโค, ฉนฺทราคํ ปฏิจฺจ อชฺโฌสานํ, อชฺโฌสานํ ปฏิจฺจ ปริคฺคโห, ปริคฺคหํ ปฏิจฺจ มจฺฉริยํ, มจฺฉริยํ ปฏิจฺจ อารกฺโขฯ อารกฺขาธิ

กรณํ ทณฺฑาทานสตฺถาทานกลหวิคฺคหวิวาทตุวํตุวํเปสุญฺญมุสาวาทา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติฯ

๑๐๔. '''อารกฺขาธิกรณํ [อารกฺขํ ปฏิจฺจ อารกฺขาธิกรณํ (สฺยา.)] ทณฺฑาทานสตฺถาทานกลหวิคฺคหวิวาทตุวํตุวํเปสุญฺญมุสาวาทา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺตี'ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ตทานนฺท, อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา อารกฺขาธิกรณํ ทณฺฑาทานสตฺถาทานกลหวิคฺคหวิวาทตุวํตุวํเปสุญฺญมุสาวาทา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติฯ อารกฺโข จ หิ, อานนฺท, นาภวิสฺส สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ กสฺสจิ กิมฺหิจิ, สพฺพโส อารเกฺข อสติ อารกฺขนิโรธา อปิ นุ โข ทณฺฑาทานสตฺถาทานกลหวิคฺคหวิวาทตุวํตุวํเปสุญฺญมุสาวาทา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภเวยฺยุ''นฺติ? ''โน เหตํ, ภเนฺต''ฯ ''ตสฺมาติหานนฺท, เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย ทณฺฑาทานสตฺถาทานกลหวิคฺคหวิวาทตุวํตุวํเปสุญฺญมุสาวาทานํ อเนเกสํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ สมฺภวาย ยทิทํ อารโกฺขฯ

๑๐๕. '''มจฺฉริยํ ปฏิจฺจ อารโกฺข'ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ตทานนฺท, อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา มจฺฉริยํ ปฏิจฺจ อารโกฺขฯ มจฺฉริยญฺจ หิ, อานนฺท, นาภวิสฺส สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ กสฺสจิ กิมฺหิจิ , สพฺพโส มจฺฉริเย อสติ มจฺฉริยนิโรธา อปิ นุ โข อารโกฺข ปญฺญาเยถา''ติ? ''โน เหตํ, ภเนฺต''ฯ ''ตสฺมาติหานนฺท, เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย อารกฺขสฺส, ยทิทํ มจฺฉริยํ''ฯ

๑๐๖. '''ปริคฺคหํ ปฏิจฺจ มจฺฉริย'นฺติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ตทานนฺท, อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ปริคฺคหํ ปฏิจฺจ มจฺฉริยํฯ ปริคฺคโห จ หิ, อานนฺท, นาภวิสฺส สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ กสฺสจิ กิมฺหิจิ, สพฺพโส ปริคฺคเห อสติ ปริคฺคหนิโรธา อปิ นุ โข มจฺฉริยํ ปญฺญาเยถา''ติ? ''โน เหตํ, ภเนฺต''ฯ ''ตสฺมาติหานนฺท, เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย มจฺฉริยสฺส, ยทิทํ ปริคฺคโห''ฯ

๑๐๗. '''อโชฺฌสานํ ปฏิจฺจ ปริคฺคโห'ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ตทานนฺท, อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา อโชฺฌสานํ ปฏิจฺจ ปริคฺคโหฯ อโชฺฌสานญฺจ หิ, อานนฺท, นาภวิสฺส สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ กสฺสจิ กิมฺหิจิ, สพฺพโส อโชฺฌสาเน อสติ อโชฺฌสานนิโรธา อปิ นุ โข ปริคฺคโห ปญฺญาเยถา''ติ ? ''โน เหตํ, ภเนฺต''ฯ ''ตสฺมาติหานนฺท, เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย ปริคฺคหสฺส – ยทิทํ อโชฺฌสานํ''ฯ

๑๐๘. '''ฉนฺทราคํ ปฏิจฺจ อโชฺฌสาน'นฺติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ตทานนฺท, อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ฉนฺทราคํ ปฏิจฺจ อโชฺฌสานํฯ ฉนฺทราโค จ หิ, อานนฺท, นาภวิสฺส สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ กสฺสจิ กิมฺหิจิ, สพฺพโส ฉนฺทราเค อสติ ฉนฺทราคนิโรธา อปิ นุ โข อโชฺฌสานํ ปญฺญาเยถา''ติ? ''โน เหตํ, ภเนฺต''ฯ ''ตสฺมาติหานนฺท, เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย อโชฺฌสานสฺส, ยทิทํ ฉนฺทราโค''ฯ

๑๐๙. '''วินิจฺฉยํ ปฏิจฺจ ฉนฺทราโค'ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ตทานนฺท, อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา วินิจฺฉยํ ปฏิจฺจ ฉนฺทราโคฯ วินิจฺฉโย จ หิ, อานนฺท, นาภวิสฺส สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ กสฺสจิ กิมฺหิจิ, สพฺพโส วินิจฺฉเย อสติ วินิจฺฉยนิโรธา อปิ นุ โข ฉนฺทราโค ปญฺญาเยถา''ติ? ''โน เหตํ , ภเนฺต''ฯ ''ตสฺมาติหานนฺท, เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย ฉนฺทราคสฺส, ยทิทํ วินิจฺฉโย''ฯ

๑๑๐. ‘‘‘ลาภํ ปฏิจฺจ วินิจฺฉโย’ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ตทานนฺท, อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ลาภํ ปฏิจฺจ วินิจฺฉโยฯ ลาโภ จ หิ, อานนฺท, นาภวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ กสฺสจิ กิมฺหิจิ, สพฺพโส ลาเภ อสติ ลาภนิโรธา อปิ นุ โข วินิจฺฉโย ปญฺญาเยถา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตสฺมาติหานนฺท เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย วินิจฺฉยสฺส, ยทิทํ ลาโภ’’ฯ

๑๑๑. ‘‘‘ปริเยสนํ ปฏิจฺจ ลาโภ’ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ตทานนฺท, อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ปริเยสนํ ปฏิจฺจ ลาโภฯ ปริเยสนา จ หิ, อานนฺท, นาภวิสฺส สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ กสฺสจิ กิมฺหิจิ, สพฺพโส ปริเยสนาย อสติ ปริเยสนานิโรธา อปิ นุ โข ลาโภ ปญฺญาเยถา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตสฺมาติหานนฺท, เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย ลาภสฺส, ยทิทํ ปริเยสนา’’ฯ

๑๑๒. ‘‘‘ตณฺหํ ปฏิจฺจ ปริเยสนา’ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ตทานนฺท, อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ตณฺหํ ปฏิจฺจ ปริเยสนาฯ ตณฺหา จ หิ, อานนฺท, นาภวิสฺส สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ กสฺสจิ กิมฺหิจิ, เสยฺยถิทํ – กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา, สพฺพโส ตณฺหาย อสติ ตณฺหานิโรธา อปิ นุ โข ปริเยสนา ปญฺญาเยถา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตสฺมาติหานนฺท, เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย ปริเยสนาย, ยทิทํ ตณฺหาฯ อิติ โข, อานนฺท, อิเม เทฺว ธมฺมา [อิเม ธมฺมา (ก.)] ทฺวเยน เวทนาย เอกสโมสรณา ภวนฺติ’’ฯ

๑๑๓. ‘‘‘ผสฺสปจฺจยา เวทนา’ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ตทานนฺท, อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ‘ผสฺสปจฺจยา เวทนาฯ ผโสฺส จ หิ, อานนฺท, นาภวิสฺส สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ กสฺสจิ กิมฺหิจิ, เสยฺยถิทํ – จกฺขุสมฺผโสฺส โสตสมฺผโสฺส ฆานสมฺผโสฺส ชิวฺหาสมฺผโสฺส กายสมฺผโสฺส มโนสมฺผโสฺส, สพฺพโส ผเสฺส อสติ ผสฺสนิโรธา อปิ นุ โข เวทนา ปญฺญาเยถา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตสฺมาติหานนฺท , เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย เวทนาย, ยทิทํ ผโสฺส’’ฯ

๑๑๔. ‘‘‘นามรูปปจฺจยา ผโสฺส’ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ตทานนฺท, อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา นามรูปปจฺจยา ผโสฺสฯ เยหิ, อานนฺท, อากาเรหิ เยหิ ลิเงฺคหิ เยหิ นิมิเตฺตหิ เยหิ อุเทฺทเสหิ นามกายสฺส ปญฺญตฺติ โหติ, เตสุ อากาเรสุ เตสุ ลิเงฺคสุ เตสุ นิมิเตฺตสุ เตสุ อุเทฺทเสสุ อสติ อปิ นุ โข รูปกาเย อธิวจนสมฺผโสฺส ปญฺญาเยถา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เยหิ, อานนฺท, อากาเรหิ เยหิ ลิเงฺคหิ เยหิ นิมิเตฺตหิ เยหิ อุเทฺทเสหิ รูปกายสฺส ปญฺญตฺติ โหติ, เตสุ อากาเรสุ…เป.… เตสุ อุเทฺทเสสุ อสติ อปิ นุ โข นามกาเย ปฏิฆสมฺผโสฺส ปญฺญาเยถา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เยหิ, อานนฺท, อากาเรหิ…เป.… เยหิ อุเทฺทเสหิ นามกายสฺส จ รูปกายสฺส จ ปญฺญตฺติ โหติ , เตสุ อากาเรสุ…เป.… เตสุ อุเทฺทเสสุ อสติ อปิ นุ โข อธิวจนสมฺผโสฺส วา ปฏิฆสมฺผโสฺส วา ปญฺญาเยถา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เยหิ, อานนฺท, อากาเรหิ…เป.… เยหิ อุเทฺทเสหิ นามรูปสฺส ปญฺญตฺติ โหติ, เตสุ อากาเรสุ …เป.… เตสุ อุเทฺทเสสุ อสติ อปิ นุ โข ผโสฺส ปญฺญาเยถา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตสฺมาติหานนฺท, เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย ผสฺสสฺส, ยทิทํ นามรูปํ’’ฯ

๑๑๕. ‘‘‘วิญฺญาณปจฺจยา นามรูป’นฺติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ตทานนฺท, อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํฯ วิญฺญาณญฺจ หิ, อานนฺท, มาตุกุจฺฉิสฺมึ น โอกฺกมิสฺสถ, อปิ นุ โข นามรูปํ มาตุกุจฺฉิสฺมึ สมุจฺจิสฺสถา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘วิญฺญาณญฺจ หิ, อานนฺท, มาตุกุจฺฉิสฺมึ โอกฺกมิตฺวา โวกฺกมิสฺสถ, อปิ นุ โข นามรูปํ อิตฺถตฺตาย อภิ

นิพฺพตฺติสฺสถา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘วิญฺญาณญฺจ หิ, อานนฺท, ทหรสฺเสว สโต โวจฺฉิชฺชิสฺสถ กุมารกสฺส วา กุมาริกาย วา, อปิ นุ โข นามรูปํ วุทฺธึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺชิสฺสถา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตสฺมาติหานนฺท, เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย นามรูปสฺส – ยทิทํ วิญฺญาณํ’’ฯ

๑๑๖. ‘‘‘นามรูปปจฺจยา วิญฺญาณ’นฺติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ตทานนฺท, อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา นามรูปปจฺจยา วิญฺญาณํฯ วิญฺญาณญฺจ หิ, อานนฺท, นามรูเป ปติฏฺฐํ น ลภิสฺสถ, อปิ นุ โข อายตึ ชาติชรามรณํ ทุกฺขสมุทยสมฺภโว [ชาติชรามรณทุกฺขสมุทยสมฺภโว (สี. สฺยา. ปี.)] ปญฺญาเยถา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตสฺมาติหานนฺท, เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย วิญฺญาณสฺส ยทิทํ นามรูปํฯ เอตฺตาวตา โข, อานนฺท, ชาเยถ วา ชีเยถ [ชิยฺเยถ (ก.)] วา มีเยถ [มิยฺเยถ (ก.)] วา จเวถ วา อุปปชฺเชถ วาฯ เอตฺตาวตา อธิวจนปโถ, เอตฺตาวตา นิรุตฺติปโถ, เอตฺตาวตา ปญฺญตฺติปโถ, เอตฺตาวตา ปญฺญาวจรํ, เอตฺตาวตา วฏฺฏํ วตฺตติ อิตฺถตฺตํ ปญฺญาปนาย ยทิทํ นามรูปํ สห วิญฺญาเณน อญฺญมญฺญปจฺจยตา ปวตฺตติฯ

อตฺตปญฺญตฺติ

๑๑๗. ‘‘กิตฺตาวตา จ, อานนฺท, อตฺตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติ? รูปึ วา หิ, อานนฺท, ปริตฺตํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติ – ‘‘รูปี เม ปริตฺโต อตฺตา’’ติฯ รูปึ วา หิ , อานนฺท, อนนฺตํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติ – ‘รูปี เม อนนฺโต อตฺตา’ติฯ อรูปึ วา หิ, อานนฺท, ปริตฺตํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติ – ‘อรูปี เม ปริตฺโต อตฺตา’ติฯ อรูปึ วา หิ, อานนฺท, อนนฺตํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติ – ‘อรูปี เม อนนฺโต อตฺตา’ติฯ

๑๑๘. ‘‘ตตฺรานนฺท, โย โส รูปึ ปริตฺตํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติฯ เอตรหิ วา โส รูปึ ปริตฺตํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติ, ตตฺถ ภาวึ วา โส รูปึ ปริตฺตํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติ, ‘อตถํ วา ปน สนฺตํ ตถตฺตาย อุปกปฺเปสฺสามี’ติ อิติ วา ปนสฺส โหติฯ เอวํ สนฺตํ โข, อานนฺท, รูปึ [รูปี (ก.)] ปริตฺตตฺตานุทิฏฺฐิ อนุเสตีติ อิจฺจาลํ วจนายฯ

‘‘ตตฺรานนฺท, โย โส รูปึ อนนฺตํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติฯ เอตรหิ วา โส รูปึ อนนฺตํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติ, ตตฺถ ภาวึ วา โส รูปึ อนนฺตํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติ, ‘อตถํ วา ปน สนฺตํ ตถตฺตาย อุปกปฺเปสฺสามี’ติ อิติ วา ปนสฺส โหติฯ เอวํ สนฺตํ โข, อานนฺท, รูปึ [รูปี (ก.)] อนนฺตตฺตานุทิฏฺฐิ อนุเสตีติ อิจฺจาลํ วจนายฯ

‘‘ตตฺรานนฺท, โย โส อรูปึ ปริตฺตํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติฯ เอตรหิ วา โส อรูปึ ปริตฺตํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติ, ตตฺถ ภาวึ วา โส อรูปึ ปริตฺตํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติ, ‘อตถํ วา ปน สนฺตํ ตถตฺตาย อุปกปฺเปสฺสามี’ติ อิติ วา ปนสฺส โหติฯ เอวํ สนฺตํ โข, อานนฺท, อรูปึ [อรูปี (ก.)] ปริตฺตตฺตานุทิฏฺฐิ อนุเสตีติ อิจฺจาลํ วจนายฯ

‘‘ตตฺรานนฺท, โย โส อรูปึ อนนฺตํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติฯ เอตรหิ วา โส อรูปึ อนนฺตํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติ, ตตฺถ ภาวึ วา โส อรูปึ อนนฺตํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติ, ‘อตถํ วา ปน สนฺตํ ตถตฺตาย อุปกปฺเปสฺสามี’ติ อิติ วา ปนสฺส โหติฯ เอวํ สนฺตํ โข, อานนฺท, อรูปึ [อรูปี (ก.)] อนนฺตตฺตานุทิฏฺฐิ อนุเสตีติ อิจฺจาลํ วจนายฯ เอตฺตาวตา โข, อานนฺท, อตฺตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติฯ

นอตฺตปญฺญตฺติ

๑๑๙. ‘‘กิตฺตาวตา จ, อานนฺท, อตฺตานํ น ปญฺญเปโนฺต น ปญฺญเปติ? รูปึ วา หิ, อานนฺท, ปริตฺตํ อตฺตานํ น ปญฺญเปโนฺต น ปญฺญเปติ – ‘รูปี เม ปริโตฺต อตฺตา’ติฯ รูปึ วา หิ, อานนฺท, อนนฺตํ อตฺตานํ น ปญฺญเปโนฺต น ปญฺญเปติ – ‘รูปี เม อนโนฺต อตฺตา’ติฯ อรูปึ วา หิ, อานนฺท, ปริตฺตํ อตฺตานํ น ปญฺญเปโนฺต น ปญฺญเปติ – ‘อรูปี เม ปริโตฺต อตฺตา’ติฯ อรูปึ วา หิ, อานนฺท, อนนฺตํ อตฺตานํ น ปญฺญเปโนฺต น ปญฺญเปติ – ‘อรูปี เม อนโนฺต อตฺตา’ติฯ

๑๒๐. ‘‘ตตฺรานนฺท, โย โส รูปึ ปริตฺตํ อตฺตานํ น ปญฺญเปโนฺต น ปญฺญเปติฯ เอตรหิ วา โส รูปึ ปริตฺตํ อตฺตานํ น ปญฺญเปโนฺต น ปญฺญเปติ, ตตฺถ ภาวิํ วา โส รูปึ ปริตฺตํ อตฺตานํ น ปญฺญเปโนฺต น ปญฺญเปติ, ‘อตถํ วา ปน สนฺตํ ตถตฺตาย อุปกเปฺปสฺสามี’ติ อิติ วา ปนสฺส น โหติฯ เอวํ สนฺตํ โข, อานนฺท, รูปึ ปริตฺตตฺตานุทิฎฺฐิ นานุเสตีติ อิจฺจาลํ วจนายฯ

‘‘ตตฺรานนฺท , โย โส รูปึ อนนฺตํ อตฺตานํ น ปญฺญเปโนฺต น ปญฺญเปติฯ เอตรหิ วา โส รูปึ อนนฺตํ อตฺตานํ น ปญฺญเปโนฺต น ปญฺญเปติ, ตตฺถ ภาวิํ วา โส รูปึ อนนฺตํ อตฺตานํ น ปญฺญเปโนฺต น ปญฺญเปติ, ‘อตถํ วา ปน สนฺตํ ตถตฺตาย อุปกเปฺปสฺสามี’ติ อิติ วา ปนสฺส น โหติฯ เอวํ สนฺตํ โข, อานนฺท, รูปึ อนนฺตตฺตานุทิฎฺฐิ นานุเสตีติ อิจฺจาลํ วจนายฯ

‘‘ตตฺรานนฺท, โย โส อรูปึ ปริตฺตํ อตฺตานํ น ปญฺญเปโนฺต น ปญฺญเปติฯ เอตรหิ วา โส อรูปึ ปริตฺตํ อตฺตานํ น ปญฺญเปโนฺต น ปญฺญเปติ, ตตฺถ ภาวิํ วา โส อรูปึ ปริตฺตํ อตฺตานํ น ปญฺญเปโนฺต น ปญฺญเปติ, ‘อตถํ วา ปน สนฺตํ ตถตฺตาย อุปกเปฺปสฺสามี’ติ อิติ วา ปนสฺส น โหติฯ เอวํ สนฺตํ โข, อานนฺท, อรูปึ ปริตฺตตฺตานุทิฎฺฐิ นานุเสตีติ อิจฺจาลํ วจนายฯ

‘‘ตตฺรานนฺท, โย โส อรูปึ อนนฺตํ อตฺตานํ น ปญฺญเปโนฺต น ปญฺญเปติฯ เอตรหิ วา โส อรูปึ อนนฺตํ อตฺตานํ น ปญฺญเปโนฺต น ปญฺญเปติ, ตตฺถ ภาวิํ วา โส อรูปึ อนนฺตํ อตฺตานํ น ปญฺญเปโนฺต น ปญฺญเปติ, ‘อตถํ วา ปน สนฺตํ ตถตฺตาย อุปกเปฺปสฺสามี’ติ อิติ วา ปนสฺส น โหติฯ เอวํ สนฺตํ โข, อานนฺท, อรูปึ อนนฺตตฺตานุทิฎฺฐิ นานุเสตีติ อิจฺจาลํ วจนายฯ เอตฺตาวตา โข, อานนฺท, อตฺตานํ น ปญฺญเปโนฺต น ปญฺญเปติฯ

อตฺตสมนุปสฺสนา

๑๒๑. ‘‘กิตฺตาวตา จ, อานนฺท, อตฺตานํ สมนุปสฺสมาโน สมนุปสฺสติ? เวทนํ วา หิ, อานนฺท, อตฺตานํ สมนุปสฺสมาโน สมนุปสฺสติ – ‘เวทนา เม อตฺตา’ติฯ ‘น เหว โข เม เวทนา อตฺตา, อปฺปฎิสํเวทโน เม อตฺตา’ติ อิติ วา หิ, อานนฺท, อตฺตานํ สมนุปสฺสมาโน สมนุปสฺสติฯ ‘น เหว โข เม เวทนา อตฺตา, โนปิ อปฺปฎิสํเวทโน เม อตฺตา, อตฺตา เม เวทิยติ, เวทนาธโมฺมหิ เม อตฺตา’ติ อิติ วา หิ, อานนฺท, อตฺตานํ สมนุปสฺสมาโน สมนุปสฺสติฯ

๑๒๒. ‘‘ตตฺรานนฺท, โย โส เอวมาห – ‘เวทนา เม อตฺตา’ติ, โส เอวมสฺส วจนีโย – ‘ติโสฺส โข อิมา, อาวุโส, เวทนา – สุขา เวทนา ทุกฺขา เวทนา อทุกฺขมสุขา เวทนาฯ อิมาสํ โข ตุวํ ติสฺสนฺนํ เวทนานํ กตมํ อตฺตโต สมนุปสฺสสี’ติ? ยสฺมิํ, อานนฺท, สมเย สุขํ เวทนํ เวเทติ, เนว ตสฺมิํ สมเย ทุกฺขํ เวทนํ เวเทติ, น อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวเทติ; สุขํเยว ตสฺมิํ สมเย เวทนํ เวเทติฯ ยสฺมิํ, อานนฺท, สมเย ทุกฺขํ เวทนํ เวเทติ, เนว ตสฺมิํ สมเย สุขํ เวทนํ เวเทติ, น อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวเทติ; ทุกฺขํเยว ตสฺมิํ สมเย เวทนํ เวเทติฯ ยสฺมิํ, อานนฺท, สมเย อทุกฺขมสุขํ

เวทนํ เวเทติ, เนว ตสฺมิํ สมเย สุขํ เวทนํ เวเทติ, น ทุกฺขํ เวทนํ เวเทติ; อทุกฺขมสุขํเยว ตสฺมิํ สมเย เวทนํ เวเทติฯ

๑๒๓. ‘‘สุขาปิ โข, อานนฺท, เวทนา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมาฯ ทุกฺขาปิ โข, อานนฺท, เวทนา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมาฯ อทุกฺขมสุขาปิ โข, อานนฺท, เวทนา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมาฯ ตสฺส สุขํ เวทนํ เวทิยมานสฺส ‘เอโส เม อตฺตา’ติ โหติฯ ตสฺสาเยว สุขาย เวทนาย นิโรธา ‘พฺยคา [พฺยคฺคา (สี. ก.)] เม อตฺตา’ติ โหติฯ ทุกฺขํ เวทนํ เวทิยมานสฺส ‘เอโส เม อตฺตา’ติ โหติฯ ตสฺสาเยว ทุกฺขาย เวทนาย นิโรธา ‘พฺยคา เม อตฺตา’ติ โหติฯ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทิยมานสฺส ‘เอโส เม อตฺตา’ติ โหติฯ ตสฺสาเยว อทุกฺขมสุขาย เวทนาย นิโรธา ‘พฺยคา เม อตฺตา’ติ โหติฯ อิติ โส ทิฏฺเฐว ธมฺเม อนิจฺจสุขทุกฺขโวกิณฺณํ อุปฺปาทวยธมฺมํ อตฺตานํ สมนุปสฺสมาโน สมนุปสฺสติ, โย โส เอวมาห – ‘เวทนา เม อตฺตา’ติฯ ตสฺมาติหานนฺท, เอเตน เปตํ นกฺขมติ – ‘เวทนา เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสิตุํฯ

๑๒๔. ‘‘ตตฺรานนฺท , โย โส เอวมาห – ‘น เหว โข เม เวทนา อตฺตา, อปฺปฏิสํเวทโน เม อตฺตา’ติ, โส เอวมสฺส วจนีโย – ‘ยตฺถ ปนาวุโส, สพฺพโส เวทยิตํ นตฺถิ อปิ นุ โข, ตตฺถ ‘‘อยมหมสฺมี’’ติ สิยา’’’ติ ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตสฺมาติหานนฺท, เอเตน เปตํ นกฺขมติ – ‘น เหว โข เม เวทนา อตฺตา, อปฺปฏิสํเวทโน เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสิตุํฯ

๑๒๕. ‘‘ตตฺรานนฺท , โย โส เอวมาห – ‘น เหว โข เม เวทนา อตฺตา, โนปิ อปฺปฏิสํเวทโน เม อตฺตา, อตฺตา เม เวทิยติ, เวทนาธมฺโม หิ เม อตฺตา’ติฯ โส เอวมสฺส วจนีโย – เวทนา จ หิ, อาวุโส, สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อปริเสสา นิรุชฺฌยฺยุํฯ สพฺพโส เวทนาย อสติ เวทนานิโรธา อปิ นุ โข ตตฺถ ‘อยมหมสฺมี’ติ สิยา’’ติ? ‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตสฺมาติหานนฺท, เอเตน เปตํ นกฺขมติ – ‘‘น เหว โข เม เวทนา อตฺตา, โนปิ อปฺปฏิสํเวทโน เม อตฺตา, อตฺตา เม เวทิยติ, เวทนาธมฺโม หิ เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสิตุํฯ

๑๒๖. ‘‘ยโต โข, อานนฺท, ภิกฺขุ เนว เวทนํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติ, โนปิ อปฺปฏิสํเวทนํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติ, โนปิ ‘อตฺตา เม เวทิยติ, เวทนาธมฺโม หิ เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ โส เอวํ น สมนุปสฺสนฺโต น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ, อนุปาทิยํ น ปริตสฺสติ, อปริตสฺสํ [อปริตสฺสนํ (ก.)] ปจฺจตฺตเญฺญว ปรินิพฺพายติ, ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาติฯ เอวํ วิมุตฺตจิตฺตํ โข, อานนฺท, ภิกฺขุํ โย เอวํ วเทยฺย – ‘โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา อิติสฺส [อิติ สา (อฎฺฐกถายํ ปาฐนฺตรํ)] ทิฏฺฐี’ติ, ตทกลฺลํฯ ‘น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา อิติสฺส ทิฏฺฐี’ติ, ตทกลฺลํฯ ‘โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา อิติสฺส ทิฏฺฐี’ติ, ตทกลฺลํฯ ‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา อิติสฺส ทิฏฺฐี’ติ, ตทกลฺลํฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ยาวตา, อานนฺท, อธิวจนํ ยาวตา อธิวจนปโถ, ยาวตา นิรุตฺติ ยาวตา นิรุตฺติปโถ, ยาวตา ปญฺญตฺติ ยาวตา ปญฺญตฺติปโถ, ยาวตา ปญฺญา ยาวตา ปญฺญาวจรํ, ยาวตา วฏฺฏํ [ยาวตา วฏฺฏํ วฏฺฏติ (ก. สี.)], ยาวตา วฏฺฏติ [ยาวตา วฏฺฏํ วฏฺฏติ (ก. สี.)], ตทภิญฺญาวิมุโตฺต ภิกฺขุ, ตทภิญฺญาวิมุตฺตํ ภิกฺขุํ ‘น ชานาติ น ปสฺสติ อิติสฺส ทิฏฺฐี’ติ, ตทกลฺลํฯ

สตฺต วิญฺญาณฏฺฐิติ

๑๒๗. “สตฺต โข, อานนฺท [สตฺต โข อิมา อานนฺท (ก. สี. สฺยา.)], วิญฺญาณฏฺฐิติโย, เทฺว อายตนานิฯ กตมา สตฺต? สนฺตานนฺท, สตฺตา นานตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ มนุสฺสา , เอกเจฺจ จ เทวา, เอกเจฺจ จ วินิปาติกาฯ อยํ ปฐมา วิญฺญาณฏฺฐิติฯ สนฺตานนฺท, สตฺตา นานตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา พฺรหฺมกายิกา ปฐมาภินิพฺพตฺตาฯ อยํ ทุติยา วิญฺญาณฏฺฐิติฯ สนฺตานนฺท, สตฺตา เอกตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา อาภสฺสราฯ อยํ ตติยา วิญฺญาณฏฺฐิติฯ สนฺตานนฺท, สตฺตา เอกตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา สุภกิณฺหาฯ อยํ จตุตฺถี วิญฺญาณฏฺฐิติฯ สนฺตานนฺท, สตฺตา สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา ‘อนนฺโต อากาโส’ติ อากาสานญฺจายตนูปคาฯ อยํ ปญฺจมี วิญฺญาณฏฺฐิติ ฯ สนฺตานนฺท, สตฺตา สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณ’นฺติ วิญฺญาณญฺจายตนูปคาฯ อยํ ฉฏฺฐี วิญฺญาณฏฺฐิติฯ สนฺตานนฺท, สตฺตา สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อากิญฺจญฺญายตนูปคาฯ อยํ สตฺตมี วิญฺญาณฏฺฐิติฯ อสญฺญสตฺตายตนํ เนวสญฺญานาสญฺญายตนเมว ทุติยํฯ

๑๒๘. “ตตฺรานนฺท, ยายํ ปฐมา วิญฺญาณฏฺฐิติ นานตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ มนุสฺสา, เอกเจฺจ จ เทวา, เอกเจฺจ จ วินิปาติกาฯ โย นุ โข, อานนฺท, ตญฺจ ปชานาติ, ตสฺสา จ สมุทยํ ปชานาติ, ตสฺสา จ อตฺถงฺคมํ ปชานาติ, ตสฺสา จ อสฺสาทํ ปชานาติ, ตสฺสา จ อาทีนวํ ปชานาติ, ตสฺสา จ นิสฺสรณํ ปชานาติ, กลฺลํ นุ เตน ตทภินนฺทิตุ”นฺติ? “โน เหตํ, ภนฺเต”…เป.… “ตตฺรานนฺท, ยมิทํ อสญฺญสตฺตายตนํฯ โย นุ โข, อานนฺท, ตญฺจ ปชานาติ, ตสฺส จ สมุทยํ ปชานาติ, ตสฺส จ อตฺถงฺคมํ ปชานาติ, ตสฺส จ อสฺสาทํ ปชานาติ, ตสฺส จ อาทีนวํ ปชานาติ, ตสฺส จ นิสฺสรณํ ปชานาติ, กลฺลํ นุ เตน ตทภินนฺทิตุ”นฺติ? “โน เหตํ, ภนฺเต”ฯ “ตตฺรานนฺท, ยมิทํ เนวสญฺญานาสญฺญายตนํฯ โย นุ โข, อานนฺท, ตญฺจ ปชานาติ, ตสฺส จ สมุทยํ ปชานาติ, ตสฺส จ อตฺถงฺคมํ ปชานาติ, ตสฺส จ อสฺสาทํ ปชานาติ, ตสฺส จ อาทีนวํ ปชานาติ, ตสฺส จ นิสฺสรณํ ปชานาติ, กลฺลํ นุ เตน ตทภินนฺทิตุ”นฺติ? “โน เหตํ, ภนฺเต”ฯ ยโต โข, อานนฺท, ภิกฺขุ อิมาสญฺจ สตฺตนฺนํ วิญฺญาณฏฺฐิตีนํ อิเมสญฺจ ทฺวินฺนํ อายตนานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา อนุปาทา วิมุโตฺต โหติ, อยํ วุจฺจตานนฺท, ภิกฺขุ ปญฺญาวิมุโตฺตฯ

อฏฺฐ วิโมกฺขา

๑๒๙. “อฏฺฐ โข อิเม, อานนฺท, วิโมกฺขาฯ กตเม อฏฺฐ? รูปี รูปานิ ปสฺสติ อยํ ปฐโม วิโมโกฺขฯ อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ, อยํ ทุติโย วิโมโกฺขฯ สุภนฺเตว อธิมุโตฺต โหติ, อยํ ตติโย วิโมโกฺขฯ สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา ‘อนนฺโต อากาโส’ติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยํ จตุโตฺถ วิโมโกฺขฯ สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณ’นฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยํ ปญฺจโม วิโมโกฺขฯ สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยํ ฉโฏฺฐ วิโมโกฺขฯ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม ‘เนวสญฺญานาสญฺญา’ยตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยํ สตฺตโม วิโมโกฺขฯ สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยํ อฏฺฐโม วิโมโกฺขฯ อิเม โข, อานนฺท, อฏฺฐ วิโมกฺขาฯ

๑๓๐. ‘‘ยโต โข, อานนฺท, ภิกฺขุ อิเม อฏฺฐ วิโมกฺเข อนุโลมมฺปิ สมาปชฺชติ, ปฏิโลมมฺปิ สมาปชฺชติ, อนุโลมปฏิโลมมฺปิ สมาปชฺชติ, ยตฺถิจฺฉกํ ยทิจฺฉกํ ยาวติจฺฉกํ สมาปชฺชติปิ วุฏฺฐาติปิฯ อาสวานญฺจ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยํ วุจฺจตานนฺท, ภิกฺขุ อุภโตภาควิมุตฺโตฯ อิมาย จ อานนฺท อุภโตภาควิมุตฺติยา อญฺญา อุภโตภาควิมุตฺติ อุตฺตริตรา วา ปณีตตรา วา นตฺถี’’ติฯ อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

มหานิทานสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทุติยํฯ

๓. มหาปรินิพฺพานสุตฺตํ

๑๓๑. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต។ เตน โข ปน สมเยน ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต วชฺชี อภิยาตุกาโม โหติ។ โส เอวมาห – ‘‘อหํ หิเม วชฺชี เอวํมหิทฺธิเก เอวํมหานุภาเว อุจฺเฉจฺฉามิ [อุจฺฉชฺชามิ (สฺยา. ปี.), อุจฺฉิชฺชามิ (ก.)] วชฺชี, วินาเสสฺสามิ วชฺชี, อนยพฺยสนํ อาปาเทสฺสามิ วชฺชี’’ติ [อาปาเทสฺสามิ วชฺชีติ (สพฺพตฺถ) อ. นิ. ๗.๒๒ ปสฺสิตพฺพํ]។

๑๓๒. อถ โข ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต วสฺสการํ พฺราหฺมณํ มคธมหามตฺตํ อามเนฺตสิ – ‘‘เอหิ ตฺวํ, พฺราหฺมณ, เยน ภควา เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา มม วจเนน ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทาหิ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉ – ‘ราชา, ภเนฺต, มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทติ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉตี’ติ។ เอวญฺจ วเทหิ – ‘ราชา, ภเนฺต, มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต วชฺชี อภิยาตุกาโม។ โส เอวมาห – ‘‘อหํ หิเม วชฺชี เอวํมหิทฺธิเก เอวํมหานุภาเว อุเจฺฉจฺฉามิ วชฺชี, วินาเสสฺสามิ วชฺชี, อนยพฺยสนํ อาปาเทสฺสามี’’’ติ។ ยถา เต ภควา พฺยากโรติ, ตํ สาธุกํ อุคฺคเหตฺวา มม อาโรเจยฺยาสิ។ น หิ ตถาคตา วิตถํ ภณนฺตี’’ติ។

วสฺสการพฺราหฺมโณ

๑๓๓. ‘‘เอวํ, โภ’’ติ โข วสฺสกาโร พฺราหฺมโณ มคธมหามตฺโต รโญฺญ มาคธสฺส อชาตสตฺตุสฺส เวเทหิปุตฺตสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ภทฺทานิ ภทฺทานิ ยานานิ โยเชตฺวา ภทฺทํ ภทฺทํ ยานํ อภิรุหิตฺวา ภเทฺทหิ ภเทฺทหิ ยาเนหิ ราชคหมฺหา นิยฺยาสิ, เยน คิชฺฌกูโฏ ปพฺพโต เตน ปายาสิ។ ยาวติกา ยานสฺส ภูมิ, ยาเนน คนฺตฺวา, ยานา ปโจฺจโรหิตฺวา ปตฺติโกว เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิํ สโมฺมทิ។ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ។ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข วสฺสกาโร พฺราหฺมโณ มคธมหามตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘ราชา, โภ โคตม, มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต โภโต โคตมสฺส ปาเท สิรสา วนฺทติ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉติ។ ราชา [เอวญฺจ วเทติ ราชา (ก.)], โภ โคตม, มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต วชฺชี อภิยาตุกาโม។ โส เอวมาห – ‘อหํ หิเม วชฺชี เอวํมหิทฺธิเก เอวํมหานุภาเว อุเจฺฉจฺฉามิ วชฺชี, วินาเสสฺสามิ วชฺชี, อนยพฺยสนํ อาปาเทสฺสามี’’’ติ។

ราชอปริหานิยธมฺมา

๑๓๔. เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปิฏฺฐิโต ฐิโต โหติ ภควนฺตํ พีชยมาโน [วีชยมาโน (สี.), วีชิยมาโน (สฺยา.)]។ อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ‘‘กินฺติ เต, อานนฺท, สุตํ, ‘วชฺชี อภิณฺหํ สนฺนิปาตา สนฺนิปาตพหุลา’ติ? ‘‘สุตํ เมตํ, ภเนฺต – ‘วชฺชี อภิณฺหํ สนฺนิปาตา สนฺนิปาตพหุลา’’ติ។ ‘‘ยาวกีวญฺจ, อานนฺท, วชฺชี อภิณฺหํ สนฺนิปาตา สนฺนิปาตพหุลา ภวิสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, อานนฺท, วชฺชีนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ។

‘‘กินฺติ เต, อานนฺท, สุตํ , ‘วชฺชี สมคฺคา สนฺนิปตนฺติ, สมคฺคา วุฏฺฐหนฺติ, สมคฺคา วชฺชิกรณียานิ กโรนฺตี’ติ? ‘‘สุตํ เมตํ, ภเนฺต – ‘วชฺชี สมคฺคา สนฺนิปตนฺติ, สมคฺคา วุฏฺฐหนฺติ, สมคฺคา วชฺชิกรณียานิ กโรนฺตี’’ติ។ ‘‘ยาวกีวญฺจ, อานนฺท, วชฺชี สมคฺคา สนฺนิปติสฺสนฺติ, สมคฺคา

วุฎฺฐหิสฺสนฺติ, สมคฺคา วชฺชิกรณียานิ กริสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, อานนฺท, วชฺชีนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

“กินฺติ เต, อานนฺท, สุตํ, ‘วชฺชี อปญฺญตฺตํ น ปญฺญเปนฺติ, ปญฺญตฺตํ น สมุจฺฉินฺทนฺติ, ยถาปญฺญตฺเต โปราเณ วชฺชิธมฺเม สมาทาย วตฺตนฺตี’”ติ? “สุตํ เมตํ, ภนฺเต – ‘วชฺชี อปญฺญตฺตํ น ปญฺญเปนฺติ, ปญฺญตฺตํ น สมุจฺฉินฺทนฺติ, ยถาปญฺญตฺเต โปราเณ วชฺชิธมฺเม สมาทาย วตฺตนฺตี’”ติฯ “ยาวกีวญฺจ, อานนฺท, “วชฺชี อปญฺญตฺตํ น ปญฺญเปสฺสนฺติ, ปญฺญตฺตํ น สมุจฺฉินฺทิสฺสนฺติ, ยถาปญฺญตฺเต โปราเณ วชฺชิธมฺเม สมาทาย วตฺติสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, อานนฺท, วชฺชีนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

“กินฺติ เต, อานนฺท, สุตํ, ‘วชฺชี เย เต วชฺชีนํ วชฺชิมหลฺลกา, เต สกฺกโรนฺติ ครุํ กโรนฺติ [ครุกโรนฺติ (สี. สฺยา. ปี.)] มาเนนฺติ ปูเชนฺติ, เตสญฺจ โสตพฺพํ มญฺญนฺตี’”ติ? “สุตํ เมตํ, ภนฺเต – ‘วชฺชี เย เต วชฺชีนํ วชฺชิมหลฺลกา, เต สกฺกโรนฺติ ครุํ กโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ, เตสญฺจ โสตพฺพํ มญฺญนฺตี’”ติฯ “ยาวกีวญฺจ, อานนฺท, วชฺชี เย เต วชฺชีนํ วชฺชิมหลฺลกา , เต สกฺกริสฺสนฺติ ครุํ กริสฺสนฺติ มาเนสฺสนฺติ ปูเชสฺสนฺติ, เตสญฺจ โสตพฺพํ มญฺญิสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, อานนฺท, วชฺชีนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

“กินฺติ เต, อานนฺท, สุตํ, ‘วชฺชี ยา ตา กุลิตฺถิโย กุลกุมาริโย, ตา น โอกฺกสฺส ปสยฺห วาเสนฺตี’”ติ? “สุตํ เมตํ, ภนฺเต – ‘วชฺชี ยา ตา กุลิตฺถิโย กุลกุมาริโย ตา น โอกฺกสฺส ปสยฺห วาเสนฺตี’”ติฯ “ยาวกีวญฺจ, อานนฺท, วชฺชี ยา ตา กุลิตฺถิโย กุลกุมาริโย, ตา น โอกฺกสฺส ปสยฺห วาเสสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, อานนฺท, วชฺชีนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

“กินฺติ เต, อานนฺท, สุตํ, ‘วชฺชี ยานิ ตานิ

วชฺชีนํ วชฺชิเจติยานิ อพฺภนฺตรานิ เจว พาหิรานิ จ, ตานิ สกฺกโรนฺติ ครุํ กโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ, เตสญฺจ ทินฺนปุพฺพํ กตปุพฺพํ ธมฺมิกํ พลิํ โน ปริหาเปนฺตี’”ติ? “สุตํ เมตํ, ภนฺเต – ‘วชฺชี ยานิ ตานิ วชฺชีนํ วชฺชิเจติยานิ อพฺภนฺตรานิ เจว พาหิรานิ จ, ตานิ สกฺกโรนฺติ ครุํ กโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ เตสญฺจ ทินฺนปุพฺพํ กตปุพฺพํ ธมฺมิกํ พลิํ โน ปริหาเปนฺตี’”ติฯ “ยาวกีวญฺจ, อานนฺท, วชฺชี ยานิ ตานิ วชฺชีนํ วชฺชิเจติยานิ อพฺภนฺตรานิ เจว พาหิรานิ จ, ตานิ สกฺกริสฺสนฺติ ครุํ กริสฺสนฺติ มาเนสฺสนฺติ ปูเชสฺสนฺติ, เตสญฺจ ทินฺนปุพฺพํ กตปุพฺพํ ธมฺมิกํ พลิํ โน ปริหาเปสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, อานนฺท, วชฺชีนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

“กินฺติ เต, อานนฺท, สุตํ, ‘วชฺชีนํ อรหนฺเตสุ ธมฺมิกา รกฺขาวรณคุตฺติ สุสํวิหิตา, กินฺติ อนาคตา จ อรหนฺโต วิชิตํ อาคจฺเฉยฺยุํ, อาคตา จ อรหนฺโต วิชิเต ผาสุ วิหเรยฺยุ’”นฺติ? “สุตํ เมตํ, ภนฺเต ‘วชฺชีนํ อรหนฺเตสุ ธมฺมิกา รกฺขาวรณคุตฺติ สุสํวิหิตา กินฺติ อนาคตา จ อรหนฺโต วิชิตํ อาคจฺเฉยฺยุํ, อาคตา จ อรหนฺโต วิชิเต ผาสุ วิหเรยฺยุ’”นฺติฯ “ยาวกีวญฺจ, อานนฺท, วชฺชีนํ อรหนฺเตสุ ธมฺมิกา รกฺขาวรณคุตฺติ สุสํวิหิตา ภวิสฺสติ, กินฺติ อนาคตา จ อรหนฺโต วิชิตํ อาคจฺเฉยฺยุํ, อาคตา จ อรหนฺโต วิชิเต ผาสุ วิหเรยฺยุนฺติฯ วุทฺธิเยว, อานนฺท, วชฺชีนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานี”ติฯ

๑๓๕. อถ โข ภควา วสฺสการํ พฺราหฺมณํ มคธมหามตฺตํ อามนฺเตสิ – “เอกมิทาหํ, พฺราหฺมณ, สมยํ เวสาลิยํ วิหรามิ สารนฺทเท [สานนฺทเร (ก.)] เจติเยฯ ตตฺราหํ วชฺชีนํ อิเม สตฺต อปริหานิเย ธมฺเม เทเสสิํฯ ยาวกีวญฺจ, พฺราหฺมณ, อิเม สตฺต อปริหานิยา ธมฺมา วชฺชีสุ ฐสฺ

สนฺติ, อิเมสุ จ สตฺตสุ อปริหานิเยสุ ธเมฺมสุ วชฺชี สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, พฺราหฺมณ, วชฺชีนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานี''ติฯ

เอวํ วุเตฺต, วสฺสกาโร พฺราหฺมโณ มคธมหามโตฺต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''เอกเมเกนปิ, โภ โคตม, อปริหานิเยน ธเมฺมน สมนฺนาคตานํ วชฺชีนํ วุทฺธิเยว ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ ฯ โก ปน วาโท สตฺตหิ อปริหานิเยหิ ธเมฺมหิฯ อกรณียาว [อกรณียา จ (สฺยา. ก.)], โภ โคตม, วชฺชี [วชฺชีนํ (ก.)] รญฺญา มาคเธน อชาตสตฺตุนา เวเทหิปุเตฺตน ยทิทํ ยุทฺธสฺส, อญฺญตฺร อุปลาปนาย อญฺญตฺร มิถุเภทาฯ หนฺท จ ทานิ มยํ, โภ โคตม, คจฺฉาม , พหุกิจฺจา มยํ พหุกรณียา''ติฯ ''ยสฺสทานิ ตฺวํ, พฺราหฺมณ, กาลํ มญฺญสี''ติฯ อถ โข วสฺสกาโร พฺราหฺมโณ มคธมหามโตฺต ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ

ภิกฺขุอปริหานิยธมฺมา

๑๓๖. อถ โข ภควา อจิรปกฺกเนฺต วสฺสกาเร พฺราหฺมเณ มคธมหามเตฺต อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ''คจฺฉ ตฺวํ, อานนฺท, ยาวติกา ภิกฺขู ราชคหํ อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ, เต สเพฺพ อุปฏฺฐานสาลายํ สนฺนิปาเตหี''ติฯ ''เอวํ, ภเนฺต''ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา ยาวติกา ภิกฺขู ราชคหํ อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ, เต สเพฺพ อุปฏฺฐานสาลายํ สนฺนิปาเตตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิโต โข อายสฺมา อานโนฺท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''สนฺนิปติโต, ภเนฺต, ภิกฺขุสโงฺฆ, ยสฺสทานิ, ภเนฺต, ภควา กาลํ มญฺญตี''ติฯ

อถ โข ภควา อุฏฺฐายาสนา เยน อุปฏฺฐานสาลา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ นิสชฺช โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ''สตฺต โว, ภิกฺขเว, อปริหานิเย ธเมฺม เทเสสฺสามิ, ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามี''ติฯ ''เอวํ, ภเนฺต''ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

''ยาวกีวญฺจ , ภิกฺขเว, ภิกฺขู อภิณฺหํ สนฺนิปาตา สนฺนิปาตพหุลา ภวิสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

''ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู สมคฺคา สนฺนิปติสฺสนฺติ, สมคฺคา วุฏฺฐหิสฺสนฺติ, สมคฺคา สงฺฆกรณียานิ กริสฺสนฺติ , วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

''ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู อปญฺญตฺตํ น ปญฺญเปสฺสนฺติ, ปญฺญตฺตํ น สมุจฺฉินฺทิสฺสนฺติ, ยถาปญฺญเตฺตสุ สิกฺขาปเทสุ สมาทาย วตฺติสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

''ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู เย เต ภิกฺขู เถรา รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิตา สงฺฆปิตโร สงฺฆปริณายกา, เต สกฺกริสฺสนฺติ ครุํ กริสฺสนฺติ มาเนสฺสนฺติ ปูเชสฺสนฺติ, เตสญฺจ โสตพฺพํ มญฺญิสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

''ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู อุปฺปนฺนาย ตณฺหาย โปโนพฺภวิกาย น วสํ คจฺฉิสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

“ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู อารญฺญเกสุ เสนาสเนสุ สาเปกฺขา ภวิสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

“ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู ปจฺจตฺตเญฺญว สตึ อุปฏฺฐเปสฺสนฺติ – ‘กินฺติ อนาคตา จ เปสลา สพฺรหฺมจารี อาคเจฺฉยฺยุํ, อาคตา จ เปสลา สพฺรหฺมจารี ผาสุ [ผาสุํ (สี. สฺยา. ปี.)] วิหเรยฺยุ’นฺติฯ วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

“ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, อิเม สตฺต อปริหานิยา ธมฺมา ภิกฺขูสุ ฐสฺสนฺติ, อิเมสุ จ สตฺตสุ อปริหานิเยสุ ธเมฺมสุ ภิกฺขู สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

๑๓๗. “อปเรปิ โว, ภิกฺขเว, สตฺต อปริหานิเย ธเมฺม เทเสสฺสามิ, ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามี”ติฯ “เอวํ, ภเนฺต”ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

“ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู น กมฺมารามา ภวิสฺสนฺติ น กมฺมรตา น กมฺมารามตมนุยุตฺตา, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

“ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู น ภสฺสารามา ภวิสฺสนฺติ น ภสฺสรตา น ภสฺสารามตมนุยุตฺตา, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

“ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู น นิทฺทารามา ภวิสฺสนฺติ น นิทฺทารตา น นิทฺทารามตมนุยุตฺตา, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

“ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู น สงฺคณิการามา ภวิสฺสนฺติ น สงฺคณิกรตา น สงฺคณิการามตมนุยุตฺตา, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

“ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู น ปาปิจฺฉา ภวิสฺสนฺติ น ปาปิกานํ อิจฺฉานํ วสํ คตา, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

“ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู น ปาปมิตฺตา ภวิสฺสนฺติ น ปาปสหายา น ปาปสมฺปวงฺกา, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

“ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู น โอรมตฺตเกน วิเสสาธิคเมน อนฺตราโวสานํ อาปชฺชิสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

“ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, อิเม สตฺต อปริหานิยา ธมฺมา ภิกฺขูสุ ฐสฺสนฺติ, อิเมสุ จ สตฺตสุ อปริหานิเยสุ ธเมฺมสุ ภิกฺขู สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

๑๓๘. “อปเรปิ โว, ภิกฺขเว, สตฺต อปริหานิเย ธเมฺม เทเสสฺสามิ…เป.… “ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู สทฺธา ภวิสฺสนฺติ…เป.… หิริมนา ภวิสฺสนฺติ… โอตฺตปฺปี ภวิสฺสนฺติ… พหุสฺสุตา ภวิสฺสนฺติ… อารทฺธวีริยา ภวิสฺสนฺติ… อุปฏฺฐิตสฺสตี ภวิสฺสนฺติ… ปญฺญวโนฺต ภวิสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, อิเม สตฺต อปริหานิยา ธมฺมา ภิกฺขูสุ ฐสฺสนฺติ, อิเมสุ จ สตฺตสุ อปริหานิเยสุ ธเมฺมสุ ภิกฺขู สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

๑๓๙. ‘‘อปเรปิ โว, ภิกฺขเว, สตฺต อปริหานิเย ธมฺเม เทเสสฺสามิ, ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สติสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวสฺสนฺติ...เป.... ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวสฺสนฺติ... วีริยสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวสฺสนฺติ... ปีติสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวสฺสนฺติ... ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวสฺสนฺติ... สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวสฺสนฺติ... อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว , ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

‘‘ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, อิเม สตฺต อปริหานิยา ธมฺมา ภิกฺขูสุ ฐสฺสนฺติ, อิเมสุ จ สตฺตสุ อปริหานิเยสุ ธเมฺมสุ ภิกฺขู สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา โน ปริหานิฯ

๑๔๐. ‘‘อปเรปิ โว, ภิกฺขเว, สตฺต อปริหานิเย ธมฺเม เทเสสฺสามิ, ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู อนิจฺจสญฺญํ ภาเวสฺสนฺติ...เป.... อนตฺตสญฺญํ ภาเวสฺสนฺติ... อสุภสญฺญํ ภาเวสฺสนฺติ... อาทีนวสญฺญํ ภาเวสฺสนฺติ... ปหานสญฺญํ ภาเวสฺสนฺติ... วิราคสญฺญํ ภาเวสฺสนฺติ... นิโรธสญฺญํ ภาเวสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

‘‘ยาวกีวญฺจ , ภิกฺขเว, อิเม สตฺต อปริหานิยา ธมฺมา ภิกฺขูสุ ฐสฺสนฺติ, อิเมสุ จ สตฺตสุ อปริหานิเยสุ ธเมฺมสุ ภิกฺขู สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

๑๔๑. ‘‘ฉ, โว ภิกฺขเว, อปริหานิเย ธเมฺม เทเสสฺสามิ, ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘ยาวกีวญฺจ , ภิกฺขเว, ภิกฺขู เมตฺตํ กายกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐาเปสฺสนฺติ สพฺรหฺมจารีสุ อาวิ เจว รโห จ, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

‘‘ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู เมตฺตํ วจีกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐาเปสฺสนฺติ ...เป.... เมตฺตํ มโนกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐาเปสฺสนฺติ สพฺรหฺมจารีสุ อาวิ เจว รโห จ, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

‘‘ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู, เย เต ลาภา ธมฺมิกา ธมฺมลทฺธา อนฺตมโส ปตฺตปริยาปนฺนมตฺตมฺปิ ตถารูเปหิ ลาเภหิ อปฺปฏิวิภตฺตโภคี ภวิสฺสนฺติ สีลวนฺเตหิ สพฺรหฺมจารีหิ สาธารณโภคี, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

‘‘ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู ยานิ กานิ สีลานิ อขณฺฑานิ อจฺฉิทฺทานิ อสพลานิ อกมฺมาสานิ ภุชิสฺสานิ วิญฺญูปสตฺถานิ [วิญฺญุปฺปสตฺถานิ (สี.)] อปรามฏฺฐานิ สมาธิสํวตฺตนิกานิ ตถารูเปสุ สีเลสุ สีลสามญฺญคตา วิหริสฺสนฺติ สพฺรหฺมจารีหิ อาวิ เจว รโห จ, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

‘‘ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู ยายํ ทิฏฺฐิ อริยา นิยฺยานิกา, นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมา ทุกฺขกฺขยาย, ตถารูปาย ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐิสามญฺญคตา วิหริสฺสนฺติ สพฺรหฺมจารีหิ อาวิ เจว รโห จ, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิฯ

“ยาวกีวญฺจ , ภิกฺขเว, อิเม ฉ อปริหานิยา ธมฺมา ภิกฺขูสุ ฐสฺสนฺติ, อิเมสุ จ ฉสุ อปริหานิเยสุ ธเมฺมสุ ภิกฺขู สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ, วุฑฺฒิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานี”ติฯ

๑๔๒. ตตฺร สุทํ ภควา ราชคเห วิหรโนฺต คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต เอตเทว พหุลํ ภิกฺขูนํ ธมฺมิํ กถํ กโรติ – “อิติ สีลํ, อิติ สมาธิ, อิติ ปญฺญาฯ สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหานิสํโสฯ สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสาฯ ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ, เสยฺยถิทํ – กามาสวา, ภวาสวา, อวิชฺชาสวา”ติฯ

๑๔๓. อถ โข ภควา ราชคเห ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – “อายามานนฺท, เยน อมฺพลฏฺฐิกา เตนุปสงฺกมิสฺสามา”ติฯ “เอวํ, ภเนฺต”ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิํ เยน อมฺพลฏฺฐิกา ตทวสริฯ ตตฺร สุทํ ภควา อมฺพลฏฺฐิกายํ วิหรติ ราชาคารเกฯ ตตฺราปิ สุทํ ภควา อมฺพลฏฺฐิกายํ วิหรโนฺต ราชาคารเก เอตเทว พหุลํ ภิกฺขูนํ ธมฺมิํ กถํ กโรติ – “อิติ สีลํ อิติ สมาธิ อิติ ปญฺญาฯ สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหานิสํโสฯ สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสาฯ ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ, เสยฺยถิทํ – กามาสวา, ภวาสวา, อวิชฺชาสวา”ติฯ

๑๔๔. อถ โข ภควา อมฺพลฏฺฐิกายํ ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – “อายามานนฺท, เยน นาฬนฺทา เตนุปสงฺกมิสฺสามา”ติฯ “เอวํ, ภเนฺต”ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิํ เยน นาฬนฺทา ตทวสริ, ตตฺร สุทํ ภควา นาฬนฺทายํ วิหรติ ปาวาริกมฺพวเน ฯ

สาริปุตฺตสีหนาโท

๑๔๕. อถ โข อายสฺมา สาริปุโตฺต เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา สาริปุโตฺต ภควนฺตํ เอตทโวจ – “เอวํ ปสโนฺน อหํ, ภเนฺต, ภควติ; น จาหุ น จ ภวิสฺสติ น เจตรหิ วิชฺชติ อโญฺญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ภควตา ภิโยฺยภิญฺญตโร ยทิทํ สโมฺพธิย”นฺติฯ “อุฬารา โข เต อยํ, สาริปุตฺต, อาสภี วาจา [อาสภิวาจา (สฺยา.)] ภาสิตา, เอกํโส คหิโต, สีหนาโท นทิโต – ‘เอวํปสโนฺน อหํ, ภเนฺต, ภควติ; น จาหุ น จ ภวิสฺสติ น เจตรหิ วิชฺชติ อโญฺญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ภควตา ภิโยฺยภิญฺญตโร ยทิทํ สโมฺพธิย’นฺติฯ

“กิํ เต [กิํ นุ (สฺยา. ปี. ก.)], สาริปุตฺต, เย เต อเหสุํ อตีตมทฺธานํ อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา, สเพฺพ เต ภควโนฺต เจตสา เจโต ปริจฺจ วิทิตา – ‘เอวํสีลา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิติปิ, เอวํธมฺมา เอวํปญฺญา เอวํวิหารี เอวํวิมุตฺตา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิติปี’”ติ? “โน เหตํ, ภเนฺต”ฯ

“กิํ ปน เต [กิํ ปน (สฺยา. ปี. ก.)], สาริปุตฺต, เย เต ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา, สเพฺพ เต ภควโนฺต เจตสา เจโต ปริจฺจ วิทิตา – ‘เอวํสีลา เต ภควโนฺต ภวิสฺสนฺติ อิติปิ, เอวํธมฺมา เอวํปญฺญา เอวํวิหารี เอวํวิมุตฺตา เต ภควโนฺต ภวิสฺสนฺติ อิติปี’”ติ? “โน เหตํ, ภเนฺต”ฯ

“กึ ปน เต, สาริปุตฺต, อหํ เอตรหิ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ เจตสา เจโต ปริจฺจ วิทิโต – “เอวํสีโล ภควา อิติปิ , เอวํธมฺโม เอวํปญฺโญ เอวํวิหารี เอวํวิมุตฺโต ภควา อิติปี’’’ติ? “โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

“เอตฺถ จ หิ เต, สาริปุตฺต, อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺนสุ อรหเนฺตสุ สมฺมาสมฺพุเทฺธสุ เจโตปริยญาณํ [เจโตปริญฺญายญาณํ (สฺยา.), เจตสา เจโตปริยายญาณํ (ก.)] นตฺถิฯ อถ กิญฺจรหิ เต อยํ, สาริปุตฺต, อุฬารา อาสภี วาจา ภาสิตา, เอกํโส คหิโต, สีหนาโท นทิโต – ‘เอวํปสโนฺน อหํ, ภนฺเต, ภควติ; น จาหุ น จ ภวิสฺสติ น เจตรหิ วิชฺชติ อโญฺญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ภควตา ภิโยฺยภิญฺญตโร ยทิทํ สโมฺพธิย’’’นฺติ?

๑๔๖. “น โข เม, ภนฺเต, อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺนสุ อรหเนฺตสุ สมฺมาสมฺพุเทฺธสุ เจโตปริยญาณํ อตฺถิ, อปิ จ เม ธมฺมนฺวโย วิทิโตฯ เสยฺยถาปิ, ภนฺเต, รโญฺญ ปจฺจนฺติมํ นครํ ทฬฺหุทฺธาปํ ทฬฺหปาการโตรณํ เอกทฺวารํ, ตตฺรสฺส โทวาริโก ปณฺฑิโต วิยโตฺต เมธาวี อญฺญาตานํ นิวาเรตา ญาตานํ ปเวเสตาฯ โส ตสฺส นครสฺส สมนฺตา อนุปริยายปถํ [อนุจริยายปถํ (สฺยา.)] อนุกฺกมมาโน น ปเสฺสยฺย ปาการสนฺธึ วา ปาการวิวรํ วา, อนฺตมโส พิฬารนิกฺขมนมตฺตมฺปิฯ ตสฺส เอวมสฺส [น ปเสฺสยฺย ตสฺส เอวมสฺส (สฺยา.)] – ‘เย โข เกจิ โอฬาริกา ปาณา อิมํ นครํ ปวิสนฺติ วา นิกฺขมนฺติ วา, สเพฺพ เต อิมินาว ทฺวาเรน ปวิสนฺติ วา นิกฺขมนฺติ วา’ติฯ เอวเมว โข เม, ภนฺเต, ธมฺมนฺวโย วิทิโต – ‘เย เต, ภนฺเต, อเหสุํ อตีตมทฺธานํ อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา , สเพฺพ เต ภควโนฺต ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ สุปติฏฺฐิตจิตฺตา สตฺตโพชฺฌเงฺค ยถาภูตํ ภาเวตฺวา อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธึ อภิสมฺพุชฺฌึสุฯ เยปิ เต, ภนฺเต, ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา , สเพฺพ เต ภควโนฺต ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ สุปติฏฺฐิตจิตฺตา สตฺต โพชฺฌเงฺค ยถาภูตํ ภาเวตฺวา อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธึ อภิสมฺพุชฺฌิสฺสนฺติฯ ภควาปิ, ภนฺเต, เอตรหิ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ สุปติฏฺฐิตจิโตฺต สตฺต โพชฺฌเงฺค ยถาภูตํ ภาเวตฺวา อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธึ อภิสมฺพุโทฺธ’’’ติฯ

๑๔๗. ตตฺรปิ สุทํ ภควา นาฬนฺทายํ วิหรโนฺต ปาวาริกมฺพวเน เอตเทว พหุลํ ภิกฺขูนํ ธมฺมึ กถํ กโรติ – “อิติ สีลํ, อิติ สมาธิ, อิติ ปญฺญาฯ สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหานิสํโสฯ สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสาฯ ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ, เสยฺยถิทํ – กามาสวา, ภวาสวา, อวิชฺชาสวา’’ติฯ

ทุสฺสีลอาทีนวา

๑๔๘. อถ โข ภควา นาฬนฺทายํ ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – “อายามานนฺท, เยน ปาฏลิคาโม เตนุปสงฺกมิสฺสามา’’ติฯ “เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปจฺจโสฺสสิ ฯ อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธึ เยน ปาฏลิคาโม ตทวสริฯ อโสฺสสุํ โข ปาฏลิคามิกา อุปาสกา – “ภควา กิร ปาฏลิคามํ อนุปฺปโตฺต’’ติฯ อถ โข ปาฏลิคามิกา อุปาสกา เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข ปาฏลิคามิกา อุปาสกา ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – “อธิวาเสตุ โน, ภเนฺต, ภควา อาวสถาคาร’’นฺติฯ อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวนฯ อถ โข ปาฏลิคามิกา อุปาสกา ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา เยน อาวสถาคารํ เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา สพฺพสนฺถรึ [สพฺพสนฺถริตํ สตฺถตํ (สฺยา.), สพฺพสนฺถรึ

สนฺถตํ (ก.)] อาวสถาคารํ สนฺถริตฺวา อาสนานิ ปญฺญเปตฺวา อุทกมณิกํ ปติฏฺฐาเปตฺวา เตลปทีปํ อาโรเปตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสุ, อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุฯ เอกมนฺตํ ฐิตา โข ปาฏลิคามิกา อุปาสกา ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ''สพฺพสนฺถริสนฺถตํ [สพฺพสนฺถรึ สนฺถตํ (สี. สฺยา. ปี. ก.)], ภนฺเต, อาวสถาคารํ, อาสนานิ ปญฺญตฺตานิ, อุทกมณิโก ปติฏฺฐาปิโต, เตลปทีโป อาโรปิโต; ยสฺสทานิ, ภนฺเต, ภควา กาลํ มญฺญตี''ติฯ อถ โข ภควา สายนฺหสมยํ [อิทํ ปทํ วินยมหาวคฺค น ทิสฺสติ]ฯ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สทฺธึ ภิกฺขุสเงฺฆน เยน อาวสถาคารํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปาเท ปกฺขาเลตฺวา อาวสถาคารํ ปวิสิตฺวา มชฺฌิมํ ถมฺภํ นิสฺสาย ปุรตฺถาภิมุโข [ปุรตฺถิมาภิมุโข (ก.)] นิสีทิฯ ภิกฺขุสโงฺฆปิ โข ปาเท ปกฺขาเลตฺวา อาวสถาคารํ ปวิสิตฺวา ปจฺฉิมํ ภิตฺตึ นิสฺสาย ปุรตฺถาภิมุโข นิสีทิ ภควนฺตเมว ปุรกฺขตฺวาฯ ปาฏลิคามิกาปิ โข อุปาสกา ปาเท ปกฺขาเลตฺวา อาวสถาคารํ ปวิสิตฺวา ปุรตฺถิมํ ภิตฺตึ นิสฺสาย ปจฺฉิมาภิมุขา นิสีทึสุ ภควนฺตเมว ปุรกฺขตฺวาฯ

๑๔๙. อถ โข ภควา ปาฏลิคามิเก อุปาสเก อามเนฺตสิ – ''ปญฺจิเม, คหปตโย, อาทีนวา ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยาฯ กตเม ปญฺจ? อิธ, คหปตโย, ทุสฺสีโล สีลวิปโนฺน ปมาทาธิกรณํ มหตึ โภคชานึ นิคจฺฉติฯ อยํ ปฐโม อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยาฯ

''ปุน จปรํ, คหปตโย, ทุสฺสีลสฺส สีลวิปนฺนสฺส ปาปโก กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคจฺฉติฯ อยํ ทุติโย อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยาฯ

''ปุน จปรํ, คหปตโย, ทุสฺสีโล สีลวิปโนฺน ยญฺญเทว ปริสํ อุปสงฺกมติ – ยทิ ขตฺติยปริสํ ยทิ พฺราหฺมณปริสํ ยทิ คหปติปริสํ ยทิ สมณปริสํ – อวิสารโท อุปสงฺกมติ มงฺกุภูโตฯ อยํ ตติโย อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยาฯ

''ปุน จปรํ, คหปตโย, ทุสฺสีโล สีลวิปโนฺน สมฺมูโฬฺห กาลงฺกโรติฯ อยํ จตุโตฺถ อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยาฯ

''ปุน จปรํ, คหปตโย, ทุสฺสีโล สีลวิปโนฺน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ อยํ ปญฺจโม อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยาฯ อิเม โข, คหปตโย, ปญฺจ อาทีนวา ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยาฯ

สีลวนฺตอานิสํสา

๑๕๐. ''ปญฺจิเม , คหปตโย, อานิสํสา สีลวโต สีลสมฺปทายฯ กตเม ปญฺจ? อิธ, คหปตโย, สีลวา สีลสมฺปโนฺน อปฺปมาทาธิกรณํ มหนฺตํ โภคกฺขนฺธํ อธิคจฺฉติฯ อยํ ปฐโม อานิสํโส สีลวโต สีลสมฺปทายฯ

''ปุน จปรํ, คหปตโย, สีลวโต สีลสมฺปนฺนสฺส กลฺยาโณ กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคจฺฉติฯ อยํ ทุติโย อานิสํโส สีลวโต สีลสมฺปทายฯ

''ปุน จปรํ, คหปตโย, สีลวา สีลสมฺปโนฺน ยญฺญเทว ปริสํ อุปสงฺกมติ – ยทิ ขตฺติยปริสํ ยทิ พฺราหฺมณปริสํ ยทิ คหปติปริสํ ยทิ สมณปริสํ วิสารโท อุปสงฺกมติ อมงฺกุภูโตฯ อยํ ตติโย อานิสํโส สีลวโต สีลสมฺปทายฯ

“ปุน จปรํ, คหปตโย, สีลวา สีลสมฺปนฺโน อสมฺมูโฬฺห กาลงฺกโรติฯ อยํ จตุตฺโถ อานิสํโส สีลวโต สีลสมฺปทายฯ

“ปุน จปรํ, คหปตโย, สีลวา สีลสมฺปนฺโน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ อยํ ปญฺจโม อานิสํโส สีลวโต สีลสมฺปทายฯ อิเม โข, คหปตโย, ปญฺจ อานิสํสา สีลวโต สีลสมฺปทายา”ติฯ

๑๕๑. อถ โข ภควา ปาฏลิคามิเก อุปาสเก พหุเทว รตฺตึ ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุตฺเตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อุโยฺยเชสิ – “อภิกฺกนฺตา โข, คหปตโย, รตฺติ, ยสฺสทานิ ตุเมฺห กาลํ มญฺญถา”ติฯ “เอวํ, ภนฺเต”ติ โข ปาฏลิคามิกา อุปาสกา ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกมึสุฯ อถ โข ภควา อจิรปกฺกนฺเตสุ ปาฏลิคามิเกสุ อุปาสเกสุ สุญฺญาคารํ ปาวิสิฯ

ปาฏลิปุตฺตนครมาปนํ

๑๕๒. เตน โข ปน สมเยน สุนิธวสฺสการา [สุนีธวสฺสการา (สฺยา. ก.)] มคธมหามตฺตา ปาฏลิคาเม นครํ มาเปนฺติ วชฺชีนํ ปฏิพาหายฯ เตน สมเยน สมฺพหุลา เทวตาโย สหเสฺสว [สหสฺสเสฺสว (สี. ปี. ก.), สหสฺสเสว (ฎีกายํ ปาฐนฺตรํ), สหสฺสสหเสฺสว (อุทานฏฺฐกถา)] ปาฏลิคาเม วตฺถูนิ ปริคฺคณฺหนฺติฯ ยสฺมึ ปเทเส มเหสกฺขา เทวตา วตฺถูนิ ปริคฺคณฺหนฺติ, มเหสกฺขานํ ตตฺถ รญฺญํ ราชมหามตฺตานํ จิตฺตานิ นมนฺติ นิเวสนานิ มาเปตุํฯ ยสฺมึ ปเทเส มชฺฌิมา เทวตา วตฺถูนิ ปริคฺคณฺหนฺติ, มชฺฌิมานํ ตตฺถ รญฺญํ ราชมหามตฺตานํ จิตฺตานิ นมนฺติ นิเวสนานิ มาเปตุํฯ ยสฺมึ ปเทเส นีจา เทวตา วตฺถูนิ ปริคฺคณฺหนฺติ, นีจานํ ตตฺถ รญฺญํ ราชมหามตฺตานํ จิตฺตานิ นมนฺติ นิเวสนานิ มาเปตุํฯ อทฺทสา โข ภควา ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน ตา เทวตาโย สหเสฺสว ปาฏลิคาเม วตฺถูนิ ปริคฺคณฺหนฺติโยฯ อถ โข ภควา รตฺติยา ปจฺจูสสมยํ ปจฺจุฏฺฐาย อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – “เก นุ โข [โก นุ โข (สี. สฺยา. ปี. ก.)], อานนฺท, ปาฏลิคาเม นครํ มาเปนฺตี”ติ [มาเปตีติ (สี. สฺยา. ปี. ก.)]? “สุนิธวสฺสการา, ภนฺเต, มคธมหามตฺตา ปาฏลิคาเม นครํ มาเปนฺติ วชฺชีนํ ปฏิพาหายา”ติฯ “เสยฺยถาปิ, อานนฺท, เทเวหิ ตาวตึเสหิ สทฺธึ มเนฺตตฺวา, เอวเมว โข, อานนฺท, สุนิธวสฺสการา มคธมหามตฺตา ปาฏลิคาเม นครํ มาเปนฺติ วชฺชีนํ ปฏิพาหายฯ อิธาหํ, อานนฺท, อทฺทสํ ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สมฺพหุลา เทวตาโย สหเสฺสว ปาฏลิคาเม วตฺถูนิ ปริคฺคณฺหนฺติโยฯ ยสฺมึ , อานนฺท, ปเทเส มเหสกฺขา เทวตา วตฺถูนิ ปริคฺคณฺหนฺติ, มเหสกฺขานํ ตตฺถ รญฺญํ ราชมหามตฺตานํ จิตฺตานิ นมนฺติ นิเวสนานิ มาเปตุํฯ ยสฺมึ ปเทเส มชฺฌิมา เทวตา วตฺถูนิ ปริคฺคณฺหนฺติ, มชฺฌิมานํ ตตฺถ รญฺญํ ราชมหามตฺตานํ จิตฺตานิ นมนฺติ นิเวสนานิ มาเปตุํฯ ยสฺมึ ปเทเส นีจา เทวตา วตฺถูนิ ปริคฺคณฺหนฺติ, นีจานํ ตตฺถ รญฺญํ ราชมหามตฺตานํ จิตฺตานิ นมนฺติ นิเวสนานิ มาเปตุํฯ ยาวตา, อานนฺท, อริยํ อายตนํ ยาวตา วณิปฺปโถ อิทํ อคฺคนครํ ภวิสฺสติ ปาฏลิปุตฺตํ ปุฏเภทนํ ฯ ปาฏลิปุตฺตสฺส โข, อานนฺท, ตโย อนฺตรายา ภวิสฺสนฺติ – อคฺคิโต วา อุทกโต วา มิถุเภทา วา”ติฯ

๑๕๓. อถ โข สุนิธวสฺสการา มคธมหามตฺตา เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธึ สโมฺมทึสุ, สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุ, เอกมนฺตํ ฐิตา โข สุนิธวสฺสการา มคธมหามตฺตา ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – “อธิวาเสตุ โน ภวํ โคตโม อชฺชตนาย ภตฺตํ สทฺธึ ภิกฺขุสเงฺฆนา”ติฯ อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวนฯ อถ โข สุนิธวสฺสการา มคธมหามตฺตา ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา เยน สโก อาวสโถ เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา

สเก อาวสเถ ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยาทาเปตฺวา ภควโต กาลํ อาโรจาเปสุํ – ‘‘กาโล, โภ โคตม, นิฏฺฐิตํ ภตฺต’’นฺติฯ

อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สทฺธิํ ภิกฺขุสเงฺฆน เยน สุนิธวสฺสการานํ มคธมหามตฺตานํ อาวสโถ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ อถ โข สุนิธวสฺสการา มคธมหามตฺตา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตเปฺปสุํ สมฺปวาเรสุํฯ อถ โข สุนิธวสฺสการา มคธมหามตฺตา ภควนฺตํ ภุตฺตาวิํ โอนีตปตฺตปาณิํ อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ เอกมนฺตํ นิสิเนฺน โข สุนิธวสฺสกาเร มคธมหามเตฺต ภควา อิมาหิ คาถาหิ อนุโมทิ –

‘‘ยสฺมิํ ปเทเส กเปฺปติ, วาสํ ปณฺฑิตชาติโย;
สีลวเนฺตตฺถ โภเชตฺวา, สญฺญเต พฺรหฺมจารโย [พฺรหฺมจาริโน (สฺยา.)]ฯ

‘‘ยา ตตฺถ เทวตา อาสุํ, ตาสํ ทกฺขิณมาทิเส;
ตา ปูชิตา ปูชยนฺติ [ปูชิตา ปูชยนฺติ นํ (ก.)], มานิตา มานยนฺติ นํฯ

‘‘ตโต นํ อนุกมฺปนฺติ, มาตา ปุตฺตํว โอรสํ;
เทวตานุกมฺปิโต โปโส, สทา ภทฺรานิ ปสฺสตี’’ติฯ

อถ โข ภควา สุนิธวสฺสกาเร มคธมหามเตฺต อิมาหิ คาถาหิ อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ

๑๕๔. เตน โข ปน สมเยน สุนิธวสฺสการา มคธมหามตฺตา ภควนฺตํ ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพนฺธา โหนฺติ – ‘‘เยนชฺช สมโณ โคตโม ทฺวาเรน นิกฺขมิสฺสติ, ตํ โคตมทฺวารํ นาม ภวิสฺสติฯ เยน ติเตฺถน คงฺคํ นทิํ ตริสฺสติ, ตํ โคตมติตฺถํ นาม ภวิสฺสตี’’ติฯ อถ โข ภควา เยน ทฺวาเรน นิกฺขมิ , ตํ โคตมทฺวารํ นาม อโหสิฯ อถ โข ภควา เยน คงฺคา นที เตนุปสงฺกมิฯ เตน โข ปน สมเยน คงฺคา นที ปูรา โหติ สมติตฺติกา กากเปยฺยาฯ อเปฺปกเจฺจ มนุสฺสา นาวํ ปริเยสนฺติ, อเปฺปกเจฺจ อุฬุมฺปํ ปริเยสนฺติ, อเปฺปกเจฺจ กุลฺลํ พนฺธนฺติ อปารา [ปารา (สี. สฺยา. ก.), โอรา (วิ. มหาวคฺค)], ปารํ คนฺตุกามาฯ อถ โข ภควา – เสยฺยถาปิ นาม พลวา ปุริโส สมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาหํ สมิเญฺชยฺย, เอวเมว – คงฺคาย นทิยา โอริมตีเร อนฺตรหิโต ปาริมตีเร ปจฺจุฏฺฐาสิ สทฺธิํ ภิกฺขุสเงฺฆนฯ อทฺทสา โข ภควา เต มนุเสฺส อเปฺปกเจฺจ นาวํ ปริเยสเนฺต อเปฺปกเจฺจ อุฬุมฺปํ ปริเยสเนฺต อเปฺปกเจฺจ กุลฺลํ พนฺธเนฺต อปารา ปารํ คนฺตุกาเมฯ อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ –

‘‘เย ตรนฺติ อณฺณวํ สรํ, เสตุํ กตฺวาน วิสชฺช ปลฺลลานิ;
กุลฺลญฺหิ ชโน พนฺธติ [กุลฺลํ ชโน จ พนฺธติ (สฺยา.), กุลฺลํ หิ ชโน ปพนฺธติ (สี. ปี. ก.)], ติณฺณา [นิติณฺณา, น ติณฺณา (ก.)] เมธาวิโน ชนา’’ติฯ

ปฐมภาณวาโรฯ

อริยสจฺจกถา

๑๕๕. อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ‘‘อายามานนฺท, เยน โกฏิคาโม เตนุปสงฺกมิสฺสามา’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ อถ โข

ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ เยน โกฏิคาโม ตทวสริฯ ตตฺร สุทํ ภควา โกฏิคาเม วิหรติฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ –

“จตุนฺนํ , ภิกฺขเว, อริยสจฺจานํ อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมเญฺจว ตุมฺหากญฺจฯ กตเมสํ จตุนฺนํ? ทุกฺขสฺส, ภิกฺขเว, อริยสจฺจสฺส อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมเญฺจว ตุมฺหากญฺจฯ ทุกฺขสมุทยสฺส, ภิกฺขเว, อริยสจฺจสฺส อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมเญฺจว ตุมฺหากญฺจฯ ทุกฺขนิโรธสฺส, ภิกฺขเว, อริยสจฺจสฺส อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมเญฺจว ตุมฺหากญฺจฯ ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย, ภิกฺขเว, อริยสจฺจสฺส อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมเญฺจว ตุมฺหากญฺจฯ ตยิทํ, ภิกฺขเว, ทุกฺขํ อริยสจฺจํ อนุพุทฺธํ ปฏิวิทฺธํ, ทุกฺขสมุทยํ [ทุกฺขสมุทโย (สฺยา.)] อริยสจฺจํ อนุพุทฺธํ ปฏิวิทฺธํ, ทุกฺขนิโรธํ [ทุกฺขนิโรโธ (สฺยา.)] อริยสจฺจํ อนุพุทฺธํ ปฏิวิทฺธํ, ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ อนุพุทฺธํ ปฏิวิทฺธํ, อุจฺฉินฺนา ภวตณฺหา, ขีณา ภวเนตฺติ, นตฺถิทานิ ปุนพฺภโว”ติฯ อิทมโวจ ภควาฯ อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา –

“จตุนฺนํ อริยสจฺจานํ, ยถาภูตํ อทสฺสนา;
สํสิตํ ทีฆมทฺธานํ, ตาสุ ตาเสฺวว ชาติสุฯ

ตานิ เอตานิ ทิฏฺฐานิ, ภวเนตฺติ สมูหตา;
อุจฺฉินฺนํ มูลํ ทุกฺขสฺส, นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว”ติฯ

ตตฺรปิ สุทํ ภควา โกฏิคาเม วิหรนฺโต เอตเทว พหุลํ ภิกฺขูนํ ธมฺมึ กถํ กโรติ – “อิติ สีลํ, อิติ สมาธิ, อิติ ปญฺญาฯ สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหานิสํโสฯ สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสาฯ ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ, เสยฺยถิทํ – กามาสวา, ภวาสวา, อวิชฺชาสวา”ติฯ

อนาวตฺติธมฺมสโมฺพธิปรายณา

๑๕๖. อถ โข ภควา โกฏิคาเม ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ – “อายามานนฺท, เยน นาติกา [นาทิกา (สฺยา. ปี.)] เตนุปงฺกมิสฺสามา”ติฯ “เอวํ, ภนฺเต”ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ เยน นาติกา ตทวสริฯ ตตฺรปิ สุทํ ภควา นาติเก วิหรติ คิญฺชกาวสเถฯ อถ โข อายสฺมา อานโนฺท เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา อานโนฺท ภควนฺตํ เอตทโวจ – “สาโฬฺห นาม, ภนฺเต, ภิกฺขุ นาติเก กาลงฺกโต, ตสฺส กา คติ, โก อภิสมฺปราโย? นนฺทา นาม, ภนฺเต, ภิกฺขุนี นาติเก กาลงฺกตา, ตสฺสา กา คติ, โก อภิสมฺปราโย? สุทตฺโต นาม, ภนฺเต, อุปาสโก นาติเก กาลงฺกโต, ตสฺส กา คติ, โก อภิสมฺปราโย? สุชาตา นาม, ภนฺเต, อุปาสิกา นาติเก กาลงฺกตา, ตสฺสา กา คติ , โก อภิสมฺปราโย? กุกฺกุโฏ [กกุโธ (สฺยา.)] นาม, ภนฺเต, อุปาสโก นาติเก กาลงฺกโต, ตสฺส กา คติ, โก อภิสมฺปราโย? กาฬิโมฺพ [กาลิโงฺค (ปี.), การฬิโมฺพ (สฺยา.)] นาม, ภนฺเต, อุปาสโก…เป.… นิกโฏ นาม, ภนฺเต, อุปาสโก… กฏิสฺสโห [กฏิสฺสโภ (สี. ปี.)] นาม, ภนฺเต, อุปาสโก… ตุโฏฺฐ นาม, ภนฺเต, อุปาสโก… สนฺตุโฏฺฐ นาม, ภนฺเต, อุปาสโก… ภโทฺท [ภโฏ (สฺยา.)] นาม, ภนฺเต, อุปาสโก… สุภโทฺท [สุภโฏ (สฺยา.)] นาม, ภนฺเต, อุปาสโก นาติเก กาลงฺกโต, ตสฺส กา คติ, โก อภิสมฺปราโย”ติ?

๑๕๗. ‘‘สาโพฺห, อานนฺท, ภิกฺขุ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฏฺเว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสิฯ นนฺทา, อานนฺท, ภิกฺขุนี ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติกา ตตฺถ ปรินิพฺพายินี อนาวตฺติธมฺมา ตสฺมา โลกาฯ สุทตฺโต, อานนฺท, อุปาสโก ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามี สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสติฯ สุชาตา, อานนฺท, อุปาสิกา ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺนา อวินิปาตธมฺมา นิยตา สมฺโพธิปรายณา [ปรายนา (สี. สฺยา. ปี. ก.)]ฯ กุกฺกุโฏ, อานนฺท, อุปาสโก ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธมฺโม ตสฺมา โลกาฯ กาฬิมฺโพ, อานนฺท, อุปาสโก…เป.… นิกโฏ, อานนฺท, อุปาสโก… กฏิสฺสโห , อานนฺท, อุปาสโก… ตุฏฺโฐ, อานนฺท, อุปาสโก … สนฺตุฏฺโฐ, อานนฺท, อุปาสโก… ภทฺโท, อานนฺท, อุปาสโก… สุภทฺโท, อานนฺท, อุปาสโก ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธมฺโม ตสฺมา โลกา ฯ ปโรปญฺญาสํ, อานนฺท, นาติเก อุปาสกา กาลงฺกตา, ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติกา ตตฺถ ปรินิพฺพายิโน อนาวตฺติธมฺมา ตสฺมา โลกาฯ สาธิกา นวุติ [ฉาธิกา นวุติ (สฺยา.)], อานนฺท, นาติเก อุปาสกา กาลงฺกตา ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามิโน สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสนฺติฯ สาติเรกานิ [ทสาติเรกานิ (สฺยา.)], อานนฺท, ปญฺจสตานิ นาติเก อุปาสกา กาลงฺกตา, ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺนา อวินิปาตธมฺมา นิยตา สมฺโพธิปรายณาฯ

ธมฺมาทาสธมฺมปริยายา

๑๕๘. ‘‘อนจฺฉริยํ โข ปเนตํ, อานนฺท, ยํ มนุสฺสภูโต กาลงฺกเรยฺยฯ ตสฺมิํเยว [ตสฺมิํ ตสฺมิํ เจ (สี. ปี.), ตสฺมิํ ตสฺมิํ โข (สฺยา.)] กาลงฺกเต ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ ปุจฺฉิสฺสถ, วิเหสา เหสา, อานนฺท, ตถาคตสฺสฯ ตสฺมาติหานนฺท, ธมฺมาทาสํ นาม ธมฺมปริยายํ เทเสสฺสามิ, เยน สมนฺนาคโต อริยสาวโก อากงฺขมาโน อตฺตนาว อตฺตานํ พฺยากเรยฺย – ‘ขีณนิรโยมฺหิ ขีณติรจฺฉานโยนิ ขีณเปตฺติวิสโย ขีณาปายทุคฺคติวินิปาโต, โสตาปนฺโนหมสฺมิ อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปรายโณ’ติฯ

๑๕๙. ‘‘กตโม จ โส, อานนฺท, ธมฺมาทาโส ธมฺมปริยาโย, เยน สมนฺนาคโต อริยสาวโก อากงฺขมาโน อตฺตนาว อตฺตานํ พฺยากเรยฺย – ‘ขีณนิรโยมฺหิ ขีณติรจฺฉานโยนิ ขีณเปตฺติวิสโย ขีณาปายทุคฺคติวินิปาโต, โสตาปนฺโนหมสฺมิ อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปรายโณ’ติ?

‘‘อิธานนฺท , อริยสาวโก พุทฺเธ อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคโต โหติ – ‘อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา’ติฯ

‘‘ธมฺเม อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคโต โหติ – ‘สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปเนยฺยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหี’ติฯ

‘‘สงฺเฆ อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคโต โหติ – ‘สุปฺปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, อุชุปฺปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, ญายปฺปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, สามีจิปฺปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ยทิทํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา, เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลิกรณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสา’ติฯ

‘‘อริยกนฺเตหิ สีเลหิ สมนฺนาคโต โหติ อขณฺเฑหิ อจฺฉิทฺเทหิ อสพเลหิ อกมฺมาเสหิ ภุชิสฺเสหิ วิญฺญูปสตฺเถหิ อปรามฏฺเฐหิ สมาธิสํวตฺตนิเกหิฯ

‘‘อยํ โข โส, อานนฺท, ธมฺมาทาโส ธมฺมปริยาโย, เยน สมนฺนาคโต อริยสาวโก อากงฺขมาโน อตฺตนาว อตฺตานํ พฺยากเรยฺย – ‘ขีณนิรโยมฺหิ ขีณติรจฺฉานโยนิ ขีณเปตฺติวิสโย ขีณาปายทุคฺคติวินิปาโต, โสตาปนฺโนหมสฺมิ อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปรายโณ’’’ติฯ

ตตฺรปิ สุทํ ภควา นาติเก วิหรนฺโต คิญฺชกาวสเถ เอตเทว พหุลํ ภิกฺขูนํ ธมฺมิํ กถํ กโรติ –

‘‘อิติ สีลํ อิติ สมาธิ อิติ ปญฺญาฯ สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหานิสํโสฯ สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสาฯ ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ, เสยฺยถิทํ – กามาสวา, ภวาสวา, อวิชฺชาสวา’’ติฯ

๑๖๐. อถ โข ภควา นาติเก ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ – ‘‘อายามานนฺท, เยน เวสาลี เตนุปสงฺกมิสฺสามา’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิฯ อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธิํ เยน เวสาลี ตทวสริฯ ตตฺร สุทํ ภควา เวสาลิยํ วิหรติ อมฺพปาลิวเนฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ –

‘‘สโต, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ วิหเรยฺย สมฺปชาโน, อยํ โว อมฺหากํ อนุสาสนีฯ กถญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สโต โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี…เป.… จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี…เป.… ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สโต โหติฯ

‘‘กถญฺจ , ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สมฺปชาโน โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต สมฺปชานการี โหติ, อาโลกิเต วิโลกิเต สมฺปชานการี โหติ, สมิญฺชิเต ปสาริเต สมฺปชานการี โหติ, สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ สมฺปชานการี โหติ, อสิเต ปีเต ขายิเต สายิเต สมฺปชานการี โหติ, อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี โหติ, คเต ฐิเต นิสินฺเน สุตฺเต ชาคริเต ภาสิเต ตุณฺหีภาเว สมฺปชานการี โหติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สมฺปชาโน โหติฯ สโต, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ วิหเรยฺย สมฺปชาโน, อยํ โว อมฺหากํ อนุสาสนี’’ติฯ

อมฺพปาลีคณิกา

๑๖๑. อโสฺสสิ โข อมฺพปาลี คณิกา – ‘‘ภควา กิร เวสาลิํ อนุปฺปตฺโต เวสาลิยํ วิหรติ มยฺหํ อมฺพวเน’’ติฯ อถ โข อมฺพปาลี คณิกา ภทฺทานิ ภทฺทานิ ยานานิ โยชาเปตฺวา ภทฺทํ ภทฺทํ ยานํ อภิรุหิตฺวา ภเทฺทหิ ภเทฺทหิ ยาเนหิ เวสาลิยา นิยฺยาสิฯ เยน สโก อาราโม เตน ปายาสิฯ ยาวติกา ยานสฺส ภูมิ, ยาเนน คนฺตฺวา, ยานา ปจฺจโรหิตฺวา ปตฺติกาว เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อมฺพปาลิํ คณิกํ ภควา ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสสิ สมาทเปสิ สมุตฺเตเชสิ สมฺปหํเสสิฯ อถ โข อมฺพปาลี คณิกา ภควตา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสิตา สมาทปิตา สมุตฺเตชิตา สมฺปหํสิตา ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อธิวาเสตุ เม, ภนฺเต, ภควา สฺวาตนาย ภตฺตํ สทฺธิํ ภิกฺขุสงฺเฆนา’’ติฯ อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวนฯ อถ โข อมฺพปาลี คณิกา ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิฯ

อโสฺสสุํ โข เวสาลิกา ลิจฺฉวี – ‘‘ภควา กิร เวสาลึ อนุปฺปตฺโต เวสาลิยํ วิหรติ อมฺพปาลิวเน’’ติฯ อถ โข เต ลิจฺฉวี ภทฺทานิ ภทฺทานิ ยานานิ โยชาเปตฺวา ภทฺทํ ภทฺทํ ยานํ อภิรุหิตฺวา ภทฺเทหิ ภทฺเทหิ ยาเนหิ เวสาลิยา นิยฺยึสุฯ ตตฺร เอกเจฺจ ลิจฺฉวี นีลา โหนฺติ นีลวณฺณา นีลวตฺถา นีลาลงฺการา, เอกเจฺจ ลิจฺฉวี ปีตา โหนฺติ ปีตวณฺณา ปีตวตฺถา ปีตาลงฺการา, เอกเจฺจ ลิจฺฉวี โลหิตา โหนฺติ โลหิตวณฺณา โลหิตวตฺถา โลหิตาลงฺการา, เอกเจฺจ ลิจฺฉวี โอทาตา โหนฺติ โอทาตวณฺณา โอทาตวตฺถา โอทาตาลงฺการาฯ อถ โข อมฺพปาลี คณิกา ทหรานํ ทหรานํ ลิจฺฉวีนํ อเกฺขน อกฺขํ จเกฺกน จกฺกํ ยุเคน ยุคํ ปฏิวเฏฺฏสิ [ปริวเตฺตสิ (วิ. มหาวคฺค)]ฯ อถ โข เต ลิจฺฉวี อมฺพปาลึ คณิกํ เอตทโวจุํ – ‘‘กึ, เช อมฺพปาลิ , ทหรานํ ทหรานํ ลิจฺฉวีนํ อเกฺขน อกฺขํ จเกฺกน จกฺกํ ยุเคน ยุคํ ปฏิวเฏฺฏสี’’ติ? ‘‘ตถา หิ ปน เม, อยฺยปุตฺตา, ภควา นิมนฺติโต สฺวาตนาย ภตฺตํ สทฺธึ ภิกฺขุสเงฺฆนา’’ติฯ ‘‘เทหิ, เช อมฺพปาลิ, เอตํ [เอกํ (ก.)] ภตฺตํ สตสหเสฺสนา’’ติฯ ‘‘สเจปิ เม, อยฺยปุตฺตา, เวสาลึ สาหารํ ทเสฺสถ [ทเชฺชยฺยาถ (วิ. มหาวคฺค)], เอวมหํ ตํ [เอวมฺปิ มหนฺตํ (สฺยา.), เอวํ มหนฺตํ (สี. ปี.)] ภตฺตํ น ทสฺสามี’’ติ [เนว ทชฺชาหํ ตํ ภตฺตนฺติ (วิ. มหาวคฺค)]ฯ อถ โข เต ลิจฺฉวี องฺคุลึ โผเฏสุํ – ‘‘ชิตมฺห [ชิตมฺหา (พหูสุ)] วต โภ อมฺพกาย, ชิตมฺห วต โภ อมฺพกายา’’ติ [‘‘ชิตมฺหา วต โภ อมฺพปาลิกาย วญฺจิตมฺหา วต โภ อมฺพปาลิกายา’’ติ (สฺยา.)]ฯ

อถ โข เต ลิจฺฉวี เยน อมฺพปาลิวนํ เตน ปายึสุฯ อทฺทสา โข ภควา เต ลิจฺฉวี ทูรโตว อาคจฺฉเนฺตฯ ทิสฺวาน ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘เยสํ [เยหิ (วิ. มหาวคฺค)], ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ เทวา ตาวตึสา อทิฏฺฐปุพฺพา, โอโลเกถ, ภิกฺขเว, ลิจฺฉวิปริสํ; อปโลเกถ, ภิกฺขเว , ลิจฺฉวิปริสํ; อุปสํหรถ, ภิกฺขเว, ลิจฺฉวิปริสํ – ตาวตึสสทิส’’นฺติฯ อถ โข เต ลิจฺฉวี ยาวติกา ยานสฺส ภูมิ, ยาเนน คนฺตฺวา, ยานา ปจฺโจโรหิตฺวา ปตฺติกาว เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ เอกมนฺตํ นิสิเนฺน โข เต ลิจฺฉวี ภควา ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสสิ สมาทเปสิ สมุเตฺตเชสิ สมฺปหํเสสิฯ อถ โข เต ลิจฺฉวี ภควตา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสิตา สมาทปิตา สมุเตฺตชิตา สมฺปหํสิตา ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ‘‘อธิวาเสตุ โน, ภเนฺต, ภควา สฺวาตนาย ภตฺตํ สทฺธึ ภิกฺขุสเงฺฆนา’’ติฯ อถ โข ภควา เต ลิจฺฉวี เอตทโวจ – ‘‘อธิวุตฺถํ [อธิวาสิตํ (สฺยา.)] โข เม, ลิจฺฉวี, สฺวาตนาย อมฺพปาลิยา คณิกาย ภตฺต’’นฺติฯ อถ โข เต ลิจฺฉวี องฺคุลึ โผเฏสุํ – ‘‘ชิตมฺห วต โภ อมฺพกาย, ชิตมฺห วต โภ อมฺพกายา’’ติฯ อถ โข เต ลิจฺฉวี ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกมึสุฯ

๑๖๒. อถ โข อมฺพปาลี คณิกา ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน สเก อาราเม ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยาทาเปตฺวา ภควโต กาลํ อาโรจาเปสิ – ‘‘กาโล, ภเนฺต, นิฏฺฐิตํ ภตฺต’’นฺติฯ อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สทฺธึ ภิกฺขุสเงฺฆน เยน อมฺพปาลิยา คณิกาย นิเวสนํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ อถ โข อมฺพปาลี คณิกา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตเปฺปสิ สมฺปวาเรสิฯ อถ โข อมฺพปาลี คณิกา ภควนฺตํ ภุตฺตาวึ โอนีตปตฺตปาณึ อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข อมฺพปาลี คณิกา ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อิมาหํ, ภเนฺต, อารามํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทมฺมี’’ติฯ ปฏิคฺคเหสิ ภควา อารามํฯ อถ โข ภควา อมฺพปาลึ คณิกํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุเตฺตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ ตตฺรปิ สุทํ ภควา เวสาลิยํ วิหรโนฺต อมฺพปาลิวเน เอตเทว พหุลํ ภิกฺขูนํ ธมฺมึ กถํ กโรติ – ‘‘อิติ สีลํ, อิติ สมาธิ, อิติ ปญฺญาฯ สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหา

นิสํโสฯ สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสาฯ ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ, เสยฺยถิทํ – กามาสวา, ภวาสวา, อวิชฺชาสวา’’ติฯ

เวฬุวคามวสฺสูปคมนํ

๑๖๓. อถ โข ภควา อมฺพปาลิวเน ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ – ‘‘อายามานนฺท, เยน เวฬุวคามโก [เพฬุวคามโก (สี. ปี.)] เตนุปสงฺกมิสฺสามา’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิฯ อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธิํ เยน เวฬุวคามโก ตทวสริฯ ตตฺร สุทํ ภควา เวฬุวคามเก วิหรติฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘‘เอถ ตุมฺเห, ภิกฺขเว, สมนฺตา เวสาลิํ ยถามิตฺตํ ยถาสนฺทิฏฺฐํ ยถาสมฺภตฺตํ วสฺสํ อุเปถ [อุปคจฺฉถ (สฺยา.)]ฯ อหํ ปน อิเธว เวฬุวคามเก วสฺสํ อุปคจฺฉามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา สมนฺตา เวสาลิํ ยถามิตฺตํ ยถาสนฺทิฏฺฐํ ยถาสมฺภตฺตํ วสฺสํ อุปคจฺฉิํสุฯ ภควา ปน ตตฺเถว เวฬุวคามเก วสฺสํ อุปคจฺฉิฯ

๑๖๔. อถ โข ภควโต วสฺสูปคตสฺส ขโร อาพาโธ อุปฺปชฺชิ, พาฬฺหา เวทนา วตฺตนฺติ มารณนฺติกาฯ ตา สุทํ ภควา สโต สมฺปชาโน อธิวาเสสิ อวิหญฺญมาโนฯ อถ โข ภควโต เอตทโหสิ – ‘‘น โข เมตํ ปติรูปํ, ยฺวาหํ อนามนฺเตตฺวา อุปฏฺฐาเก อนปโลเกตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ ปรินิพฺพาเยยฺยํฯ ยํนูนาหํ อิมํ อาพาธํ วีริเยน ปฏิปณาเมตฺวา ชีวิตสงฺขารํ อธิฏฺฐาย วิหเรยฺย’’นฺติฯ อถ โข ภควา ตํ อาพาธํ วีริเยน ปฏิปณาเมตฺวา ชีวิตสงฺขารํ อธิฏฺฐาย วิหาสิฯ อถ โข ภควโต โส อาพาโธ ปฏิปสฺสมฺภิฯ อถ โข ภควา คิลานา วุฏฺฐิโต [คิลานวุฏฺฐิโต (สทฺทนีติ)] อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญา วิหารา นิกฺขมฺม วิหารปจฺฉายายํ ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิฯ อถ โข อายสฺมา อานนฺโท เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘ทิโฏฺฐ เม, ภนฺเต, ภควโต ผาสุ; ทิฏฺฐํ เม, ภนฺเต, ภควโต ขมนียํ, อปิ จ เม, ภนฺเต, มธุรกชาโต วิย กาโยฯ ทิสาปิ เม น ปกฺขายนฺติ; ธมฺมาปิ มํ น ปฏิภนฺติ ภควโต เคลเญฺญน, อปิ จ เม, ภนฺเต, อโหสิ กาจิเทว อสฺสาสมตฺตา – ‘น ตาว ภควา ปรินิพฺพายิสฺสติ, น ยาว ภควา ภิกฺขุสงฺฆํ อารพฺภ กิญฺจิเทว อุทาหรตี’’’ติฯ

๑๖๕. ‘‘กิํ ปนานนฺท, ภิกฺขุสโงฺฆ มยิ ปจฺจาสีสติ [ปจฺจาสิํสติ (สี. สฺยา.)]? เทสิโต, อานนฺท, มยา ธโมฺม อนนฺตรํ อพาหิรํ กริตฺวาฯ นตฺถานนฺท, ตถาคตสฺส ธเมฺมสุ อาจริยมุฏฺฐิฯ ยสฺส นูน, อานนฺท, เอวมสฺส – ‘อหํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริหริสฺสามี’ติ วา ‘มมุทฺเทสิโก ภิกฺขุสโงฺฆ’ติ วา, โส นูน, อานนฺท, ภิกฺขุสงฺฆํ อารพฺภ กิญฺจิเทว อุทาหเรยฺยฯ ตถาคตสฺส โข, อานนฺท, น เอวํ โหติ – ‘อหํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริหริสฺสามี’ติ วา ‘มมุทฺเทสิโก ภิกฺขุสโงฺฆ’ติ วาฯ สกิํ [กิํ (สี. ปี.)], อานนฺท, ตถาคโต ภิกฺขุสงฺฆํ อารพฺภ กิญฺจิเทว อุทาหริสฺสติฯ อหํ โข ปนานนฺท, เอตรหิ ชิโณฺณ วุโทฺธ มหลฺลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโตฯ อาสีติโก เม วโย วตฺตติฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท, ชชฺชรสกฏํ เวฐมิสฺสเกน [เวฬุมิสฺสเกน (สฺยา.), เวฆมิสฺสเกน (ปี.), เวธมิสฺสเกน, เวขมิสฺสเกน (ก.)] ยาเปติ, เอวเมว โข, อานนฺท, เวฐมิสฺสเกน มเญฺญ ตถาคตสฺส กาโย ยาเปติฯ ยสฺมิํ, อานนฺท, สมเย ตถาคโต สพฺพนิมิตฺตานํ อมนสิการา เอกจฺจานํ เวทนานํ นิโรธา อนิมิตฺตํ เจโตสมาธิํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ผาสุตโร, อานนฺท, ตสฺมิํ สมเย ตถาคตสฺส กาโย โหติฯ ตสฺมาติหานนฺท, อตฺตทีปา วิหรถ อตฺตสรณา อนญฺญสรณา, ธมฺมทีปา ธมฺมสรณา อนญฺญสรณาฯ กถญฺจานนฺท, ภิกฺขุ อตฺตทีโป วิหรติ อตฺตสรโณ อนญฺญสรโณ, ธมฺมทีโป ธมฺมสรโณ อนญฺญสรโณ? อิธานนฺท, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติ

มา, วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ เวทนาสุ…เป.… จิตฺต…เป.… ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา, วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ เอวํ โข, อานนฺท, ภิกฺขุ อตฺตทีโป วิหรติ อตฺตสรโณ อนญฺญสรโณ, ธมฺมทีโป ธมฺมสรโณ อนญฺญสรโณ ฯ เย หิ เกจิ, อานนฺท, เอตรหิ วา มม วา อจฺจเยน อตฺตทีปา วิหริสฺสนฺติ อตฺตสรณา อนญฺญสรณา, ธมฺมทีปา ธมฺมสรณา อนญฺญสรณา, ตมตเคฺค เม เต, อานนฺท, ภิกฺขู ภวิสฺสนฺติ เย เกจิ สิกฺขากามา''ติฯ

ทุติยภาณวาโรฯ

นิมิโตฺตภาสกถา

๑๖๖. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย เวสาลึ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ เวสาลิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกโนฺต อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ''คณฺหาหิ, อานนฺท, นิสีทนํ, เยน จาปาลํ เจติยํ [ปาวาลํ (เจติยํ (สฺยา.)] เตนุปสงฺกมิสฺสาม ทิวา วิหารายา''ติฯ ''เอวํ, ภเนฺต''ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา นิสีทนํ อาทาย ภควนฺตํ ปิฎฺฐิโต ปิฎฺฐิโต อนุพนฺธิฯ อถ โข ภควา เยน จาปาลํ เจติยํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ อายสฺมาปิ โข อานโนฺท ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ

๑๖๗. เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ ภควา เอตทโวจ – ''รมณียา, อานนฺท, เวสาลี, รมณียํ อุเทนํ เจติยํ, รมณียํ โคตมกํ เจติยํ, รมณียํ สตฺตมฺพํ [สตฺตมฺพกํ (ปี.)] เจติยํ, รมณียํ พหุปุตฺตํ เจติยํ, รมณียํ สารนฺททํ เจติยํ, รมณียํ จาปาลํ เจติยํฯ ยสฺส กสฺสจิ, อานนฺท, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฎฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน กปฺปํ วา ติเฎฺฐยฺย กปฺปาวเสสํ วาฯ ตถาคตสฺส โข, อานนฺท, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฎฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน [อากงฺขมาโน (?)], อานนฺท, ตถาคโต กปฺปํ วา ติเฎฺฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา''ติฯ เอวมฺปิ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควตา โอฬาริเก นิมิเตฺต กยิรมาเน โอฬาริเก โอภาเส กยิรมาเน นาสกฺขิ ปฏิวิชฺฌิตุํ; น ภควนฺตํ ยาจิ – ''ติฎฺฐตุ, ภเนฺต, ภควา กปฺปํ, ติฎฺฐตุ สุคโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน''นฺติ, ยถา ตํ มาเรน ปริยุฎฺฐิตจิโตฺตฯ ทุติยมฺปิ โข ภควา…เป.… ตติยมฺปิ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ''รมณียา, อานนฺท, เวสาลี, รมณียํ อุเทนํ เจติยํ, รมณียํ โคตมกํ เจติยํ, รมณียํ สตฺตมฺพํ เจติยํ, รมณียํ พหุปุตฺตํ เจติยํ, รมณียํ สารนฺททํ เจติยํ, รมณียํ จาปาลํ เจติยํฯ ยสฺส กสฺสจิ, อานนฺท, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฎฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน กปฺปํ วา ติเฎฺฐยฺย กปฺปาวเสสํ วาฯ ตถาคตสฺส โข, อานนฺท, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฎฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน, อานนฺท, ตถาคโต กปฺปํ วา ติเฎฺฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา''ติฯ เอวมฺปิ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควตา โอฬาริเก นิมิเตฺต กยิรมาเน โอฬาริเก โอภาเส กยิรมาเน นาสกฺขิ ปฏิวิชฺฌิตุํ ; น ภควนฺตํ ยาจิ – ''ติฎฺฐตุ , ภเนฺต, ภควา กปฺปํ, ติฎฺฐตุ สุคโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน''นฺติ, ยถา ตํ มาเรน ปริยุฎฺฐิตจิโตฺตฯ อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ''คจฺฉ ตฺวํ, อานนฺท, ยสฺสทานิ กาลํ มญฺญสี''ติฯ ''เอวํ, ภเนฺต''ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา อุฎฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา อวิทูเร อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสีทิฯ

มารยาจนกถา

๑๖๘. อถ โข มาโร ปาปิมา อจิรปกฺกนฺเต อายสฺมนฺเต อานนฺเท เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิโต โข มาโร ปาปิมา ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘ปรินิพฺพาตุทานิ, ภนฺเต, ภควา, ปรินิพฺพาตุ สุคโต, ปรินิพฺพานกาโล ทานิ, ภนฺเต, ภควโตฯ ภาสิตา โข ปเนสา, ภนฺเต, ภควตา วาจา – ‘น ตาวาหํ, ปาปิม, ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม ภิกฺขู น สาวกา ภวิสฺสนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจาริโน, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขิสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ ปญฺญเปสฺสนฺติ ปฏฺฐเปสฺสนฺติ วิวริสฺสนฺติ วิภชิสฺสนฺติ อุตฺตานี [อุตฺตานิํ (ก.), อุตฺตานิ (สี. ปี.)] กริสฺสนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสสฺสนฺตี’ติ ฯ เอตรหิ โข ปน, ภนฺเต, ภิกฺขู ภควโต สาวกา วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจาริโน, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขนฺติ เทเสนฺติ ปญฺญเปนฺติ ปฏฺฐเปนฺติ วิวรนฺติ วิภชนฺติ อุตฺตานีกโรนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสนฺติฯ ปรินิพฺพาตุทานิ, ภนฺเต, ภควา, ปรินิพฺพาตุ สุคโต, ปรินิพฺพานกาโลทานิ, ภนฺเต, ภควโตฯ

‘‘ภาสิตา โข ปเนสา, ภนฺเต, ภควตา วาจา – ‘น ตาวาหํ, ปาปิม, ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม ภิกฺขุนิโย น สาวิกา ภวิสฺสนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจารินิโย, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขิสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ ปญฺญเปสฺสนฺติ ปฏฺฐเปสฺสนฺติ วิวริสฺสนฺติ วิภชิสฺสนฺติ อุตฺตานีกริสฺสนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสสฺสนฺตี’ติ ฯ เอตรหิ โข ปน, ภนฺเต, ภิกฺขุนิโย ภควโต สาวิกา วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจารินิโย , สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขนฺติ เทเสนฺติ ปญฺญเปนฺติ ปฏฺฐเปนฺติ วิวรนฺติ วิภชนฺติ อุตฺตานีกโรนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสนฺติฯ ปรินิพฺพาตุทานิ, ภนฺเต, ภควา, ปรินิพฺพาตุ สุคโต, ปรินิพฺพานกาโลทานิ, ภนฺเต, ภควโตฯ

‘‘ภาสิตา โข ปเนสา, ภนฺเต, ภควตา วาจา – ‘น ตาวาหํ, ปาปิม, ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม อุปาสกา น สาวกา ภวิสฺสนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจาริโน, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขิสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ ปญฺญเปสฺสนฺติ ปฏฺฐเปสฺสนฺติ วิวริสฺสนฺติ วิภชิสฺสนฺติ อุตฺตานีกริสฺสนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสสฺสนฺตี’ติฯ เอตรหิ โข ปน, ภนฺเต, อุปาสกา ภควโต สาวกา วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจาริโน, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขนฺติ เทเสนฺติ ปญฺญเปนฺติ ปฏฺฐเปนฺติ วิวรนฺติ วิภชนฺติ อุตฺตานีกโรนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสนฺติฯ ปรินิพฺพาตุทานิ , ภนฺเต, ภควา, ปรินิพฺพาตุ สุคโต, ปรินิพฺพานกาโลทานิ , ภนฺเต, ภควโตฯ

‘‘ภาสิตา โข ปเนสา, ภนฺเต, ภควตา วาจา – ‘น ตาวาหํ, ปาปิม ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม อุปาสิกา น สาวิกา ภวิสฺสนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจารินิโย, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขิสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ ปญฺญเปสฺสนฺติ ปฏฺฐเปสฺสนฺติ วิวริสฺสนฺติ วิภชิสฺสนฺติ อุตฺตานีกริสฺสนฺติ, อุปฺปนฺนํ

ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสสฺสนฺตี’ติฯ เอตรหิ โข ปน, ภนฺเต, อุปาสิกา ภควโต สาวิกา วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจารินิโย, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขนฺติ เทเสนฺติ ปญฺญเปนฺติ ปฏฺฐเปนฺติ วิวรนฺติ วิภชนฺติ อุตฺตานีกโรนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสนฺติฯ ปรินิพฺพาตุทานิ, ภนฺเต, ภควา, ปรินิพฺพาตุ สุคโต, ปรินิพฺพานกาโลทานิ, ภนฺเต, ภควโตฯ

“ภาสิตา โข ปเนสา, ภนฺเต, ภควตา วาจา – ‘น ตาวาหํ, ปาปิม, ปรินิพฺพายิสฺสามิ , ยาว เม อิทํ พฺรหฺมจริยํ น อิทฺธํ เจว ภวิสฺสติ ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิต’นฺติฯ เอตรหิ โข ปน, ภนฺเต, ภควโต พฺรหฺมจริยํ อิทฺธํ เจว ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ, ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตํฯ ปรินิพฺพาตุทานิ, ภนฺเต, ภควา, ปรินิพฺพาตุ สุคโต, ปรินิพฺพานกาโลทานิ, ภนฺเต, ภควโต”ติ ฯ

เอวํ วุตฺเต ภควา มารํ ปาปิมนฺตํ เอตทโวจ – “อโปฺปสฺสุโกฺก ตฺวํ, ปาปิม, โหหิ, น จิรํ ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติฯ อิโต ติณฺณํ มาสานํ อจฺจเยน ตถาคโต ปรินิพฺพายิสฺสตี”ติฯ

อายุสงฺขารโอสฺสชฺชนํ

๑๖๙. อถ โข ภควา จาปาเล เจติเย สโต สมฺปชาโน อายุสงฺขารํ โอสฺสชิฯ โอสฺสเฏฺฐ จ ภควตา อายุสงฺขาเร มหาภูมิจาโล อโหสิ ภึสนโก สโลมหํโส [โลมหํโส (สฺยา.)], เทวทุนฺทุภิโย [เทวทุทฺรภิโย (ก.)] จ ผลิํสุ ฯ อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ –

“ตุลมตุลญฺจ สมฺภวํ, ภวสงฺขารมวสฺสชิ มุนิ;
อชฺฌตฺตรโต สมาหิโต, อภินฺทิ กวจมิวตฺตสมฺภว”นฺติฯ

มหาภูมิจาลเหตุ

๑๗๐. อถ โข อายสฺมโต อานนฺทสฺส เอตทโหสิ – “อจฺฉริยํ วต โภ, อพฺภุตํ วต โภ, มหา วตายํ ภูมิจาโล; สุมหา วตายํ ภูมิจาโล ภึสนโก สโลมหํโส; เทวทุนฺทุภิโย จ ผลิํสุฯ โก นุ โข เหตุ โก ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวายา”ติ?

อถ โข อายสฺมา อานโนฺท เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ, เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา อานโนฺท ภควนฺตํ เอตทโวจ – “อจฺฉริยํ, ภนฺเต, อพฺภุตํ, ภนฺเต, มหา วตายํ, ภนฺเต, ภูมิจาโล; สุมหา วตายํ , ภนฺเต, ภูมิจาโล ภึสนโก สโลมหํโส; เทวทุนฺทุภิโย จ ผลิํสุฯ โก นุ โข, ภนฺเต , เหตุ โก ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวายา”ติ?

๑๗๑. “อฏฺฐ โข อิเม, อานนฺท, เหตู, อฏฺฐ ปจฺจยา มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวายฯ กตเม อฏฺฐ? อยํ, อานนฺท, มหาปถวี อุทเก ปติฏฺฐิตา, อุทกํ วาเต ปติฏฺฐิตํ, วาโต อากาสโฏฺฐฯ โหติ โข โส, อานนฺท, สมโย, ยํ มหาวาตา วายนฺติฯ มหาวาตา วายนฺตา อุทกํ กเมฺปนฺติฯ อุทกํ กมฺปิตํ ปถวิํ กเมฺปติฯ อยํ ปฐโม เหตุ ปฐโม ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวายฯ

“ปุน จปรํ, อานนฺท, สมโณ วา โหติ พฺราหฺมโณ วา อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปตฺโต, เทโว วา มหิทฺธิโก มหานุภาโว, ตสฺส ปริตฺตา ปถวีสญฺญา ภาวิตา โหติ, อปฺปมาณา อาโปสญฺญาฯ โส อิมํ ปถวึ กมฺเปติ สงฺกมฺเปติ สมฺปกมฺเปติ สมฺปเวเธติฯ อยํ ทุติโย เหตุ ทุติโย ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวายฯ

“ปุน จปรํ, อานนฺท, ยทา โพธิสตฺโต ตุสิตกายา จวิตฺวา สโต สมฺปชาโน มาตุกุจฺฉึ โอกฺกมติ, ตทายํ ปถวี กมฺปติ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวธติฯ อยํ ตติโย เหตุ ตติโย ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวายฯ

“ปุน จปรํ, อานนฺท, ยทา โพธิสตฺโต สโต สมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิสฺมา นิกฺขมติ, ตทายํ ปถวี กมฺปติ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวธติฯ อยํ จตุตฺโถ เหตุ จตุตฺโถ ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวายฯ

“ปุน จปรํ, อานนฺท, ยทา ตถาคโต อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุชฺฌติ, ตทายํ ปถวี กมฺปติ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวธติฯ อยํ ปญฺจโม เหตุ ปญฺจโม ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวายฯ

“ปุน จปรํ, อานนฺท, ยทา ตถาคโต อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ, ตทายํ ปถวี กมฺปติ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวธติฯ อยํ ฉฏฺโฐ เหตุ ฉฏฺโฐ ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวายฯ

“ปุน จปรํ, อานนฺท, ยทา ตถาคโต สโต สมฺปชาโน อายุสงฺขารํ โอสฺสชฺชติ, ตทายํ ปถวี กมฺปติ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวธติฯ อยํ สตฺตโม เหตุ สตฺตโม ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวายฯ

“ปุน จปรํ, อานนฺท, ยทา ตถาคโต อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายติ, ตทายํ ปถวี กมฺปติ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวธติฯ อยํ อฏฺฐโม เหตุ อฏฺฐโม ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวายฯ อิเม โข, อานนฺท, อฏฺฐ เหตู, อฏฺฐ ปจฺจยา มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวายา”ติฯ

อฏฺฐ ปริสา

๑๗๒. “อฏฺฐ โข อิมา, อานนฺท, ปริสาฯ กตมา อฏฺฐ? ขตฺติยปริสา, พฺราหฺมณปริสา, คหปติปริสา, สมณปริสา, จาตุมหาราชิกปริสา [จาตุมฺมหาราชิกปริสา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)], ตาวตึสปริสา, มารปริสา, พฺรหฺมปริสาฯ อภิชานามิ โข ปนาหํ, อานนฺท , อเนกสตํ ขตฺติยปริสํ อุปสงฺกมิตาฯ ตตฺรปิ มยา สนฺนิสินฺนปุพฺพํ เจว สลฺลปิตปุพฺพญฺจ สากจฺฉา จ สมาปชฺชิตปุพฺพา ฯ ตตฺถ ยาทิสโก เตสํ วณฺโณ โหติ, ตาทิสโก มยฺหํ วณฺโณ โหติฯ ยาทิสโก เตสํ สโร โหติ, ตาทิสโก มยฺหํ สโร โหติฯ ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสมิ สมาทเปมิ สมุตฺเตเชมิ สมฺปหํเสมิฯ ภาสมานญฺจ มํ น ชานนฺติ – ‘โก นุ โข อยํ ภาสติ เทโว วา มนุสฺโส วา’ติ? ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุตฺเตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อนฺตรธายามิฯ อนฺตรหิตญฺจ มํ น ชานนฺติ – ‘โก นุ โข อยํ อนฺตรหิโต เทโว วา มนุสฺโส วา’ติ? อภิชานามิ โข ปนาหํ, อานนฺท, อเนกสตํ พฺราหฺมณปริสํ…เป.… คหปติปริสํ… สมณปริสํ… จาตุมหาราชิกปริสํ… ตาวตึสปริสํ… มารปริสํ… พฺรหฺมปริสํ อุปสงฺกมิตาฯ ตตฺรปิ มยา สนฺนิสินฺนปุพฺพํ เจว สลฺลปิต

ปุพฺพญฺจ สากจฺฉา จ สมาปชฺชิตปุพฺพาฯ ตตฺถ ยาทิสโก เตสํ วโณฺณ โหติ, ตาทิสโก มยฺหํ วโณฺณ โหติฯ ยาทิสโก เตสํ สโร โหติ, ตาทิสโก มยฺหํ สโร โหติฯ ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสมิ สมาทเปมิ สมุเตฺตเชมิ สมฺปหํเสมิฯ ภาสมานญฺจ มํ น ชานนฺติ – ‘โก นุ โข อยํ ภาสติ เทโว วา มนุโสฺส วา’ติ? ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุเตฺตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อนฺตรธายามิฯ อนฺตรหิตญฺจ มํ น ชานนฺติ – ‘โก นุ โข อยํ อนฺตรหิโต เทโว วา มนุโสฺส วา’ติ? อิมา โข, อานนฺท, อฎฺฐ ปริสาฯ

อฎฺฐ อภิภายตนานิ

๑๗๓. ‘‘อฎฺฐ โข อิมานิ, อานนฺท, อภิภายตนานิฯ กตมานิ อฎฺฐ ? อชฺฌตฺตํ รูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปริตฺตานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิฯ ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ ปฐมํ อภิภายตนํฯ

‘‘อชฺฌตฺตํ รูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ อปฺปมาณานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิฯ ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ ทุติยํ อภิภายตนํฯ

‘‘อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปริตฺตานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิฯ ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ ตติยํ อภิภายตนํฯ

‘‘อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ อปฺปมาณานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิฯ ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ จตุตฺถํ อภิภายตนํฯ

‘‘อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ นีลานิ นีลวณฺณานิ นีลนิทสฺสนานิ นีลนิภาสานิฯ เสยฺยถาปิ นาม อุมาปุปฺผํ นีลํ นีลวณฺณํ นีลนิทสฺสนํ นีลนิภาสํฯ เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฎฺฐํ นีลํ นีลวณฺณํ นีลนิทสฺสนํ นีลนิภาสํฯ เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ นีลานิ นีลวณฺณานิ นีลนิทสฺสนานิ นีลนิภาสานิฯ ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ ปญฺจมํ อภิภายตนํฯ

‘‘อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปีตานิ ปีตวณฺณานิ ปีตนิทสฺสนานิ ปีตนิภาสานิฯ เสยฺยถาปิ นาม กณิการปุปฺผํ ปีตํ ปีตวณฺณํ ปีตนิทสฺสนํ ปีตนิภาสํฯ เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฎฺฐํ ปีตํ ปีตวณฺณํ ปีตนิทสฺสนํ ปีตนิภาสํฯ เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปีตานิ ปีตวณฺณานิ ปีตนิทสฺสนานิ ปีตนิภาสานิฯ ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ ฉฎฺฐํ อภิภายตนํฯ

‘‘อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โลหิตกานิ โลหิตกวณฺณานิ โลหิตกนิทสฺสนานิ โลหิตกนิภาสานิฯ เสยฺยถาปิ นาม พนฺธุชีวกปุปฺผํ โลหิตกํ โลหิตกวณฺณํ โลหิตกนิทสฺสนํ โลหิตกนิภาสํฯ เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฎฺฐํ โลหิตกํ โลหิตกวณฺณํ โลหิตกนิทสฺสนํ โลหิตกนิภาสํฯ เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โลหิตกานิ โลหิตกวณฺณานิ โลหิตกนิทสฺสนานิ โลหิตกนิภาสานิฯ ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ สตฺตมํ อภิภายตนํฯ

‘‘อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โอทาตานิ โอทาตวณฺณานิ โอทาตนิทสฺสนานิ โอทาตนิภาสานิฯ เสยฺยถาปิ นาม โอสธิตารกา โอทาตา โอทาตวณฺณา โอทาตนิทสฺสนา โอทาตนิภาสาฯ เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฎฺฐํ โอ

ทาตํ โอทาตวณฺณํ โอทาตนิทสฺสนํ โอทาตนิภาสํฯ เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โอทาตานิ โอทาตวณฺณานิ โอทาตนิทสฺสนานิ โอทาตนิภาสานิฯ ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ อฏฺฐมํ อภิภายตนํ ฯ อิมานิ โข, อานนฺท, อฏฺฐ อภิภายตนานิฯ

อฏฺฐ วิโมกฺขา

๑๗๔. “อฏฺฐ โข อิเม, อานนฺท, วิโมกฺขาฯ กตเม อฏฺฐ? รูปี รูปานิ ปสฺสติ, อยํ ปฐโม วิโมกฺโขฯ อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ, อยํ ทุติโย วิโมกฺโขฯ สุภนฺเตว อธิมุตฺโต โหติ, อยํ ตติโย วิโมกฺโขฯ สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา ‘อนนฺโต อากาโส’ติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยํ จตุตฺโถ วิโมกฺโขฯ สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณ’นฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยํ ปญฺจโม วิโมกฺโขฯ สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยํ ฉฏฺโฐ วิโมกฺโขฯ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ สตฺตโม วิโมกฺโขฯ สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยํ อฏฺฐโม วิโมกฺโขฯ อิเม โข, อานนฺท, อฏฺฐ วิโมกฺขาฯ

๑๗๕. “เอกมิทาหํ , อานนฺท, สมยํ อุรุเวลายํ วิหรามิ นชฺชา เนรญฺชราย ตีเร อชปาลนิโคฺรเธ ปฐมาภิสมฺพุทฺโธฯ อถ โข, อานนฺท, มาโร ปาปิมา เยนาหํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิโต โข, อานนฺท, มาโร ปาปิมา มํ เอตทโวจ – ‘ปรินิพฺพาตุทานิ, ภนฺเต, ภควา; ปรินิพฺพาตุ สุคโต, ปรินิพฺพานกาโลทานิ, ภนฺเต, ภควโต’ติฯ เอวํ วุตฺเต อหํ, อานนฺท, มารํ ปาปิมนฺตํ เอตทโวจํ –

“‘น ตาวาหํ, ปาปิม, ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม ภิกฺขู น สาวกา ภวิสฺสนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจาริโน, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขิสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ ปญฺญเปสฺสนฺติ ปฏฺฐเปสฺสนฺติ วิวริสฺสนฺติ วิภชิสฺสนฺติ อุตฺตานีกริสฺสนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสสฺสนฺติฯ

“‘น ตาวาหํ, ปาปิม, ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม ภิกฺขุนิโย น สาวิกา ภวิสฺสนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจาริณิโย, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขิสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ ปญฺญเปสฺสนฺติ ปฏฺฐเปสฺสนฺติ วิวริสฺสนฺติ วิภชิสฺสนฺติ อุตฺตานีกริสฺสนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสสฺสนฺติฯ

“‘น ตาวาหํ, ปาปิม, ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม อุปาสกา น สาวกา ภวิสฺสนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจาริโน, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขิสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ ปญฺญเปสฺสนฺติ ปฏฺฐเปสฺสนฺติ วิวริสฺสนฺติ วิภชิสฺสนฺติ อุตฺตานีกริสฺสนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสสฺสนฺติฯ

‘‘‘น ตาวาหํ, ปาปิม, ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม อุปาสิกา น สาวิกา ภวิสฺสนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจารินิโย, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขิสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ ปญฺญเปสฺสนฺติ ปฏฺฐเปสฺสนฺติ วิวริสฺสนฺติ วิภชิสฺสนฺติ อุตฺตานีกริสฺสนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสสฺสนฺติฯ

‘‘‘น ตาวาหํ, ปาปิม, ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม อิทํ พฺรหฺมจริยํ น อิทฺธเญฺจว ภวิสฺสติ ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิต’นฺติฯ

๑๗๖. ‘‘อิทาเนว โข, อานนฺท, อชฺช จาปาเล เจติเย มาโร ปาปิมา เยนาหํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิโต โข, อานนฺท, มาโร ปาปิมา มํ เอตทโวจ – ‘ปรินิพฺพาตุทานิ, ภนฺเต, ภควา, ปรินิพฺพาตุ สุคโต, ปรินิพฺพานกาโลทานิ, ภนฺเต, ภควโตฯ ภาสิตา โข ปเนสา, ภนฺเต, ภควตา วาจา – ‘‘น ตาวาหํ, ปาปิม , ปรินิพฺพายิสฺสามิ , ยาว เม ภิกฺขู น สาวกา ภวิสฺสนฺติ…เป.… ยาว เม ภิกฺขุนิโย น สาวิกา ภวิสฺสนฺติ…เป.… ยาว เม อุปาสกา น สาวกา ภวิสฺสนฺติ…เป.… ยาว เม อุปาสิกา น สาวิกา ภวิสฺสนฺติ…เป.… ยาว เม อิทํ พฺรหฺมจริยํ น อิทฺธเญฺจว ภวิสฺสติ ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ, ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิต’’นฺติฯ เอตรหิ โข ปน, ภนฺเต, ภควโต พฺรหฺมจริยํ อิทฺธเญฺจว ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ, ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตํฯ ปรินิพฺพาตุทานิ, ภนฺเต, ภควา, ปรินิพฺพาตุ สุคโต, ปรินิพฺพานกาโลทานิ, ภนฺเต, ภควโต’ติฯ

๑๗๗. ‘‘เอวํ วุตฺเต, อหํ, อานนฺท, มารํ ปาปิมนฺตํ เอตทโวจํ – ‘อปฺโปสฺสุกฺโก ตฺวํ, ปาปิม, โหหิ, นจิรํ ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติฯ อิโต ติณฺณํ มาสานํ อจฺจเยน ตถาคโต ปรินิพฺพายิสฺสตี’ติฯ อิทาเนว โข, อานนฺท, อชฺช จาปาเล เจติเย ตถาคเตน สเตน สมฺปชาเนน อายุสงฺขาโร โอสฺสฏฺโฐ’’ติฯ

อานนฺทยาจนกถา

๑๗๘. เอวํ วุตฺเต อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘ติฏฺฐตุ, ภนฺเต, ภควา กปฺปํ, ติฏฺฐตุ สุคโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน’’นฺติฯ

‘‘อลํทานิ, อานนฺทฯ มา ตถาคตํ ยาจิ, อกาโลทานิ, อานนฺท, ตถาคตํ ยาจนายา’’ติฯ ทุติยมฺปิ โข อายสฺมา อานนฺโท…เป.… ตติยมฺปิ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘ติฏฺฐตุ, ภนฺเต, ภควา กปฺปํ, ติฏฺฐตุ สุคโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน’’นฺติฯ

‘‘สทฺทหสิ ตฺวํ, อานนฺท, ตถาคตสฺส โพธิ’’นฺติ? ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘อถ กิญฺจรหิ ตฺวํ, อานนฺท, ตถาคตํ ยาวตติยกํ อภินิปฺปีเฬสี’’ติ? ‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภนฺเต, ภควโต สุตํ สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘ยสฺส กสฺสจิ, อานนฺท, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน กปฺปํ วา ติเฏฺฐยฺย กปฺปาวเสสํ วาฯ ตถาคตสฺส โข, อานนฺท, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธาฯ โส อากงฺขมาโน, อานนฺท, ตถาคโต กปฺปํ วา ติเฏฺฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา’’’ติฯ ‘‘สทฺทหสิ ตฺวํ, อานนฺทา’’ติ? ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตสฺมาติหานนฺท, ตุเยฺหเวตํ ทุกฺกฏํ,

ตุเยฺหเวตํ อปรทฺธํ, ยํ ตฺวํ ตถาคเตน เอวํ โอฬาริเก นิมิตฺเต กยิรมาเน โอฬาริเก โอภาเส กยิรมาเน นาสกฺขิ ปฏิวิชฺฌิตุํ, น ตถาคตํ ยาจิ – ‘ติฏฺฐตุ, ภนฺเต, ภควา กปฺปํ, ติฏฺฐตุ สุคโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน’’นฺติฯ สเจ ตฺวํ, อานนฺท, ตถาคตํ ยาเจยฺยาสิ, เทฺวว เต วาจา ตถาคโต ปฏิกฺขิเปยฺย, อถ ตติยกํ อธิวาเสยฺยฯ ตสฺมาติหานนฺท, ตุเยฺหเวตํ ทุกฺกฏํ, ตุเยฺหเวตํ อปรทฺธํฯ

๑๗๙. ‘‘เอกมิทาหํ, อานนฺท, สมยํ ราชคเห วิหรามิ คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเตฯ ตตฺราปิ โข ตาหํ, อานนฺท, อามนฺเตสิํ – ‘รมณียํ, อานนฺท, ราชคหํ, รมณีโย, อานนฺท, คิชฺฌกูโฏ ปพฺพโตฯ ยสฺส กสฺสจิ, อานนฺท, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วาฯ ตถาคตสฺส โข, อานนฺท, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน, อานนฺท, ตถาคโต กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา’ติฯ เอวมฺปิ โข ตฺวํ, อานนฺท, ตถาคเตน โอฬาริเก นิมิตฺเต กยิรมาเน โอฬาริเก โอภาเส กยิรมาเน นาสกฺขิ ปฏิวิชฺฌิตุํ, น ตถาคตํ ยาจิ – ‘ติฏฺฐตุ, ภนฺเต, ภควา กปฺปํ, ติฏฺฐตุ สุคโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน’นฺติฯ สเจ ตฺวํ, อานนฺท, ตถาคตํ ยาเจยฺยาสิ, เทฺว เต วาจา ตถาคโต ปฏิกฺขิเปยฺย, อถ ตติยกํ อธิวาเสยฺยฯ ตสฺมาติหานนฺท, ตุเยฺหเวตํ ทุกฺกฏํ, ตุเยฺหเวตํ อปรทฺธํฯ

๑๘๐. ‘‘เอกมิทาหํ, อานนฺท, สมยํ ตตฺเถว ราชคเห วิหรามิ โคตมนิโคฺรเธ…เป.… ตตฺเถว ราชคเห วิหรามิ โจรปปาเต… ตตฺเถว ราชคเห วิหรามิ เวภารปสฺเส สตฺตปณฺณิคุหายํ… ตตฺเถว ราชคเห วิหรามิ อิสิคิลิปสฺเส กาฬสิลายํ… ตตฺเถว ราชคเห วิหรามิ สีตวเน สปฺปโสณฺฑิกปพฺภาเร… ตตฺเถว ราชคเห วิหรามิ ตโปทาราเม… ตตฺเถว ราชคเห วิหรามิ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเป… ตตฺเถว ราชคเห วิหรามิ ชีวกมฺพวเน… ตตฺเถว ราชคเห วิหรามิ มทฺทกุจฺฉิสฺมิํ มิคทาเยฯ ตตฺราปิ โข ตาหํ, อานนฺท, อามนฺเตสิํ – ‘รมณียํ, อานนฺท, ราชคหํ, รมณีโย คิชฺฌกูโฏ ปพฺพโต, รมณีโย โคตมนิโคฺรโธ, รมณีโย โจรปปาโต, รมณียา เวภารปสฺเส สตฺตปณฺณิคุหา, รมณียา อิสิคิลิปสฺเส กาฬสิลา, รมณีโย สีตวเน สปฺปโสณฺฑิกปพฺภาโร, รมณีโย ตโปทาราโม, รมณีโย เวฬุวเน กลนฺทกนิวาโป, รมณียํ ชีวกมฺพวนํ, รมณีโย มทฺทกุจฺฉิสฺมิํ มิคทาโยฯ ยสฺส กสฺสจิ, อานนฺท, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา…เป.… อากงฺขมาโน, อานนฺท, ตถาคโต กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา’ติฯ เอวมฺปิ โข ตฺวํ, อานนฺท, ตถาคเตน โอฬาริเก นิมิตฺเต กยิรมาเน โอฬาริเก โอภาเส กยิรมาเน นาสกฺขิ ปฏิวิชฺฌิตุํ, น ตถาคตํ ยาจิ – ‘ติฏฺฐตุ, ภนฺเต, ภควา กปฺปํ, ติฏฺฐตุ สุคโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน’นฺติฯ สเจ ตฺวํ, อานนฺท, ตถาคตํ ยาเจยฺยาสิ, เทฺวว เต วาจา ตถาคโต ปฏิกฺขิเปยฺย, อถ ตติยกํ อธิวาเสยฺยฯ ตสฺมาติหานนฺท, ตุเยฺหเวตํ ทุกฺกฏํ, ตุเยฺหเวตํ อปรทฺธํฯ

๑๘๑. ‘‘เอกมิทาหํ, อานนฺท, สมยํ อิเธว เวสาลิยํ วิหรามิ อุเทเน เจติเยฯ ตตฺราปิ โข ตาหํ, อานนฺท, อามนฺเตสิํ – ‘รมณียา, อานนฺท, เวสาลี, รมณียํ อุเทนํ เจติยํฯ ยสฺส กสฺสจิ, อานนฺท, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วาฯ ตถาคตสฺส โข, อานนฺท, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน, อานนฺท, ตถาคโต กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา’ติฯ เอวมฺปิ โข ตฺวํ, อานนฺท, ตถาคเตน โอฬาริเก นิมิตฺเต กยิรมาเน โอฬาริเก โอภาเส กยิรมาเน นาสกฺขิ ปฏิวิชฺฌิตุํ, น

ตถาคตํ ยาจิ – ‘ติฏฺฐตุ, ภนฺเต, ภควา กปฺปํ, ติฏฺฐตุ สุคโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน’นฺติฯ สเจ ตฺวํ, อานนฺท, ตถาคตํ ยาเจยฺยาสิ, เทฺว เต วาจา ตถาคโต ปฏิกฺขิเปยฺย, อถ ตติยกํ อธิวาเสยฺย, ตสฺมาติหานนฺท, ตุเยฺหเวตํ ทุกฺกฏํ, ตุเยฺหเวตํ อปรทฺธํฯ

๑๘๒. ‘‘เอกมิทาหํ , อานนฺท, สมยํ อิเธว เวสาลิยํ วิหรามิ โคตมเก เจติเย …เป.… อิเธว เวสาลิยํ วิหรามิ สตฺตมฺพ เจติเย… อิเธว เวสาลิยํ วิหรามิ พหุปุตฺต เจติเย… อิเธว เวสาลิยํ วิหรามิ สารนฺทเท เจติเย… อิทาเนว โข ตาหํ, อานนฺท, อชฺช จาปาเล เจติเย อามนฺเตสิํ – ‘รมณียา, อานนฺท, เวสาลี, รมณียํ อุเทนํ เจติยํ, รมณียํ โคตมกํ เจติยํ, รมณียํ สตฺตมฺพํ เจติยํ, รมณียํ พหุปุตฺตํ เจติยํ, รมณียํ สารนฺททํ เจติยํ, รมณียํ จาปาลํ เจติยํฯ ยสฺส กสฺสจิ, อานนฺท, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วาฯ ตถาคตสฺส โข, อานนฺท, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน, อานนฺท, ตถาคโต กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา’ติฯ เอวมฺปิ โข ตฺวํ, อานนฺท, ตถาคเตน โอฬาริเก นิมิตฺเต กยิรมาเน โอฬาริเก โอภาเส กยิรมาเน นาสกฺขิ ปฏิวิชฺฌิตุํ, น ตถาคตํ ยาจิ – ‘ติฏฺฐตุ ภควา กปฺปํ, ติฏฺฐตุ สุคโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน’นฺติฯ สเจ ตฺวํ, อานนฺท, ตถาคตํ ยาเจยฺยาสิ, เทฺว เต วาจา ตถาคโต ปฏิกฺขิเปยฺย, อถ ตติยกํ อธิวาเสยฺยฯ ตสฺมาติหานนฺท, ตุเยฺหเวตํ ทุกฺกฏํ, ตุเยฺหเวตํ อปรทฺธํฯ

๑๘๓. ‘‘นนุ เอตํ [เอวํ (สฺยา. ปี.)], อานนฺท, มยา ปฏิกเจฺจว [ปฏิคเจฺจว (สี. ปี.)] อกฺขาตํ – ‘สเพฺพเหว ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว อญฺญถาภาโวฯ ตํ กุเตฺถ, อานนฺท, ลพฺภา, ยํ ตํ ชาตํ ภูตํ สงฺขตํ ปโลกธมฺมํ, ตํ วต มา ปลุชฺชีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติ’ฯ ยํ โข ปเนตํ, อานนฺท, ตถาคเตน จตฺตํ วนฺตํ มุตฺตํ ปหีนํ ปฏินิสฺสฏฺฐํ โอสฺสโฏฺฐ อายุสงฺขาโร, เอกํเสน วาจา ภาสิตา – ‘น จิรํ ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติฯ อิโต ติณฺณํ มาสานํ อจฺจเยน ตถาคโต ปรินิพฺพายิสฺสตี’ติฯ ตญฺจ [ตํ วจนํ (สี.)] ตถาคโต ชีวิตเหตุ ปุน ปจฺจาวมิสฺสตีติ [ปจฺจาคมิสฺสตีติ (สฺยา. ก.)] เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ อายามานนฺท, เยน มหาวนํ กูฏาคารสาลา เตนุปสงฺกมิสฺสามา’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ

อถ โข ภควา อายสฺมตา อานเนฺทน สทฺธิํ เยน มหาวนํ กูฏาคารสาลา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ‘‘คจฺฉ ตฺวํ, อานนฺท, ยาวติกา ภิกฺขู เวสาลิํ อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ, เต สเพฺพ อุปฏฺฐานสาลายํ สนฺนิปาเตหี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา ยาวติกา ภิกฺขู เวสาลิํ อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ, เต สเพฺพ อุปฏฺฐานสาลายํ สนฺนิปาเตตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิโต โข อายสฺมา อานโนฺท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สนฺนิปติโต, ภเนฺต, ภิกฺขุสโงฺฆ, ยสฺสทานิ, ภเนฺต, ภควา กาลํ มญฺญตี’’ติฯ

๑๘๔. อถ โข ภควา เยนุปฏฺฐานสาลา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ นิสชฺช โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘ตสฺมาติห, ภิกฺขเว, เย เต มยา ธมฺมา อภิญฺญา เทสิตา, เต โว สาธุกํ อุคฺคเหตฺวา อาเสวิตพฺพา ภาเวตพฺพา พหุลีกาตพฺพา, ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ กตเม จ เต, ภิกฺขเว, ธมฺมา มยา อภิญฺญา เทสิตา, เย โว สาธุกํ อุคฺค

เหตุวา อาเสวิตพฺพา ภาเวตพฺพา พหุลีกาตพฺพา, ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ เสยฺยถิทํ – จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺคา อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโคฯ อิเม โข เต, ภิกฺขเว, ธมฺมา มยา อภิญฺญา เทสิตา, เย โว สาธุกํ อุคฺคเหตฺวา อาเสวิตพฺพา ภาเวตพฺพา พหุลีกาตพฺพา, ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน''นฺติฯ

๑๘๕. อถ โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ''หนฺททานิ, ภิกฺขเว, อามนฺตยามิ โว, วยธมฺมา สงฺขารา, อปฺปมาเทน สมฺปาเทถฯ นจิรํ ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติฯ อิโต ติณฺณํ มาสานํ อจฺจเยน ตถาคโต ปรินิพฺพายิสฺสตี''ติฯ อิทมโวจ ภควา, อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา [อิโต ปรํ สฺยามโปตฺถเก เอวํปิ ปาโฐ ทิสฺสติ –§ทหราปิ จ เย วุทฺธา, เย พาลา เย จ ปณฺฑิตาฯ§อฑฺฒาเจว ทลิทฺทา จ, สเพฺพ มจฺจุปรายนาฯ§ยถาปิ กุมฺภการสฺส, กตํ มตฺติกภาชนํฯ§ขุทฺทกญฺจ มหนฺตญฺจ, ยญฺจ ปกฺกํ ยญฺจ อามกํฯ§สพฺพํ เภทปริยนฺตํ, เอวํ มจฺจาน ชีวิตํฯ§อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา]ฯ –

> ''ปริปโกฺก วโย มยฺหํ, ปริตฺตํ มม ชีวิตํ;
> ปหาย โว คมิสฺสามิ, กตํ เม สรณมตฺตโนฯ
>
> ''อปฺปมตฺตา สตีมโนฺต, สุสีลา โหถ ภิกฺขโว;
> สุสมาหิตสงฺกปฺปา, สจิตฺตมนุรกฺขถฯ
>
> ''โย อิมสฺมึ ธมฺมวินเย, อปฺปมโตฺต วิหสฺสติ;
> ปหาย ชาติสํสารํ, ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสตี''ติ [วิหริสฺสติ (สฺยา.), วิเหสฺสติ (สี.)]ฯ

ตติโย ภาณวาโรฯ

นาคาปโลกิตํ

๑๘๖. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย เวสาลิํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ เวสาลิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฺปฏิกฺกโนฺต นาคาปโลกิตํ เวสาลิํ อปโลเกตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ''อิทํ ปจฺฉิมกํ, อานนฺท, ตถาคตสฺส เวสาลิยา ทสฺสนํ ภวิสฺสติฯ อายามานนฺท, เยน ภณฺฑคาโม [ภณฺฑฺฑคาโม (ก.)] เตนุปสงฺกมิสฺสามา''ติฯ ''เอวํ, ภเนฺต''ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ

อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิํ เยน ภณฺฑคาโม ตทวสริฯ ตตฺร สุทํ ภควา ภณฺฑคาเม วิหรติฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ''จตุนฺนํ, ภิกฺขเว, ธมฺมานํ อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมญฺเจว ตุมฺหากญฺจฯ กตเมสํ จตุนฺนํ? อริยสฺส, ภิกฺขเว, สีลสฺส อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมํ เจว ตุมฺหากญฺจฯ อริยสฺส, ภิกฺขเว, สมาธิสฺส อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมํ เจว ตุมฺหากญฺจฯ อริยาย, ภิกฺขเว, ปญฺญาย อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมํ เจว ตุมฺหากญฺจฯ อริยาย, ภิกฺขเว, วิมุตฺติยา อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมํ เจว ตุมฺหากญฺจฯ ตยิทํ, ภิกฺขเว, อริยํ

สีลํ อนุพุทฺธํ ปฏิวิทฺธํ, อริโย สมาธิ อนุพุโทฺธ ปฏิวิโทฺธ, อริยา ปญฺญา อนุพุทฺธา ปฏิวิทฺธา, อริยา วิมุตฺติ อนุพุทฺธา ปฏิวิทฺธา, อุจฺฉินฺนา ภวตณฺหา, ขีณา ภวเนตฺติ, นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว''ติฯ อิทมโวจ ภควา, อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา –

''สีลํ สมาธิ ปญฺญา จ, วิมุตฺติ จ อนุตฺตรา;
อนุพุทฺธา อิเม ธมฺมา, โคตเมน ยสสฺสินาฯ

''อิติ พุโทฺธ อภิญฺญาย, ธมฺมมกฺขาสิ ภิกฺขุนํ;
ทุกฺขสฺสนฺตกโร สตฺถา, จกฺขุมา ปรินิพฺพุโต''ติฯ

ตตฺราปิ สุทํ ภควา ภณฺฑคาเม วิหรโนฺต เอตเทว พหุลํ ภิกฺขูนํ ธมฺมิํ กถํ กโรติ – ''อิติ สีลํ, อิติ สมาธิ, อิติ ปญฺญาฯ สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหานิสํโสฯ สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสาฯ ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ, เสยฺยถิทํ – กามาสวา, ภวาสวา, อวิชฺชาสวา''ติฯ

จตุมหาปเทสกถา

๑๘๗. อถ โข ภควา ภณฺฑคาเม ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ''อายามานนฺท, เยน หตฺถิคาโม, เยน อมฺพคาโม, เยน ชมฺพุคาโม, เยน โภคนครํ เตนุปสงฺกมิสฺสามา''ติฯ ''เอวํ, ภเนฺต''ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิํ เยน โภคนครํ ตทวสริฯ ตตฺร สุทํ ภควา โภคนคเร วิหรติ อานเนฺท [สานนฺทเร (ก.)] เจติเยฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ''จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, มหาปเทเส เทเสสฺสามิ, ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามี''ติฯ ''เอวํ , ภเนฺต''ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

๑๘๘. ''อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย – 'สมฺมุขา เมตํ, อาวุโส, ภควโต สุตํ สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ, อยํ ธโมฺม อยํ วินโย อิทํ สตฺถุสาสน'นฺติฯ ตสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ภาสิตํ เนว อภินนฺทิตพฺพํ นปฺปฏิโกฺกสิตพฺพํฯ อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิโกฺกสิตฺวา ตานิ ปทพฺยญฺชนานิ สาธุกํ อุคฺคเหตฺวา สุเตฺต โอสาเรตพฺพานิ [โอตาเรตพฺพานิ], วินเย สนฺทเสฺสตพฺพานิฯ ตานิ เจ สุเตฺต โอสาริยมานานิ [โอตาริยมานานิ] วินเย สนฺทสฺสิยมานานิ น เจว สุเตฺต โอสรนฺติ [โอตรนฺติ (สี. ปี. อ. นิ. ๔.๑๘๐)], น จ วินเย สนฺทิสฺสนฺติ, นิฎฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ – 'อทฺธา, อิทํ น เจว ตสฺส ภควโต วจนํ; อิมสฺส จ ภิกฺขุโน ทุคฺคหิต'นฺติฯ อิติเหตํ, ภิกฺขเว, ฉเฑฺฑยฺยาถฯ ตานิ เจ สุเตฺต โอสาริยมานานิ วินเย สนฺทสฺสิยมานานิ สุเตฺต เจว โอสรนฺติ, วินเย จ สนฺทิสฺสนฺติ, นิฎฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ – 'อทฺธา, อิทํ ตสฺส ภควโต วจนํ; อิมสฺส จ ภิกฺขุโน สุคฺคหิต'นฺติฯ อิทํ, ภิกฺขเว, ปฐมํ มหาปเทสํ ธาเรยฺยาถฯ

''อิธ ปน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย – 'อมุกสฺมิํ นาม อาวาเส สโงฺฆ วิหรติ สเถโร สปาโมโกฺขฯ ตสฺส เม สงฺฆสฺส สมฺมุขา สุตํ สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ, อยํ ธโมฺม อยํ วินโย อิทํ สตฺถุสาสน'นฺติฯ ตสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ภาสิตํ เนว อภินนฺทิตพฺพํ นปฺปฏิโกฺกสิตพฺพํฯ อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิโกฺกสิตฺวา ตานิ ปทพฺยญฺชนานิ สาธุกํ อุคฺคเหตฺวา สุเตฺต โอสาเรตพฺพานิ, วินเย สนฺทเสฺสตพฺพานิฯ ตานิ เจ สุเตฺต โอสาริยมานานิ วินเย สนฺทสฺสิยมานานิ น เจว สุเตฺต โอสรนฺติ, น จ วินเย สนฺทิสฺสนฺติ, นิฎฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ – 'อทฺธา, อิทํ น เจว ตสฺส ภควโต วจนํ; ตสฺส จ สงฺฆสฺส ทุคฺคหิต'นฺติฯ อิติเหตํ, ภิกฺขเว, ฉเฑฺฑยฺยาถฯ ตานิ เจ สุเตฺต โอสาริยมานานิ วินเย

สนฺทสฺสิยมานานิ สุเตฺต เจว โอสรนฺติ วินเย จ สนฺทิสฺสนฺติ, นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ – ‘อทฺธา , อิทํ ตสฺส ภควโต วจนํ; ตสฺส จ สงฺฆสฺส สุคฺคหิต’นฺติฯ อิทํ, ภิกฺขเว, ทุติยํ มหาปเทสํ ธาเรยฺยาถฯ

‘‘อิธ ปน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย – ‘อมุกสฺมึ นาม อาวาเส สมฺพหุลา เถรา ภิกฺขู วิหรนฺติ พหุสฺสุตา อาคตาคมา ธมฺมธรา วินยธรา มาติกาธราฯ เตสํ เม เถรานํ สมฺมุขา สุตํ สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – อยํ ธมฺโม อยํ วินโย อิทํ สตฺถุสาสน’นฺติฯ ตสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ภาสิตํ เนว อภินนฺทิตพฺพํ…เป.… น จ วินเย สนฺทิสฺสนฺติ, นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ – ‘อทฺธา, อิทํ น เจว ตสฺส ภควโต วจนํ; เตสญฺจ เถรานํ ทุคฺคหิต’นฺติฯ อิติเหตํ, ภิกฺขเว, ฉเฑฺฑยฺยาถฯ ตานิ เจ สุเตฺต โอสาริยมานานิ…เป.… วินเย จ สนฺทิสฺสนฺติ, นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ – ‘อทฺธา, อิทํ ตสฺส ภควโต วจนํ; เตสญฺจ เถรานํ สุคฺคหิต’นฺติฯ อิทํ, ภิกฺขเว, ตติยํ มหาปเทสํ ธาเรยฺยาถฯ

‘‘อิธ ปน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย – ‘อมุกสฺมึ นาม อาวาเส เอโก เถโร ภิกฺขุ วิหรติ พหุสฺสุโต อาคตาคโม ธมฺมธโร วินยธโร มาติกาธโรฯ ตสฺส เม เถรสฺส สมฺมุขา สุตํ สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – อยํ ธมฺโม อยํ วินโย อิทํ สตฺถุสาสน’นฺติฯ ตสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ภาสิตํ เนว อภินนฺทิตพฺพํ นปฺปฏิโกฺกสิตพฺพํฯ อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิโกฺกสิตฺวา ตานิ ปทพฺยญฺชนานิ สาธุกํ อุคฺคเหตฺวา สุเตฺต โอสาริตพฺพานิ, วินเย สนฺทเสฺสตพฺพานิฯ ตานิ เจ สุเตฺต โอสาริยมานานิ วินเย สนฺทสฺสิยมานานิ น เจว สุเตฺต โอสรนฺติ, น จ วินเย สนฺทิสฺสนฺติ, นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ – ‘อทฺธา, อิทํ น เจว ตสฺส ภควโต วจนํ; ตสฺส จ เถรสฺส ทุคฺคหิต’นฺติฯ อิติเหตํ, ภิกฺขเว, ฉเฑฺฑยฺยาถฯ ตานิ จ สุเตฺต โอสาริยมานานิ วินเย สนฺทสฺสิยมานานิ สุเตฺต เจว โอสรนฺติ, วินเย จ สนฺทิสฺสนฺติ , นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ – ‘อทฺธา , อิทํ ตสฺส ภควโต วจนํ; ตสฺส จ เถรสฺส สุคฺคหิต’นฺติฯ อิทํ, ภิกฺขเว, จตุตฺถํ มหาปเทสํ ธาเรยฺยาถฯ อิเม โข, ภิกฺขเว, จตฺตาโร มหาปเทเส ธาเรยฺยาถา’’ติฯ

ตตฺรปิ สุทํ ภควา โภคนคเร วิหรโนฺต อานเนฺท เจติเย เอตเทว พหุลํ ภิกฺขูนํ ธมฺมึ กถํ กโรติ – ‘‘อิติ สีลํ, อิติ สมาธิ, อิติ ปญฺญาฯ สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหานิสํโส ฯ สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสาฯ ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ, เสยฺยถิทํ – กามาสวา, ภวาสวา, อวิชฺชาสวา’’ติฯ

กมฺมารปุตฺตจุนฺทวตฺถุ

๑๘๙. อถ โข ภควา โภคนคเร ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ‘‘อายามานนฺท, เยน ปาวา เตนุปสงฺกมิสฺสามา’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธึ เยน ปาวา ตทวสริฯ ตตฺร สุทํ ภควา ปาวายํ วิหรติ จุนฺทสฺส กมฺมารปุตฺตสฺส อมฺพวเนฯ อโสฺสสิ โข จุโนฺท กมฺมารปุโตฺต – ‘‘ภควา กิร ปาวํ อนุปฺปโตฺต, ปาวายํ วิหรติ มยฺหํ อมฺพวเน’’ติฯ อถ โข จุโนฺท กมฺมารปุโตฺต เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข จุนฺทํ กมฺมารปุตฺตํ ภควา ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสสิ สมาทเปสิ สมุเตฺตเชสิ สมฺปหํเสสิฯ อถ โข จุโนฺท กมฺมารปุโตฺต ภควตา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสิโต สมาทปิโต สมุเตฺตชิโต สมฺปหํสิโต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อธิวาเสตุ เม, ภเนฺต, ภควา สฺวาตนาย ภตฺตํ สทฺธึ ภิกฺขุสเงฺฆนา’’ติฯ อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวนฯ อถ โข จุโนฺท กมฺมารปุโตฺต ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา อุฎฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิฯ

อถ โข จุโนฺท กมฺมารปุตฺโต ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน สเก นิเวสเน ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยาทาเปตฺวา ปหูตญฺจ สูกรมทฺทวํ ภควโต กาลํ อาโรจาเปสิ – ‘‘กาโล, ภนฺเต, นิฏฺฐิตํ ภตฺต’’นฺติฯ อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆน เยน จุนฺทสฺส กมฺมารปุตฺตสฺส นิเวสนํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิฯ นิสชฺช โข ภควา จุนฺทํ กมฺมารปุตฺตํ อามนฺเตสิ – ‘‘ยํ เต, จุนฺท, สูกรมทฺทวํ ปฏิยตฺตํ, เตน มํ ปริวิสฯ ยํ ปนญฺญํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยตฺตํ, เตน ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสา’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข จุโนฺท กมฺมารปุโตฺต ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา ยํ อโหสิ สูกรมทฺทวํ ปฏิยตฺตํ, เตน ภควนฺตํ ปริวิสิฯ ยํ ปนญฺญํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยตฺตํ , เตน ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสิฯ อถ โข ภควา จุนฺทํ กมฺมารปุตฺตํ อามนฺเตสิ – ‘‘ยํ เต, จุนฺท, สูกรมทฺทวํ อวสิฏฺฐํ, ตํ โสเพฺภ นิขณาหิฯ นาหํ ตํ, จุนฺท, ปสฺสามิ สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย, ยสฺส ตํ ปริภุตฺตํ สมฺมา ปริณามํ คเจฺฉยฺย อญฺญตฺร ตถาคตสฺสา’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข จุโนฺท กมฺมารปุโตฺต ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา ยํ อโหสิ สูกรมทฺทวํ อวสิฏฺฐํ, ตํ โสเพฺภ นิขณิตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข จุนฺทํ กมฺมารปุตฺตํ ภควา ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุเตฺตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ

๑๙๐. อถ โข ภควโต จุนฺทสฺส กมฺมารปุตฺตสฺส ภตฺตํ ภุตฺตาวิสฺส ขโร อาพาโธ อุปฺปชฺชิ, โลหิตปกฺขนฺทิกา ปพาฬฺหา เวทนา วตฺตนฺติ มารณนฺติกาฯ ตา สุทํ ภควา สโต สมฺปชาโน อธิวาเสสิ อวิหญฺญมาโนฯ อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ – ‘‘อายามานนฺท, เยน กุสินารา เตนุปสงฺกมิสฺสามา’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ

จุนฺทสฺส ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา, กมฺมารสฺสาติ เม สุตํ;
อาพาธํ สมฺผุสี ธีโร, ปพาฬฺหํ มารณนฺติกํฯ

ภุตฺตสฺส จ สูกรมทฺทเวน,
พฺยาธิปฺปพาโฬฺห อุทปาทิ สตฺถุโน;
วิเรจมาโน [วิริจฺจมาโน (สี. สฺยา. ก.), วิริญฺจมาโน (?)] ภควา อโวจ,
คจฺฉามหํ กุสินารํ นครนฺติฯ

ปานียาหรณํ

๑๙๑. อถ โข ภควา มคฺคา โอกฺกมฺม เยน อญฺญตรํ รุกฺขมูลํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ – ‘‘อิงฺฆ เม ตฺวํ, อานนฺท, จตุคฺคุณํ สงฺฆาฏิํ ปญฺญเปหิ, กิลนฺโตสฺมิ, อานนฺท, นิสีทิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา จตุคฺคุณํ สงฺฆาฏิํ ปญฺญเปสิฯ นิสีทิ ภควา ปญฺญตฺเต อาสเนฯ นิสชฺช โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ – ‘‘อิงฺฆ เม ตฺวํ, อานนฺท, ปานียํ อาหร, ปิปาสิโตสฺมิ, อานนฺท, ปิวิสฺสามี’’ติฯ เอวํ วุเตฺต อายสฺมา อานโนฺท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อิทานิ, ภนฺเต, ปญฺจมตฺตานิ สกฏสตานิ อติกฺกนฺตานิ, ตํ จกฺกจฺฉินฺนํ อุทกํ ปริตฺตํ ลุฬิตํ อาวิลํ สนฺทติฯ อยํ, ภนฺเต, กกุธา [กกุฐา (สี. ปี.)] นที อวิทูเร อโจฺฉทกา สาโตทกา สีโตทกา เสโตทกา [เสตกา (สี.)] สุปฺปติตฺถา รมณียาฯ เอตฺถ ภควา ปานียญฺจ ปิวิสฺสติ, คตฺตานิ จ สีตี [สีตํ (สี. ปี. ก.)] กริสฺสตี’’ติฯ

ทุติยมฺปิ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ‘‘อิงฺฆ เม ตฺวํ, อานนฺท, ปานียํ อาหร, ปิปาสิโตสฺมิ, อานนฺท, ปิวิสฺสามี’’ติฯ ทุติยมฺปิ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อิทานิ, ภเนฺต, ปญฺจมตฺตานิ สกฏสตานิ อติกฺกนฺตานิ, ตํ จกฺกจฺฉินฺนํ อุทกํ ปริตฺตํ ลุฬิตํ อาวิลํ สนฺทติฯ อยํ, ภเนฺต, กกุธา นที อวิทูเร อโจฺฉทกา สาโตทกา สีโตทกา เสโตทกา สุปฺปติตฺถา รมณียาฯ เอตฺถ ภควา ปานียญฺจ ปิวิสฺสติ, คตฺตานิ จ สีตีกริสฺสตี’’ติฯ

ตติยมฺปิ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ‘‘อิงฺฆ เม ตฺวํ, อานนฺท, ปานียํ อาหร, ปิปาสิโตสฺมิ, อานนฺท, ปิวิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา เยน สา นทิกา เตนุปสงฺกมิฯ อถ โข สา นทิกา จกฺกจฺฉินฺนา ปริตฺตา ลุฬิตา อาวิลา สนฺทมานา, อายสฺมเนฺต อานเนฺท อุปสงฺกมเนฺต อจฺฉา วิปฺปสนฺนา อนาวิลา สนฺทิตฺถ [สนฺทติ (สฺยา.)]ฯ อถ โข อายสฺมโต อานนฺทสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อจฺฉริยํ วต, โภ, อพฺภุตํ วต, โภ, ตถาคตสฺส มหิทฺธิกตา มหานุภาวตาฯ อยญฺหิ สา นทิกา จกฺกจฺฉินฺนา ปริตฺตา ลุฬิตา อาวิลา สนฺทมานา มยิ อุปสงฺกมเนฺต อจฺฉา วิปฺปสนฺนา อนาวิลา สนฺทตี’’ติฯ ปเตฺตน ปานียํ อาทาย เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อจฺฉริยํ, ภเนฺต, อพฺภุตํ, ภเนฺต, ตถาคตสฺส มหิทฺธิกตา มหานุภาวตาฯ อิทานิ สา ภเนฺต นทิกา จกฺกจฺฉินฺนา ปริตฺตา ลุฬิตา อาวิลา สนฺทมานา มยิ อุปสงฺกมเนฺต อจฺฉา วิปฺปสนฺนา อนาวิลา สนฺทิตฺถฯ ปิวตุ ภควา ปานียํ ปิวตุ สุคโต ปานีย’’นฺติฯ อถ โข ภควา ปานียํ อปายิฯ

ปุกฺกุสมลฺลปุตฺตวตฺถุ

๑๙๒. เตน โรโข ปน สมเยน ปุกฺกุโส มลฺลปุโตฺต อาฬารสฺส กาลามสฺส สาวโก กุสินาราย ปาวํ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปฺปโนฺน โหติฯ อทฺทสา โข ปุกฺกุโส มลฺลปุโตฺต ภควนฺตํ อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสินฺนํฯ ทิสฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข ปุกฺกุโส มลฺลปุโตฺต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อจฺฉริยํ, ภเนฺต, อพฺภุตํ, ภเนฺต, สเนฺตน วต, ภเนฺต, ปพฺพชิตา วิหาเรน วิหรนฺติฯ ภูตปุพฺพํ, ภเนฺต , อาฬาโร กาลาโม อทฺธานมคฺคปฺปฏิปฺปโนฺน มคฺคา โอกฺกมฺม อวิทูเร อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล ทิวาวิหารํ นิสีทิฯ อถ โข, ภเนฺต, ปญฺจมตฺตานิ สกฏสตานิ อาฬารํ กาลามํ นิสฺสาย นิสฺสาย อติกฺกมึสุฯ อถ โข, ภเนฺต, อญฺญตโร ปุริโส ตสฺส สกฏสตฺถสฺส [สกฏสตสฺส (ก.)] ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อาคจฺฉโนฺต เยน อาฬาโร กาลาโม เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อาฬารํ กาลามํ เอตทโวจ – ‘อปิ, ภเนฺต, ปญฺจมตฺตานิ สกฏสตานิ อติกฺกนฺตานิ อทฺทสา’ติ? ‘น โข อหํ, อาวุโส, อทฺทส’นฺติฯ ‘กึ ปน, ภเนฺต, สทฺทํ อโสฺสสี’ติ? ‘น โข อหํ, อาวุโส, สทฺทํ อโสฺสสิ’นฺติฯ ‘กึ ปน, ภเนฺต, สุโตฺต อโหสี’ติ? ‘น โข อหํ, อาวุโส, สุโตฺต อโหสิ’นฺติฯ ‘กึ ปน, ภเนฺต, สญฺญี อโหสี’ติ? ‘เอวมาวุโส’ติฯ ‘โส ตฺวํ, ภเนฺต, สญฺญี สมาโน ชาคโร ปญฺจมตฺตานิ สกฏสตานิ นิสฺสาย นิสฺสาย อติกฺกนฺตานิ เนว อทฺทส, น ปน สทฺทํ อโสฺสสิ; อปิสฺสุ [อปิ หิ (สี. สฺยา. ปี.)] เต, ภเนฺต, สงฺฆาฏิ รเชน โอกิณฺณา’ติ? ‘เอวมาวุโส’ติฯ อถ โข, ภเนฺต, ตสฺส ปุริสสฺส เอตทโหสิ – ‘อจฺฉริยํ วต โภ, อพฺภุตํ วต โภ, สเนฺตน วต โภ ปพฺพชิตา วิหาเรน วิหรนฺติฯ ยตฺร หิ นาม สญฺญี สมาโน ชาคโร ปญฺจมตฺตานิ สกฏสตานิ นิสฺสาย นิสฺสาย อติกฺกนฺตานิ เนว ทกฺขติ, น ปน สทฺทํ โสสฺสตี’ติ! อาฬาเร กาลาเม อุฬารํ ปสาทํ ปเวเทตฺวา ปกฺกามี’’ติฯ

๑๙๓. ‘‘ตํ กึ มญฺญสิ, ปุกฺกุส, กตมํ นุ โข ทุกฺกรตรํ วา ทุรภิสมฺภวตรํ วา – โย วา สญฺญี สมาโน ชาคโร ปญฺจมตฺตานิ สกฏสตานิ นิสฺสาย นิสฺสาย อติกฺกนฺตานิ เนว ปเสฺสยฺย, น ปน สทฺทํ สุเณยฺย; โย วา สญฺญี สมาโน ชาคโร เทเว วสฺสเนฺต เทเว คฬคฬายเนฺต วิชฺชุลฺลตาสุ

[วิชฺชุตาสุ (สี. สฺยา. ปี.)] นิจฺฉรนฺตีสุ อสนิยา ผลนฺติยา เนว ปเสฺสยฺย, น ปน สทฺทํ สุเณยฺยา''ติ? ''กิญฺหิ, ภนฺเต, กริสฺสนฺติ ปญฺจ วา สกฏสตานิ ฉ วา สกฏสตานิ สตฺต วา สกฏสตานิ อฏฺฐ วา สกฏสตานิ นว วา สกฏสตานิ [นว วา สกฏสตานิ ทส วา สกฏสตานิ (สี.)], สกฏสหสฺสํ วา สกฏสตสหสฺสํ วาฯ อถ โข เอตเทว ทุกฺกรตรํ เจว ทุรภิสมฺภวตรญฺจ โย สญฺญี สมาโน ชาคโร เทเว วสฺสนฺเต เทเว คฬคฬายนฺเต วิชฺชุลฺลตาสุ นิจฺฉรนฺตีสุ อสนิยา ผลนฺติยา เนว ปเสฺสยฺย, น ปน สทฺทํ สุเณยฺยา''ติฯ

''เอกมิทาหํ, ปุกฺกุส, สมยํ อาตุมายํ วิหรามิ ภุสาคาเรฯ เตน โข ปน สมเยน เทเว วสฺสนฺเต เทเว คฬคฬายนฺเต วิชฺชุลฺลตาสุ นิจฺฉรนฺตีสุ อสนิยา ผลนฺติยา อวิทูเร ภุสาคารสฺส เทฺว กสฺสกา ภาตโร หตา จตฺตาโร จ พลิพทฺทา [พลิพทฺทา (สี. ปี.)]ฯ อถ โข, ปุกฺกุส, อาตุมาย มหาชนกาโย นิกฺขมิตฺวา เยน เต เทฺว กสฺสกา ภาตโร หตา จตฺตาโร จ พลิพทฺทา เตนุปสงฺกมิฯ เตน โข ปนาหํ, ปุกฺกุส, สมเยน ภุสาคารา นิกฺขมิตฺวา ภุสาคารทฺวาเร อพฺโภกาเส จงฺกมามิฯ อถ โข, ปุกฺกุส, อญฺญตโร ปุริโส ตมฺหา มหาชนกายา เยนาหํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิตํ โข อหํ, ปุกฺกุส, ตํ ปุริสํ เอตทโวจํ – 'กึ นุ โข เอโส, อาวุโส, มหาชนกาโย สนฺนิปติโต'ติ? 'อิทานิ , ภนฺเต, เทเว วสฺสนฺเต เทเว คฬคฬายนฺเต วิชฺชุลฺลตาสุ นิจฺฉรนฺตีสุ อสนิยา ผลนฺติยา เทฺว กสฺสกา ภาตโร หตา จตฺตาโร จ พลิพทฺทาฯ เอเตฺถโส มหาชนกาโย สนฺนิปติโตฯ ตฺวํ ปน, ภนฺเต, กฺว อโหสี'ติ? 'อิเธว โข อหํ, อาวุโส, อโหสิ'นฺติฯ 'กึ ปน, ภนฺเต, อทฺทสา'ติ? 'น โข อหํ, อาวุโส, อทฺทส'นฺติฯ 'กึ ปน, ภนฺเต, สทฺทํ อโสฺสสี'ติ? 'น โข อหํ, อาวุโส, สทฺทํ อโสฺสสิ'นฺติฯ 'กึ ปน, ภนฺเต, สุโตฺต อโหสี'ติ? 'น โข อหํ, อาวุโส, สุโตฺต อโหสิ'นฺติฯ 'กึ ปน, ภนฺเต, สญฺญี อโหสี'ติ? 'เอวมาวุโส'ติฯ 'โส ตฺวํ, ภนฺเต, สญฺญี สมาโน ชาคโร เทเว วสฺสนฺเต เทเว คฬคฬายนฺเต วิชฺชุลฺลตาสุ นิจฺฉรนฺตีสุ อสนิยา ผลนฺติยา เนว อทฺทส, น ปน สทฺทํ อโสฺสสี'ติ? ''เอวมาวุโส''ติ?

''อถ โข, ปุกฺกุส, ปุริสสฺส เอตทโหสิ – 'อจฺฉริยํ วต โภ, อพฺภุตํ วต โภ, สเนฺตน วต โภ ปพฺพชิตา วิหาเรน วิหรนฺติฯ ยตฺร หิ นาม สญฺญี สมาโน ชาคโร เทเว วสฺสนฺเต เทเว คฬคฬายนฺเต วิชฺชุลฺลตาสุ นิจฺฉรนฺตีสุ อสนิยา ผลนฺติยา เนว ทกฺขติ, น ปน สทฺทํ โสสฺสตี'ติ [สุณิสฺสติ (สฺยา.)]ฯ มยิ อุฬารํ ปสาทํ ปเวเทตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามี''ติฯ

เอวํ วุเตฺต ปุกฺกุโส มลฺลปุโตฺต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''เอสาหํ, ภนฺเต, โย เม อาฬาเร กาลาเม ปสาโท ตํ มหาวาเต วา โอผุณามิ สีฆโสตาย [สิงฺฆโสตาย (ก.)] วา นทิยา ปวาเหมิฯ อภิกฺกนฺตํ, ภนฺเต, อภิกฺกนฺตํ, ภนฺเต! เสยฺยถาปิ, ภนฺเต, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุเชฺชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิเกฺขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปโชฺชตํ ธาเรยฺย 'จกฺขุมโนฺต รูปานิ ทกฺขนฺตี'ติ; เอวเมวํ ภควตา อเนกปริยาเยน ธโมฺม ปกาสิโตฯ เอสาหํ, ภนฺเต, ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ อุปาสกํ มํ ภควา ธาเรตุ อชฺชตเคฺค ปาณุเปตํ สรณํ คต''นฺติฯ

๑๙๔. อถ โข ปุกฺกุโส มลฺลปุโตฺต อญฺญตรํ ปุริสํ อามเนฺตสิ – ''อิงฺฆ เม ตฺวํ, ภเณ, สิงฺคีวณฺณํ ยุคมฏฺฐํ ธารณียํ อาหรา''ติฯ ''เอวํ, ภเนฺต''ติ โข โส ปุริโส ปุกฺกุสสฺส มลฺลปุตฺตสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ตํ สิงฺคีวณฺณํ ยุคมฏฺฐํ ธารณียํ อาหริ [อาหรสิ (ก.)]ฯ อถ โข ปุกฺกุโส มลฺลปุโตฺต ตํ สิงฺคีวณฺณํ ยุคมฏฺฐํ ธารณียํ ภควโต อุปนาเมสิ – ''อิทํ, ภนฺเต, สิงฺคีวณฺณํ ยุคมฏฺฐํ ธารณียํ, ตํ เม ภควา ปฏิคฺคณฺหาตุ อนุกมฺปํ อุปาทายา''ติฯ ''เตน หิ, ปุกฺกุส, เอเกน มํ อจฺฉาเทหิ, เอ

เกน อานนฺท''นฺติฯ ''เอวํ, ภนฺเต''ติ โข ปุกฺกุโส มลฺลปุตฺโต ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา เอเกน ภควนฺตํ อจฺฉาเทติ, เอเกน อายสฺมนฺตํ อานนฺทํฯ อถ โข ภควา ปุกฺกุสํ มลฺลปุตฺตํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสสิ สมาทเปสิ สมุตฺเตเชสิ สมฺปหํเสสิฯ อถ โข ปุกฺกุโส มลฺลปุตฺโต ภควตา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสิโต สมาทปิโต สมุตฺเตชิโต สมฺปหํสิโต อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิฯ

๑๙๕. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท อจิรปกฺกนฺเต ปุกฺกุเส มลฺลปุตฺเต ตํ สิงฺคีวณฺณํ ยุคมฏฺฐํ ธารณียํ ภควโต กายํ อุปนาเมสิฯ ตํ ภควโต กายํ อุปนามิตํ หตจฺจิกํ วิย [วีตจฺจิกํวิย (สี. ปี.)] ขายติฯ อถ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''อจฺฉริยํ, ภนฺเต, อพฺภุตํ, ภนฺเต, ยาว ปริสุทฺโธ, ภนฺเต, ตถาคตสฺส ฉวิวณฺโณ ปริโยทาโตฯ อิทํ, ภนฺเต, สิงฺคีวณฺณํ ยุคมฏฺฐํ ธารณียํ ภควโต กายํ อุปนามิตํ หตจฺจิกํ วิย ขายตี''ติฯ ''เอวเมตํ, อานนฺท, เอวเมตํ, อานนฺท ทฺวีสุ กาเลสุ อติวิย ตถาคตสฺส กาโย ปริสุทฺโธ โหติ ฉวิวณฺโณ ปริโยทาโตฯ กตเมสุ ทฺวีสุ? ยญฺจ, อานนฺท, รตฺตึ ตถาคโต อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุชฺฌติ, ยญฺจ รตฺตึ อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายติฯ อิเมสุ โข, อานนฺท, ทฺวีสุ กาเลสุ อติวิย ตถาคตสฺส กาโย ปริสุทฺโธ โหติ ฉวิวณฺโณ ปริโยทาโตฯ ''อชฺช โข, ปนานนฺท, รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม กุสินารายํ อุปวตฺตเน มลฺลานํ สาลวเน อนฺตเรน [อนฺตเร (สฺยา.)] ยมกสาลานํ ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติ [ภวิสฺสตีติ (ก.)]ฯ อายามานนฺท, เยน กกุธา นที เตนุปสงฺกมิสฺสามา''ติฯ ''เอวํ, ภนฺเต''ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ

สิงฺคีวณฺณํ ยุคมฏฺฐํ, ปุกฺกุโส อภิหารยิ;
เตน อจฺฉาทิโต สตฺถา, เหมวณฺโณ อโสภถาติฯ

๑๙๖. อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธึ เยน กกุธา นที เตนุปสงฺกมิ ; อุปสงฺกมิตฺวา กกุธํ นทึ อโชฺฌคาเหตฺวา นฺหตฺวา จ ปิวิตฺวา จ ปจฺจุตฺตริตฺวา เยน อมฺพวนํ เตนุปสงฺกมิฯ อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ จุนฺทกํ อามเนฺตสิ – ''อิงฺฆ เม ตฺวํ, จุนฺทก, จตุคฺคุณํ สงฺฆาฏึ ปญฺญเปหิ, กิลนฺโตสฺมิ, จุนฺทก, นิปชฺชิสฺสามี''ติฯ

''เอวํ, ภนฺเต''ติ โข อายสฺมา จุนฺทโก ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา จตุคฺคุณํ สงฺฆาฏึ ปญฺญเปสิฯ อถ โข ภควา ทกฺขิเณน ปเสฺสน สีหเสยฺยํ กเปฺปสิ ปาเท ปาทํ อจฺจาธาย สโต สมฺปชาโน อุฏฺฐานสญฺญํ มนสิกริตฺวาฯ อายสฺมา ปน จุนฺทโก ตเตฺถว ภควโต ปุรโต นิสีทิฯ

คนฺตฺวาน พุโทฺธ นทิกํ กกุธํ,
อโจฺฉทกํ สาตุทกํ วิปฺปสนฺนํ;
โอคาหิ สตฺถา อกิลนฺตรูโป [สุกิลนฺตรูโป (สี. ปี.)],
ตถาคโต อปฺปฏิโม จ [อปฺปฏิโมธ (ปี.)] โลเกฯ

นฺหตฺวา จ ปิวิตฺวา จุทตาริ สตฺถา [ปิวิตฺวา จุนฺทเกน, ปิวิตฺวา จ อุตฺตริ (ก.)],
ปุรกฺขโต ภิกฺขุคณสฺส มเชฺฌ;
วตฺตา [สตฺถา (สี. สฺยา. ปี.)] ปวตฺตา ภควา อิธ ธเมฺม,
อุปาคมิ อมฺพวนํ มเหสิฯ

อามนฺตยิ จุนฺทกํ นาม ภิกฺขุํ,
จตุคฺคุณํ สนฺถร เม นิปชฺชํ;

โส โจทิโต ภาวิตเตฺตน จุโนฺท,
จตุกฺกุณํ สนฺถริ ขิปฺปเมวฯ

นิปชฺชิ สตฺถา อกิลนฺตรูโป,
จุโนฺทปิ ตตฺถ ปมุเข [สมุเข (ก.)] นิสีทีติฯ

๑๙๗. อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ‘‘สิยา โข [โย โข (ก.)], ปนานนฺท, จุนฺทสฺส กมฺมารปุตฺตสฺส โกจิ วิปฺปฏิสารํ อุปฺปาเทยฺย – ‘ตสฺส เต, อาวุโส จุนฺท, อลาภา ตสฺส เต ทุลฺลทฺธํ, ยสฺส เต ตถาคโต ปจฺฉิมํ ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิตฺวา ปรินิพฺพุโต’ติฯ จุนฺทสฺส, อานนฺท, กมฺมารปุตฺตสฺส เอวํ วิปฺปฏิสาโร ปฏิวิเนตโพฺพ – ‘ตสฺส เต, อาวุโส จุนฺท, ลาภา ตสฺส เต สุลทฺธํ, ยสฺส เต ตถาคโต ปจฺฉิมํ ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิตฺวา ปรินิพฺพุโตฯ สมฺมุขา เมตํ, อาวุโส จุนฺท, ภควโต สุตํ สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – เทฺว เม ปิณฺฑปาตา สมสมผลา [สมา สมผลา (ก.)] สมวิปากา [สมสมวิปากา (สี. สฺยา. ปี.)], อติวิย อเญฺญหิ ปิณฺฑปาเตหิ มหปฺผลตรา จ มหานิสํสตรา จฯ กตเม เทฺว? ยญฺจ ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิตฺวา ตถาคโต อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธึ อภิสมฺพุชฺฌติ, ยญฺจ ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิตฺวา ตถาคโต อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายติฯ อิเม เทฺว ปิณฺฑปาตา สมสมผลา สมวิปากา , อติวิย อเญฺญหิ ปิณฺฑปาเตหิ มหปฺผลตรา จ มหานิสํสตรา จฯ อายุสํวตฺตนิกํ อายสฺมตา จุเนฺทน กมฺมารปุเตฺตน กมฺมํ อุปจิตํ, วณฺณสํวตฺตนิกํ อายสฺมตา จุเนฺทน กมฺมารปุเตฺตน กมฺมํ อุปจิตํ, สุขสํวตฺตนิกํ อายสฺมตา จุเนฺทน กมฺมารปุเตฺตน กมฺมํ อุปจิตํ, ยสสํวตฺตนิกํ อายสฺมตา จุเนฺทน กมฺมารปุเตฺตน กมฺมํ อุปจิตํ, สคฺคสํวตฺตนิกํ อายสฺมตา จุเนฺทน กมฺมารปุเตฺตน กมฺมํ อุปจิตํ, อาธิปเตยฺยสํวตฺตนิกํ อายสฺมตา จุเนฺทน กมฺมารปุเตฺตน กมฺมํ อุปจิต’นฺติฯ จุนฺทสฺส, อานนฺท, กมฺมารปุตฺตสฺส เอวํ วิปฺปฏิสาโร ปฏิวิเนตโพฺพ’’ติฯ อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ –

‘‘ททโต ปุญฺญํ ปวฑฺฒติ,
สํยมโต เวรํ น จียติ;
กุสโล จ ชหาติ ปาปกํ,
ราคโทสโมหกฺขยา สนิพฺพุโต’’ติฯ

จตุโตฺถ ภาณวาโรฯ

ยมกสาลา

๑๙๘. อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ‘‘อายามานนฺท, เยน หิรญฺญวติยา นทิยา ปาริมํ ตีรํ, เยน กุสินารา อุปวตฺตนํ มลฺลานํ สาลวนํ เตนุปสงฺกมิสฺสามา’’ติ ฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธึ เยน หิรญฺญวติยา นทิยา ปาริมํ ตีรํ, เยน กุสินารา อุปวตฺตนํ มลฺลานํ สาลวนํ เตนุปสงฺกมิฯ อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ‘‘อิงฺฆ เม ตฺวํ, อานนฺท, อนฺตเรน ยมกสาลานํ อุตฺตรสีสกํ มญฺจกํ ปญฺญเปหิ, กิลโนฺตสฺมิ, อานนฺท, นิปชฺชิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา อนฺตเรน ยมกสาลานํ อุตฺตรสีสกํ มญฺจกํ ปญฺญเปสิฯ อถ โข ภควา ทกฺขิเณน ปเสฺสน สีหเสยฺยํ กเปฺปสิ ปาเท ปาทํ อจฺจาธาย สโต สมฺปชาโนฯ

เตน โข ปน สมเยน ยมกสาลา สพฺพผาลิผุลฺลา โหนฺติ อกาลปุปฺผหิฯ เต ตถาคตสฺส สรีรํ โอกิรนฺติ อโชฺฌกิรนฺติ อภิปฺปกิรนฺติ ตถาคตสฺส ปูชายฯ ทิพฺพานิปิ มนฺทารวปุปฺผานิ อนฺตลิกฺขา ปปตนฺติ, ตานิ ตถาคตสฺส สรีรํ โอกิรนฺติ อโชฺฌกิรนฺติ อภิปฺปกิรนฺติ ตถาคตสฺส ปูชายฯ ทิพฺพานิปิ จนฺทนจุณฺณานิ อนฺตลิกฺขา ปปตนฺติ, ตานิ ตถาคตสฺส สรีรํ โอกิรนฺติ อโชฺฌกิรนฺติ อภิปฺปกิรนฺติ ตถาคตสฺส ปูชายฯ ทิพฺพานิปิ ตูริยานิ อนฺตลิเกฺข วชฺชนฺติ ตถาคตสฺส ปูชายฯ ทิพฺพานิปิ สงฺคีตานิ อนฺตลิเกฺข วตฺตนฺติ ตถาคตสฺส ปูชายฯ

๑๙๙. อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ‘‘สพฺพผาลิผุลฺลา โข, อานนฺท, ยมกสาลา อกาลปุปฺผหิฯ เต ตถาคตสฺส สรีรํ โอกิรนฺติ อโชฺฌกิรนฺติ อภิปฺปกิรนฺติ ตถาคตสฺส ปูชายฯ ทิพฺพานิปิ มนฺทารวปุปฺผานิ อนฺตลิกฺขา ปปตนฺติ, ตานิ ตถาคตสฺส สรีรํ โอกิรนฺติ อโชฺฌกิรนฺติ อภิปฺปกิรนฺติ ตถาคตสฺส ปูชายฯ ทิพฺพานิปิ จนฺทนจุณฺณานิ อนฺตลิกฺขา ปปตนฺติ, ตานิ ตถาคตสฺส สรีรํ โอกิรนฺติ อโชฺฌกิรนฺติ อภิปฺปกิรนฺติ ตถาคตสฺส ปูชายฯ ทิพฺพานิปิ ตูริยานิ อนฺตลิเกฺข วชฺชนฺติ ตถาคตสฺส ปูชายฯ ทิพฺพานิปิ สงฺคีตานิ อนฺตลิเกฺข วตฺตนฺติ ตถาคตสฺส ปูชายฯ น โข, อานนฺท, เอตฺตาวตา ตถาคโต สกฺกโต วา โหติ ครุกโต วา มานิโต วา ปูชิโต วา อปจิโต วาฯ โย โข, อานนฺท, ภิกฺขุ วา ภิกฺขุนี วา อุปาสโก วา อุปาสิกา วา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน วิหรติ สามีจิปฺปฏิปโนฺน อนุธมฺมจารี, โส ตถาคตํ สกฺกโรติ ครุํ กโรติ มาเนติ ปูเชติ อปจิยติ [อิทํ ปทํ สีสฺยาอิโปตฺถเกสุ น ทิสฺสติ], ปรมาย ปูชายฯ ตสฺมาติหานนฺท, ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา วิหริสฺสาม สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจาริโนติฯ เอวญฺหิ โว, อานนฺท, สิกฺขิตพฺพ’’นฺติฯ

อุปวาณเตฺถโร

๒๐๐. เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา อุปวาโณ ภควโต ปุรโต ฐิโต โหติ ภควนฺตํ พีชยมาโนฯ อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อุปวาณํ อปสาเรสิ – ‘‘อเปหิ, ภิกฺขุ, มา เม ปุรโต อฏฺฐาสี’’ติฯ อถ โข อายสฺมโต อานนฺทสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อยํ โข อายสฺมา อุปวาโณ ทีฃรตฺตํ ภควโต อุปฏฺฐาโก สนฺติกาวจโร สมีปจารีฯ อถ จ ปน ภควา ปจฺฉิเม กาเล อายสฺมนฺตํ อุปวาณํ อปสาเรติ – ‘อเปหิ ภิกฺขุ, มา เม ปุรโต อฏฺฐาสี’ติฯ โก นุ โข เหตุ, โก ปจฺจโย, ยํ ภควา อายสฺมนฺตํ อุปวาณํ อปสาเรติ – ‘อเปหิ, ภิกฺขุ, มา เม ปุรโต อฏฺฐาสี’ติ? อถ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘อยํ, ภเนฺต, อายสฺมา อุปวาโณ ทีฃรตฺตํ ภควโต อุปฏฺฐาโก สนฺติกาวจโร สมีปจารีฯ อถ จ ปน ภควา ปจฺฉิเม กาเล อายสฺมนฺตํ อุปวาณํ อปสาเรติ – ‘‘อเปหิ, ภิกฺขุ, มา เม ปุรโต อฏฺฐาสี’’ติฯ โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, ยํ ภควา อายสฺมนฺตํ อุปวาณํ อปสาเรติ – ‘‘อเปหิ, ภิกฺขุ, มา เม ปุรโต อฏฺฐาสี’’ติ? ‘‘เยภุเยฺยน, อานนฺท, ทสสุ โลกธาตูสุ เทวตา สนฺนิปติตา ตถาคตํ ทสฺสนายฯ ยาวตา, อานนฺท, กุสินารา อุปวตฺตนํ มลฺลานํ สาลวนํ สมนฺตโต ทฺวาทส โยชนานิ, นตฺถิ โส ปเทโส วาลคฺคโกฏินิตฺทนมโตฺตปิ มเหสกฺขาหิ เทวตาหิ อปฺผุโฏฯ เทวตา, อานนฺท, อุชฺฌายนฺติ – ‘ทูรา จ วตมฺห อาคตา ตถาคตํ ทสฺสนายฯ กทาจิ กรหจิ ตถาคตา โลเก อุปฺปชฺชนฺติ อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธาฯ อเชฺชว รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติฯ อยญฺจ มเหสโกฺข ภิกฺขุ ภควโต ปุรโต ฐิโต โอวาเรโนฺต, น มยํ ลภาม ปจฺฉิเม กาเล ตถาคตํ ทสฺสนายา’’’ติฯ

๒๐๑. ‘‘กถํภูตา ปน, ภเนฺต, ภควา เทวตา มนสิกโรตี’’ติ [มนสิ กโรนฺตีติ (สฺยา. ก.)]? ‘‘สนฺตานนฺท, เทวตา อากาเส ปถวีสญฺญินิโย เกเส ปกิริย กนฺทนฺติ, พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, ฉินฺนปาตํ ปปตนฺติ [ฉินฺนํปาทํวิย ปปตนฺติ (สฺยา.)], อาวฏฺฏนฺติ, วิวฏฺฏนฺติ – ‘อติขิปฺปํ

ภควา ปรินิพฺพายิสฺสติ, อติขิปฺปํ สุคโต ปรินิพฺพายิสฺสติ, อติขิปฺปํ จกฺขุํ [จกฺขุมา (สฺยา. ก.)] โลเก อนฺตรธํอายิสฺสตี’ติฯ

“สนฺตานนฺท, เทวตา ปถวิยํ ปถวีสญฺญินิโย เกเส ปกิริย กนฺทนฺติ, พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, ฉินฺนปาตํ ปปตนฺติ, อาวฏฺฏนฺติ, วิวฏฺฏนฺติ – ‘อติขิปฺปํ ภควา ปรินิพฺพายิสฺสติ, อติขิปฺปํ สุคโต ปรินิพฺพายิสฺสติ, อติขิปฺปํ จกฺขุํ โลเก อนฺตรธายิสฺสตี’’’ติฯ

“ยา ปน ตา เทวตา วีตราคา, ตา สตา สมฺปชานา อธิวาเสนฺติ – ‘อนิจฺจา สงฺขารา, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา’ติฯ

จตุสํเวชนียฏฺฐานานิ

๒๐๒. “ปุพฺเพ , ภนฺเต, ทิสาสุ วสฺสํ วุฏฺฐา [วสฺสํวุตฺถา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ภิกฺขู อาคจฺฉนฺติ ตถาคตํ ทสฺสนายฯ เต มยํ ลภาม มโนภาวนีเย ภิกฺขู ทสฺสนาย, ลภาม ปยิรุปาสนายฯ ภควโต ปน มยํ, ภนฺเต, อจฺจเยน น ลภิสฺสาม มโนภาวนีเย ภิกฺขู ทสฺสนาย, น ลภิสฺสาม ปยิรุปาสนายา’’ติฯ

“จตฺตาริมานิ, อานนฺท, สทฺธสฺส กุลปุตฺตสฺส ทสฺสนียานิ สํเวชนียานิ ฐานานิฯ กตมานิ จตฺตาริ? ‘อิธ ตถาคโต ชาโต’ติ, อานนฺท, สทฺธสฺส กุลปุตฺตสฺส ทสฺสนียํ สํเวชนียํ ฐานํฯ ‘อิธ ตถาคโต อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธ’ติ, อานนฺท, สทฺธสฺส กุลปุตฺตสฺส ทสฺสนียํ สํเวชนียํ ฐานํฯ ‘อิธ ตถาคเตน อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติต’นฺติ, อานนฺท, สทฺธสฺส กุลปุตฺตสฺส ทสฺสนียํ สํเวชนียํ ฐานํฯ ‘อิธ ตถาคโต อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพุโต’ติ, อานนฺท, สทฺธสฺส กุลปุตฺตสฺส ทสฺสนียํ สํเวชนียํ ฐานํฯ อิมานิ โข , อานนฺท, จตฺตาริ สทฺธสฺส กุลปุตฺตสฺส ทสฺสนียานิ สํเวชนียานิ ฐานานิฯ

“อาคมิสฺสนฺติ โข, อานนฺท, สทฺธา ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย อุปาสกา อุปาสิกาโย – ‘อิธ ตถาคโต ชาโต’ติปิ, ‘อิธ ตถาคโต อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธ’ติปิ, ‘อิธ ตถาคเตน อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติต’นฺติปิ, ‘อิธ ตถาคโต อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพุโต’ติปิฯ เย หิ เกจิ, อานนฺท, เจติยจาริกํ อาหิณฺฑนฺตา ปสนฺนจิตฺตา กาลงฺกริสฺสนฺติ, สพฺเพ เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชิสฺสนฺตี’’ติฯ

อานนฺทปุจฺฉากถา

๒๐๓. “กถํ มยํ, ภนฺเต, มาตุคาเม ปฏิปชฺชามา’’ติ? “อทสฺสนํ, อานนฺทา’’ติฯ “ทสฺสเน, ภควา, สติ กถํ ปฏิปชฺชิตพฺพ’’นฺติ? “อนาลาโป, อานนฺทา’’ติ ฯ “อาลปนฺเตน ปน, ภนฺเต, กถํ ปฏิปชฺชิตพฺพ’’นฺติ? “สติ, อานนฺท, อุปฏฺฐาเปตพฺพา’’ติฯ

๒๐๔. “กถํ มยํ, ภนฺเต, ตถาคตสฺส สรีเร ปฏิปชฺชามา’’ติ? “อพฺยาวฏา ตุเมฺห, อานนฺท, โหถ ตถาคตสฺส สรีรปูชายฯ อิงฺฆ ตุเมฺห, อานนฺท, สารตฺเถ ฆฏถ อนุยุญฺชถ [สทตฺเถ อนุยุญฺชถ (สี. สฺยา.), สทตฺถํ อนุยุญฺชถ (ปี.), สารตฺเถ อนุยุญฺชถ (ก.)], สารตฺเถ อปฺปมตฺตา อาตาปิโน ปหิตตฺตา วิหรถฯ สนฺตานนฺท, ขตฺติยปณฺฑิตาปิ พฺราหฺมณปณฺฑิตาปิ คหปติปณฺฑิตาปิ ตถาคเต อภิปฺปสนฺนา, เต ตถาคตสฺส สรีรปูชํ กริสฺสนฺตี’’ติฯ

๒๐๕. ‘‘กถํ ปน, ภนฺเต, ตถาคตสฺส สรีเร ปฏิปชฺชิตพฺพ’’นฺติ? ‘‘ยถา โข, อานนฺท, รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺติ, เอวํ ตถาคตสฺส สรีเร ปฏิปชฺชิตพฺพ’’นฺติฯ ‘‘กถํ ปน, ภนฺเต, รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺตี’’ติ? ‘‘รญฺโญ, อานนฺท, จกฺกวตฺติสฺส สรีรํ อหเตน วตฺเถน เวเฐนฺติ, อหเตน วตฺเถน เวเฐตฺวา วิหเตน กปฺปาเสน เวเฐนฺติ, วิหเตน กปฺปาเสน เวเฐตฺวา อหเตน วตฺเถน เวเฐนฺติฯ เอเตนุปาเยน ปญฺจหิ ยุคสเตหิ รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีรํ [สรีเร (สฺยา. ก.)] เวเฐตฺวา อายสาย เตลโทณิยา ปกฺขิปิตฺวา อญฺญิสฺสา อายสาย โทณิยา ปฏิกุชฺชิตฺวา สพฺพคนฺธานํ จิตกํ กริตฺวา รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีรํ ฌาเปนฺติฯ จาตุมหาปเถ [จาตุมฺมหาปเถ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส ถูปํ กโรนฺติ ฯ เอวํ โข, อานนฺท, รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺติฯ ยถา โข, อานนฺท, รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺติ, เอวํ ตถาคตสฺส สรีเร ปฏิปชฺชิตพฺพํฯ จาตุมหาปเถ ตถาคตสฺส ถูโป กาตพฺโพฯ ตตฺถ เย มาลํ วา คนฺธํ วา จุณฺณกํ [วณฺณกํ (สี. ปี.)] วา อาโรเปสฺสนฺติ วา อภิวาเทสฺสนฺติ วา จิตฺตํ วา ปสาเทสฺสนฺติ เตสํ ตํ ภวิสฺสติ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายฯ

ถูปารหปุคฺคโล

๒๐๖. ‘‘จตฺตาโรเม, อานนฺท, ถูปารหาฯ กตเม จตฺตาโร? ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ถูปารโห, ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ ถูปารโห, ตถาคตสฺส สาวโก ถูปารโห, ราชา จกฺกวตฺตี [จกฺกวตฺติ (สฺยา. ก.)] ถูปารโหติฯ

‘‘กิญฺจานนฺท , อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ถูปารโห? ‘อยํ ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ถูโป’ติ, อานนฺท, พหุชนา จิตฺตํ ปสาเทนฺติฯ เต ตตฺถ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชนฺติฯ อิทํ โข, อานนฺท, อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ถูปารโหฯ

‘‘กิญฺจานนฺท, อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ ถูปารโห? ‘อยํ ตสฺส ภควโต ปจฺเจกสมฺพุทฺธสฺส ถูโป’ติ, อานนฺท, พหุชนา จิตฺตํ ปสาเทนฺติฯ เต ตตฺถ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชนฺติฯ อิทํ โข, อานนฺท, อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ ถูปารโหฯ

‘‘กิญฺจานนฺท, อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ตถาคตสฺส สาวโก ถูปารโห? ‘อยํ ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สาวกสฺส ถูโป’ติ อานนฺท, พหุชนา จิตฺตํ ปสาเทนฺติฯ เต ตตฺถ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชนฺติฯ อิทํ โข, อานนฺท, อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ตถาคตสฺส สาวโก ถูปารโหฯ

‘‘กิญฺจานนฺท, อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ราชา จกฺกวตฺตี ถูปารโห? ‘อยํ ตสฺส ธมฺมิกสฺส ธมฺมรญฺโญ ถูโป’ติ, อานนฺท, พหุชนา จิตฺตํ ปสาเทนฺติฯ เต ตตฺถ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชนฺติฯ อิทํ โข, อานนฺท, อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ราชา จกฺกวตฺตี ถูปารโหฯ อิเม โข, อานนฺท จตฺตาโร ถูปารหา’’ติฯ

อานนฺทอจฺฉริยธมฺโม

๒๐๗. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท วิหารํ ปวิสิตฺวา กปิสีสํ อาลมฺพิตฺวา โรทมาโน อฏฺฐาสิ – ‘‘อหญฺจ วตมฺหิ เสโข สกรณีโย, สตฺถุ จ เม ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติ, โย มม อนุกมฺปโก’’ติฯ

อถ โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – “กหํ นุ โข, ภิกฺขเว, อานนฺโท”ติ? “เอโส, ภนฺเต, อายสฺมา อานนฺโท วิหารํ ปวิสิตฺวา กปิสีสํ อาลมฺพิตฺวา โรทมาโน ฐิโต – ‘อหญฺจ วตมฺหิ เสโข สกรณีโย, สตฺถุ จ เม ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติ, โย มม อนุกมฺปโก’”ติฯ อถ โข ภควา อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อามนฺเตสิ – “เอหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, มม วจเนน อานนฺทํ อามนฺเตหิ – ‘สตฺถา ตํ, อาวุโส อานนฺท, อามนฺเตตี’”ติฯ “เอวํ , ภนฺเต”ติ โข โส ภิกฺขุ ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา เยนายสฺมา อานนฺโท เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ – “สตฺถา ตํ, อาวุโส อานนฺท, อามนฺเตตี”ติฯ “เอวมาวุโส”ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ตสฺส ภิกฺขุโน ปฏิสฺสุตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ ภควา เอตทโวจ – “อลํ, อานนฺท, มา โสจิ มา ปริเทวิ, นนุ เอตํ, อานนฺท, มยา ปฏิกจฺเจว อกฺขาตํ – ‘สเพฺพเหว ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว อญฺญถาภาโว’; ตํ กุเตตฺถ, อานนฺท, ลพฺภาฯ ยํ ตํ ชาตํ ภูตํ สงฺขตํ ปโลกธมฺมํ, ตํ วต ตถาคตสฺสาปิ สรีรํ มา ปลุชฺชี’ติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ ทีฆรตฺตํ โข เต, อานนฺท, ตถาคโต ปจฺจุปฏฺฐิโต เมตฺเตน กายกมฺเมน หิเตน สุเขน อทฺวเยน อปฺปมาเณน, เมตฺเตน วจีกมฺเมน หิเตน สุเขน อทฺวเยน อปฺปมาเณน, เมตฺเตน มโนกมฺเมน หิเตน สุเขน อทฺวเยน อปฺปมาเณนฯ กตปุญฺโญสิ ตฺวํ, อานนฺท, ปธานมนุยุญฺช, ขิปฺปํ โหหิสิ อนาสโว”ติฯ

๒๐๘. อถ โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – “เยปิ เต, ภิกฺขเว, อเหสุํ อตีตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, เตสมฺปิ ภควนฺตานํ เอตปฺปรมาเยว อุปฏฺฐากา อเหสุํ, เสยฺยถาปิ มยฺหํ อานนฺโทฯ เยปิ เต, ภิกฺขเว, ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, เตสมฺปิ ภควนฺตานํ เอตปฺปรมาเยว อุปฏฺฐากา ภวิสฺสนฺติ, เสยฺยถาปิ มยฺหํ อานนฺโทฯ ปณฺฑิโต, ภิกฺขเว, อานนฺโท; เมธาวี, ภิกฺขเว, อานนฺโทฯ ชานาติ ‘อยํ กาโล ตถาคตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํ ภิกฺขูนํ, อยํ กาโล ภิกฺขุนีนํ, อยํ กาโล อุปาสกานํ , อยํ กาโล อุปาสิกานํ, อยํ กาโล รโญฺญ ราชมหามตฺตานํ ติตฺถิยานํ ติตฺถิยสาวกาน’นฺติฯ

๒๐๙. “จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, อจฺฉริยา อพฺภุตา ธมฺมา [อพฺภุตธมฺมา (สฺยา. ก.)] อานนฺเทฯ กตเม จตฺตาโร? สเจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุปริสา อานนฺทํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมติ, ทสฺสเนน สา อตฺตมนา โหติฯ ตตฺร เจ อานนฺโท ธมฺมํ ภาสติ, ภาสิเตนปิ สา อตฺตมนา โหติฯ อติตฺตาว, ภิกฺขเว, ภิกฺขุปริสา โหติ, อถ โข อานนฺโท ตุณฺหี โหติฯ สเจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุนีปริสา อานนฺทํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมติ, ทสฺสเนน สา อตฺตมนา โหติฯ ตตฺร เจ อานนฺโท ธมฺมํ ภาสติ, ภาสิเตนปิ สา อตฺตมนา โหติฯ อติตฺตาว, ภิกฺขเว, ภิกฺขุนีปริสา โหติ, อถ โข อานนฺโท ตุณฺหี โหติฯ สเจ, ภิกฺขเว, อุปาสกปริสา อานนฺทํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมติ, ทสฺสเนน สา อตฺตมนา โหติฯ ตตฺร เจ อานนฺโท ธมฺมํ ภาสติ, ภาสิเตนปิ สา อตฺตมนา โหติฯ อติตฺตาว, ภิกฺขเว, อุปาสกปริสา โหติ, อถ โข อานนฺโท ตุณฺหี โหติฯ สเจ, ภิกฺขเว, อุปาสิกาปริสา อานนฺทํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมติ, ทสฺสเนน สา อตฺตมนา โหติฯ ตตฺร เจ, อานนฺโท, ธมฺมํ ภาสติ, ภาสิเตนปิ สา อตฺตมนา โหติฯ อติตฺตาว, ภิกฺขเว, อุปาสิกาปริสา โหติ, อถ โข อานนฺโท ตุณฺหี โหติฯ อิเม โข, ภิกฺขเว, จตฺตาโร อจฺฉริยา อพฺภุตา ธมฺมา อานนฺเทฯ

“จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, อจฺฉริยา อพฺภุตา ธมฺมา รโญฺญ จกฺกวตฺติมฺหิฯ กตเม จตฺตาโร ? สเจ, ภิกฺขเว, ขตฺติยปริสา ราชานํ จกฺกวตฺตึ ทสฺสนาย อุปสงฺกมติ, ทสฺสเนน สา อตฺตมนา โหติฯ ตตฺร เจ ราชา จกฺกวตฺตี ภาสติ, ภาสิเตนปิ สา อตฺตมนา โหติฯ อติตฺตาว, ภิกฺขเว, ขตฺติยปริสา โหติฯ อถ โข ราชา จกฺกวตฺตี ตุณฺหี โหติฯ สเจ ภิกฺขเว, พฺราหฺมณปริสา…เป.… คหปติปริสา…เป.… สมณปริสา ราชานํ จกฺกวตฺตึ ทสฺสนาย อุปสงฺกมติ, ทสฺสเนน สา อตฺ

ตมนา โหติฯ ตตฺร เจ ราชา จกฺกวตฺตี ภาสติ, ภาสิเตนปิ สา อตฺตมนา โหติฯ อติตฺตาว, ภิกฺขเว, สมณปริสา โหติ, อถ โข ราชา จกฺกวตฺตี ตุณฺหี โหติฯ เอวเมว โข, ภิกฺขเว, จตฺตาโร เม อจฺฉริยา อพฺภุตา ธมฺมา อานนฺเทฯ สเจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุปริสา อานนฺทํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมติ, ทสฺสเนน สา อตฺตมนา โหติฯ ตตฺร เจ อานนฺโท ธมฺมํ ภาสติ, ภาสิเตนปิ สา อตฺตมนา โหติฯ อติตฺตาว, ภิกฺขเว, ภิกฺขุปริสา โหติฯ อถ โข อานนฺโท ตุณฺหี โหติฯ สเจ, ภิกฺขเว ภิกฺขุนีปริสา…เป.… อุปาสกปริสา…เป.… อุปาสิกาปริสา อานนฺทํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมติ, ทสฺสเนน สา อตฺตมนา โหติฯ ตตฺร เจ อานนฺโท ธมฺมํ ภาสติ, ภาสิเตนปิ สา อตฺตมนา โหติฯ อติตฺตาว, ภิกฺขเว, อุปาสิกาปริสา โหติฯ อถ โข อานนฺโท ตุณฺหี โหติฯ อิเม โข, ภิกฺขเว, จตฺตาโร อจฺฉริยา อพฺภุตา ธมฺมา อานนฺเท''ติฯ

มหาสุทสฺสนสุตฺตเทสนา

๒๑๐. เอวํ วุตฺเต อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''มา, ภนฺเต, ภควา อิมสฺมิํ ขุทฺทกนครเก อุชฺชงฺคลนครเก สาขานครเก ปรินิพฺพายิฯ สนฺติ, ภนฺเต, อญฺญานิ มหานครานิ, เสยฺยถิทํ – จมฺปา ราชคหํ สาวตฺถี สาเกตํ โกสมฺพี พาราณสี; เอตฺถ ภควา ปรินิพฺพายตุฯ เอตฺถ พหู ขตฺติยมหาสาลา, พฺราหฺมณมหาสาลา คหปติมหาสาลา ตถาคเต อภิปฺปสนฺนาฯ เต ตถาคตสฺส สรีรปูชํ กริสฺสนฺตี''ติ ''มาเหวํ, อานนฺท, อวจ; มาเหวํ, อานนฺท, อวจ – 'ขุทฺทกนครกํ อุชฺชงฺคลนครกํ สาขานครก'นฺติฯ

''ภูตปุพฺพํ, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน นาม อโหสิ จกฺกวตฺตี ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรนฺโต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปตฺโต สตฺตรตนสมนฺนาคโตฯ รโญฺญ, อานนฺท, มหาสุทสฺสนสฺส อยํ กุสินารา กุสาวตี นาม ราชธานี อโหสิ, ปุรตฺถิเมน จ ปจฺฉิเมน จ ทฺวาทสโยชนานิ อายาเมน; อุตฺตเรน จ ทกฺขิเณน จ สตฺตโยชนานิ วิตฺถาเรนฯ กุสาวตี, อานนฺท, ราชธานี อิทฺธา เจว อโหสิ ผีตา จ พหุชนา จ อากิณฺณมนุสฺสา จ สุภิกฺขา จฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท, เทวานํ อาฬกมนฺทา นาม ราชธานี อิทฺธา เจว โหติ ผีตา จ พหุชนา จ อากิณฺณยกฺขา จ สุภิกฺขา จ; เอวเมว โข, อานนฺท, กุสาวตี ราชธานี อิทฺธา เจว อโหสิ ผีตา จ พหุชนา จ อากิณฺณมนุสฺสา จ สุภิกฺขา จฯ กุสาวตี, อานนฺท, ราชธานี ทสหิ สทฺเทหิ อวิวิตฺตา อโหสิ ทิวา เจว รตฺติญฺจ, เสยฺยถิทํ – หตฺถิสทฺเทน อสฺสสทฺเทน รถสทฺเทน เภริสทฺเทน มุทิงฺคสทฺเทน วีณาสทฺเทน คีตสทฺเทน สงฺขสทฺเทน สมฺมสทฺเทน ปาณิตาฬสทฺเทน 'อสฺนาถ ปิวถ ขาทถา'ติ ทสเมน สทฺเทนฯ

''คจฺฉ ตฺวํ, อานนฺท, กุสินารํ ปวิสิตฺวา โกสินารกานํ มลฺลานํ อาโรเจหิ – 'อชฺช โข, วาเสฏฺฐา, รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติฯ อภิกฺกมถ วาเสฏฺฐา, อภิกฺกมถ วาเสฏฺฐาฯ มา ปจฺฉา วิปฺปฏิสาริโน อหุวตฺถ – อมฺหากญฺจ โน คามเกฺขตฺเต ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ อโหสิ, น มยํ ลภิมฺหา ปจฺฉิเม กาเล ตถาคตํ ทสฺสนายา'''ติฯ ''เอวํ, ภนฺเต''ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อตฺตทุติโย กุสินารํ ปาวิสิฯ

มลฺลานํ วนฺทนา

๒๑๑. เตน โข ปน สมเยน โกสินารกา มลฺลา สนฺธาคาเร [สนฺถาคาเร (สี. สฺยา. ปี.)] สนฺนิปติตา โหนฺติ เกนจิเทว กรณีเยนฯ อถ โข อายสฺมา อานนฺโท เยน โกสินารกานํ มลฺลานํ สนฺธาคารํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา โกสินารกานํ มลฺลานํ อาโรเจสิ – ''อชฺช โข, วา

เสฏฺฐา, รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติฯ อภิกฺกมถ วาเสฏฺฐา อภิกฺกมถ วาเสฏฺฐาฯ มา ปจฺฉา วิปฺปฏิสาริโน อหุวตฺถ – ‘อมฺหากญฺจ โน คามเกฺขเตฺต ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ อโหสิ, น มยํ ลภิมฺหา ปจฺฉิเม กาเล ตถาคตํ ทสฺสนายา’’’ติฯ อิทมายสฺมโต อานนฺทสฺส วจนํ สุตฺวา มลฺลา จ มลฺลปุตฺตา จ มลฺลสุณิสา จ มลฺลปชาปติโย จ อฆาวิโน ทุมฺมนา เจโตทุกฺขสมปฺปิตา อเปฺปกเจฺจ เกเส ปกิริย กนฺทนฺติ, พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, ฉินฺนปาตํ ปปตนฺติ, อาวฏฺฏนฺติ วิวฏฺฏนฺติ – ‘อติขิปฺปํ ภควา ปรินิพฺพายิสฺสติ, อติขิปฺปํ สุคโต ปรินิพฺพายิสฺสติ, อติขิปฺปํ จกฺขุํ โลเก อนฺตรธายิสฺสตี’ติฯ อถ โข มลฺลา จ มลฺลปุตฺตา จ มลฺลสุณิสา จ มลฺลปชาปติโย จ อฆาวิโน ทุมฺมนา เจโตทุกฺขสมปฺปิตา เยน อุปวตฺตนํ มลฺลานํ สาลวนํ เยนายสฺมา อานโนฺท เตนุปสงฺกมิํสุฯ อถ โข อายสฺมโต อานนฺทสฺส เอตทโหสิ – ‘‘สเจ โข อหํ โกสินารเก มเลฺล เอกเมกํ ภควนฺตํ วนฺทาเปสฺสามิ, อวนฺทิโต ภควา โกสินารเกหิ มเลฺลหิ ภวิสฺสติ, อถายํ รตฺติ วิภายิสฺสติฯ ยํนูนาหํ โกสินารเก มเลฺล กุลปริวตฺตโส กุลปริวตฺตโส ฐเปตฺวา ภควนฺตํ วนฺทาเปยฺยํ – ‘อิตฺถนฺนาโม, ภเนฺต, มโลฺล สปุโตฺต สภริโย สปริโส สามโจฺจ ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทตี’ติฯ อถ โข อายสฺมา อานโนฺท โกสินารเก มเลฺล กุลปริวตฺตโส กุลปริวตฺตโส ฐเปตฺวา ภควนฺตํ วนฺทาเปสิ – ‘อิตฺถนฺนาโม, ภเนฺต, มโลฺล สปุโตฺต สภริโย สปริโส สามโจฺจ ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทตี’’’ติฯ อถ โข อายสฺมา อานโนฺท เอเตน อุปาเยน ปฐเมเนว ยาเมน โกสินารเก มเลฺล ภควนฺตํ วนฺทาเปสิฯ

สุภทฺทปริพฺพาชกวตฺถุ

๒๑๒. เตน โข ปน สมเยน สุภโทฺท นาม ปริพฺพาชโก กุสินารายํ ปฏิวสติฯ อโสฺสสิ โข สุภโทฺท ปริพฺพาชโก – ‘‘อชฺช กิร รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม สมณสฺส โคตมสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสตี’’ติฯ อถ โข สุภทฺทสฺส ปริพฺพาชกสฺส เอตทโหสิ – ‘‘สุตํ โข ปน เมตํ ปริพฺพาชกานํ วุฑฺฒานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ – ‘กทาจิ กรหจิ ตถาคตา โลเก อุปฺปชฺชนฺติ อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา’ติฯ อเชฺชว รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม สมณสฺส โคตมสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติฯ อตฺถิ จ เม อยํ กงฺขาธโมฺม อุปฺปโนฺน, เอวํ ปสโนฺน อหํ สมเณ โคตเม, ‘ปโหติ เม สมโณ โคตโม ตถา ธมฺมํ เทเสตุํ, ยถาหํ อิมํ กงฺขาธมฺมํ ปชเหยฺย’’’นฺติฯ อถ โข สุภโทฺท ปริพฺพาชโก เยน อุปวตฺตนํ มลฺลานํ สาลวนํ, เยนายสฺมา อานโนฺท เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ – ‘‘สุตํ เมตํ, โภ อานนฺท, ปริพฺพาชกานํ วุฑฺฒานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ – ‘กทาจิ กรหจิ ตถาคตา โลเก อุปฺปชฺชนฺติ อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา’ติฯ อเชฺชว รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม สมณสฺส โคตมสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติฯ อตฺถิ จ เม อยํ กงฺขาธโมฺม อุปฺปโนฺน – เอวํ ปสโนฺน อหํ สมเณ โคตเม ‘ปโหติ เม สมโณ โคตโม ตถา ธมฺมํ เทเสตุํ, ยถาหํ อิมํ กงฺขาธมฺมํ ปชเหยฺย’นฺติฯ สาธาหํ, โภ อานนฺท, ลเภยฺยํ สมณํ โคตมํ ทสฺสนายา’’ติฯ เอวํ วุเตฺต อายสฺมา อานโนฺท สุภทฺทํ ปริพฺพาชกํ เอตทโวจ – ‘‘อลํ, อาวุโส สุภทฺท, มา ตถาคตํ วิเหเฐสิ, กิลโนฺต ภควา’’ติฯ ทุติยมฺปิ โข สุภโทฺท ปริพฺพาชโก…เป.… ตติยมฺปิ โข สุภโทฺท ปริพฺพาชโก อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ – ‘‘สุตํ เมตํ, โภ อานนฺท, ปริพฺพาชกานํ วุฑฺฒานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ – ‘กทาจิ กรหจิ ตถาคตา โลเก อุปฺปชฺชนฺติ อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา’ติฯ อเชฺชว รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม สมณสฺส โคตมสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติฯ อตฺถิ จ เม อยํ กงฺขาธโมฺม อุปฺปโนฺน – เอวํ ปสโนฺน อหํ สมเณ โคตเม, ‘ปโหติ เม สมโณ โคตโม ตถา ธมฺมํ เทเสตุํ, ยถาหํ อิมํ กงฺขาธมฺมํ ปชเหยฺย’นฺติฯ สาธาหํ, โภ อานนฺท, ลเภยฺยํ สมณํ โคตมํ ทสฺสนายา’’ติฯ ตติยมฺปิ โข อายสฺมา อานโนฺท สุภทฺทํ ปริพฺพาชกํ เอตทโวจ – ‘‘อลํ, อาวุโส สุภทฺท, มา ตถาคตํ วิเหเฐสิ, กิลโนฺต ภควา’’ติฯ

๒๑๓. อโสฺสสิ โข ภควา อายสฺมโต อานนฺทสฺส สุภทฺเทน ปริพฺพาชเกน สทฺธึ อิมํ กถาสลฺลาปํฯ อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ – ‘‘อลํ, อานนฺท, มา สุภทฺทํ วาเรสิ, ลภตํ, อานนฺท, สุภทฺโท ตถาคตํ ทสฺสนายฯ ยํ กิญฺจิ มํ สุภทฺโท ปุจฺฉิสฺสติ, สพฺพํ ตํ อญฺญาเปกฺโขว ปุจฺฉิสฺสติ, โน วิเหสาเปกฺโขฯ ยํ จสฺสาหํ ปุฏฺโฐ พฺยากริสฺสามิ, ตํ ขิปฺปเมว อาชานิสฺสตี’’ติฯ อถ โข อายสฺมา อานนฺโท สุภทฺทํ ปริพฺพาชกํ เอตทโวจ – ‘‘คจฺฉาวุโส สุภทฺท, กโรติ เต ภควา โอกาส’’นฺติฯ อถ โข สุภทฺโท ปริพฺพาชโก เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธึ สโมฺมทิ, สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข สุภทฺโท ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘เยเม, โภ โคตม, สมณพฺราหฺมณา สงฺฆิโน คณิโน คณาจริยา ญาตา ยสสฺสิโน ติตฺถกรา สาธุสมฺมตา พหุชนสฺส, เสยฺยถิทํ – ปูรโณ กสฺสโป, มกฺขลิ โคสาโล, อชิโต เกสกมฺพโล, ปกุโธ กจฺจายโน, สญฺจโย เพลฏฺฐปุตฺโต, นิคโณฺฐ นาฏปุตฺโต, สเพฺพเต สกาย ปฏิญฺญาย อพฺภญฺญํสุ, สเพฺพว น อพฺภญฺญํสุ , อุทาหุ เอกเจฺจ อพฺภญฺญํสุ, เอกเจฺจ น อพฺภญฺญํสู’’ติ? ‘‘อลํ, สุภทฺท, ติฏฺฐเตตํ – ‘สเพฺพเต สกาย ปฏิญฺญาย อพฺภญฺญํสุ, สเพฺพว น อพฺภญฺญํสุ, อุทาหุ เอกเจฺจ อพฺภญฺญํสุ, เอกเจฺจ น อพฺภญฺญํสู’ติฯ ธมฺมํ เต, สุภทฺท, เทเสสฺสามิ; ตํ สุณาหิ สาธุกํ มนสิกโรหิ, ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข สุภทฺโท ปริพฺพาชโก ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ ภควา เอตทโวจ –

๒๑๔. ‘‘ยสฺมึ โข, สุภทฺท, ธมฺมวินเย อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค น อุปลพฺภติ, สมโณปิ ตตฺถ น อุปลพฺภติฯ ทุติโยปิ ตตฺถ สมโณ น อุปลพฺภติฯ ตติโยปิ ตตฺถ สมโณ น อุปลพฺภติฯ จตุโตฺถปิ ตตฺถ สมโณ น อุปลพฺภติฯ ยสฺมิญฺจ โข, สุภทฺท, ธมฺมวินเย อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค อุปลพฺภติ, สมโณปิ ตตฺถ อุปลพฺภติ, ทุติโยปิ ตตฺถ สมโณ อุปลพฺภติ, ตติโยปิ ตตฺถ สมโณ อุปลพฺภติ, จตุโตฺถปิ ตตฺถ สมโณ อุปลพฺภติฯ อิมสฺมึ โข, สุภทฺท, ธมฺมวินเย อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค อุปลพฺภติ, อิเธว, สุภทฺท, สมโณ, อิธ ทุติโย สมโณ, อิธ ตติโย สมโณ, อิธ จตุโตฺถ สมโณ, สุญฺญา ปรปฺปวาทา สมเณภิ อเญฺญหิ [อเญฺญ (ปี.)]ฯ อิเม จ [อิเธว (ก.)], สุภทฺท, ภิกฺขู สมฺมา วิหเรยฺยุํ, อสุโญฺญ โลโก อรหเนฺตหิ อสฺสาติฯ

‘‘เอกูนตึโส วยสา สุภทฺท,
ยํ ปพฺพชึ กึกุสลานุเอสี;
วสฺสานิ ปญฺญาส สมาธิกานิ,
ยโต อหํ ปพฺพชิโต สุภทฺทฯ

ญายสฺส ธมฺมสฺส ปเทสวตฺตี,
อิโต พหิทฺธา สมโณปิ นตฺถิฯ

‘‘ทุติโยปิ สมโณ นตฺถิฯ ตติโยปิ สมโณ นตฺถิฯ จตุโตฺถปิ สมโณ นตฺถิฯ สุญฺญา ปรปฺปวาทา สมเณภิ อเญฺญหิฯ อิเม จ, สุภทฺท, ภิกฺขู สมฺมา วิหเรยฺยุํ, อสุโญฺญ โลโก อรหเนฺตหิ อสฺสา’’ติฯ

๒๑๕. เอวํ วุเตฺต สุภโทฺท ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อภิกฺกนฺตํ, ภเนฺต, อภิกฺกนฺตํ, ภเนฺตฯ เสยฺยถาปิ, ภเนฺต, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุเชฺชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิเกฺขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปโชฺชตํ ธาเรยฺย, ‘จกฺขุมโนฺต รูปานิ ทกฺขนฺตี’ติ, เอวเมวํ ภควตา อเนกปริยาเยน ธโมฺม ปกาสิโตฯ เอสาหํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ ลเภยฺยาหํ, ภเนฺต, ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, ลเภยฺยํ อุปสมฺปท’’นฺติฯ ‘‘โย โข, สุภทฺท, อญฺญติตฺถิยปุโพฺพ อิมสฺมึ ธมฺมวินเย อากงฺขติ ปพฺพชฺชํ, อากงฺขติ อุปสมฺปทํ,

โส จตฺตาโร มาเส ปริวสติฯ จตุนฺนํ มาสานํ อจฺจเยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขู ปพฺพาเชนฺติ อุปสมฺปาเทนฺติ ภิกฺขุภาวายฯ อปิ จ เมตฺถ ปุคฺคลเวมตฺตตา วิทิตา''ติฯ ''สเจ, ภนฺเต, อญฺญติตฺถิยปุพฺพา อิมสฺมึ ธมฺมวินเย อากงฺขนฺตา ปพฺพชฺชํ อากงฺขนฺตา อุปสมฺปทํ จตฺตาโร มาเส ปริวสนฺติ, จตุนฺนํ มาสานํ อจฺจเยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขู ปพฺพาเชนฺติ อุปสมฺปาเทนฺติ ภิกฺขุภาวายฯ อหํ จตฺตาริ วสฺสานิ ปริวสิสฺสามิ, จตุนฺนํ วสฺสานํ อจฺจเยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขู ปพฺพาเชนฺตุ อุปสมฺปาเทนฺตุ ภิกฺขุภาวายา''ติฯ

อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ – ''เตนหานนฺท, สุภทฺทํ ปพฺพาเชหี''ติฯ ''เอวํ, ภนฺเต''ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิฯ อถ โข สุภทฺโท ปริพฺพาชโก อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ – ''ลาภา โว, อาวุโส อานนฺท; สุลทฺธํ โว, อาวุโส อานนฺท, เย เอตฺถ สตฺถุ [สตฺถารา (สฺยา.)] สมฺมุขา อเนฺตวาสิกาภิเสเกน อภิสิตฺตา''ติฯ อลตฺถ โข สุภทฺโท ปริพฺพาชโก ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, อลตฺถ อุปสมฺปทํฯ อจิรูปสมฺปนฺโน โข ปนายสฺมา สุภทฺโท เอโก วูปกฏฺโฐ อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต นจิรสฺเสว – 'ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ' ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิเฏฺฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสิฯ 'ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา'ติ อพฺภญฺญาสิฯ อญฺญตโร โข ปนายสฺมา สุภทฺโท อรหตํ อโหสิฯ โส ภควโต ปจฺฉิโม สกฺขิสาวโก อโหสีติฯ

ปญฺจโม ภาณวาโรฯ

ตถาคตปจฺฉิมวาจา

๒๑๖. อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ – ''สิยา โข ปนานนฺท, ตุมฺหากํ เอวมสฺส – 'อตีตสตฺถุกํ ปาวจนํ, นตฺถิ โน สตฺถา'ติฯ น โข ปเนตํ, อานนฺท, เอวํ ทฏฺฐพฺพํฯ โย โว, อานนฺท, มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต, โส โว มมจฺจเยน สตฺถาฯ ยถา โข ปนานนฺท, เอตรหิ ภิกฺขู อญฺญมญฺญํ อาวุโสวาเทน สมุทาจรนฺติ, น โข มมจฺจเยน เอวํ สมุทาจริตพฺพํฯ เถรตเรน, อานนฺท, ภิกฺขุนา นวกตโร ภิกฺขุ นาเมน วา โคตฺเตน วา อาวุโสวาเทน วา สมุทาจริตโพฺพฯ นวกตเรน ภิกฺขุนา เถรตโร ภิกฺขุ 'ภนฺเต'ติ วา 'อายสฺมา'ติ วา สมุทาจริตโพฺพฯ อากงฺขมาโน, อานนฺท, สโงฺฆ มมจฺจเยน ขุทฺทานุขุทฺทกานิ สิกฺขาปทานิ สมูหนตุฯ ฉนฺนสฺส, อานนฺท, ภิกฺขุโน มมจฺจเยน พฺรหฺมทโณฺฑ ทาตโพฺพ''ติฯ ''กตโม ปน, ภนฺเต, พฺรหฺมทโณฺฑ''ติ? ''ฉโนฺน, อานนฺท, ภิกฺขุ ยํ อิเจฺฉยฺย, ตํ วเทยฺยฯ โส ภิกฺขูหิ เนว วตฺตโพฺพ, น โอวทิตโพฺพ, น อนุสาสิตโพฺพ''ติฯ

๒๑๗. อถ โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ''สิยา โข ปน, ภิกฺขเว, เอกภิกฺขุสฺสาปิ กงฺขา วา วิมติ วา พุทฺเธ วา ธมฺเม วา สเงฺฆ วา มเคฺค วา ปฏิปทาย วา, ปุจฺฉถ, ภิกฺขเว, มา ปจฺฉา วิปฺปฏิสาริโน อหุวตฺถ – 'สมฺมุขีภูโต โน สตฺถา อโหสิ , น มยํ สกฺขิมฺหา ภควนฺตํ สมฺมุขา ปฏิปุจฺฉิตุ''' นฺติฯ เอวํ วุเตฺต เต ภิกฺขู ตุณฺหี อเหสุํฯ ทุติยมฺปิ โข ภควา…เป.… ตติยมฺปิ โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ''สิยา โข ปน, ภิกฺขเว, เอกภิกฺขุสฺสาปิ กงฺขา วา วิมติ วา พุทฺเธ วา ธมฺเม วา สเงฺฆ วา มเคฺค วา ปฏิปทาย วา, ปุจฺฉถ, ภิกฺขเว, มา ปจฺฉา วิปฺปฏิสาริโน อหุวตฺถ – 'สมฺมุขีภูโต โน สตฺถา อโหสิ , น มยํ สกฺขิมฺหา ภควนฺตํ สมฺมุขา ปฏิปุจฺฉิตุ''' นฺติฯ ตติยมฺปิ โข เต ภิกฺขู ตุณฺหี อเหสุํฯ อถ โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ''สิยา โข ปน, ภิกฺขเว, สตฺถุคารเวนปิ น ปุเจฺฉยฺยาถฯ สหายโกปิ, ภิกฺขเว, สหายกสฺส อาโรเจตู''ติฯ เอวํ วุเตฺต เต ภิกฺขู ตุณฺหี อเหสุํฯ อถ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''อจฺฉริยํ, ภเนฺต, อพฺภุตํ, ภเนฺต,

เอวํ ปสโนฺน อหํ, ภเนฺต, อิมสฺมึ ภิกฺขุสเงฺฆ, ‘นตฺถิ เอกภิกฺขุสฺสาปิ กงฺขา วา วิมติ วา พุเทฺธ วา ธเมฺม วา สเงฺฆ วา มเคฺค วา ปฏิปทาย วา’’’ติฯ ‘‘ปสาทา โข ตฺวํ, อานนฺท, วเทสิ, ญาณเมว เหตฺถ, อานนฺท, ตถาคตสฺสฯ นตฺถิ อิมสฺมึ ภิกฺขุสเงฺฆ เอกภิกฺขุสฺสาปิ กงฺขา วา วิมติ วา พุเทฺธ วา ธเมฺม วา สเงฺฆ วา มเคฺค วา ปฏิปทาย วาฯ อิเมสญฺหิ, อานนฺท, ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ โย ปจฺฉิมโก ภิกฺขุ, โส โสตาปโนฺน อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโณ’’ติฯ

๒๑๘. อถ โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘หนฺท ทานิ, ภิกฺขเว, อามนฺตยามิ โว, วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถา’’ติฯ อยํ ตถาคตสฺส ปจฺฉิมา วาจาฯ

ปรินิพฺพุตกถา

๒๑๙. อถ โข ภควา ปฐมํ ฌานํ สมาปชฺชิ, ปฐมชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา ทุติยํ ฌานํ สมาปชฺชิ, ทุติยชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา ตติยํ ฌานํ สมาปชฺชิ, ตติยชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา จตุตฺถํ ฌานํ สมาปชฺชิฯ จตุตฺถชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา อากาสานญฺจายตนํ สมาปชฺชิ, อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา วุฏฺฐหิตฺวา วิญฺญาณญฺจายตนํ สมาปชฺชิ, วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา วุฏฺฐหิตฺวา อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปชฺชิ, อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา วุฏฺฐหิตฺวา เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปชฺชิ, เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา วุฏฺฐหิตฺวา สญฺญาเวทยิตนิโรธํ สมาปชฺชิฯ

อถ โข อายสฺมา อานโนฺท อายสฺมนฺตํ อนุรุทฺธํ เอตทโวจ – ‘‘ปรินิพฺพุโต, ภเนฺต อนุรุทฺธ, ภควา’’ติฯ ‘‘นาวุโส อานนฺท, ภควา ปรินิพฺพุโต, สญฺญาเวทยิตนิโรธํ สมาปโนฺน’’ติฯ

อถ โข ภควา สญฺญาเวทยิตนิโรธสมาปตฺติยา วุฏฺฐหิตฺวา เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปชฺชิ, เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา วุฏฺฐหิตฺวา อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปชฺชิ, อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา วุฏฺฐหิตฺวา วิญฺญาณญฺจายตนํ สมาปชฺชิ, วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา วุฏฺฐหิตฺวา อากาสานญฺจายตนํ สมาปชฺชิ, อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา วุฏฺฐหิตฺวา จตุตฺถํ ฌานํ สมาปชฺชิ, จตุตฺถชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา ตติยํ ฌานํ สมาปชฺชิ, ตติยชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา ทุติยํ ฌานํ สมาปชฺชิ, ทุติยชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา ปฐมํ ฌานํ สมาปชฺชิ, ปฐมชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา ทุติยํ ฌานํ สมาปชฺชิ, ทุติยชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา ตติยํ ฌานํ สมาปชฺชิ, ตติยชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา จตุตฺถํ ฌานํ สมาปชฺชิ, จตุตฺถชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา สมนนฺตรา ภควา ปรินิพฺพายิฯ

๒๒๐. ปรินิพฺพุเต ภควติ สห ปรินิพฺพานา มหาภูมิจาโล อโหสิ ภึสนโก สโลมหํโสฯ เทวทุนฺทุภิโย จ ผลึสุฯ ปรินิพฺพุเต ภควติ สห ปรินิพฺพานา พฺรหฺมาสหมฺปติ อิมํ คาถํ อภาสิ –

‘‘สเพฺพว นิกฺขิปิสฺสนฺติ, ภูตา โลเก สมุสฺสยํ;
ยตฺถ เอตาทิโส สตฺถา, โลเก อปฺปฏิปุคฺคโล;
ตถาคโต พลปฺปโตฺต, สมฺพุโทฺธ ปรินิพฺพุโต’’ติฯ

๒๒๑. ปรินิพฺพุเต ภควติ สห ปรินิพฺพานา สโกฺก เทวานมินฺโท อิมํ คาถํ อภาสิ –

‘‘อนิจฺจา วต สงฺขารา, อุปฺปาทวยธมฺมิโน;
อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ, เตสํ วูปสโม สุโข’’ติฯ

๒๒๒. ปรินิพฺพุเต ภควติ สห ปรินิพฺพานา อายสฺมา อนุรุโทฺธ อิมา คาถาโย อภาสิ –

“นาหุ อสฺสาสปสฺสาโส, ฐิตจิตฺตสฺส ตาทิโน;
อเนโช สนฺติมารพฺภ, ยํ กาลมกรี มุนิฯ

“อสลฺลีเนน จิเตฺตน, เวทนํ อชฺฌวาสยิ;
ปโชฺชตเสฺสว นิพฺพานํ, วิโมโกฺข เจตโส อหู”ติฯ

๒๒๓. ปรินิพฺพุเต ภควติ สห ปรินิพฺพานา อายสฺมา อานโนฺท อิมํ คาถํ อภาสิ –

“ตทาสิ ยํ ภึสนกํ, ตทาสิ โลมหํสนํ;
สพฺพาการวรูเปเต, สมฺพุเทฺธ ปรินิพฺพุเต”ติฯ

๒๒๔. ปรินิพฺพุเต ภควติ เย เต ตตฺถ ภิกฺขู อวีตราคา อเปฺปกเจฺจ พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, ฉินฺนปาตํ ปปตนฺติ, อาวฎฺฎนฺติ วิวฎฺฎนฺติ, “อติขิปฺปํ ภควา ปรินิพฺพุโต , อติขิปฺปํ สุคโต ปรินิพฺพุโต, อติขิปฺปํ จกฺขุํ โลเก อนฺตรหิโต”ติฯ เย ปน เต ภิกฺขู วีตราคา, เต สตา สมฺปชานา อธิวาเสนฺติ – “อนิจฺจา สงฺขารา, ตํ กุเตฺตฺถ ลพฺภา”ติฯ

๒๒๕. อถ โข อายสฺมา อนุรุโทฺธ ภิกฺขู อามเนฺตสิ – “อลํ, อาวุโส, มา โสจิตฺถ มา ปริเทวิตฺถฯ นนุ เอตํ, อาวุโส, ภควตา ปฎิกเจฺจว อกฺขาตํ – ‘สเพฺพเหว ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว อญฺญถาภาโว’ฯ ตํ กุเตฺตฺถ, อาวุโส, ลพฺภาฯ ‘ยํ ตํ ชาตํ ภูตํ สงฺขตํ ปโลกธมฺมํ, ตํ วต มา ปลุชฺชี’ติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติ ฯ เทวตา, อาวุโส, อุชฺฌายนฺตี”ติฯ “กถํภูตา ปน, ภเนฺต, อายสฺมา อนุรุโทฺธ เทวตา มนสิ กโรตี”ติ [ภเนฺต อนุรุทฺธ เทวตา มนสิ กโรนฺตีติ (สฺยา. ก.)]?

“สนฺตาวุโส อานนฺท, เทวตา อากาเส ปถวีสญฺญินิโย เกเส ปกิริย กนฺทนฺติ, พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, ฉินฺนปาตํ ปปตนฺติ, อาวฎฺฎนฺติ, วิวฎฺฎนฺติ – ‘อติขิปฺปํ ภควา ปรินิพฺพุโต, อติขิปฺปํ สุคโต ปรินิพฺพุโต, อติขิปฺปํ จกฺขุํ โลเก อนฺตรหิโต’ติฯ สนฺตาวุโส อานนฺท, เทวตา ปถวิยา ปถวีสญฺญินิโย เกเส ปกิริย กนฺทนฺติ, พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, ฉินฺนปาตํ ปปตนฺติ, อาวฎฺฎนฺติ, วิวฎฺฎนฺติ – ‘อติขิปฺปํ ภควา ปรินิพฺพุโต , อติขิปฺปํ สุคโต ปรินิพฺพุโต, อติขิปฺปํ จกฺขุํ โลเก อนฺตรหิโต’ติฯ ยา ปน ตา เทวตา วีตราคา, ตา สตา สมฺปชานา อธิวาเสนฺติ – ‘อนิจฺจา สงฺขารา, ตํ กุเตฺตฺถ ลพฺภา’ติฯ อถ โข อายสฺมา จ อนุรุโทฺธ อายสฺมา จ อานโนฺท ตํ รตฺตาวเสสํ ธมฺมิยา กถาย วีตินาเมสุํฯ

๒๒๖. อถ โข อายสฺมา อนุรุโทฺธ อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – “คจฺฉาวุโส อานนฺท, กุสินารํ ปวิสิตฺวา โกสินารกานํ มลฺลานํ อาโรเจหิ – ‘ปรินิพฺพุโต, วาเสฎฺฐา, ภควา, ยสฺสทานิ กาลํ มญฺญถา’”ติฯ “เอวํ, ภเนฺต”ติ โข อายสฺมา อานโนฺท อายสฺมโต อนุรุทฺธสฺส ปฎิสฺสุตฺวา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อตฺตทุติโย กุสินารํ ปาวิสิฯ เตน โข ปน สมเยน โกสินารกา มลฺลา สนฺธาคาเร สนฺนิปติตา โหนฺติ เตเนว กรณีเยนฯ อถ โข อายสฺมา อานโนฺท เยน โกสินารกานํ มลฺลานํ สนฺธาคารํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา โกสินารกานํ มลฺลานํ อาโรเจสิ – ‘ปรินิพฺพุโต, วาเสฎฺฐา, ภควา, ยสฺสทานิ กาลํ มญฺญถา’ติฯ อิทมายสฺมโต อานนฺทสฺส วจนํ สุตฺวา มลฺลา จ มลฺลปุตฺตา จ มลฺลสุณิสา จ มลฺลปชาปติโย จ อฆาวิโน ทุมฺมนา เจโตทุกฺขสมปฺปิตา อเปฺปกเจฺจ เกเส ปกิริย กนฺทนฺติ, พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, ฉินฺน

ปาตํ ปปตนฺติ, อาวฏฺฏนฺติ, วิวฏฺฏนฺติ – ‘‘อติขิปฺปํ ภควา ปรินิพฺพุโต, อติขิปฺปํ สุคโต ปรินิพฺพุโต, อติขิปฺปํ จกฺขุํ โลเก อนฺตรหิโต’’ติฯ

พุทฺธสรีรปูชา

๒๒๗. อถ โข โกสินารกา มลฺลา ปุริเส อาณาเปสุํ – ‘‘เตน หิ, ภเณ, กุสินารายํ คนฺธมาลญฺจ สพฺพญฺจ ตาฬาวจรํ สนฺนิปาเตถา’’ติฯ อถ โข โกสินารกา มลฺลา คนฺธมาลญฺจ สพฺพญฺจ ตาฬาวจรํ ปญฺจ จ ทุสฺสยุคสตานิ อาทาย เยน อุปวตฺตนํ มลฺลานํ สาลวนํ, เยน ภควโต สรีรํ เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควโต สรีรํ นจฺเจหิ คีเตหิ วาทิเตหิ มาเลหิ คนฺเธหิ สกฺกโรนฺตา ครุํ กโรนฺตา มาเนนฺตา ปูเชนฺตา เจลวิตานานิ กโรนฺตา มณฺฑลมาเฬ ปฏิยาเทนฺตา เอกทิวสํ วีตินาเมสุํฯ

อถ โข โกสินารกานํ มลฺลานํ เอตทโหสิ – ‘‘อติวิกาโล โข อชฺช ภควโต สรีรํ ฌาเปตุํ, เสฺว ทานิ มยํ ภควโต สรีรํ ฌาเปสฺสามา’’ติฯ อถ โข โกสินารกา มลฺลา ภควโต สรีรํ นจฺเจหิ คีเตหิ วาทิเตหิ มาเลหิ คนฺเธหิ สกฺกโรนฺตา ครุํ กโรนฺตา มาเนนฺตา ปูเชนฺตา เจลวิตานานิ กโรนฺตา มณฺฑลมาเฬ ปฏิยาเทนฺตา ทุติยมฺปิ ทิวสํ วีตินาเมสุํ, ตติยมฺปิ ทิวสํ วีตินาเมสุํ, จตุตฺถมฺปิ ทิวสํ วีตินาเมสุํ, ปญฺจมมฺปิ ทิวสํ วีตินาเมสุํ, ฉฏฺฐมฺปิ ทิวสํ วีตินาเมสุํฯ

อถ โข สตฺตมํ ทิวสํ โกสินารกานํ มลฺลานํ เอตทโหสิ – ‘‘มยํ ภควโต สรีรํ นจฺเจหิ คีเตหิ วาทิเตหิ มาเลหิ คนฺเธหิ สกฺกโรนฺตา ครุํ กโรนฺตา มาเนนฺตา ปูเชนฺตา ทกฺขิเณน ทกฺขิณํ นครสฺส หริตฺวา พาหิเรน พาหิรํ ทกฺขิณโต นครสฺส ภควโต สรีรํ ฌาเปสฺสามา’’ติฯ

๒๒๘. เตน โข ปน สมเยน อฏฺฐ มลฺลปาโมกฺขา สีสํนฺหาตา อหตานิ วตฺถานิ นิวตฺถา ‘‘มยํ ภควโต สรีรํ อุจฺจาเรสฺสามา’’ติ น สโกฺกนฺติ อุจฺจาเรตุํฯ อถ โข โกสินารกา มลฺลา อายสฺมนฺตํ อนุรุทฺธํ เอตทโวจุํ – ‘‘โก นุ โข, ภนฺเต อนุรุทฺธ, เหตุ โก ปจฺจโย, เยนิเม อฏฺฐ มลฺลปาโมกฺขา สีสํนฺหาตา อหตานิ วตฺถานิ นิวตฺถา ‘มยํ ภควโต สรีรํ อุจฺจาเรสฺสามา’ติ น สโกฺกนฺติ อุจฺจาเรตุ’’นฺติ? ‘‘อญฺญถา โข, วาเสฏฺฐา, ตุมฺหากํ อธิปฺปาโย, อญฺญถา เทวตานํ อธิปฺปาโย’’ติฯ ‘‘กถํ ปน, ภนฺเต, เทวตานํ อธิปฺปาโย’’ติ? ‘‘ตุมฺหากํ โข, วาเสฏฺฐา, อธิปฺปาโย – ‘มยํ ภควโต สรีรํ นจฺเจหิ คีเตหิ วาทิเตหิ มาเลหิ คนฺเธหิ สกฺกโรนฺตา ครุํ กโรนฺตา มาเนนฺตา ปูเชนฺตา ทกฺขิเณน ทกฺขิณํ นครสฺส หริตฺวา พาหิเรน พาหิรํ ทกฺขิณโต นครสฺส ภควโต สรีรํ ฌาเปสฺสามา’ติ; เทวตานํ โข, วาเสฏฺฐา, อธิปฺปาโย – ‘มยํ ภควโต สรีรํ ทิพฺเพหิ นจฺเจหิ คีเตหิ วาทิเตหิ คนฺเธหิ สกฺกโรนฺตา ครุํ กโรนฺตา มาเนนฺตา ปูเชนฺตา อุตฺตเรน อุตฺตรํ นครสฺส หริตฺวา อุตฺตเรน ทฺวาเรน นครํ ปเวเสตฺวา มชฺเฌน มชฺฌํ นครสฺส หริตฺวา ปุรตฺถิเมน ทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา ปุรตฺถิมโต นครสฺส มกุฏพนฺธนํ นาม มลฺลานํ เจติยํ เอตฺถ ภควโต สรีรํ ฌาเปสฺสามา’ติฯ ‘‘ยถา, ภนฺเต, เทวตานํ อธิปฺปาโย, ตถา โหตู’’ติฯ

๒๒๙. เตน โข ปน สมเยน กุสินารา ยาว สนฺธิสมลสํกฏีรา ชณฺณุมตฺเตน โอธินา มนฺทารวปุปฺเผหิ สนฺถตา [สณฺฐิตา (สฺยา.)] โหติฯ อถ โข เทวตา จ โกสินารกา จ มลฺลา ภควโต สรีรํ ทิพฺเพหิ จ มานุสเกหิ จ นจฺเจหิ คีเตหิ วาทิเตหิ มาเลหิ คนฺเธหิ สกฺกโรนฺตา ครุํ กโรนฺตา มาเนนฺตา ปูเชนฺตา อุตฺตเรน อุตฺตรํ นครสฺส หริตฺวา อุตฺตเรน ทฺวาเรน นครํ ปเวเสตฺวา มชฺเฌน มชฺฌํ นครสฺส หริตฺวา ปุรตฺถิเมน ทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา ปุรตฺถิมโต นครสฺส มกุฏพนฺธนํ นาม มลฺลานํ เจติยํ เอตฺถ จ ภควโต สรีรํ นิกฺขิปึสุฯ

๒๓๐. อถ โข โกสินารกา มลฺลา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจุํ – ‘‘กถํ มยํ, ภนฺเต อานนฺท, ตถาคตสฺส สรีเร ปฏิปชฺชามา’’ติ? ‘‘ยถา โข, วาเสฏฺฐา, รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺติ, เอวํ ตถาคตสฺส สรีเร ปฏิปชฺชิตพฺพ’’นฺติฯ ‘‘กถํ ปน, ภนฺเต อานนฺท, รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺตี’’ติ? ‘‘รญฺโญ, วาเสฏฺฐา, จกฺกวตฺติสฺส สรีรํ อหเตน วตฺเถน เวเฐนฺติ, อหเตน วตฺเถน เวเฐตฺวา วิหเตน กปฺปาเสน เวเฐนฺติ, วิหเตน กปฺปาเสน เวเฐตฺวา อหเตน วตฺเถน เวเฐนฺติฯ เอเตน อุปาเยน ปญฺจหิ ยุคสเตหิ รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีรํ เวเฐตฺวา อายสาย เตลโทณิยา ปกฺขิปิตฺวา อญฺญิสฺสา อายสาย โทณิยา ปฏิกุชฺชิตฺวา สพฺพคนฺธานํ จิตกํ กริตฺวา รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีรํ ฌาเปนฺติฯ จาตุมหาปเถ รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส ถูปํ กโรนฺติ ฯ เอวํ โข, วาเสฏฺฐา, รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺติฯ ยถา โข, วาเสฏฺฐา, รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺติ, เอวํ ตถาคตสฺส สรีเร ปฏิปชฺชิตพฺพํฯ จาตุมหาปเถ ตถาคตสฺส ถูโป กาตโพฺพฯ ตตฺถ เย มาลํ วา คนฺธํ วา จุณฺณกํ วา อาโรเปสฺสนฺติ วา อภิวาเทสฺสนฺติ วา จิตฺตํ วา ปสาเทสฺสนฺติ, เตสํ ตํ ภวิสฺสติ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา’’ติฯ อถ โข โกสินารกา มลฺลา ปุริเส อาณาเปสุํ – ‘‘เตน หิ, ภเณ, มลฺลานํ วิหตํ กปฺปาสํ สนฺนิปาเตถา’’ติฯ

อถ โข โกสินารกา มลฺลา ภควโต สรีรํ อหเตน วตฺเถน เวเฐตฺวา วิหเตน กปฺปาเสน เวเฐสุํ, วิหเตน กปฺปาเสน เวเฐตฺวา อหเตน วตฺเถน เวเฐสุํฯ เอเตน อุปาเยน ปญฺจหิ ยุคสเตหิ ภควโต สรีรํ เวเฐตฺวา อายสาย เตลโทณิยา ปกฺขิปิตฺวา อญฺญิสฺสา อายสาย โทณิยา ปฏิกุชฺชิตฺวา สพฺพคนฺธานํ จิตกํ กริตฺวา ภควโต สรีรํ จิตกํ อาโรเปสุํฯ

มหากสฺสปเตฺถรวตฺถุ

๒๓๑. เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา มหากสฺสโป ปาวาย กุสินารํ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปฺปโนฺน โหติ มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิํ ปญฺจมเตฺตหิ ภิกฺขุสเตหิฯ อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป มคฺคา โอกฺกมฺม อญฺญตรสฺมิํ รุกฺขมูเล นิสีทิฯ เตน โข ปน สมเยน อญฺญตโร อาชีวโก กุสินาราย มนฺทารวปุปฺผํ คเหตฺวา ปาวํ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปฺปโนฺน โหติฯ อทฺทสา โข อายสฺมา มหากสฺสโป ตํ อาชีวกํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ, ทิสฺวา ตํ อาชีวกํ เอตทโวจ – ‘‘อปาวุโส, อมฺหากํ สตฺถารํ ชานาสี’’ติ? ‘‘อามาวุโส, ชานามิ, อชฺช สตฺตาหปรินิพฺพุโต สมโณ โคตโมฯ ตโต เม อิทํ มนฺทารวปุปฺผํ คหิต’’นฺติฯ ตตฺถ เย เต ภิกฺขู อวีตราคา อเปฺปกเจฺจ พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, ฉินฺนปาตํ ปปตนฺติ, อาวฏฺฏนฺติ, วิวฏฺฏนฺติ – ‘‘อติขิปฺปํ ภควา ปรินิพฺพุโต, อติขิปฺปํ สุคโต ปรินิพฺพุโต, อติขิปฺปํ จกฺขุํ โลเก อนฺตรหิโต’’ติฯ เย ปน เต ภิกฺขู วีตราคา, เต สตา สมฺปชานา อธิวาเสนฺติ – ‘‘อนิจฺจา สงฺขารา, ตํ กุเเตฺถ ลพฺภา’’ติฯ

๒๓๒. เตน โข ปน สมเยน สุภโทฺท นาม วุฑฺฒปพฺพชิโต ตสฺสํ ปริสายํ นิสิโนฺน โหติฯ อถ โข สุภโทฺท วุฑฺฒปพฺพชิโต เต ภิกฺขู เอตทโวจ – ‘‘อลํ, อาวุโส, มา โสจิตฺถ, มา ปริเทวิตฺถ, สุมุตฺตา มยํ เตน มหาสมเณนฯ อุปทฺทุตา จ โหม – ‘อิทํ โว กปฺปติ, อิทํ โว น กปฺปตี’ติฯ อิทานิ ปน มยํ ยํ อิจฺฉิสฺสาม, ตํ กริสฺสาม, ยํ น อิจฺฉิสฺสาม, น ตํ กริสฺสามา’’ติฯ อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘อลํ, อาวุโส, มา โสจิตฺถ, มา ปริเทวิตฺถฯ นนุ เอตํ , อาวุโส, ภควตา ปฏิกจฺเจว อกฺขาตํ – ‘สเพฺพเหว ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว อญฺญถาภาโว’ฯ ตํ กุเเตฺถ, อาวุโส, ลพฺภาฯ ‘ยํ ตํ ชาตํ ภูตํ สงฺขตํ ปโลกธมฺมํ, ตํ ตถาคตสฺสาปิ สรีรํ มา ปลุชฺชี’ติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี’’ติฯ

๒๓๓. เตน โข ปน สมเยน จตฺตาโร มลฺลปาโมกฺขา สีสํนฺหาตา อหตานิ วตฺถานิ นิวตฺถา – ‘‘มยํ ภควโต จิตกํ อาฬิมฺปสฺสามา’’ติ น สโกฺกนฺติ อาฬิมฺเปตุํฯ อถ โข โกสินารกา มลฺ

ลา อายสฺมนฺตํ อนุรุทฺธํ เอตทโวจุํ – “โก นุ โข, ภนฺเต อนุรุทฺธ, เหตุ โก ปจฺจโย, เยนิเม จตฺตาโร มลฺลปาโมกฺขา สีสํนฺหาตา อหตานิ วตฺถานิ นิวตฺถา – ‘มยํ ภควโต จิตกํ อาฬิมฺเปสฺสามา’ติ น สโกฺกนฺติ อาฬิมฺเปตุ’’นฺติ? “อญฺญถา โข, วาเสฏฺฐา, เทวตานํ อธิปฺปาโย”ติฯ “กถํ ปน, ภนฺเต, เทวตานํ อธิปฺปาโย”ติ? “เทวตานํ โข, วาเสฏฺฐา, อธิปฺปาโย – ‘อยํ อายสฺมา มหากสฺสโป ปาวาย กุสินารํ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปฺปโนฺน มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิํ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิฯ น ตาว ภควโต จิตโก ปชฺชลิสฺสติ, ยาวายสฺมา มหากสฺสโป ภควโต ปาเท สิรสา น วนฺทิสฺสตี’”ติฯ “ยถา, ภนฺเต, เทวตานํ อธิปฺปาโย, ตถา โหตู”ติฯ

๒๓๔. อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป เยน กุสินารา มกุฏพนฺธนํ นาม มลฺลานํ เจติยํ, เยน ภควโต จิตโก เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เอกํสํ จีวรํ กตฺวา อญฺชลิํ ปณาเมตฺวา ติกฺขตฺตุํ จิตกํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทิฯ ตานิปิ โข ปญฺจภิกฺขุสตานิ เอกํสํ จีวรํ กตฺวา อญฺชลิํ ปณาเมตฺวา ติกฺขตฺตุํ จิตกํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทิํสุฯ วนฺทิเต จ ปนายสฺมตา มหากสฺสเปน เตหิ จ ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สยเมว ภควโต จิตโก ปชฺชลิฯ

๒๓๕. ฌายมานสฺส โข ปน ภควโต สรีรสฺส ยํ อโหสิ ฉวีติ วา จมฺมนฺติ วา มํสนฺติ วา นฺหารูติ วา ลสิกาติ วา, ตสฺส เนว ฉาริกา ปญฺญายิตฺถ, น มสิ; สรีราเนว อวสิสฺสิํสุฯ เสยฺยถาปิ นาม สปฺปิสฺส วา เตลสฺส วา ฌายมานสฺส เนว ฉาริกา ปญฺญายติ, น มสิ; เอวเมว ภควโต สรีรสฺส ฌายมานสฺส ยํ อโหสิ ฉวีติ วา จมฺมนฺติ วา มํสนฺติ วา นฺหารูติ วา ลสิกาติ วา, ตสฺส เนว ฉาริกา ปญฺญายิตฺถ, น มสิ; สรีราเนว อวสิสฺสิํสุฯ เตสญฺจ ปญฺจนฺนํ ทุสฺสยุคสตานํ เทฺวว ทุสฺสานิ น ฑยฺหิํสุ ยญฺจ สพฺพอพฺภนฺตริมํ ยญฺจ พาหิรํฯ ทเฑฺฒ จ โข ปน ภควโต สรีเร อนฺตลิกฺขา อุทกธารา ปาตุภวิตฺวา ภควโต จิตกํ นิพฺพาเปสิฯ อุทกสาลโตปิ [อุทกํ สาลโตปิ (สี. สฺยา. กํ.)] อพฺภุนฺนมิตฺวา ภควโต จิตกํ นิพฺพาเปสิฯ โกสินารกาปิ มลฺลา สพฺพคนฺธทเกน ภควโต จิตกํ นิพฺพาเปสุํฯ อถ โข โกสินารกา มลฺลา ภควโต สรีรานิ สตฺตาหํ สนฺธาคาเร สตฺติปญฺชรํ กริตฺวา ธนุปาการํ ปริกฺขิปาเปตฺวา [ปริกฺขิปิตฺวา (สฺยา.)] นเจฺจหิ คีเตหิ วาทิเตหิ มาเลหิ คเนฺธหิ สกฺกริํสุ ครุํ กริํสุ มาเนสุํ ปูเชสุํฯ

สรีรธาตุวิภาชนํ

๒๓๖. อโสฺสสิ โข ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุโตฺต – “ภควา กิร กุสินารายํ ปรินิพฺพุโต”ติฯ อถ โข ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุโตฺต โกสินารกานํ มลฺลานํ ทูตํ ปาเหสิ – “ภควาปิ ขตฺติโย อหมฺปิ ขตฺติโย, อหมฺปิ อรหามิ ภควโต สรีรานํ ภาคํ, อหมฺปิ ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ กริสฺสามี”ติฯ

อโสฺสสุํ โข เวสาลิกา ลิจฺฉวี – “ภควา กิร กุสินารายํ ปรินิพฺพุโต”ติฯ อถ โข เวสาลิกา ลิจฺฉวี โกสินารกานํ มลฺลานํ ทูตํ ปาเหสุํ – “ภควาปิ ขตฺติโย มยมฺปิ ขตฺติยา, มยมฺปิ อรหาม ภควโต สรีรานํ ภาคํ, มยมฺปิ ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ กริสฺสามา”ติฯ

อโสฺสสุํ โข กปิลวตฺถุวาสี สกฺยา – “ภควา กิร กุสินารายํ ปรินิพฺพุโต”ติฯ อถ โข กปิลวตฺถุวาสี สกฺยา โกสินารกานํ มลฺลานํ ทูตํ ปาเหสุํ – “ภควา อมฺหากํ ญาติเสฏฺโฐ , มยมฺปิ อรหาม ภควโต สรีรานํ ภาคํ, มยมฺปิ ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ กริสฺสามา”ติฯ

อโสฺสสุํ โข อลฺลกปฺปกา พุลโย [ถูลโย (สฺยา.)] – “ภควา กิร กุสินารายํ ปรินิพฺพุโต”ติฯ อถ โข อลฺลกปฺปกา พุลโย โกสินารกานํ มลฺลานํ ทูตํ ปาเหสุํ – “ภควาปิ ขตฺติโย ม

ยมฺปิ ขตฺติยา, มยมฺปิ อรหาม ภควโต สรีรานํ ภาคํ, มยมฺปิ ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ กริสฺสามา’’ติ ฯ

อโสฺสสุํ โข รามคามกา โกฬิยา – ‘‘ภควา กิร กุสินารายํ ปรินิพฺพุโต’’ติฯ อถ โข รามคามกา โกฬิยา โกสินารกานํ มลฺลานํ ทูตํ ปาเหสุํ – ‘‘ภควาปิ ขตฺติโย มยมฺปิ ขตฺติยา, มยมฺปิ อรหาม ภควโต สรีรานํ ภาคํ, มยมฺปิ ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ กริสฺสามา’’ติฯ

อโสฺสสิ โข เวฏฺฐทีปโก พฺราหฺมโณ – ‘‘ภควา กิร กุสินารายํ ปรินิพฺพุโต’’ติฯ อถ โข เวฏฺฐทีปโก พฺราหฺมโณ โกสินารกานํ มลฺลานํ ทูตํ ปาเหสิ – ‘‘ภควาปิ ขตฺติโย อหํ ปิสฺมิ พฺราหฺมโณ, อหมฺปิ อรหามิ ภควโต สรีรานํ ภาคํ, อหมฺปิ ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ กริสฺสามี’’ติฯ

อโสฺสสุํ โข ปาเวยฺยกา มลฺลา – ‘‘ภควา กิร กุสินารายํ ปรินิพฺพุโต’’ติฯ อถ โข ปาเวยฺยกา มลฺลา โกสินารกานํ มลฺลานํ ทูตํ ปาเหสุํ – ‘‘ภควาปิ ขตฺติโย มยมฺปิ ขตฺติยา, มยมฺปิ อรหาม ภควโต สรีรานํ ภาคํ, มยมฺปิ ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ กริสฺสามา’’ติฯ

เอวํ วุเตฺต โกสินารกา มลฺลา เต สเงฺฆ คเณ เอตทโวจุํ – ‘‘ภควา อมฺหากํ คามเกฺขเตฺต ปรินิพฺพุโต, น มยํ ทสฺสาม ภควโต สรีรานํ ภาค’’นฺติฯ

๒๓๗. เอวํ วุเตฺต โทโณ พฺราหฺมโณ เต สเงฺฆ คเณ เอตทโวจ –

‘‘สุณนฺตุ โภโนฺต มม เอกวาจํ,
อมฺหาก [ฉนฺทานุรกฺขณตฺถํ นิคฺคหีตโลโป]; พุโทฺธ อหุ ขนฺติวาโท;
น หิ สาธุ ยํ อุตฺตมปุคฺคลสฺส,
สรีรภาเค สิยา สมฺปหาโรฯ

สเพฺพว โภโนฺต สหิตา สมคฺคา,
สโมฺมทมานา กโรมฏฺฐภาเค;
วิตฺถาริกา โหนฺตุ ทิสาสุ ถูปา,
พหู ชนา จกฺขุมโต ปสนฺนา’’ติฯ

๒๓๘. ‘‘เตน หิ, พฺราหฺมณ, ตฺวเญฺญว ภควโต สรีรานิ อฏฺฐธา สมํ สวิภตฺตํ วิภชาหี’’ติฯ ‘‘เอวํ, โภ’’ติ โข โทโณ พฺราหฺมโณ เตสํ สงฺฆานํ คณานํ ปฏิสฺสุตฺวา ภควโต สรีรานิ อฏฺฐธา สมํ สุวิภตฺตํ วิภชิตฺวา เต สเงฺฆ คเณ เอตทโวจ – ‘‘อิมํ เม โภโนฺต ตุมฺพํ ททนฺตุ อหมฺปิ ตุมฺพสฺส ถูปญฺจ มหญฺจ กริสฺสามี’’ติฯ อทํสุ โข เต โทณสฺส พฺราหฺมณสฺส ตุมฺพํฯ

อโสฺสสุํ โข ปิปฺปลิวนิยา [ปิปฺผลิวนิยา (สฺยา.)] โมริยา – ‘‘ภควา กิร กุสินารายํ ปรินิพฺพุโต’’ติฯ อถ โข ปิปฺปลิวนิยา โมริยา โกสินารกานํ มลฺลานํ ทูตํ ปาเหสุํ – ‘‘ภควาปิ ขตฺติโย มยมฺปิ ขตฺติยา, มยมฺปิ อรหาม ภควโต สรีรานํ ภาคํ, มยมฺปิ ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ กริสฺสามา’’ติฯ ‘‘นตฺถิ ภควโต สรีรานํ ภาโค, วิภตฺตานิ ภควโต สรีรานิฯ อิโต องฺคารํ หรถา’’ติฯ เต ตโต องฺคารํ หรึสุ [อาหรึสุ (สฺยา. ก.)]ฯ

ธาตุถูปปูชา

๒๓๙. อถ โข ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ราชคเห ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ อกาสิฯ เวสาลิกาปิ ลิจฺฉวี เวสาลิยํ ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ อกํสุฯ กปิลวตฺถุวาสีปิ สกฺยา กปิลวตฺถุสฺมึ ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ อกํสุฯ อลฺลกปฺปกาปิ พุลโย อลฺลกปฺเป ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ อกํสุฯ รามคามกาปิ โกฬิยา รามคาเม ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ อกํสุฯ เวฐฺฐทีปโกปิ พฺราหฺมโณ เวฐฺฐทีเป ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ อกาสิฯ ปาเวยฺยกาปิ มลฺลา ปาวายํ ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ อกํสุฯ โกสินารกาปิ มลฺลา กุสินารายํ ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ อกํสุฯ โทโณปิ พฺราหฺมโณ ตุมฺพสฺส ถูปญฺจ มหญฺจ อกาสิฯ ปิปฺปลิวนิยาปิ โมริยา ปิปฺปลิวเน องฺคารานํ ถูปญฺจ มหญฺจ อกํสุฯ อิติ อฏฺฐ สรีรถูปา นวโม ตุมฺพถูโป ทสโม องฺคารถูโปฯ เอวเมตํ ภูตปุพฺพนฺติฯ

๒๔๐. อฏฺฐโทณํ จกฺขุมโต สรีรํ, สตฺตโทณํ ชมฺพุทีเป มเหนฺติฯ

เอกญฺจ โทณํ ปุริสวรุตฺตมสฺส, รามคาเม นาคราชา มเหติฯ

เอกาหิ ทาฐา ติทิเวหิ ปูชิตา, เอกา ปน คนฺธารปุเร มหียติ;
กาลิงฺครโญฺญ วิชิเต ปุเนกํ, เอกํ ปน นาคราชา มเหติฯ

ตเสฺสว เตเชน อยํ วสุนฺธรา,
อายาคเสฏฺเฐหิ มหี อลงฺกตา;
เอวํ อิมํ จกฺขุมโต สรีรํ,
สุสกฺกตํ สกฺกตสกฺกเตหิฯ

เทวินฺทนาคินฺทนรินฺทปูชิโต ,
มนุสฺสินฺทเสฏฺเฐหิ ตเถว ปูชิโต;
ตํ วนฺทถ [ตํ ตํ วนฺทถ (สฺยา.)] ปญฺชลิกา ลภิตฺวา,
พุทฺโธ หเว กปฺปสเตหิ ทุลฺลโภติฯ

จตฺตาลีส สมา ทนฺตา, เกสา โลมา จ สพฺพโส;
เทวา หรึสุ เอเกกํ, จกฺกวาฬปรมฺปราติฯ

มหาปรินิพฺพานสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ตติยํฯ

๔. มหาสุทสฺสนสุตฺตํ

๒๔๑. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา กุสินารายํ วิหรติ อุปวตฺตเน มลฺลานํ สาลวเน อนฺตเรน ยมกสาลานํ ปรินิพฺพานสมเยฯ อถ โข อายสฺมา อานนฺโท เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘มา, ภนฺเต, ภควา อิมสฺมิํ ขุทฺทกนครเก อุชฺชงฺคลนครเก สาขานครเก ปรินิพฺพายิฯ สนฺติ, ภนฺเต, อญฺญานิ มหานครานิฯ เสยฺยถิทํ – จมฺปา, ราชคหํ, สาวตฺถิ, สาเกตํ, โกสมฺพี, พาราณสี; เอตฺถ ภควา ปรินิพฺพายตุฯ เอตฺถ พหู ขตฺติยมหาสาลา พฺราหฺมณมหาสาลา คหปติมหาสาลา ตถาคเต อภิปฺปสนฺนา, เต ตถาคตสฺส สรีรปูชํ กริสฺสนฺตี’’ติฯ

๒๔๒. ‘‘มา เหวํ, อานนฺท, อวจ; มา เหวํ, อานนฺท, อวจ – ขุทฺทกนครกํ อุชฺชงฺคลนครกํ สาขานครก’’นฺติฯ

กุสาวตีราชธานี

‘‘ภูตปุพฺพํ, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน นาม อโหสิ ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต [ขตฺติโย มุทฺธาภิสิตฺโต (ก.), จกฺกวตฺตีธมฺมิโก ธมฺมราชา (มหาปรินิพฺพานสุตฺต)] จาตุรนฺโต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปตฺโต ฯ รโญฺญ, อานนฺท, มหาสุทสฺสนสฺส อยํ กุสินารา กุสาวตี นาม ราชธานี อโหสิฯ ปุรตฺถิเมน จ ปจฺฉิเมน จ ทฺวาทสโยชนานิ อายาเมน, อุตฺตเรน จ ทกฺขิเณน จ สตฺตโยชนานิ วิตฺถาเรนฯ กุสาวตี, อานนฺท, ราชธานี อิทฺธา เจว อโหสิ ผีตา จ พหุชนา จ อากิณฺณมนุสฺสา จ สุภิกฺขา จฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท , เทวานํ อาฬกมนฺทา นาม ราชธานี อิทฺธา เจว โหติ ผีตา จ [อิทฺธา เจว อโหสิ ผีตา จ (สฺยา.)] พหุชนา จ อากิณฺณยกฺขา จ สุภิกฺขา จ; เอวเมว โข, อานนฺท, กุสาวตี ราชธานี อิทฺธา เจว อโหสิ ผีตา จ พหุชนา จ อากิณฺณมนุสฺสา จ สุภิกฺขา จฯ กุสาวตี, อานนฺท , ราชธานี ทสหิ สเทฺทหิ อวิวิตฺตา อโหสิ ทิวา เจว รตฺติญฺจ, เสยฺยถิทํ – หตฺถิสเทฺทน อสฺสสเทฺทน รถสเทฺทน เภริสเทฺทน มุทิงฺคสเทฺทน วีณาสเทฺทน คีตสเทฺทน สงฺขสเทฺทน สมฺมสเทฺทน ปาณิตาฬสเทฺทน ‘อสฺนาถ ปิวถ ขาทถา’ติ ทสเมน สเทฺทนฯ

‘‘กุสาวตี, อานนฺท, ราชธานี สตฺตหิ ปาการเกหิ ปริกฺขิตฺตา อโหสิฯ เอโก ปาการโร โสวณฺณมโย, เอโก รูปิยมโย, เอโก เวฬุริยมโย, เอโก ผลิกมโย, เอโก โลหิตงฺกมโย [โลหิตงฺคมโย (ก.), โลหิตกมโย (พฺยากรเณสุ)], เอโก มสารคลฺลมโย, เอโก สพฺพรตนมโยฯ กุสาวติยา, อานนฺท, ราชธานิยา จตุนฺนํ วณฺณานํ ทฺวารานิ อเหสุํฯ เอกํ ทฺวารํ โสวณฺณมยํ, เอกํ รูปิยมยํ, เอกํ เวฬุริยมยํ, เอกํ ผลิกมยํ ฯ เอเกกสฺมิํ ทฺวาเร สตฺต สตฺต เอสิกา นิขาตา อเหสุํ ติโปริสงฺคา ติโปริสนิขาตา ทฺวาทสโปริสา อุเพฺพเธนฯ เอกา เอสิกา โสวณฺณมยา, เอกา รูปิยมยา, เอกา เวฬุริยมยา, เอกา ผลิกมยา, เอกา โลหิตงฺกมยา, เอกา มสารคลฺลมยา, เอกา สพฺพรตนมยาฯ กุสาวตี, อานนฺท, ราชธานี สตฺตหิ ตาลปนฺตีหิ ปริกฺขิตฺตา อโหสิฯ เอกา ตาลปนฺติ โสวณฺณมยา, เอกา รูปิยมยา, เอกา เวฬุริยมยา, เอกา ผลิกมยา, เอกา โลหิตงฺกมยา, เอกา มสารคลฺลมยา, เอกา สพฺพรตนมยาฯ โสวณฺณมยสฺส ตาลสฺส โสวณฺณมโย ขนฺโธ อโหสิ, รูปิยมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จฯ รูปิยมยสฺส ตาลสฺส รูปิยมโย ขนฺโธ อโหสิ, โสวณฺณมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จฯ เวฬุริยมยสฺส ตาลสฺส เวฬุริยมโย ขนฺโธ อโหสิ, ผลิกมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จฯ ผลิกมยสฺส ตาลสฺส ผลิกมโย ขนฺโธ อโหสิ, เวฬุริ

ยมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จฯ โลหิตงฺกมยสฺส ตาลสฺส โลหิตงฺกมโย ขนฺโธ อโหสิ, มสารคลฺลมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จฯ มสารคลฺลมยสฺส ตาลสฺส มสารคลฺลมโย ขนฺโธ อโหสิ, โลหิตงฺกมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จฯ สพฺพรตนมยสฺส ตาลสฺส สพฺพรตนมโย ขนฺโธ อโหสิ, สพฺพรตนมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จฯ ตาสํ โข ปนานนฺท, ตาลปนฺตีนํ วาเตริตานํ สทฺโท อโหสิ วคฺคุ จ รชนีโย จ ขมนีโย [กมนีโย (สี. สฺยา. ปี.)] จ มทนีโย จฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท, ปญฺจงฺคิกสฺส ตูริยสฺส สุวินีตสฺส สุปฺปฏิตาฬิตสฺส สุกุสเลหิ สมนฺนาหตสฺส สทฺโท โหติ วคฺคุ จ รชนีโย จ ขมนีโย จ มทนีโย จ , เอวเมว โข, อานนฺท, ตาสํ ตาลปนฺตีนํ วาเตริตานํ สทฺโท อโหสิ วคฺคุ จ รชนีโย จ ขมนีโย จ มทนีโย จฯ เย โข ปนานนฺท, เตน สมเยน กุสาวติยา ราชธานิยา ธุตฺตา อเหสุํ โสณฺฑา ปิปาสา, เต ตาสํ ตาลปนฺตีนํ วาเตริตานํ สทฺเทน ปริจาเรสุํฯ

จกฺกรตนํ

๒๔๓. ‘‘ราชา , อานนฺท, มหาสุทสฺสโน สตฺตหิ รตเนหิ สมนฺนาคโต อโหสิ จตูหิ จ อิทฺธีหิฯ กตเมหิ สตฺตหิ? อิธานนฺท, รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส ตทหุโปสเถ ปนฺนรเส สีสํนฺหาตสฺส อุโปสถิกสฺส อุปริปาสาทวรคตสฺส ทิพฺพํ จกฺกรตนํ ปาตุรโหสิ สหสฺสารํ สเนมิกํ สนาภิกํ สพฺพาการปริปูรํฯ ทิสฺวา รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส เอตทโหสิ – ‘สุตํ โข ปเนตํ – ‘‘ยสฺส รโญฺญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส ตทหุโปสเถ ปนฺนรเส สีสํนฺหาตสฺส อุโปสถิกสฺส อุปริปาสาทวรคตสฺส ทิพฺพํ จกฺกรตนํ ปาตุภวติ สหสฺสารํ สเนมิกํ สนาภิกํ สพฺพาการปริปูรํ, โส โหติ ราชา จกฺกวตฺตี’’ติฯ อสฺสํ นุ โข อหํ ราชา จกฺกวตฺตี’ติฯ

๒๔๔. ‘‘อถ โข, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน อุฏฺฐายาสนา เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ กริตฺวา วาเมน หตฺเถน สุวณฺณภิงฺการํ คเหตฺวา ทกฺขิเณน หตฺเถน จกฺกรตนํ อพฺภุกฺกิริ – ‘ปวตฺตตุ ภวํ จกฺกรตนํ, อภิวิชินาตุ ภวํ จกฺกรตน’นฺติฯ อถ โข ตํ, อานนฺท, จกฺกรตนํ ปุรตฺถิมํ ทิสํ ปวตฺติ [ปวตฺตติ (สฺยา. ก.)], อนฺวเทว [อนุเทว (สฺยา.)] ราชา มหาสุทสฺสโน สทฺธิํ จตุรงฺคินิยา เสนาย, ยสฺมิํ โข ปนานนฺท, ปเทเส จกฺกรตนํ ปติฏฺฐาสิ, ตตฺถ ราชา มหาสุทสฺสโน วาสํ อุปคจฺฉิ สทฺธิํ จตุรงฺคินิยา เสนายฯ เย โข ปนานนฺท, ปุรตฺถิมาย ทิสาย ปฏิราชาโน, เต ราชานํ มหาสุทสฺสนํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ – ‘เอหิ โข มหาราช, สฺวาคตํ เต มหาราช, สกํ เต มหาราช, อนุสาส มหาราชา’ติฯ ราชา มหาสุทสฺสโน เอวมาห – ‘ปาโณ น หนฺตโพฺพ, อทินฺนํ น อาทาตพฺพํ, กาเมสุ มิจฺฉา น จริตพฺพา, มุสา น ภณิตพฺพา, มชฺชํ น ปาตพฺพํ, ยถาภุตฺตญฺจ ภุญฺชถา’ติ ฯ เย โข ปนานนฺท, ปุรตฺถิมาย ทิสาย ปฏิราชาโน, เต รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส อนุยนฺตา อเหสุํฯ อถ โข ตํ, อานนฺท, จกฺกรตนํ ปุรตฺถิมํ สมุทฺทํ อโชฺฌคาเหตฺวา ปจฺจุตฺตริตฺวา ทกฺขิณํ ทิสํ ปวตฺติ…เป.… ทกฺขิณํ สมุทฺทํ อโชฺฌคาเหตฺวา ปจฺจุตฺตริตฺวา ปจฺฉิมํ ทิสํ ปวตฺติ…เป.… ปจฺฉิมํ สมุทฺทํ อโชฺฌคาเหตฺวา ปจฺจุตฺตริตฺวา อุตฺตรํ ทิสํ ปวตฺติ, อนฺวเทว ราชา มหาสุทสฺสโน สทฺธิํ จตุรงฺคินิยา เสนายฯ ยสฺมิํ โข ปนานนฺท, ปเทเส จกฺกรตนํ ปติฏฺฐาสิ, ตตฺถ ราชา มหาสุทสฺสโน วาสํ อุปคจฺฉิ สทฺธิํ จตุรงฺคินิยา เสนายฯ เย โข ปนานนฺท, อุตฺตราย ทิสาย ปฏิราชาโน, เต ราชานํ มหาสุทสฺสนํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ – ‘เอหิ โข มหาราช, สฺวาคตํ เต มหาราช, สกํ เต มหาราช, อนุสาส มหาราชา’ติฯ ราชา มหาสุทสฺสโน เอวมาห – ‘ปาโณ น หนฺตโพฺพ, อทินฺนํ น อาทาตพฺพํ, กาเมสุ มิจฺฉา น จริตพฺพา, มุสา น ภณิตพฺพา, มชฺชํ น ปาตพฺพํ , ยถาภุตฺตญฺจ ภุญฺชถา’ติฯ เย โข ปนานนฺท, อุตฺตราย ทิสาย ปฏิราชาโน , เต รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส อนุยนฺตา อเหสุํฯ

๒๔๕. ‘‘อถ โข ตํ, อานนฺท, จกฺกรตนํ สมุทฺทปริยนฺตํ ปถวึ อภิวิชินิตฺวา กุสาวตึ ราชธานึ ปจฺจาคนฺตฺวา รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส อนฺเตปุรทฺวาเร อตฺถกรณปมุเข อกฺขาหตํ มเญฺญ อฏฺฐาสิ รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส อนฺเตปุรํ อุปโสภยมานํฯ รโญฺญ, อานนฺท, มหาสุทสฺสนสฺส เอวรูปํ จกฺกรตนํ ปาตุรโหสิฯ

หตฺถิรตนํ

๒๔๖. ‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส หตฺถิรตนํ ปาตุรโหสิ สพฺพเสโต สตฺตปฺปติฏฺโฐ อิทฺธิมา เวหาสงฺคโม อุโปสโถ นาม นาคราชาฯ ตํ ทิสฺวา รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส จิตฺตํ ปสีทิ – ‘ภทฺทกํ วต โภ หตฺถิยานํ, สเจ ทมถํ อุเปยฺยา’ติฯ อถ โข ตํ, อานนฺท, หตฺถิรตนํ – เสยฺยถาปิ นาม คนฺธหตฺถาชานิโย ทีฆรตฺตํ สุปริทนฺโต, เอวเมว ทมถํ อุปคจฺฉิฯ ภูตปุพฺพํ, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน ตเมว หตฺถิรตนํ วีมํสมาโน ปุพฺพณฺหสมยํ อภิรุหิตฺวา สมุทฺทปริยนฺตํ ปถวึ อนุยายิตฺวา กุสาวตึ ราชธานึ ปจฺจาคนฺตฺวา ปาตราสมกาสิฯ รโญฺญ, อานนฺท, มหาสุทสฺสนสฺส เอวรูปํ หตฺถิรตนํ ปาตุรโหสิฯ

อสฺสรตนํ

๒๔๗. ‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส อสฺสรตนํ ปาตุรโหสิ สพฺพเสโต กาฬสีโส มุญฺชเกโส อิทฺธิมา เวหาสงฺคโม วลาหโก นาม อสฺสราชาฯ ตํ ทิสฺวา รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส จิตฺตํ ปสีทิ – ‘ภทฺทกํ วต โภ อสฺสยานํ สเจ ทมถํ อุเปยฺยา’ติฯ อถ โข ตํ , อานนฺท, อสฺสรตนํ เสยฺยถาปิ นาม ภทฺโท อสฺสาชานิโย ทีฆรตฺตํ สุปริทนฺโต, เอวเมว ทมถํ อุปคจฺฉิฯ ภูตปุพฺพํ, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน ตเมว อสฺสรตนํ วีมํสมาโน ปุพฺพณฺหสมยํ อภิรุหิตฺวา สมุทฺทปริยนฺตํ ปถวึ อนุยายิตฺวา กุสาวตึ ราชธานึ ปจฺจาคนฺตฺวา ปาตราสมกาสิฯ รโญฺญ, อานนฺท, มหาสุทสฺสนสฺส เอวรูปํ อสฺสรตนํ ปาตุรโหสิฯ

มณิรตนํ

๒๔๘. ‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส มณิรตนํ ปาตุรโหสิฯ โส อโหสิ มณิ เวฬุริโย สุโภ ชาติมา อฏฺฐํโส สุปริกมฺมกโต อจฺโฉ วิปฺปสนฺโน อนาวิโล สพฺพาการสมฺปนฺโนฯ ตสฺส โข ปนานนฺท, มณิรตนสฺส อาภา สมนฺตา โยชนํ ผุฏา อโหสิฯ ภูตปุพฺพํ, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน ตเมว มณิรตนํ วีมํสมาโน จตุรงฺคินึ เสนํ สนฺนยฺหิตฺวา มณึ ธชคฺคํ อาโรเปตฺวา รตฺตนฺธการติมิสาย ปายาสิฯ เย โข ปนานนฺท, สมนฺตา คามา อเหสุํ, เต เตโนภาเสน กมฺมนฺเต ปโยเชสุํ ทิวาติ มญฺญมานาฯ รโญฺญ, อานนฺท, มหาสุทสฺสนสฺส เอวรูปํ มณิรตนํ ปาตุรโหสิฯ

อิตฺถิรตนํ

๒๔๙. ‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส อิตฺถิรตนํ ปาตุรโหสิ อภิรูปา ทสฺสนียา ปาสาทิกา ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคตา นาติทีฆา นาติรสฺสา นาติกิสา นาติถูลา นาติกาฬิกา นาโจฺจทาตา อติกฺกนฺตา มานุสิวณฺณํ [มานุสฺสิวณฺณํ (สฺยา.)] อปฺปตฺตา ทิพฺพวณฺณํฯ ตสฺส โข ปนานนฺท, อิตฺถิรตนสฺส เอวรูโป กายสมฺผสฺโส โหติ, เสยฺยถาปิ นาม ตูลปิจุโน วา กปฺปาสปิจุโน วาฯ ตสฺส โข ปนานนฺท, อิตฺถิรตนสฺส สีเต อุณฺหานิ คตฺตานิ โหนฺติ, อุเณฺห สีตานิฯ ตสฺส โข ปนานนฺท, อิตฺถิรตนสฺส กายโต จนฺทนคโนฺธ วายติ, มุขโต อุปฺ

ปลคโนฺธฯ ตํ โข ปนานนฺท, อิตฺถิรตนํ รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส ปุพฺพุฏฺฐายินี อโหสิ ปจฺฉานิปาตินี กิงฺการปฏิสฺสาวินี มนาปจารินี ปิยวาทินีฯ ตํ โข ปนานนฺท, อิตฺถิรตนํ ราชานํ มหาสุทสฺสนํ มนสาปิ โน อติจริ [อติจรี (ก.), อติจารี (สี. สฺยา. ปี.)], กุโต ปน กาเยนฯ รโญฺญ, อานนฺท, มหาสุทสฺสนสฺส เอวรูปํ อิตฺถิรตนํ ปาตุรโหสิฯ

คหปติรตนํ

๒๕๐. ‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส คหปติรตนํ ปาตุรโหสิฯ ตสฺส กมฺมวิปากชํ ทิพฺพจกฺขุ ปาตุรโหสิ เยน นิธึ ปสฺสติ สสฺสามิกมฺปิ อสฺสามิกมฺปิฯ โส ราชานํ มหาสุทสฺสนํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห – ‘อปฺโปสฺสุกฺโก ตฺวํ, เทว, โหหิ, อหํ เต ธเนน ธนกรณียํ กริสฺสามี’ติฯ ภูตปุพฺพํ, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน ตเมว คหปติรตนํ วีมํสมาโน นาวํ อภิรุหิตฺวา มชฺเฌ คงฺคาย นทิยา โสตํ โอคาหิตฺวา คหปติรตนํ เอตทโวจ – ‘อตฺโถ เม, คหปติ, หิรญฺญสุวณฺเณนา’ติฯ ‘เตน หิ, มหาราช, เอกํ ตีรํ นาวา อุเปตู’ติฯ ‘อิเธว เม, คหปติ, อตฺโถ หิรญฺญสุวณฺเณนา’ติฯ อถ โข ตํ, อานนฺท, คหปติรตนํ อุโภหิ หเตฺถหิ อุทกํ โอมสิตฺวา ปูรํ หิรญฺญสุวณฺณสฺส กุมฺภึ อุทฺธริตฺวา ราชานํ มหาสุทสฺสนํ เอตทโวจ – ‘อลเมตฺตาวตา มหาราช, กตเมตฺตาวตา มหาราช, ปูชิตเมตฺตาวตา มหาราชา’ติ? ราชา มหาสุทสฺสโน เอวมาห – ‘อลเมตฺตาวตา คหปติ, กตเมตฺตาวตา คหปติ, ปูชิตเมตฺตาวตา คหปตี’ติฯ รโญฺญ , อานนฺท, มหาสุทสฺสนสฺส เอวรูปํ คหปติรตนํ ปาตุรโหสิฯ

ปริณายกรตนํ

๒๕๑. ‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส ปริณายกรตนํ ปาตุรโหสิ ปณฺฑิโต วิยโตฺต เมธาวี ปฏิพโล ราชานํ มหาสุทสฺสนํ อุปยาเปตพฺพํ อุปยาเปตุํ, อปยาเปตพฺพํ อปยาเปตุํ, ฐเปตพฺพํ ฐเปตุํฯ โส ราชานํ มหาสุทสฺสนํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห – ‘อปฺโปสฺสุโกฺก ตฺวํ, เทว, โหหิ, อหมนุสาสิสฺสามี’ติฯ รโญฺญ, อานนฺท, มหาสุทสฺสนสฺส เอวรูปํ ปริณายกรตนํ ปาตุรโหสิฯ

‘‘ราชา, อานนฺท, มหาสุทสฺสโน อิเมหิ สตฺตหิ รตเนหิ สมนฺนาคโต อโหสิฯ

จตุอิทฺธิสมนฺนาคโต

๒๕๒. ‘‘ราชา, อานนฺท, มหาสุทสฺสโน จตูหิ อิทฺธีหิ สมนฺนาคโต อโหสิฯ กตมาหิ จตูหิ อิทฺธีหิ? อิธานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน อภิรูโป อโหสิ ทสฺสนีโย ปาสาทิโก ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคโต อติวิย อเญฺญหิ มนุเสฺสหิฯ ราชา, อานนฺท, มหาสุทสฺสโน อิมาย ปฐมาย อิทฺธิยา สมนฺนาคโต อโหสิฯ

‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน ทีฆายุโก อโหสิ จิรฏฺฐิติโก อติวิย อเญฺญหิ มนุเสฺสหิฯ ราชา, อานนฺท, มหาสุทสฺสโน อิมาย ทุติยาย อิทฺธิยา สมนฺนาคโต อโหสิฯ

‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน อปฺปาพาโธ อโหสิ อปฺปาตโงฺก สมเวปากินิยา คหณิยา สมนฺนาคโต นาติสีตาย นาจฺจุณฺหาย อติวิย อเญฺญหิ มนุเสฺสหิฯ ราชา, อานนฺท, มหาสุทสฺสโน อิมาย ตติยาย อิทฺธิยา สมนฺนาคโต อโหสิฯ

“ปุน จปรํ , อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน พฺราหฺมณคหปติกานํ ปิโย อโหสิ มนาโปฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท, ปิตา ปุตฺตานํ ปิโย โหติ มนาโป, เอวเมว โข, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน พฺราหฺมณคหปติกานํ ปิโย อโหสิ มนาโปฯ รโญฺญปิ, อานนฺท, มหาสุทสฺสนสฺส พฺราหฺมณคหปติกา ปิยา อเหสุํ มนาปาฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท, ปิตุ ปุตฺตา ปิยา โหนฺติ มนาปา, เอวเมว โข, อานนฺท, รโญฺญปิ มหาสุทสฺสนสฺส พฺราหฺมณคหปติกา ปิยา อเหสุํ มนาปาฯ

“ภูตปุพฺพํ, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน จตุรงฺคินิยา เสนาย อุยฺยานภูมึ นิยฺยาสิฯ อถ โข, อานนฺท, พฺราหฺมณคหปติกา ราชานํ มหาสุทสฺสนํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ – ‘อตรมาโน, เทว, ยาหิ, ยถา ตํ มยํ จิรตรํ ปเสฺสยฺยามา’ติฯ ราชาปิ, อานนฺท, มหาสุทสฺสโน สารถึ อามเนฺตสิ – ‘อตรมาโน, สารถิ, รถํ เปเสหิ, ยถา อหํ พฺราหฺมณคหปติเก จิรตรํ ปเสฺสยฺย’นฺติฯ ราชา, อานนฺท, มหาสุทสฺสโน อิมาย จตุตฺถิยา [จตุตฺถาย (สฺยา.)] อิทฺธิยา สมนฺนาคโต อโหสิฯ ราชา, อานนฺท, มหาสุทสฺสโน อิมาหิ จตูหิ อิทฺธีหิ สมนฺนาคโต อโหสิฯ

ธมฺมปาสาทโปกฺขรณี

๒๕๓. “อถ โข, อานนฺท, รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส เอตทโหสิ – ‘ยํนูนาหํ อิมาสุ ตาลนฺตริกาสุ ธนุสเต ธนุสเต โปกฺขรณิโย มาเปยฺย’นฺติฯ

“มาเปสิ โข, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน ตาสุ ตาลนฺตริกาสุ ธนุสเต ธนุสเต โปกฺขรณิโยฯ ตา โข ปนานนฺท, โปกฺขรณิโย จตุนฺนํ วณฺณานํ อิฎฺฐกาหิ จิตา อเหสุํ – เอกา อิฎฺฐกา โสวณฺณมยา, เอกา รูปิยมยา, เอกา เวฬุริยมยา, เอกา ผลิกมยาฯ

“ตาสุ โข ปนานนฺท, โปกฺขรณีสุ จตฺตาริ จตฺตาริ โสปานานิ อเหสุํ จตุนฺนํ วณฺณานํ, เอกํ โสปานํ โสวณฺณมยํ เอกํ รูปิยมยํ เอกํ เวฬุริยมยํ เอกํ ผลิกมยํฯ โสวณฺณมยสฺส โสปานสฺส โสวณฺณมยา ถมฺภา อเหสุํ, รูปิยมยา สูจิโย จ อุณฺหีสญฺจฯ รูปิยมยสฺส โสปานสฺส รูปิยมยา ถมฺภา อเหสุํ, โสวณฺณมยา สูจิโย จ อุณฺหีสญฺจฯ เวฬุริยมยสฺส โสปานสฺส เวฬุริยมยา ถมฺภา อเหสุํ, ผลิกมยา สูจิโย จ อุณฺหีสญฺจฯ ผลิกมยสฺส โสปานสฺส ผลิกมยา ถมฺภา อเหสุํ, เวฬุริยมยา สูจิโย จ อุณฺหีสญฺจฯ ตา โข ปนานนฺท, โปกฺขรณิโย ทฺวีหิ เวทิกาหิ ปริกฺขิตฺตา อเหสุํ เอกา เวทิกา โสวณฺณมยา, เอกา รูปิยมยาฯ โสวณฺณมยาย เวทิกาย โสวณฺณมยา ถมฺภา อเหสุํ, รูปิยมยา สูจิโย จ อุณฺหีสญฺจฯ รูปิยมยาย เวทิกาย รูปิยมยา ถมฺภา อเหสุํ, โสวณฺณมยา สูจิโย จ อุณฺหีสญฺจฯ อถ โข, อานนฺท , รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส เอตทโหสิ – ‘ยํนูนาหํ อิมาสุ โปกฺขรณีสุ เอวรูปํ มาลํ โรปาเปยฺยํ อุปฺปลํ ปทุมํ กุมุทํ ปุณฺฑรีกํ สโพฺพตุกํ สพฺพชนสฺส อนาวฎ’นฺติฯ โรปาเปสิ โข , อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน ตาสุ โปกฺขรณีสุ เอวรูปํ มาลํ อุปฺปลํ ปทุมํ กุมุทํ ปุณฺฑรีกํ สโพฺพตุกํ สพฺพชนสฺส อนาวฎํฯ

๒๕๔. “อถ โข, อานนฺท, รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส เอตทโหสิ – ‘ยํนูนาหํ อิมาสํ โปกฺขรณีนํ ตีเร นฺหาปเก ปุริเส ฐเปยฺยํ, เย อาคตาคตํ ชนํ นฺหาเปสฺสนฺตี’ติฯ ฐเปสิ โข, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน ตาสํ โปกฺขรณีนํ ตีเร นฺหาปเก ปุริเส, เย อาคตาคตํ ชนํ นฺหาเปสุํฯ

“อถ โข, อานนฺท, รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส เอตทโหสิ – ‘ยํนูนาหํ อิมาสํ โปกฺขรณีนํ ตีเร เอวรูปํ ทานํ ปฎฺฐเปยฺยํ – อนฺนํ อนฺนฎฺฐิกสฺส [อนฺนตฺถิตสฺส (สี. สฺยา. กํ. ปี.), เอวํ สพฺพตฺถ ปกภิรูปเปเนว ทิสฺสติ], ปานํ ปานฎฺฐิกสฺส, วตฺถํ วตฺถฎฺฐิกสฺส, ยานํ ยานฎฺฐิกสฺส, สยนํ สยนฎฺฐิกสฺส, อิตฺถึ อิตฺถิฎฺฐิกสฺส, หิรญฺญํ หิรญฺญฎฺฐิกสฺส, สุวณฺณํ สุวณฺณฎฺฐิกสฺสา’ติฯ

ปฏฺฐเปสิ โข, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน ตาสํ โปกฺขรณีนํ ตีเร เอวรูปํ ทานํ – อนฺนํ อนฺนฏฺฐิกสฺส, ปานํ ปานฏฺฐิกสฺส, วตฺถํ วตฺถฏฺฐิกสฺส, ยานํ ยานฏฺฐิกสฺส, สยนํ สยนฏฺฐิกสฺส, อิตฺถึ อิตฺถิฏฺฐิกสฺส, หิรญฺญํ หิรญฺญฏฺฐิกสฺส, สุวณฺณํ สุวณฺณฏฺฐิกสฺสฯ

๒๕๕. ‘‘อถ โข, อานนฺท, พฺราหฺมณคหปติกา ปหูตํ สาปเตยฺยํ อาทาย ราชานํ มหาสุทสฺสนํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ – ‘อิทํ, เทว, ปหูตํ สาปเตยฺยํ เทวเญฺญว อุทฺทิสฺส อาภตํ, ตํ เทโว ปฏิคฺคณฺหตู’ติฯ ‘อลํ โภ, มมปิทํ ปหูตํ สาปเตยฺยํ ธมฺมิเกน พลินา อภิสงฺขตํ, ตญฺจ โว โหตุ, อิโต จ ภิโยฺย หรถา’ติฯ เต รญฺญา ปฏิกฺขิตฺตา เอกมนฺตํ อปกฺกมฺม เอวํ สมจินฺเตสุํ – ‘น โข เอตํ อมฺหากํ ปติรูปํ, ยํ มยํ อิมานิ สาปเตยฺยานิ ปุนเทว สกานิ ฆรานิ ปฏิหเรยฺยามฯ ยํนูน มยํ รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส นิเวสนํ มาเปยฺยามา’ติฯ เต ราชานํ มหาสุทสฺสนํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ – ‘นิเวสนํ เต เทว, มาเปสฺสามา’ติฯ อธิวาเสสิ โข, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน ตุณฺหีภาเวนฯ

๒๕๖. ‘‘อถ โข, อานนฺท, สโกฺก เทวานมิโนฺท รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย วิสฺสกมฺมํ [วิสุกมฺมํ (ก.)] เทวปุตฺตํ อามเนฺตสิ – ‘เอหิ ตฺวํ, สมฺม วิสฺสกมฺม, รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส นิเวสนํ มาเปหิ ธมฺมํ นาม ปาสาท’นฺติฯ ‘เอวํ ภทฺทนฺตวา’ติ โข, อานนฺท, วิสฺสกโมฺม เทวปุโตฺต สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เสยฺยถาปิ นาม พลวา ปุริโส สมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย ปสาริตํ วา พาหํ สมิเญฺชยฺย, เอวเมว เทเวสุ ตาวตึเสสุ อนฺตรหิโต รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส ปุรโต ปาตุรโหสิฯ อถ โข, อานนฺท, วิสฺสกโมฺม เทวปุโตฺต ราชานํ มหาสุทสฺสนํ เอตทโวจ – ‘นิเวสนํ เต เทว, มาเปสฺสามิ ธมฺมํ นาม ปาสาท’นฺติฯ อธิวาเสสิ โข, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน ตุณฺหีภาเวนฯ

‘‘มาเปสิ โข, อานนฺท, วิสฺสกโมฺม เทวปุโตฺต รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส นิเวสนํ ธมฺมํ นาม ปาสาทํฯ ธโมฺม, อานนฺท, ปาสาโท ปุรตฺถิเมน ปจฺฉิเมน จ โยชนํ อายาเมน อโหสิฯ อุตฺตเรน ทกฺขิเณน จ อฑฺฒโยชนํ วิตฺถาเรนฯ ธมฺมสฺส, อานนฺท, ปาสาทสฺส ติโปริสํ อุจฺจตเรน วตฺถุ จิตํ อโหสิ จตูหิ วณฺณานํ อิฏฺฐกาหิ – เอกา อิฏฺฐกา โสวณฺณมยา, เอกา รูปิยมยา, เอกา เวฬุริยมยา, เอกา ผลิกมยาฯ

‘‘ธมฺมสฺส, อานนฺท, ปาสาทสฺส จตุราสีติ ถมฺภสหสฺสานิ อเหสุํ จตุนฺนํ วณฺณานํ – เอโก ถโมฺภ โสวณฺณมโย, เอโก รูปิยมโย, เอโก เวฬุริยมโย, เอโก ผลิกมโยฯ ธโมฺม, อานนฺท, ปาสาโท จตูหิ วณฺณานํ ผลเกหิ สนฺถโต อโหสิ – เอกํ ผลกํ โสวณฺณมยํ, เอกํ รูปิยมยํ, เอกํ เวฬุริยมยํ, เอกํ ผลิกมยํฯ

‘‘ธมฺมสฺส, อานนฺท, ปาสาทสฺส จตุวีสติ โสปานานิ อเหสุํ จตุนฺนํ วณฺณานํ – เอกํ โสปานํ โสวณฺณมยํ, เอกํ รูปิยมยํ, เอกํ เวฬุริยมยํ, เอกํ ผลิกมยํฯ โสวณฺณมยสฺส โสปานสฺส โสวณฺณมยา ถมฺภา อเหสุํ รูปิยมยา สูจิโย จ อุณฺหีสญฺจฯ รูปิยมยสฺส โสปานสฺส รูปิยมยา ถมฺภา อเหสุํ โสวณฺณมยา สูจิโย จ อุณฺหีสญฺจฯ เวฬุริยมยสฺส โสปานสฺส เวฬุริยมยา ถมฺภา อเหสุํ ผลิกมยา สูจิโย จ อุณฺหีสญฺจฯ ผลิกมยสฺส โสปานสฺส ผลิกมยา ถมฺภา อเหสุํ เวฬุริยมยา สูจิโย จ อุณฺหีสญฺจฯ

‘‘ธเมฺม, อานนฺท, ปาสาเท จตุราสีติ กูฏาคารสหสฺสานิ อเหสุํ จตุนฺนํ วณฺณานํ – เอกํ กูฏาคารํ โสวณฺณมยํ, เอกํ รูปิยมยํ, เอกํ เวฬุริยมยํ , เอกํ ผลิกมยํฯ โสวณฺณมเย กูฏาคาเร รูปิยมโย ปลฺลโงฺก ปญฺญโตฺต อโหสิ, รูปิยมเย กูฏาคาเร โสวณฺณมโย ปลฺลโงฺก ปญฺญโตฺต

อโหสิ, เวฬุริยมเย กูฏาคาเร ทนฺตมโย ปลฺลงฺโก ปญฺญตฺโต อโหสิ, ผลิกมเย กูฏาคาเร สารมโย ปลฺลงฺโก ปญฺญตฺโต อโหสิฯ โสวณฺณมยสฺส กูฏาคารสฺส ทฺวาเร รูปิยมโย ตาโล ฐิโต อโหสิ, ตสฺส รูปิยมโย ขนฺโธ โสวณฺณมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จฯ รูปิยมยสฺส กูฏาคารสฺส ทฺวาเร โสวณฺณมโย ตาโล ฐิโต อโหสิ, ตสฺส โสวณฺณมโย ขนฺโธ, รูปิยมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จฯ เวฬุริยมยสฺส กูฏาคารสฺส ทฺวาเร ผลิกมโย ตาโล ฐิโต อโหสิ, ตสฺส ผลิกมโย ขนฺโธ, เวฬุริยมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จฯ ผลิกมยสฺส กูฏาคารสฺส ทฺวาเร เวฬุริยมโย ตาโล ฐิโต อโหสิ, ตสฺส เวฬุริยมโย ขนฺโธ, ผลิกมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จฯ

๒๕๗. ‘‘อถ โข, อานนฺท, รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส เอตทโหสิ – ‘ยํนูนาหํ มหาวิยูหสฺส กูฏาคารสฺส ทฺวาเร สพฺพโสวณฺณมยํ ตาลวนํ มาเปยฺยํ, ยตฺถ ทิวาวิหารํ นิสีทิสฺสามี’ติฯ มาเปสิ โข, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน มหาวิยูหสฺส กูฏาคารสฺส ทฺวาเร สพฺพโสวณฺณมยํ ตาลวนํ, ยตฺถ ทิวาวิหารํ นิสีทิฯ ธมฺโม, อานนฺท , ปาสาโท ทฺวีหิ เวทิกาหิ ปริกฺขิตฺโต อโหสิ, เอกา เวทิกา โสวณฺณมยา, เอกา รูปิยมยาฯ โสวณฺณมยาย เวทิกาย โสวณฺณมยา ถมฺภา อเหสุํ, รูปิยมยา สูจิโย จ อุณฺหีสญฺจฯ รูปิยมยาย เวทิกาย รูปิยมยา ถมฺภา อเหสุํ, โสวณฺณมยา สูจิโย จ อุณฺหีสญฺจฯ

๒๕๘. ‘‘ธมฺโม, อานนฺท, ปาสาโท ทฺวีหิ กิงฺกิณิกชาเลหิ [กิงฺกณิกชาเลหิ (สฺยา. ก.)] ปริกฺขิตฺโต อโหสิ – เอกํ ชาลํ โสวณฺณมยํ เอกํ รูปิยมยํฯ โสวณฺณมยสฺส ชาลสฺส รูปิยมยา กิงฺกิณิกา อเหสุํ, รูปิยมยสฺส ชาลสฺส โสวณฺณมยา กิงฺกิณิกา อเหสุํฯ เตสํ โข ปนานนฺท, กิงฺกิณิกชาลานํ วาเตริตานํ สทฺโท อโหสิ วคฺคุ จ รชนีโย จ ขมนีโย จ มทนีโย จฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท, ปญฺจงฺคิกสฺส ตูริยสฺส สุวินีตสฺส สุปฺปฏิตาฬิตสฺส สุกุสเลหิ [กุสเลหิ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] สมนฺนาหตสฺส สทฺโท โหติ, วคฺคุ จ รชนีโย จ ขมนีโย จ มทนีโย จ, เอวเมว โข, อานนฺท, เตสํ กิงฺกิณิกชาลานํ วาเตริตานํ สทฺโท อโหสิ วคฺคุ จ รชนีโย จ ขมนีโย จ มทนีโย จฯ เย โข ปนานนฺท, เตน สมเยน กุสาวติยา ราชธานิยา ธุตฺตา อเหสุํ โสณฺฑา ปิปาสา, เต เตสํ กิงฺกิณิกชาลานํ วาเตริตานํ สทฺเทน ปริจาเรสุํฯ นิฏฺฐิโต โข ปนานนฺท, ธมฺโม ปาสาโท ทุทฺทิกฺโข อโหสิ มุสติ จกฺขูนิฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท, วสฺสานํ ปจฺฉิเม มาเส สรทสมเย วิทฺเธ วิคตวลาหเก เทเว อาทิโจฺจ นภํ อพฺภุสฺสกฺกมาโน [อพฺภุคฺคมมาโน (สี. ปี. ก.)] ทุทฺทิกฺโข [ทุทิกฺโข (ปี.)] โหติ มุสติ จกฺขูนิ; เอวเมว โข, อานนฺท, ธมฺโม ปาสาโท ทุทฺทิกฺโข อโหสิ มุสติ จกฺขูนิฯ

๒๕๙. ‘‘อถ โข, อานนฺท, รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส เอตทโหสิ – ‘ยํนูนาหํ ธมฺมสฺส ปาสาทสฺส ปุรโต ธมฺมํ นาม โปกฺขรณึ มาเปยฺย’นฺติฯ มาเปสิ โข, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน ธมฺมสฺส ปาสาทสฺส ปุรโต ธมฺมํ นาม โปกฺขรณึฯ ธมฺมา, อานนฺท, โปกฺขรณี ปุรตฺถิเมน ปจฺฉิเมน จ โยชนํ อายาเมน อโหสิ, อุตฺตเรน ทกฺขิเณน จ อฑฺฒโยชนํ วิตฺถาเรนฯ ธมฺมา, อานนฺท, โปกฺขรณี จตูหิ วณฺณานํ อิฏฺฐกาหิ จิตา อโหสิ – เอกา อิฏฺฐกา โสวณฺณมยา, เอกา รูปิยมยา, เอกา เวฬุริยมยา, เอกา ผลิกมยาฯ

‘‘ธมฺมาย, อานนฺท, โปกฺขรณิยา จตุวีสติ โสปานานิ อเหสุํ จตูหิ วณฺณานํ – เอกํ โสปานํ โสวณฺณมยํ, เอกํ รูปิยมยํ, เอกํ เวฬุริยมยํ, เอกํ ผลิกมยํฯ โสวณฺณมยสฺส โสปานสฺส โสวณฺณมยา ถมฺภา อเหสุํ รูปิยมยา สูจิโย จ อุณฺหีสญฺจฯ รูปิยมยสฺส โสปานสฺส รูปิยมยา ถมฺภา อเหสุํ โสวณฺณมยา สูจิโย จ อุณฺหีสญฺจฯ เวฬุริยมยสฺส โสปานสฺส เวฬุริยมยา ถมฺภา

อเหสุํ ผลิกมยา สูจิโย จ อุณฺหีสญฺจฯ ผลิกมยสฺส โสปานสฺส ผลิกมยา ถมฺภา อเหสุํ เวฬุริยมยา สูจิโย จ อุณฺหีสญฺจฯ

“ธมฺมา, อานนฺท, โปกฺขรณี ทฺวีหิ เวทิกาหิ ปริกฺขิตฺตา อโหสิ – เอกา เวทิกา โสวณฺณมยา, เอกา รูปิยมยาฯ โสวณฺณมยาย เวทิกาย โสวณฺณมยา ถมฺภา อเหสุํ รูปิยมยา สูจิโย จ อุณฺหีสญฺจฯ รูปิยมยาย เวทิกาย รูปิยมยา ถมฺภา อเหสุํ โสวณฺณมยา สูจิโย จ อุณฺหีสญฺจฯ

“ธมฺมา, อานนฺท, โปกฺขรณี สตฺตหิ ตาลปนฺตีหิ ปริกฺขิตฺตา อโหสิ – เอกา ตาลปนฺติ โสวณฺณมยา, เอกา รูปิยมยา, เอกา เวฬุริยมยา, เอกา ผลิกมยา, เอกา โลหิตงฺกมยา, เอกา มสารคลฺลมยา, เอกา สพฺพรตนมยาฯ โสวณฺณมยสฺส ตาลสฺส โสวณฺณมโย ขนฺโธ อโหสิ รูปิยมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จฯ รูปิยมยสฺส ตาลสฺส รูปิยมโย ขนฺโธ อโหสิ โสวณฺณมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จฯ เวฬุริยมยสฺส ตาลสฺส เวฬุริยมโย ขนฺโธ อโหสิ ผลิกมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จฯ ผลิกมยสฺส ตาลสฺส ผลิกมโย ขนฺโธ อโหสิ เวฬุริยมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จฯ โลหิตงฺกมยสฺส ตาลสฺส โลหิตงฺกมโย ขนฺโธ อโหสิ มสารคลฺลมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จฯ มสารคลฺลมยสฺส ตาลสฺส มสารคลฺลมโย ขนฺโธ อโหสิ โลหิตงฺกมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จฯ สพฺพรตนมยสฺส ตาลสฺส สพฺพรตนมโย ขนฺโธ อโหสิ, สพฺพรตนมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จฯ ตาสํ โข ปนานนฺท, ตาลปนฺตีนํ วาเตริตานํ สทฺโท อโหสิ, วคฺคุ จ รชนีโย จ ขมนีโย จ มทนีโย จฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท, ปญฺจงฺคิกสฺส ตูริยสฺส สุวินีตสฺส สุปฺปฏิตาฬิตสฺส สุกุสเลหิ สมนฺนาหตสฺส สทฺโท โหติ วคฺคุ จ รชนีโย จ ขมนีโย จ มทนีโย จ, เอวเมว โข, อานนฺท, ตาสํ ตาลปนฺตีนํ วาเตริตานํ สทฺโท อโหสิ วคฺคุ จ รชนีโย จ ขมนีโย จ มทนีโย จฯ เย โข ปนานนฺท, เตน สมเยน กุสาวติยา ราชธานิยา ธุตฺตา อเหสุํ โสณฺฑา ปิปาสา, เต ตาสํ ตาลปนฺตีนํ วาเตริตานํ สทฺเทน ปริจาเรสุํฯ

“นิฏฺฐิเต โข ปนานนฺท, ธมฺเม ปาสาเท นิฏฺฐิตาย ธมฺมาย จ โปกฺขรณิยา ราชา มหาสุทสฺสโน ‘เย [เย โก ปนานนฺท (สฺยา. ก.)] เตน สมเยน สมเณสุ วา สมณสมฺมตา พฺราหฺมเณสุ วา พฺราหฺมณสมฺมตา’, เต สพฺพกาเมหิ สนฺตปฺเปตฺวา ธมฺมํ ปาสาทํ อภิรุหิฯ

ปฐมภาณวาโรฯ

ฌานสมฺปตฺติ

๒๖๐. “อถ โข, อานนฺท, รญฺโญ มหาสุทสฺสนสฺส เอตทโหสิ – ‘กิสฺส นุ โข เม อิทํ กมฺมสฺส ผลํ กิสฺส กมฺมสฺส วิปาโก, เยนาหํ เอตรหิ เอวํมหิทฺธิโก เอวํมหานุภาโว’ติ? อถ โข, อานนฺท, รญฺโญ มหาสุทสฺสนสฺส เอตทโหสิ – ‘ติณฺณํ โข เม อิทํ กมฺมานํ ผลํ ติณฺณํ กมฺมานํ วิปาโก, เยนาหํ เอตรหิ เอวํมหิทฺธิโก เอวํมหานุภาโว, เสยฺยถิทํ ทานสฺส ทมสฺส สํยมสฺสา’ติฯ

“อถ โข, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน เยน มหาวิยูหํ กูฏาคารํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มหาวิยูหสฺส กูฏาคารสฺส ทฺวาเร ฐิโต อุทานํ อุทาเนสิ – ‘ติฏฺฐ, กามวิตกฺก, ติฏฺฐ, พฺยาปาทวิตกฺก, ติฏฺฐ, วิหึสาวิตกฺกฯ เอตฺตาวตา กามวิตกฺก, เอตฺตาวตา พฺยาปาทวิตกฺก, เอตฺตาวตา วิหึสาวิตกฺกา’ติฯ

๒๖๑. ‘‘อถ โข, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน มหาวิยูหํ กูฏาคารํ ปวิสิตฺวา โสวณฺณมเย ปลฺลงฺเก นิสิโนฺน วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหาสิฯ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหาสิฯ ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหาสิ, สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทสิ, ยํ ตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ – ‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี’ติ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหาสิฯ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุเพฺพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิํ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหาสิฯ

๒๖๒. ‘‘อถ โข, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน มหาวิยูหา กูฏาคารา นิกฺขมิตฺวา โสวณฺณมยํ กูฏาคารํ ปวิสิตฺวา รูปิยมเย ปลฺลงฺเก นิสิโนฺน เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหาสิฯ ตถา ทุติยํ ตถา ตติยํ ตถา จตุตฺถํฯ อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปเชฺชน ผริตฺวา วิหาสิฯ กรุณาสหคเตน เจตสา…เป.… มุทิตาสหคเตน เจตสา…เป.… อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหาสิ ตถา ทุติยํ ตถา ตติยํ ตถา จตุตฺถํฯ อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปเชฺชน ผริตฺวา วิหาสิฯ

จตุราสีติ นครสหสฺสาทิ

๒๖๓. ‘‘รโญฺญ, อานนฺท, มหาสุทสฺสนสฺส จตุราสีติ นครสหสฺสานิ อเหสุํ กุสาวตีราชธานิปฺปมุขานิ; จตุราสีติ ปาสาทสหสฺสานิ อเหสุํ ธมฺมปาสาทปฺปมุขานิ; จตุราสีติ กูฏาคารสหสฺสานิ อเหสุํ มหาวิยูหกูฏาคารปฺปมุขานิ; จตุราสีติ ปลฺลงฺกสหสฺสานิ อเหสุํ โสวณฺณมยานิ รูปิยมยานิ ทนฺตมยานิ สารมยานิ โคนกตฺถตานิ ปฏิกตฺถตานิ ปฏลิกตฺถตานิ กทลิมิคปวรปจฺจตฺถรณานิ สอุตฺตรจฺฉทานิ อุภโตโลหิตกูปธานานิ; จตุราสีติ นาคสหสฺสานิ อเหสุํ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฏิจฺฉนฺนานิ อุโปสถนาคราชปฺปมุขานิ; จตุราสีติ อสฺสสหสฺสานิ อเหสุํ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฏิจฺฉนฺนานิ วลาหกอสฺสราชปฺปมุขานิ; จตุราสีติ รถสหสฺสานิ อเหสุํ สีหจมฺมปริวารานิ พฺยคฺฆจมฺมปริวารานิ ทีปิจมฺมปริวารานิ ปณฺฑุกมฺพลปริวารานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฏิจฺฉนฺนานิ เวชยนฺตรถปฺปมุขานิ; จตุราสีติ มณิสหสฺสานิ อเหสุํ มณิรตนปฺปมุขานิ; จตุราสีติ อิตฺถิสหสฺสานิ อเหสุํ สุภทฺทาเทวิปฺปมุขานิ; จตุราสีติ คหปติสหสฺสานิ อเหสุํ คหปติรตนปฺปมุขานิ; จตุราสีติ ขตฺติยสหสฺสานิ อเหสุํ อนุยนฺตานิ ปริณายกรตนปฺปมุขานิ; จตุราสีติ เธนุสหสฺสานิ อเหสุํ ทุหสนฺทนานิ [ทุกูลสนฺทนานิ(ปี.)] ทุกูลสนฺทานานิ [ทุกูลสนฺทนานิ (ปี.) ทุกูลสนฺทานานิ (สํ. นิ. ๓.๙๖)] กํสูปธารณานิ; จตุราสีติ วตฺถโกฏิสหสฺสานิ อเหสุํ โขมสุขุมานํ กปฺปาสิกสุขุมานํ โกเสยฺยสุขุมานํ กมฺพลสุขุมานํ ; (รโญฺญ, อานนฺท, มหาสุทสฺสนสฺส) [( ) สี. อิโปตฺถเกสุ นตฺถิ] จตุราสีติ ถาลิปากสหสฺสานิ อเหสุํ สายํ ปาตํ ภตฺตาภิหาโร อภิหริยิตฺถฯ

๒๖๔. ‘‘เตน โข ปนานนฺท, สมเยน รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส จตุราสีติ นาคสหสฺสานิ สายํ ปาตํ อุปฏฺฐานํ อาคจฺฉนฺติฯ อถ โข, อานนฺท, รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส เอตทโหสิ – ‘อิมานิ โข เม จตุราสีติ นาคสหสฺสานิ สายํ ปาตํ อุปฏฺฐานํ อาคจฺฉนฺติ, ยํนูน วสฺสสตสฺส วสฺสสตสฺส อจฺจเยน เทฺวจตฺตาลีสํ เทฺวจตฺตาลีสํ นาคสหสฺสานิ สกิํ สกิํ อุปฏฺฐานํ อาคเจฺฉยฺ

ยุ’นฺติฯ อถ โข, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน ปริณายกรตนํ อามเนฺตสิ – ‘อิมานิ โข เม, สมฺม ปริณายกรตน, จตุราสีติ นาคสหสฺสานิ สายํ ปาตํ อุปฏฺฐานํ อาคจฺฉนฺติ, เตน หิ, สมฺม ปริณายกรตน, วสฺสสตสฺส วสฺสสตสฺส อจฺจเยน เทฺวจตฺตาลีสํ เทฺวจตฺตาลีสํ นาคสหสฺสานิ สกึ สกึ อุปฏฺฐานํ อาคจฺฉนฺตู’ติฯ ‘เอวํ, เทวา’ติ โข, อานนฺท, ปริณายกรตนํ รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส ปจฺจโสฺสสิฯ อถ โข, อานนฺท, รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส อปเรน สมเยน วสฺสสตสฺส วสฺสสตสฺส อจฺจเยน เทฺวจตฺตาลีสํ เทฺวจตฺตาลีสํ นาคสหสฺสานิ สกึ สกึ อุปฏฺฐานํ อาคมํสุฯ

สุภทฺทาเทวิอุปสงฺกมนํ

๒๖๕. ‘‘อถ โข, อานนฺท, สุภทฺทาย เทวิยา พหุนฺนํ วสฺสานํ พหุนฺนํ วสฺสสตานํ พหุนฺนํ วสฺสสหสฺสานํ อจฺจเยน เอตทโหสิ – ‘จิรํ ทิโฎฺฐ โข เม ราชา มหาสุทสฺสโนฯ ยํนูนาหํ ราชานํ มหาสุทสฺสนํ ทสฺสนาย อุปสงฺกเมยฺย’นฺติฯ อถ โข, อานนฺท, สุภทฺทา เทวี อิตฺถาคารํ อามเนฺตสิ – ‘เอถ ตุเมฺห สีสานิ นฺหายถ ปีตานิ วตฺถานิ ปารุปถฯ จิรํ ทิโฎฺฐ โน ราชา มหาสุทสฺสโน, ราชานํ มหาสุทสฺสนํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสามา’ติฯ ‘เอวํ, อเยฺย’ติ โข, อานนฺท, อิตฺถาคารํ สุภทฺทาย เทวิยา ปฎิสฺสุตฺวา สีสานิ นฺหายิตฺวา ปีตานิ วตฺถานิ ปารุปิตฺวา เยน สุภทฺทา เทวี เตนุปสงฺกมิฯ อถ โข, อานนฺท, สุภทฺทา เทวี ปริณายกรตนํ อามเนฺตสิ – ‘กเปฺปหิ, สมฺม ปริณายกรตน, จตุรงฺคินึ เสนํ, จิรํ ทิโฎฺฐ โน ราชา มหาสุทสฺสโน, ราชานํ มหาสุทสฺสนํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสามา’ติฯ ‘เอวํ, เทวี’ติ โข, อานนฺท, ปริณายกรตนํ สุภทฺทาย เทวิยา ปฎิสฺสุตฺวา จตุรงฺคินึ เสนํ กปฺปาเปตฺวา สุภทฺทาย เทวิยา ปฎิเวเทสิ – ‘กปฺปิตา โข, เทวิ, จตุรงฺคินี เสนา, ยสฺสทานิ กาลํ มญฺญสี’ติฯ อถ โข, อานนฺท, สุภทฺทา เทวี จตุรงฺคินิยา เสนาย สทฺธึ อิตฺถาคาเรน เยน ธโมฺม ปาสาโท เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ ปาสาทํ อภิรุหิตฺวา เยน มหาวิยูหํ กูฎาคารํ เตนุปสงฺกมิฯ อุปสงฺกมิตฺวา มหาวิยูหสฺส กูฎาคารสฺส ทฺวารพาหํ อาลมฺพิตฺวา อฎฺฐาสิฯ อถ โข, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน สทฺทํ สุตฺวา – ‘กึ นุ โข มหโต วิย ชนกายสฺส สโทฺท’ติ มหาวิยูหา กูฎาคารา นิกฺขมโนฺต อทฺทส สุภทฺทํ เทวึ ทฺวารพาหํ อาลมฺพิตฺวา ฐิตํ, ทิสฺวาน สุภทฺทํ เทวึ เอตทโวจ – ‘เอเตฺถว, เทวิ, ติฎฺฐ มา ปาวิสี’ติฯ อถ โข, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน อญฺญตรํ ปุริสํ อามเนฺตสิ – ‘เอหิ ตฺวํ, อโมฺภ ปุริส, มหาวิยูหา กูฎาคารา โสวณฺณมยํ ปลฺลงฺกํ นีหริตฺวา สพฺพโสวณฺณมเย ตาลวเน ปญฺญเปหี’ติฯ ‘เอวํ, เทวา’ติ โข, อานนฺท, โส ปุริโส รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส ปฎิสฺสุตฺวา มหาวิยูหา กูฎาคารา โสวณฺณมยํ ปลฺลงฺกํ นีหริตฺวา สพฺพโสวณฺณมเย ตาลวเน ปญฺญเปสิฯ อถ โข, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน ทกฺขิเณน ปเสฺสน สีหเสยฺยํ กเปฺปสิ ปาเท ปาทํ อจฺจาธาย สโต สมฺปชาโนฯ

๒๖๖. ‘‘อถ โข, อานนฺท, สุภทฺทาย เทวิยา เอตทโหสิ – ‘วิปฺปสนฺนานิ โข รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส อินฺทฺริยานิ, ปริสุโทฺธ ฉวิวโณฺณ ปริโยทาโต, มา เหว โข ราชา มหาสุทสฺสโน กาลมกาสี’ติ ราชานํ มหาสุทสฺสนํ เอตทโวจ –

‘อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ นครสหสฺสานิ กุสาวตีราชธานิปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ชเนหิ ชีวิเต อเปกฺขํ กโรหิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ ปาสาทสหสฺสานิ ธมฺมปาสาทปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ชเนหิ ชีวิเต อเปกฺขํ กโรหิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ กูฎาคารสหสฺสานิ มหาวิยูหกูฎาคารปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ชเนหิ ชีวิเต อเปกฺขํ กโรหิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ ปลฺลงฺกสหสฺสานิ โสวณฺณมยานิ รูปิยมยานิ ทนฺตมยานิ สารมยานิ โคนกตฺถตานิ ปฎิกตฺถตานิ ปฎลิกตฺถตานิ กทลิมิคปวรปจฺจตฺถรณานิ สอุตฺตรจฺฉทานิ อุภโตโลหิต

กูปธานานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ชเนหิ, ชีวิเต อเปกฺขํ กโรหิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ นาคสหสฺสานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฏิจฺฉนฺนานิ อุโปสถนาคราชปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว , ฉนฺทํ ชเนหิ ชีวิเต อเปกฺขํ กโรหิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ อสฺสสหสฺสานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฏิจฺฉนฺนานิ วลาหกอสฺสราชปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ชเนหิ ชีวิเต อเปกฺขํ กโรหิฯ อิมานิ เต, เทว จตุราสีติ รถสหสฺสานิ สีหจมฺมปริวารานิ พฺยคฺฆจมฺมปริวารานิ ทีปิจมฺมปริวารานิ ปณฺฑุกมฺพลปริวารานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฏิจฺฉนฺนานิ เวชยนฺตรถปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ชเนหิ ชีวิเต อเปกฺขํ กโรหิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ มณิสหสฺสานิ มณิรตนปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ชเนหิ ชีวิเต อเปกฺขํ กโรหิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ อิตฺถิสหสฺสานิ อิตฺถิรตนปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ชเนหิ ชีวิเต อเปกฺขํ กโรหิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ คหปติสหสฺสานิ คหปติรตนปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ชเนหิ ชีวิเต อเปกฺขํ กโรหิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ ขตฺติยสหสฺสานิ อนุยนฺตานิ ปริณายกรตนปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ชเนหิ ชีวิเต อเปกฺขํ กโรหิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ เธนุสหสฺสานิ ทุหสนฺทนานิ กํสูปธารณานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ชเนหิ ชีวิเต อเปกฺขํ กโรหิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ วตฺถโกฏิสหสฺสานิ โขมสุขุมานํ กปฺปาสิกสุขุมานํ โกเสยฺยสุขุมานํ กมฺพลสุขุมานํฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ชเนหิ, ชีวิเต อเปกฺขํ กโรหิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ ถาลิปากสหสฺสานิ สายํ ปาตํ ภตฺตาภิหาโร อภิหริยติฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ชเนหิ ชีวิเต อเปกฺขํ กโรหี’ติฯ

๒๖๗. ‘‘เอวํ วุตฺเต, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน สุภทฺทํ เทวิํ เอตทโวจ –

‘ทีฆรตฺตํ โข มํ ตฺวํ, เทวิ, อิฏฺเฐหิ กนฺเตหิ ปิเยหิ มนาเปหิ สมุทาจริตฺถ; อถ จ ปน มํ ตฺวํ ปจฺฉิเม กาเล อนิฏฺเฐหิ อกนฺเตหิ อปฺปิเยหิ อมนาเปหิ สมุทาจรสี’ติฯ ‘กถํ จรหิ ตํ, เทว, สมุทาจรามี’ติ? ‘เอวํ โข มํ ตฺวํ, เทวิ, สมุทาจร – ‘‘สพฺเพหว, เทว, ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว อญฺญถาภาโว, มา โข ตฺวํ, เทว, สาเปกฺโข กาลมกาสิ, ทุกฺขา สาเปกฺขสฺส กาลงฺกิริยา, ครหิตา จ สาเปกฺขสฺส กาลงฺกิริยาฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ นครสหสฺสานิ กุสาวตีราชธานิปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ ปาสาทสหสฺสานิ ธมฺมปาสาทปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต , เทว, จตุราสีติ กูฏาคารสหสฺสานิ มหาวิยูหกูฏาคารปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ ปลฺลงฺกสหสฺสานิ โสวณฺณมยานิ รูปิยมยานิ ทนฺตมยานิ สารมยานิ โคนกตฺถตานิ ปฏิกตฺถตานิ ปฏลิกตฺถตานิ กทลิมิคปวรปจฺจตฺถรณานิ สอุตฺตรจฺฉทานิ อุภโตโลหิตกูปธานานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ นาคสหสฺสานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฏิจฺฉนฺนานิ อุโปสถนาคราชปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ อสฺสสหสฺสานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฏิจฺฉนฺนานิ วลาหกอสฺสราชปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ รถสหสฺสานิ สีหจมฺมปริวารานิ พฺยคฺฆจมฺมปริวารานิ ทีปิจมฺมปริวารานิ ปณฺฑุกมฺพลปริวารานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฏิจฺฉนฺนานิ เวชยนฺตรถปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ มณิสหสฺสานิ มณิรตนปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ อิตฺถิสหสฺสานิ สุภทฺทาเทวิปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ คหปติสหสฺสานิ คหปติรตนปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ ขตฺติยสหสฺสานิ อนุยนฺตานิ ปริณายกรตนปฺปมุขา

นิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ เธนุสหสฺสานิ ทุหสนฺทนานิ กํสูปธารณานิฯ เอตฺถ เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ วตฺถโกฏิสหสฺสานิ โขมสุขุมานํ กปฺปาสิกสุขุมานํ โกเสยฺยสุขุมานํ กมฺพลสุขุมานํฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต เทว จตุราสีติ ถาลิปากสหสฺสานิ สายํ ปาตํ ภตฺตาภิหาโร อภิหริยติฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสี’’’ติฯ

๒๖๘. ‘‘เอวํ วุเตฺต, อานนฺท, สุภทฺทา เทวี ปโรทิ อสฺสูนิ ปวเตฺตสิฯ อถ โข, อานนฺท, สุภทฺทา เทวี อสฺสูนิ ปุญฺฉิตฺวา [ปมชฺชิตฺวา (สี. สฺยา. ปี.), ปุญฺชิตฺวา (ก.)] ราชานํ มหาสุทสฺสนํ เอตทโวจ –

‘สเพฺพเหว , เทว, ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว อญฺญถาภาโว, มา โข ตฺวํ, เทว, สาเปโกฺข กาลมกาสิ, ทุกฺขา สาเปกฺขสฺส กาลงฺกิริยา, ครหิตา จ สาเปกฺขสฺส กาลงฺกิริยาฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ นครสหสฺสานิ กุสาวตีราชธานิปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ ปาสาทสหสฺสานิ ธมฺมปาสาทปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ กูฎาคารสหสฺสานิ มหาวิยูหกูฎาคารปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ ปลฺลงฺกสหสฺสานิ โสวณฺณมยานิ รูปิยมยานิ ทนฺตมยานิ สารมยานิ โคนกตฺถตานิ ปฏิกตฺถตานิ ปฏลิกตฺถตานิ กทลิมิคปวรปจฺจตฺถรณานิ สอุตฺตรจฺฉทานิ อุภโตโลหิตกูปธานานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ นาคสหสฺสานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฏิจฺฉนฺนานิ อุโปสถนาคราชปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต , เทว, จตุราสีติ อสฺสสหสฺสานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฏิจฺฉนฺนานิ วลาหกอสฺสราชปฺปมุขานิ ฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห, ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ รถสหสฺสานิ สีหจมฺมปริวารานิ พฺยคฺฆจมฺมปริวารานิ ทีปิจมฺมปริวารานิ ปณฺฑุกมฺพลปริวารานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฏิจฺฉนฺนานิ เวชยนฺตรถปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ มณิสหสฺสานิ มณิรตนปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ อิตฺถิสหสฺสานิ อิตฺถิรตนปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห, ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต , เทว, จตุราสีติ คหปติสหสฺสานิ คหปติรตนปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ ขตฺติยสหสฺสานิ อนุยนฺตานิ ปริณายกรตนปฺปมุขานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ เธนุสหสฺสานิ ทุหสนฺทนานิ กํสูปธารณานิฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ วตฺถโกฏิสหสฺสานิ โขมสุขุมานํ กปฺปาสิกสุขุมานํ โกเสยฺยสุขุมานํ กมฺพลสุขุมานํฯ เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสิฯ อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ ถาลิปากสหสฺสานิ สายํ ปาตํ ภตฺตาภิหาโร อภิหริยติฯ เอตฺถ , เทว, ฉนฺทํ ปชห ชีวิเต อเปกฺขํ มากาสี’ติฯ

พฺรหฺมโลกูปคมํ

๒๖๙. ‘‘อถ โข, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน นจิรเสฺสว กาลมกาสิฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท, คหปติสฺส วา คหปติปุตฺตสฺส วา มนุญฺญํ โภชนํ ภุตฺตาวิสฺส ภตฺตสมฺมโท โหติ, เอวเมว โข, อานนฺท, รโญฺญ มหาสุทสฺสนสฺส มารณนฺติกา เวทนา อโหสิฯ กาลงฺกโต จ, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน สุคติํ พฺรหฺมโลกํ อุปปชฺชิฯ ราชา, อานนฺท, มหาสุทสฺสโน จตุราสีติ

วสฺสสหสฺสานิ กุมารกีฬํ [กีฬิตํ (ก.), กีฬิกํ (สี. ปี.)] กีฬิฯ จตุราสีติ วสฺสสหสฺสานิ โอปรชฺชํ กาเรสิฯ จตุราสีติ วสฺสสหสฺสานิ รชฺชํ กาเรสิฯ จตุราสีติ วสฺสสหสฺสานิ คิหิภูโต [คิหีภูโต (สี. ปี.)] ธมฺม ปาสาเท พฺรหฺมจริยํ จริ [พฺรหฺมจริยมจริ (ก.)]ฯ โส จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

๒๗๐. “สิยา โข ปนานนฺท, เอวมสฺส – ‘อโญฺญ นูน เตน สมเยน ราชา มหาสุทสฺสโน อโหสี’ติ, น โข ปเนตํ, อานนฺท, เอวํ ทฎฺฐพฺพํฯ อหํ เตน สมเยน ราชา มหาสุทสฺสโน อโหสิํฯ มม ตานิ จตุราสีติ นครสหสฺสานิ กุสาวตีราชธานิปฺปมุขานิ, มม ตานิ จตุราสีติ ปาสาทสหสฺสานิ ธมฺมปาสาทปฺปมุขานิ, มม ตานิ จตุราสีติ กูฎาคารสหสฺสานิ มหาวิยูหกูฎาคารปฺปมุขานิ, มม ตานิ จตุราสีติ ปลฺลงฺกสหสฺสานิ โสวณฺณมยานิ รูปิยมยานิ ทนฺตมยานิ สารมยานิ โคนกตฺถตานิ ปฎิกตฺถตานิ ปฎลิกตฺถตานิ กทลิมิคปวรปจฺจตฺถรณานิ สอุตฺตรจฺฉทานิ อุภโตโลหิตกูปธานานิ, มม ตานิ จตุราสีติ นาคสหสฺสานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฎิจฺฉนฺนานิ อุโปสถนาคราชปฺปมุขานิ, มม ตานิ จตุราสีติ อสฺสสหสฺสานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฎิจฺฉนฺนานิ วลาหกอสฺสราชปฺปมุขานิ, มม ตานิ จตุราสีติ รถสหสฺสานิ สีหจมฺมปริวารานิ พฺยคฺฆจมฺมปริวารานิ ทีปิจมฺมปริวารานิ ปณฺฑุกมฺพลปริวารานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฎิจฺฉนฺนานิ เวชยนฺตรถปฺปมุขานิ, มม ตานิ จตุราสีติ มณิสหสฺสานิ มณิรตนปฺปมุขานิ, มม ตานิ จตุราสีติ อิตฺถิสหสฺสานิ สุภทฺทาเทวิปฺปมุขานิ, มม ตานิ จตุราสีติ คหปติสหสฺสานิ คหปติรตนปฺปมุขานิ, มม ตานิ จตุราสีติ ขตฺติยสหสฺสานิ อนุยนฺตานิ ปริณายกรตนปฺปมุขานิ, มม ตานิ จตุราสีติ เธนุสหสฺสานิ ทุหสนฺทนานิ กํสูปธารณานิ, มม ตานิ จตุราสีติ วตฺถโกฎิสหสฺสานิ โขมสุขุมานํ กปฺปาสิกสุขุมานํ โกเสยฺยสุขุมานํ กมฺพลสุขุมานํ, มม ตานิ จตุราสีติ ถาลิปากสหสฺสานิ สายํ ปาตํ ภตฺตาภิหาโร อภิหริยิตฺถฯ

๒๗๑. “เตสํ โข ปนานนฺท, จตุราสีตินครสหสฺสานํ เอกเญฺญว ตํ นครํ โหติ, ยํ เตน สมเยน อชฺฌาวสามิ ยทิทํ กุสาวตี ราชธานีฯ เตสํ โข ปนานนฺท, จตุราสีติปาสาทสหสฺสานํ เอโกเยว โส ปาสาโท โหติ, ยํ เตน สมเยน อชฺฌาวสามิ ยทิทํ ธโมฺม ปาสาโทฯ เตสํ โข ปนานนฺท, จตุราสีติกูฎาคารสหสฺสานํ เอกเญฺญว ตํ กูฎาคารํ โหติ, ยํ เตน สมเยน อชฺฌาวสามิ ยทิทํ มหาวิยูหํ กูฎาคารํฯ เตสํ โข ปนานนฺท, จตุราสีติปลฺลงฺกสหสฺสานํ เอโกเยว โส ปลฺลโงฺก โหติ, ยํ เตน สมเยน ปริภุญฺชามิ ยทิทํ โสวณฺณมโย วา รูปิยมโย วา ทนฺตมโย วา สารมโย วาฯ เตสํ โข ปนานนฺท, จตุราสีตินาคสหสฺสานํ เอโกเยว โส นาโค โหติ, ยํ เตน สมเยน อภิรุหามิ ยทิทํ อุโปสโถ นาคราชาฯ เตสํ โข ปนานนฺท, จตุราสีติอสฺสสหสฺสานํ เอโกเยว โส อโสฺส โหติ, ยํ เตน สมเยน อภิรุหามิ ยทิทํ วลาหโก อสฺสราชาฯ เตสํ โข ปนานนฺท, จตุราสีติรถสหสฺสานํ เอโกเยว โส รโถ โหติ, ยํ เตน สมเยน อภิรุหามิ ยทิทํ เวชยนฺตรโถฯ เตสํ โข ปนานนฺท, จตุราสีติอิตฺถิสหสฺสานํ เอกาเยว สา อิตฺถี โหติ, ยา เตน สมเยน ปจฺจุปฎฺฐาติ ขตฺติยานี วา เวสฺสินี [เวสฺสายินี (สฺยา.), เวลามิกานี (ก. สี. ปี.) เวลามิกา (สํ. นิ. ๓.๙๖)] วาฯ เตสํ โข ปนานนฺท, วาฯ เตสํ โข ปนานนฺท, จตุราสีติวตฺถโกฎิสหสฺสานํ เอกํเยว ตํ ทุสฺสยุคํ โหติ, ยํ เตน สมเยน ปริทหามิ โขมสุขุมํ วา กปฺปาสิกสุขุมํ วา โกเสยฺยสุขุมํ วา กมฺพลสุขุมํ วาฯ เตสํ โข ปนานนฺท, จตุราสีติถาลิปากสหสฺสานํ เอโกเยว โส ถาลิปาโก โหติ, ยโต นาฬิโกทนปรมํ ภุญฺชามิ ตทุปิยญฺจ สูเปยฺยํฯ

๒๗๒. “ปสฺสานนฺท, สเพฺพเต สงฺขารา อตีตา นิรุทฺธา วิปริณตาฯ เอวํ อนิจฺจา โข, อานนฺท, สงฺขารา; เอวํ อทฺธุวา โข, อานนฺท, สงฺขารา; เอวํ อนสฺสาสิกา โข, อานนฺท, สงฺขา

รา! ยาวญฺจิทํ, อานนฺท , อลเมว สพฺพสงฺขาเรสุ นิพฺพินฺทิตุํ, อลํ วิรชฺชิตุํ, อลํ วิมุจฺจิตุํฯ

‘‘ฉกฺขตฺตุํ โข ปนาหํ, อานนฺท, อภิชานามิ อิมสฺมิํ ปเทเส สรีรํ นิกฺขิปิตํ, ตญฺจ โข ราชาว สมาโน จกฺกวตฺตี ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรนฺโต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปตฺโต สตฺตรตนสมนฺนาคโต, อยํ สตฺตโม สรีรนิเกฺขโปฯ น โข ปนาหํ, อานนฺท, ตํ ปเทสํ สมนุปสฺสามิ สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ยตฺถ ตถาคโต อฏฺฐมํ สรีรํ นิกฺขิเปยฺยา’’ติฯ อิทมโวจ ภควา, อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา –

‘‘อนิจฺจา วต สงฺขารา, อุปฺปาทวยธมฺมิโน;
อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ, เตสํ วูปสโม สุโข’’ติฯ

มหาสุทสฺสนสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ จตุตฺถํฯ

๕. ชนวสภสุตฺตํ

นาติกิยาทิพฺยากรณํ

๒๗๓. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา นาติเก [นาทิเก (สี. สฺยา. ปี.)] วิหรติ คิญฺชกาวสเถฯ เตน โข ปน สมเยน ภควา ปริโต ปริโต ชนปเทสุ ปริจารเก อพฺภตีเต กาลงฺกเต อุปปตฺตีสุ พฺยากโรติ กาสิโกสเลสุ วชฺชิมลฺลสุ เจติวํเสสุ [เจติยวํเสสุ (ก.)] กุรุปญฺจาเลสุ มชฺฌสูรเสเนสุ [มจฺฉสุรเสเนสุ (สฺยา.), มจฺฉสูรเสเนสุ (สี. ปี.)] – ‘‘อสุ อมุตฺร อุปปนฺโน, อสุ อมุตฺร อุปปนฺโน [อุปปนฺโนติ (ก.)]ฯ ปโรปญฺญาส นาติกิยา ปริจารกา อพฺภตีตา กาลงฺกตา ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติกา ตตฺถ ปรินิพฺพายิโน อนาวตฺติธมฺมา ตสฺมา โลกาฯ สาธิกา นวุติ นาติกิยา ปริจารกา อพฺภตีตา กาลงฺกตา ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามิโน, สกิเทว [สกึเทว (ก.)] อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสนฺติฯ สาติเรกานิ ปญฺจสตานิ นาติกิยา ปริจารกา อพฺภตีตา กาลงฺกตา ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺนา อวินิปาตธมฺมา นิยตา สโมฺพธิปรายณา’’ติฯ

๒๗๔. อโสฺสสุํ โข นาติกิยา ปริจารกา – ‘‘ภควา กิร ปริโต ปริโต ชนปเทสุ ปริจารเก อพฺภตีเต กาลงฺกเต อุปปตฺตีสุ พฺยากโรติ กาสิโกสเลสุ วชฺชิมลฺลสุ เจติวํเสสุ กุรุปญฺจาเลสุ มชฺฌสูรเสเนสุ – ‘อสุ อมุตฺร อุปปนฺโน, อสุ อมุตฺร อุปปนฺโนฯ ปโรปญฺญาส นาติกิยา ปริจารกา อพฺภตีตา กาลงฺกตา ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติกา ตตฺถ ปรินิพฺพายิโน อนาวตฺติธมฺมา ตสฺมา โลกาฯ สาธิกา นวุติ นาติกิยา ปริจารกา อพฺภตีตา กาลงฺกตา ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามิโน สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสนฺติฯ สาติเรกานิ ปญฺจสตานิ นาติกิยา ปริจารกา อพฺภตีตา กาลงฺกตา ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺนา อวินิปาตธมฺมา นิยตา สโมฺพธิปรายณา’ติฯ เตน จ นาติกิยา ปริจารกา อตฺตมนา อเหสุํ ปมุทิตา ปีติโสมนสฺสชาตา ภควโต ปญฺหเวยฺยากรณํ [ปญฺหาเวยฺยากรณํ (สฺยา. ก.)] สุตฺวาฯ

๒๗๕. อโสฺสสิ โข อายสฺมา อานนฺโท – ‘‘ภควา กิร ปริโต ปริโต ชนปเทสุ ปริจารเก อพฺภตีเต กาลงฺกเต อุปปตฺตีสุ พฺยากโรติ กาสิโกสเลสุ วชฺชิมลฺลสุ เจติวํเสสุ กุรุปญฺจาเลสุ มชฺฌสูรเสเนสุ – ‘อสุ อมุตฺร อุปปนฺโน, อสุ อมุตฺร อุปปนฺโนฯ ปโรปญฺญาส นาติกิยา ปริจารกา อพฺภตีตา กาลงฺกตา ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติกา ตตฺถ ปรินิพฺพายิโน อนาวตฺติธมฺมา ตสฺมา โลกาฯ สาธิกา นวุติ นาติกิยา ปริจารกา อพฺภตีตา กาลงฺกตา ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามิโน สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสนฺติฯ สาติเรกานิ ปญฺจสตานิ นาติกิยา ปริจารกา อพฺภตีตา กาลงฺกตา ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺนา อวินิปาตธมฺมา นิยตา สโมฺพธิปรายณา’ติฯ เตน จ นาติกิยา ปริจารกา อตฺตมนา อเหสุํ ปมุทิตา ปีติโสมนสฺสชาตา ภควโต ปญฺหเวยฺยากรณํ สุตฺวา’’ติฯ

อานนฺทปริกถา

๒๗๖. อถ โข อายสฺมโต อานนฺทสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อิเม โข ปนาปิ อเหสุํ มาคธกา ปริจารกา พหู เจว รตฺตญฺญู จ อพฺภตีตา กาลงฺกตาฯ สุญฺญา มเญฺญ องฺคมคธา องฺคมาคธเกหิ [องฺคมาคธิเกหิ (สฺยา.)] ปริจารเกหิ อพฺภตีเตหิ กาลงฺกเตหิฯ เต โข ปนาปิ [เตน โข ปนาปิ

(สฺยา.)] อเหสุํ พุเทฺธ ปสนฺนา ธเมฺม ปสนฺนา สเงฺฆ ปสนฺนา สีเลสุ ปริปูรการิโนฯ เต อพฺภตีตา กาลงฺกตา ภควตา อพฺยากตา; เตสมฺปิสฺส สาธุ เวยฺยากรณํ, พหุชโน ปสีเทยฺย, ตโต คเจฺฉยฺย สุคติํฯ อยํ โข ปนาปิ อโหสิ ราชา มาคโธ เสนิโย พิมฺพิสาโร ธมฺมิโก ธมฺมราชา หิโต พฺราหฺมณคหปติกานํ เนคมานเญฺจว ชานปทานเญฺจฯ อปิสฺสุทํ มนุสฺสา กิตฺตยมานรูปา วิหรนฺติ – ‘เอวํ โน โส ธมฺมิโก ธมฺมราชา สุขาเปตฺวา กาลงฺกโต, เอวํ มยํ ตสฺส ธมฺมิกสฺส ธมฺมรโญฺญ วิชิเต ผาสุ [ผาสุกํ (สฺยา.)] วิหริมฺหา’ติฯ โส โข ปนาปิ อโหสิ พุเทฺธ ปสโนฺน ธเมฺม ปสโนฺน สเงฺฆ ปสโนฺน สีเลสุ ปริปูรการีฯ อปิสฺสุทํ มนุสฺสา เอวมาหํสุ – ‘ยาว มรณกาลาปิ ราชา มาคโธ เสนิโย พิมฺพิสาโร ภควนฺตํ กิตฺตยมานรูโป กาลงฺกโต’ติฯ โส อพฺภตีโต กาลงฺกโต ภควตา อพฺยากโตฯ ตสฺสปิสฺส สาธุ เวยฺยากรณํ พหุชโน ปสีเทยฺย, ตโต คเจฺฉยฺย สุคติํฯ ภควโต โข ปน สโมฺพธิ มคเธสุฯ ยตฺถ โข ปน ภควโต สโมฺพธิ มคเธสุ, กถํ ตตฺร ภควา มาคธเก ปริจารเก อพฺภตีเต กาลงฺกเต อุปปตฺตีสุ น พฺยากเรยฺยฯ ภควา เจ โข ปน มาคธเก ปริจารเก อพฺภตีเต กาลงฺกเต อุปปตฺตีสุ น พฺยากเรยฺย, ทีนมนา [นินฺนมนา (สฺยา.), ทีนมานา (สี. ปี.)] เตนสฺสุ มาคธกา ปริจารกา; เยน โข ปนสฺสุ ทีนมนา มาคธกา ปริจารกา กถํ เต ภควา น พฺยากเรยฺยา’’ติ?

๒๗๗. อิทมายสฺมา อานโนฺท มาคธเก ปริจารเก อารพฺภ เอโก รโห อนุวิจิเนฺตตฺวา รตฺติยา ปจฺจูสสมยํ ปจฺจุฏฺฐาย เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา อานโนฺท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สุตํ เมตํ, ภเนฺต – ‘ภควา กิร ปริโต ปริโต ชนปเทสุ ปริจารเก อพฺภตีเต กาลงฺกเต อุปปตฺตีสุ พฺยากโรติ กาสิโกสเลสุ วชฺชิมเลฺลสุ เจติวํเสสุ กุรุปญฺจาเลสุ มชฺฌสูรเสเนสุ – “อสุ อมุตฺร อุปปโนฺน, อสุ อมุตฺร อุปปโนฺนฯ ปโรปญฺญาส นาติกิยา ปริจารกา อพฺภตีตา กาลงฺกตา ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติกา ตตฺถ ปรินิพฺพายิโน อนาวตฺติธมฺมา ตสฺมา โลกาฯ สาธิกา นวุติ นาติกิยา ปริจารกา อพฺภตีตา กาลงฺกตา ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามิโน, สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสนฺติฯ สาติเรกานิ ปญฺจสตานิ นาติกิยา ปริจารกา อพฺภตีตา กาลงฺกตา ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺนา อวินิปาตธมฺมา นิยตา สโมฺพธิปรายณาติฯ เตน จ นาติกิยา ปริจารกา อตฺตมนา อเหสุํ ปมุทิตา ปีติโสมนสฺสชาตา ภควโต ปญฺหเวยฺยากรณํ สุตฺวา’’ติ ฯ อิเม โข ปนาปิ, ภเนฺต, อเหสุํ มาคธกา ปริจารกา พหู เจว รตฺตญฺญู จ อพฺภตีตา กาลงฺกตาฯ สุญฺญา มเญฺญ องฺคมคธา องฺคมาคธเกหิ ปริจารเกหิ อพฺภตีเตหิ กาลงฺกเตหิฯ เต โข ปนาปิ, ภเนฺต, อเหสุํ พุเทฺธ ปสนฺนา ธเมฺม ปสนฺนา สเงฺฆ ปสนฺนา สีเลสุ ปริปูรการิโน, เต อพฺภตีตา กาลงฺกตา ภควตา อพฺยากตาฯ เตสมฺปิสฺส สาธุ เวยฺยากรณํ, พหุชโน ปสีเทยฺย, ตโต คเจฺฉยฺย สุคติํฯ อยํ โข ปนาปิ, ภเนฺต, อโหสิ ราชา มาคโธ เสนิโย พิมฺพิสาโร ธมฺมิโก ธมฺมราชา หิโต พฺราหฺมณคหปติกานํ เนคมานเญฺจว ชานปทานเญฺจฯ อปิสฺสุทํ มนุสฺสา กิตฺตยมานรูปา วิหรนฺติ – ‘เอวํ โน โส ธมฺมิโก ธมฺมราชา สุขาเปตฺวา กาลงฺกโตฯ เอวํ มยํ ตสฺส ธมฺมิกสฺส ธมฺมรโญฺญ วิชิเต ผาสุ วิหริมฺหา’ติฯ โส โข ปนาปิ, ภเนฺต, อโหสิ พุเทฺธ ปสโนฺน ธเมฺม ปสโนฺน สเงฺฆ ปสโนฺน สีเลสุ ปริปูรการีฯ อปิสฺสุทํ มนุสฺสา เอวมาหํสุ – ‘ยาว มรณกาลาปิ ราชา มาคโธ เสนิโย พิมฺพิสาโร ภควนฺตํ กิตฺตยมานรูโป กาลงฺกโต’ติฯ โส อพฺภตีโต กาลงฺกโต ภควตา อพฺยากโต; ตสฺสปิสฺส สาธุ เวยฺยากรณํ, พหุชโน ปสีเทยฺย, ตโต คเจฺฉยฺย สุคติํฯ ภควโต โข ปน, ภเนฺต, สโมฺพธิ มคเธสุฯ ยตฺถ โข ปน , ภเนฺต, ภควโต สโมฺพธิ มคเธสุ, กถํ ตตฺร ภควา มาคธเก ปริจารเก อพฺภตีเต กาลงฺกเต อุปปตฺตีสุ น พฺยากเรยฺย? ภควา เจ โข ปน, ภเนฺต, มาคธเก ปริจารเก อพฺภตีเต กาลงฺกเต อุปปตฺตีสุ น พฺยากเรยฺย ทีนมนา เตนสฺสุ มาคธกา ปริจารกา; เยน โข ปนสฺสุ ทีนมนา มาคธกา ปริจารกา กถํ เต ภควา น พฺยากเรยฺยา’’ติฯ อิทมายสฺมา

อานนฺท มาคธเก ปริจารเก อารพฺภ ภควโต สมฺมุขา ปริกถํ กตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิฯ

๒๗๘. อถ โข ภควา อจิรปกฺกนฺเต อายสฺมนฺเต อานนฺเท ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย นาติกํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ นาติเก ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต ปาเท ปกฺขาเลตฺวา คิญฺชกาวสถํ ปวิสิตฺวา มาคธเก ปริจารเก อารพฺภ อฏฺฐึ กตฺวา [อฏฺฐิกตฺวา (สี. สฺยา. ปี.)] มนสิกตฺวา สพฺพํ เจตสา [สพฺพเจตสา (ปี.)] สมนฺนาหริตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ – ''คตึ เนสํ ชานิสฺสามิ อภิสมฺปรายํ, ยํคติกา เต ภวนฺโต ยํอภิสมฺปรายา''ติฯ อทฺทสา โข ภควา มาคธเก ปริจารเก ''ยํคติกา เต ภวนฺโต ยํอภิสมฺปรายา''ติฯ อถ โข ภควา สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต คิญฺชกาวสถา นิกฺขมิตฺวา วิหารปจฺฉายายํ ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิฯ

๒๗๙. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''อุปสนฺตปทิโสฺส [อุปสนฺตปติโส (ก.)] ภนฺเต ภควา ภาติริว ภควโต มุขวณฺโณ วิปฺปสนฺนตฺตา อินฺทฺริยานํฯ สนฺเตน นูนชฺช ภนฺเต ภควา วิหาเรน วิหาสี''ติ? ''ยเทว โข เม ตฺวํ, อานนฺท, มาคธเก ปริจารเก อารพฺภ สมฺมุขา ปริกถํ กตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกนฺโต, ตเทวาหํ นาติเก ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต ปาเท ปกฺขาเลตฺวา คิญฺชกาวสถํ ปวิสิตฺวา มาคธเก ปริจารเก อารพฺภ อฏฺฐึ กตฺวา มนสิกตฺวา สพฺพํ เจตสา สมนฺนาหริตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทึ – 'คตึ เนสํ ชานิสฺสามิ อภิสมฺปรายํ, ยํคติกา เต ภวนฺโต ยํอภิสมฺปรายา'ติฯ อทฺทสํ โข อหํ, อานนฺท, มาคธเก ปริจารเก 'ยํคติกา เต ภวนฺโต ยํอภิสมฺปรายา'''ติฯ

ชนวสภยกฺข

๒๘๐. ''อถ โข, อานนฺท, อนฺตรหิโต ยกฺโข สทฺทมนุสฺสาเวสิ – 'ชนวสโภ อหํ ภควา ; ชนวสโภ อหํ สุคตา'ติฯ อภิชานาสิ โน ตฺวํ, อานนฺท, อิโต ปุเพฺพ เอวรูปํ นามเธยฺยํ สุตํ [สุตฺวา (ปี.)] ยทิทํ ชนวสโภ''ติ?

''น โข อหํ, ภนฺเต, อภิชานามิ อิโต ปุเพฺพ เอวรูปํ นามเธยฺยํ สุตํ ยทิทํ ชนวสโภติ, อปิ จ เม, ภนฺเต, โลมานิ หฏฺฐานิ 'ชนวสโภ'ติ นามเธยฺยํ สุตฺวาฯ ตสฺส มยฺหํ, ภนฺเต, เอตทโหสิ – 'น หิ นูน โส โอรโก ยกฺโข ภวิสฺสติ ยทิทํ เอวรูปํ นามเธยฺยํ สุปญฺญตฺตํ ยทิทํ ชนวสโภ''ติฯ ''อนนฺตรา โข, อานนฺท, สทฺทปาตุภาวา อุฬารวณฺโณ เม ยกฺโข สมฺมุเข ปาตุรโหสิ ฯ ทุติยมฺปิ สทฺทมนุสฺสาเวสิ – 'พิมฺพิสาโร อหํ ภควา; พิมฺพิสาโร อหํ สุคตาติฯ อิทํ สตฺตมํ โข อหํ, ภนฺเต, เวสฺสวณสฺส มหาราชสฺส สหพฺยตํ อุปปชฺชามิ, โส ตโต จุโต มนุสฺสราชา ภวิตุํ ปโหมิ [โส ตโต จุโต มนุสฺสราชา, อมนุสฺสราชา ทิวิ โหมิ (สี. ปี.)]ฯ

อิโต สตฺต ตโต สตฺต, สํสารานิ จตุทฺทส;
นิวาสมภิชานามิ, ยตฺถ เม วุสิตํ ปุเรฯ

๒๘๑. 'ทีฆรตฺตํ โข อหํ, ภนฺเต, อวินิปาโต อวินิปาตํ สญฺชานามิ, อาสา จ ปน เม สนฺติฏฺฐติ สกทาคามิตายา'ติฯ 'อจฺฉริยมิทํ อายสฺมโต ชนวสภสฺส ยกฺขสฺส, อพฺภุตมิทํ อายสฺมโต ชนวสภสฺส ยกฺขสฺสฯ ''ทีฆรตฺตํ โข อหํ, ภนฺเต, อวินิปาโต อวินิปาตํ สญฺชานามี''ติ จ วเทสิ, ''อาสา จ ปน เม สนฺติฏฺฐติ สกทาคามิตายา''ติ จ วเทสิ, กุโตนิทานํ ปนายสฺมา ชน

วสโภ ยโกฺข เอวรูปํ อุฬารํ วิเสสาธิคมํ สญฺชานาตีติ? น อญฺญตฺร, ภควา, ตว สาสนา, น อญฺญตฺร [อญฺญตฺถ (สี. ปี.)], สุคต, ตว สาสนา; ยทเคฺค อหํ, ภนฺเต, ภควติ เอกนฺติกโต [เอกนฺตโต (สฺยา.), เอกนฺตคโต (ปี.)] อภิปฺปสโนฺน, ตทเคฺค อหํ, ภนฺเต, ทีฆรตฺตํ อวินิปาโต อวินิปาตํ สญฺชานามิ, อาสา จ ปน เม สนฺติฏฺฐติ สกทาคามิตายฯ อิธาหํ, ภนฺเต, เวสฺสวเณน มหาราเชน เปสิโต วิรูฬฺหกสฺส มหาราชสฺส สนฺติเก เกนจิเทว กรณีเยน อทฺทสํ ภควนฺตํ อนฺตรามเคฺค คิญฺชกาวสถํ ปวิสิตฺวา มาคธเก ปริจารเก อารพฺภ อฏฺฐึ กตฺวา มนสิกตฺวา สพฺพํ เจตสา สมนฺนาหริตฺวา นิสินฺนํ – ''คตึ เนสํ ชานิสฺสามิ อภิสมฺปรายํ, ยํคติกา เต ภวโนฺต ยํอภิสมฺปรายา''ติฯ อนจฺฉริยํ โข ปเนตํ, ภนฺเต, ยํ เวสฺสวณสฺส มหาราชสฺส ตสฺสํ ปริสายํ ภาสโต สมฺมุขา สุตํ สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ''ยํคติกา เต ภวโนฺต ยํอภิสมฺปรายา''ติฯ ตสฺส มยฺหํ, ภนฺเต, เอตทโหสิ – ภควนฺตญฺจ ทกฺขามิ, อิทญฺจ ภควโต อาโรเจสฺสามีติฯ อิเม โข เม, ภนฺเต, เทฺวปจฺจยา ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํ'ฯ

เทวสภา

๒๘๒. 'ปุริมานิ , ภนฺเต, ทิวสานิ ปุริมตรานิ ตทหุโปสเถ ปนฺนรเส วสฺสูปนายิกาย ปุณฺณาย ปุณฺณมาย รตฺติยา เกวลกปฺปา จ เทวา ตาวตึสา สุธมฺมายํ สภายํ สนฺนิสินฺนา โหนฺติ สนฺนิปติตาฯ มหตี จ ทิพฺพปริสา [ทิพฺพา ปริสา (สี. ปี.)] สมนฺตโต นิสินฺนา โหนฺติ [นิสินฺนา โหติ (สี.), สนฺนิสินฺนา โหนฺติ สนฺนิปติตา (ก.)], จตฺตาโร จ มหาราชาโน จตุทฺทิสา นิสินฺนา โหนฺติฯ ปุรตฺถิมาย ทิสาย ธตรโฏฺฐ มหาราชา ปจฺฉิมาภิมุโข [ปจฺฉาภิมุโข (ก.)] นิสิโนฺน โหติ เทเว ปุรกฺขตฺวา; ทกฺขิณาย ทิสาย วิรูฬฺหโก มหาราชา อุตฺตราภิมุโข นิสิโนฺน โหติ เทเว ปุรกฺขตฺวา; ปจฺฉิมาย ทิสาย วิรูปโกฺข มหาราชา ปุรตฺถาภิมุโข นิสิโนฺน โหติ เทเว ปุรกฺขตฺวา; อุตฺตราย ทิสาย เวสฺสวโณ มหาราชา ทกฺขิณาภิมุโข นิสิโนฺน โหติ เทเว ปุรกฺขตฺวา ฯ ยทา, ภนฺเต, เกวลกปฺปา จ เทวา ตาวตึสา สุธมฺมายํ สภายํ สนฺนิสินฺนา โหนฺติ สนฺนิปติตา, มหตี จ ทิพฺพปริสา สมนฺตโต นิสินฺนา โหนฺติ, จตฺตาโร จ มหาราชาโน จตุทฺทิสา นิสินฺนา โหนฺติฯ อิทํ เนสํ โหติ อาสนสฺมึ; อถ ปจฺฉา อมฺหากํ อาสนํ โหติฯ เย เต, ภนฺเต, เทวา ภควติ พฺรหฺมจริยํ จริตฺวา อธุนูปปนฺนา ตาวตึสกายํ, เต อเญฺญ เทเว อติโรจนฺติ วเณฺณน เจว ยสสา จฯ เตน สุทํ, ภนฺเต, เทวา ตาวตึสา อตฺตมนา โหนฺติ ปมุทิตา ปีติโสมนสฺสชาตา ''ทิพฺพา วต โภ กายา ปริปูเรนฺติ, หายนฺติ อสุรกายา''ติฯ อถ โข, ภนฺเต, สโกฺก เทวานมิโนฺท เทวานํ ตาวตึสานํ สมฺปสาทํ วิทิตฺวา อิมาหิ คาถาหิ อนุโมทิ –

''โมทนฺติ วต โภ เทวา, ตาวตึสา สหินฺทกา [สอินฺทกา (สี.)];
ตถาคตํ นมสฺสนฺตา, ธมฺมสฺส จ สุธมฺมตํฯ

นเว เทเว จ ปสฺสนฺตา, วณฺณวเนฺต ยสสฺสิเน [ยสสฺสิโน (สฺยา.)];
สุคตสฺมึ พฺรหฺมจริยํ, จริตฺวาน อิธาคเตฯ

เต อเญฺญ อติโรจนฺติ, วเณฺณน ยสสายุนา;
สาวกา ภูริปญฺญสฺส, วิเสสูปคตา อิธฯ

อิทํ ทิสฺวาน นนฺทนฺติ, ตาวตึสา สหินฺทกา;
ตถาคตํ นมสฺสนฺตา, ธมฺมสฺส จ สุธมฺมต''นฺติฯ

‘เตน สุทํ, ภนฺเต, เทวา ตาวตึสา ภิยฺยโสมตฺตาย อตฺตมนา โหนฺติ ปมุทิตา ปีติโสมนสฺสชาตา “ทิพฺพา วต, โภ, กายา ปริปูเรนฺติ, หายนฺติ อสุรกายา”ติฯ อถ โข, ภนฺเต, เยน เตฺถน เทวา ตาวตึสา สุธมฺมายํ สภายํ สนฺนิสินฺนา โหนฺติ สนฺนิปติตา, ตํ อตฺถํ จินฺตยิตฺวา ตํ อตฺถํ มนฺตยิตฺวา วุตฺตวจนาปิ ตํ [วุตฺตวจนา นามิทํ (ก.)] จตฺตาโร มหาราชาโน ตสฺมึ อเตฺถ โหนฺติฯ ปจฺจานุสิฏฺฐวจนาปิ ตํ [ปจฺจานุสิฏฺฐวจนา นามิทํ (ก.)] จตฺตาโร มหาราชาโน ตสฺมึ อเตฺถ โหนฺติ, สเกสุ สเกสุ อาสเนสุ ฐิตา อวิปกฺกนฺตา [อธิปกฺกนฺตา (ก.)]ฯ

เต วุตฺตวากฺยา ราชาโน, ปฏิคฺคยฺหานุสาสนิํ;
วิปฺปสนฺนมนา สนฺตา, อฏฺฐํสุ สมฺหิ อาสเนติฯ

๒๘๓. ‘อถ โข, ภนฺเต, อุตฺตราย ทิสาย อุฬาโร อาโลโก สญฺชายิ, โอภาโส ปาตุรโหสิ อติกฺกเมฺมว เทวานํ เทวานุภาวํฯ อถ โข, ภนฺเต, สโกฺก เทวานมิโนฺท เทเว ตาวตึเส อามเนฺตสิ – “ยถา โข, มาริสา, นิมิตฺตานิ ทิสฺสนฺติ, อุฬาโร อาโลโก สญฺชายติ, โอภาโส ปาตุภวติ, พฺรหฺมา ปาตุภวิสฺสติฯ พฺรหฺมุโน เหตํ ปุพฺพนิมิตฺตํ ปาตุภาวาย ยทิทํ อาโลโก สญฺชายติ โอภาโส ปาตุภวตีติฯ

“ยถา นิมิตฺตา ทิสฺสนฺติ, พฺรหฺมา ปาตุภวิสฺสติ;
พฺรหฺมุโน เหตํ นิมิตฺตํ, โอภาโส วิปุโล มหา”ติฯ

สนงฺกุมารกถา

๒๘๔. ‘อถ โข, ภนฺเต, เทวา ตาวตึสา ยถาสเกสุ อาสเนสุ นิสีทึสุ – “โอภาสเมตํ ญสฺสาม, ยํวิปาโก ภวิสฺสติ, สจฺฉิกตฺวาว นํ คมิสฺสามา”ติฯ จตฺตาโรปิ มหาราชาโน ยถาสเกสุ อาสเนสุ นิสีทึสุ – “โอภาสเมตํ ญสฺสาม ยํวิปาโก ภวิสฺสติ, สจฺฉิกตฺวาว นํ คมิสฺสามา”ติฯ อิทํ สุตฺวา เทวา ตาวตึสา เอกคฺคา สมาปชฺชึสุ – “โอภาสเมตํ ญสฺสาม, ยํวิปาโก ภวิสฺสติ, สจฺฉิกตฺวาว นํ คมิสฺสามา”ติฯ

‘ยทา, ภนฺเต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร เทวานํ ตาวตึสานํ ปาตุภวติ, โอฬาริกํ อตฺตภาวํ อภินิมฺมินิตฺวา ปาตุภวติฯ โย โข ปน, ภนฺเต, พฺรหฺมุโน ปกติวโณฺณ อนภิสมฺภวนีโย โส เทวานํ ตาวตึสานํ จกฺขุปถสฺมึฯ ยทา, ภนฺเต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร เทวานํ ตาวตึสานํ ปาตุภวติ , โส อเญฺญ เทเว อติโรจติ วเณฺณน เจว ยสสา จฯ เสยฺยถาปิ, ภนฺเต, โสวโณฺณ วิคฺคโห มานุสํ วิคฺคหํ อติโรจติ; เอวเมว โข, ภนฺเต, ยทา พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร เทวานํ ตาวตึสานํ ปาตุภวติ, โส อเญฺญ เทเว อติโรจติ วเณฺณน เจว ยสสา จฯ ยทา, ภนฺเต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร เทวานํ ตาวตึสานํ ปาตุภวติ, น ตสฺสํ ปริสายํ โกจิ เทโว อภิวาเทติ วา ปจฺจุเฎฺฐติ วา อาสเนน วา นิมเนฺตติฯ สเพฺพว ตุณฺหีภูตา ปญฺชลิกา ปลฺลเงฺกน นิสีทนฺติ – “ยสฺสทานิ เทวสฺส ปลฺลงฺกํ อิจฺฉิสฺสติ พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร, ตสฺส เทวสฺส ปลฺลเงฺก นิสีทิสฺสตี”ติฯ

‘ยสฺส โข ปน, ภนฺเต, เทวสฺส พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร ปลฺลเงฺก นิสีทติ, อุฬารํ โส ลภติ เทโว เวทปฏิลาภํ; อุฬารํ โส ลภติ เทโว โสมนสฺสปฏิลาภํฯ เสยฺยถาปิ, ภนฺเต, ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิโตฺต อธุนาภิสิโตฺต รเชฺชน, อุฬารํ โส ลภติ เวทปฏิลาภํ, อุฬารํ โส ลภติ โสมนสฺสปฏิลาภํฯ เอวเมว โข, ภนฺเต, ยสฺส เทวสฺส พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร ปลฺลเงฺก นิสีทติ, อุฬารํ โส ลภติ เทโว เวทปฏิลาภํ, อุฬารํ โส ลภติ เทโว โสมนสฺสปฏิลาภํฯ อถ , ภนฺเต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร โอฬาริกํ อตฺตภาวํ อภินิมฺมินิตฺวา กุมารวณฺณี [กุมารวโณฺณ (สฺยา. ก.)] หุตฺวา

ปญฺจสิโข เทวานํ ตาวตึสานํ ปาตุรโหสิฯ โส เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา อากาเส อนฺตลิเกฺข ปลฺลเงฺกน นิสีทิฯ เสยฺยถาปิ, ภเนฺต, พลวา ปุริโส สุปจฺจตฺถเต วา ปลฺลเงฺก สเม วา ภูมิภาเค ปลฺลเงฺกน นิสีเทยฺย; เอวเมว โข, ภเนฺต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา อากาเส อนฺตลิเกฺข ปลฺลเงฺกน นิสีทิตฺวา เทวานํ ตาวตึสานํ สมฺปสาทํ วิทิตฺวา อิมาหิ คาถาหิ อนุโมทิ –

“โมทนฺติ วต โภ เทวา, ตาวตึสา สหินฺทกา;
ตถาคตํ นมสฺสนฺตา, ธมฺมสฺส จ สุธมฺมตํฯ

“นเว เทเว จ ปสฺสนฺตา, วณฺณวเนฺต ยสสฺสิเน;
สุคตสฺมึ พฺรหฺมจริยํ, จริตฺวาน อิธาคเตฯ

“เต อเญฺญ อติโรจนฺติ, วเณฺณน ยสสายุนา;
สาวกา ภูริปญฺญสฺส, วิเสสูปคตา อิธฯ

“อิทํ ทิสฺวาน นนฺทนฺติ, ตาวตึสา สหินฺทกา;
ตถาคตํ นมสฺสนฺตา, ธมฺมสฺส จ สุธมฺมต”นฺติฯ

๒๘๕. ‘อิมมตฺถํ, ภเนฺต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร ภาสิตฺถ; อิมมตฺถํ, ภเนฺต, พฺรหฺมุโน สนงฺกุมารสฺส ภาสโต อฎฺฐงฺคสมนฺนาคโต สโร โหติ วิสฺสโฎฺฐ จ วิเญฺญยฺโย จ มญฺชุ จ สวนีโย จ พินฺทุ จ อวิสารี จ คมฺภีโร จ นินฺนาที จฯ ยถาปริสํ โข ปน, ภเนฺต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร สเรน วิญฺญาเปติ; น จสฺส พหิทฺธา ปริสาย โฆโส นิจฺฉรติฯ ยสฺส โข ปน, ภเนฺต, เอวํ อฎฺฐงฺคสมนฺนาคโต สโร โหติ, โส วุจฺจติ “พฺรหฺมสฺสโร”ติฯ

‘อถ โข, ภเนฺต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร เตตฺตึเส อตฺตภาเว อภินิมฺมินิตฺวา เทวานํ ตาวตึสานํ ปเจฺจกปลฺลเงฺกสุ ปลฺลเงฺกน [ปเจฺจกปลฺลเงฺกน (ก.)] นิสีทิตฺวา เทเว ตาวตึเส อามเนฺตสิ – “ตํ กึ มญฺญนฺติ, โภโนฺต เทวา ตาวตึสา, ยาวญฺจ โส ภควา พหุชนหิตาย ปฎิปโนฺน พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ เย หิ เกจิ, โภ, พุทฺธํ สรณํ คตา ธมฺมํ สรณํ คตา สงฺฆํ สรณํ คตา สีเลสุ ปริปูรการิโน เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อเปฺปกเจฺจ ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อเปฺปกเจฺจ นิมฺมานรตีนํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อเปฺปกเจฺจ ตุสิตานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อเปฺปกเจฺจ ยามานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อเปฺปกเจฺจ ตาวตึสานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อเปฺปกเจฺจ จาตุมหาราชิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติฯ เย สพฺพนิหีนํ กายํ ปริปูเรนฺติ, เต คนฺธพฺพกายํ ปริปูเรนฺตี”’ติฯ

๒๘๖. ‘อิมมตฺถํ , ภเนฺต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร ภาสิตฺถ; อิมมตฺถํ, ภเนฺต, พฺรหฺมุโน สนงฺกุมารสฺส ภาสโต โฆโสเยว เทวา มญฺญนฺติ – “ยฺวายํ มม ปลฺลเงฺก สฺวายํ เอโกว ภาสตี”ติฯ

เอกสฺมึ ภาสมานสฺมึ, สเพฺพ ภาสนฺติ นิมฺมิตา;
เอกสฺมึ ตุณฺหิมาสีเน, สเพฺพ ตุณฺหี ภวนฺติ เตฯ

ตทาสุ เทวา มญฺญนฺติ, ตาวตึสา สหินฺทกา;
ยฺวายํ มม ปลฺลงฺกสฺมึ, สฺวายํ เอโกว ภาสตีติฯ

‘อถ โข, ภเนฺต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร เอกเตฺตน อตฺตานํ อุปสํหรติ, เอกเตฺตน อตฺตานํ อุปสํหริตฺวา สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปลฺลงฺเก ปลฺลงฺเกน นิสีทิตฺวา เทเว ตาวตึเส อามนฺเตสิ –

ภาวิตอิทฺธิปาโท

๒๘๗. ‘‘‘ตํ กึ มญฺญนฺติ, โภนฺโต เทวา ตาวตึสา, ยาว สุปญฺญตฺตา จิเม เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปญฺญตฺตา อิทฺธิปหุตาย [อิทฺธิพหุลีกตาย (สฺยา.)] อิทฺธิวิสวิตาย [อิทฺธิวิเสวิตาย (สฺยา.)] อิทฺธิวิกุพฺพนตายฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ โภ ภิกฺขุ ฉนฺทสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติฯ วีริยสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติฯ จิตฺตสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติฯ วีมํสาสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติฯ อิเม โข, โภ, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปญฺญตฺตา อิทฺธิปหุตาย อิทฺธิวิสวิตาย อิทฺธิวิกุพฺพนตายฯ

‘‘‘เย หิ เกจิ โภ อตีตมทฺธานํ สมณา วา พฺราหฺมณา วา อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภสุํ, สเพฺพ เต อิเมสํเยว จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ ภาวิตตฺตา พหุลีกตตฺตาฯ เยปิ หิ เกจิ โภ อนาคตมทฺธานํ สมณา วา พฺราหฺมณา วา อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภสฺสนฺติ, สเพฺพ เต อิเมสํเยว จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ ภาวิตตฺตา พหุลีกตตฺตาฯ เยปิ หิ เกจิ โภ เอตรหิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภนฺติ, สเพฺพ เต อิเมสํเยว จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ ภาวิตตฺตา พหุลีกตตฺตาฯ ปสฺสนฺติ โน โภนฺโต เทวา ตาวตึสา มมปิมํ เอวรูปํ อิทฺธานุภาว’’นฺติ? ‘‘เอวํ มหาพฺรเหฺม’’ติฯ ‘‘อหมฺปิ โข โภ อิเมสํเยว จตุนฺนญฺจ อิทฺธิปาทานํ ภาวิตตฺตา พหุลีกตตฺตา เอวํมหิทฺธิโก เอวํมหานุภาโว’’ติฯ อิมมตฺถํ, ภเนฺต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร ภาสิตฺถฯ อิมมตฺถํ, ภเนฺต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร ภาสิตฺวา เทเว ตาวตึเส อามนฺเตสิ –

ติวิโธ โอกาสาธิคโม

๒๘๘. ‘‘‘ตํ กึ มญฺญนฺติ, โภนฺโต เทวา ตาวตึสา, ยาวญฺจิทํ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ตโย โอกาสาธิคมา อนุพุทฺธา สุขสฺสาธิคมายฯ กตเม ตโย? อิธ โภ เอกโจฺจ สํสโฎฺฐ วิหรติ กาเมหิ สํสโฎฺฐ อกุสเลหิ ธเมฺมหิฯ โส อปเรน สมเยน อริยธมฺมํ สุณาติ, โยนิโส มนสิ กโรติ, ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปชฺชติฯ โส อริยธมฺมสฺสวนํ อาคมฺม โยนิโสมนสิการํ ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปตฺตึ อสํสโฎฺฐ วิหรติ กาเมหิ อสํสโฎฺฐ อกุสเลหิ ธเมฺมหิฯ ตสฺส อสํสฎฺฐสฺส กาเมหิ อสํสฎฺฐสฺส อกุสเลหิ ธเมฺมหิ อุปฺปชฺชติ สุขํ, สุขา ภิโยฺย โสมนสฺสํฯ เสยฺยถาปิ, โภ, ปมุทา ปาโมชฺชํ [ปามุชฺชํ (ปี. ก.)] ชาเยถ, เอวเมว โข, โภ, อสํสฎฺฐสฺส กาเมหิ อสํสฎฺฐสฺส อกุสเลหิ ธเมฺมหิ อุปฺปชฺชติ สุขํ, สุขา ภิโยฺย โสมนสฺสํฯ อยํ โข, โภ, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน ปฐโม โอกาสาธิคโม อนุพุโทฺธ สุขสฺสาธิคมายฯ

‘‘‘ปุน จปรํ, โภ, อิเธกจฺจสฺส โอฬาริกา กายสงฺขารา อปฺปฏิปฺปสฺสทฺธา โหนฺติ, โอฬาริกา วจีสงฺขารา อปฺปฏิปฺปสฺสทฺธา โหนฺติ, โอฬาริกา จิตฺตสงฺขารา อปฺปฏิปฺปสฺสทฺธา โหนฺติฯ โส อปเรน สมเยน อริยธมฺมํ สุณาติ, โยนิโส มนสิ กโรติ, ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปชฺชติฯ ตสฺส อริยธมฺมสฺสวนํ อาคมฺม โยนิโสมนสิการํ ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปตฺตึ โอฬาริกา กายสงฺขารา ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติ, โอฬาริกา วจีสงฺขารา ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติ, โอฬาริกา จิตฺตสงฺขารา ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติฯ

ตสฺส โอฬาริกานํ กายสงฺขารานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา โอฬาริกานํ วจีสงฺขารานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา โอฬาริกานํ จิตฺตสงฺขารานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา อุปฺปชฺชติ สุขํ, สุขา ภิโยฺย โสมนสฺสํฯ เสยฺยถาปิ, โภ, ปมุทา ปาโมชฺชํ ชาเยถ, เอวเมว โข โภ โอฬาริกานํ กายสงฺขารานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา โอฬาริกานํ วจีสงฺขารานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา โอฬาริกานํ จิตฺตสงฺขารานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา อุปฺปชฺชติ สุขํ, สุขา ภิโยฺย โสมนสฺสํฯ อยํ โข, โภ, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ทุติโย โอกาสาธิคโม อนุพุทฺโธ สุขสฺสาธิคมายฯ

‘‘‘ปุน จปรํ, โภ, อิเธกโจฺจ ‘อิทํ กุสล’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ‘อิทํ อกุสล’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ ‘อิทํ สาวชฺชํ อิทํ อนวชฺชํ, อิทํ เสวิตพฺพํ อิทํ น เสวิตพฺพํ, อิทํ หีนํ อิทํ ปณีตํ, อิทํ กณฺหสุกฺกสปฺปฏิภาค’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ โส อปเรน สมเยน อริยธมฺมํ สุณาติ, โยนิโส มนสิ กโรติ, ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปชฺชติฯ โส อริยธมฺมสฺสวนํ อาคมฺม โยนิโสมนสิการํ ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปตฺตึ, ‘อิทํ กุสล’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อิทํ อกุสล’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ อิทํ สาวชฺชํ อิทํ อนวชฺชํ, อิทํ เสวิตพฺพํ อิทํ น เสวิตพฺพํ, อิทํ หีนํ อิทํ ปณีตํ, อิทํ กณฺหสุกฺกสปฺปฏิภาค’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ตสฺส เอวํ ชานโต เอวํ ปสฺสโต อวิชฺชา ปหียติ, วิชฺชา อุปฺปชฺชติฯ ตสฺส อวิชฺชาวิราคา วิชฺชุปฺปาทา อุปฺปชฺชติ สุขํ, สุขา ภิโยฺย โสมนสฺสํฯ เสยฺยถาปิ, โภ, ปมุทา ปาโมชฺชํ ชาเยถ , เอวเมว โข, โภ, อวิชฺชาวิราคา วิชฺชุปฺปาทา อุปฺปชฺชติ สุขํ, สุขา ภิโยฺย โสมนสฺสํฯ อยํ โข, โภ, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ตติโย โอกาสาธิคโม อนุพุทฺโธ สุขสฺสาธิคมายฯ อิเม โข, โภ, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ตโย โอกาสาธิคมา อนุพุทฺธา สุขสฺสาธิคมายา’’ติฯ อิมมตฺถํ, ภเนฺต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร ภาสิตฺถ, อิมมตฺถํ, ภเนฺต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร ภาสิตฺวา เทเว ตาวตึเส อามเนฺตสิ –

จตฺสติปฏฺฐานํ

๒๘๙. ‘‘‘ตํ กึ มญฺญนฺติ, โภโนฺต เทวา ตาวตึสา, ยาว สุปญฺญตฺตา จิเม เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน จตฺตาโร สติปฏฺฐานา ปญฺญตฺตา กุสลสฺสาธิคมายฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ , โภ, ภิกฺขุ อชฺฌตฺตํ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ อชฺฌตฺตํ กาเย กายานุปสฺสี วิหรโนฺต ตตฺถ สมฺมา สมาธิยติ, สมฺมา วิปฺปสีทติฯ โส ตตฺถ สมฺมา สมาหิโต สมฺมา วิปฺปสโนฺน พหิทฺธา ปรกาเย ญาณทสฺสนํ อภินิพฺพเตฺตติฯ อชฺฌตฺตํ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ…เป.… พหิทฺธา ปรเวทนาสุ ญาณทสฺสนํ อภินิพฺพเตฺตติฯ อชฺฌตฺตํ จิเตฺต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ…เป.… พหิทฺธา ปรจิเตฺต ญาณทสฺสนํ อภินิพฺพเตฺตติฯ อชฺฌตฺตํ ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ อชฺฌตฺตํ ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรโนฺต ตตฺถ สมฺมา สมาธิยติ, สมฺมา วิปฺปสีทติฯ โส ตตฺถ สมฺมา สมาหิโต สมฺมา วิปฺปสโนฺน พหิทฺธา ปรธเมฺมสุ ญาณทสฺสนํ อภินิพฺพเตฺตติฯ อิเม โข, โภ, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน จตฺตาโร สติปฏฺฐานา ปญฺญตฺตา กุสลสฺสาธิคมายา’’ติฯ อิมมตฺถํ, ภเนฺต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร ภาสิตฺถฯ อิมมตฺถํ, ภเนฺต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร ภาสิตฺวา เทเว ตาวตึเส อามเนฺตสิ –

สตฺต สมาธิปริกฺขารา

๒๙๐. ‘‘‘ตํ กึ มญฺญนฺติ, โภโนฺต เทวา ตาวตึสา, ยาว สุปญฺญตฺตา จิเม เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สตฺต สมาธิปริกฺขารา สมฺมาสมาธิสฺส ปริภาวนาย

สมฺมาสมาธิสฺส ปาริปูริยาฯ กตเม สตฺต? สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติฯ ยา โข, โภ, อิเมหิ สตฺตหงฺเคหิ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา ปริกฺขตา, อยํ วุจฺจติ, โภ, อริโย สมฺมาสมาธิ สอุปนิโส อิติปิ สปริกฺขาโร อิติปิฯ สมฺมาทิฏฺฐิสฺส โภ, สมฺมาสงฺกปฺโป ปโหติ, สมฺมาสงฺกปฺปสฺส สมฺมาวาจา ปโหติ, สมฺมาวาจสฺส สมฺมากมฺมนฺโต ปโหติฯ สมฺมากมฺมนฺตสฺส สมฺมาอาชีโว ปโหติ, สมฺมาอาชีวสฺส สมฺมาวายาโม ปโหติ, สมฺมาวายามสฺส สมฺมาสติ ปโหติ , สมฺมาสติสฺส สมฺมาสมาธิ ปโหติ, สมฺมาสมาธิสฺส สมฺมาญาณํ ปโหติ, สมฺมาญาณสฺส สมฺมาวิมุตฺติ ปโหติฯ ยญฺหิ ตํ, โภ, สมฺมา วทมาโน วเทยฺย – ‘สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปเนยฺยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ อปารุตา อมตสฺส ทฺวารา’ติ อิทเมว ตํ สมฺมา วทมาโน วเทยฺยฯ สฺวากฺขาโต หิ, โภ, ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก, อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปเนยฺยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ อปารุตา อมตสฺส ทฺวารา [ทฺวาราติ (สฺยา. ก.)]ฯ

‘‘‘เย หิ เกจิ, โภ, พุทฺเธ อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคตา, ธมฺเม อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคตา, สงฺเฆ อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคตา, อริยกนฺเตหิ สีเลหิ สมนฺนาคตา , เย จิเม โอปปาติกา ธมฺมวินีตา สาติเรกานิ จตุวีสติสตสหสฺสานิ มาคธกา ปริจารกา อพฺภตีตา กาลงฺกตา ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺนา อวินิปาตธมฺมา นิยตา สมฺโพธิปรายณาฯ อตฺถิ เจวตฺถ สกทาคามิโนฯ

> ‘‘อตฺถายํ [อถายํ (สี. สฺยา.)] อิตรา ปชา, ปุญฺญาภาคาติ เม มโน;
> สงฺขาตุํ โนปิ สกฺโกมิ, มุสาวาทสฺส โอตฺตปฺป’’นฺติฯ

๒๙๑. ‘อิมมตฺถํ, ภนฺเต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร ภาสิตฺถ, อิมมตฺถํ, ภนฺเต, พฺรหฺมุโน สนงฺกุมารสฺส ภาสโต เวสฺสวณสฺส มหาราชสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ – ‘‘อจฺฉริยํ วต โภ, อพฺภุตํ วต โภ, เอวรูโปปิ นาม อุฬาโร สตฺถา ภวิสฺสติ, เอวรูปํ อุฬารํ ธมฺมกฺขานํ, เอวรูปา อุฬารา วิเสสาธิคมา ปญฺญายิสฺสนฺตี’’ติฯ อถ, ภนฺเต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร เวสฺสวณสฺส มหาราชสฺส เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย เวสฺสวณํ มหาราชานํ เอตทโวจ – ‘‘ตํ กึ มญฺญติ ภวํ เวสฺสวโณ มหาราชา อตีตมฺปิ อทฺธานํ เอวรูโป อุฬาโร สตฺถา อโหสิ, เอวรูปํ อุฬารํ ธมฺมกฺขานํ, เอวรูปา อุฬารา วิเสสาธิคมา ปญฺญายึสุฯ อนาคตมฺปิ อทฺธานํ เอวรูโป อุฬาโร สตฺถา ภวิสฺสติ, เอวรูปํ อุฬารํ ธมฺมกฺขานํ, เอวรูปา อุฬารา วิเสสาธิคมา ปญฺญายิสฺสนฺตี’’’ติฯ

๒๙๒. ‘‘‘อิมมตฺถํ, ภนฺเต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร เทวานํ ตาวตึสานํ อภาสิ, อิมมตฺถํ เวสฺสวโณ มหาราชา พฺรหฺมุโน สนงฺกุมารสฺส เทวานํ ตาวตึสานํ ภาสโต สมฺมุขา สุตํ [สุตฺวา (สี. ปี.)] สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ สยํ ปริสายํ อาโรเจสิ’’ฯ

อิมมตฺถํ ชนวสโภ ยกฺโข เวสฺสวณสฺส มหาราชสฺส สยํ ปริสายํ ภาสโต สมฺมุขา สุตํ สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ [ปฏิคฺคเหตฺวา (สี. ปี.)] ภควโต อาโรเจสิฯ อิมมตฺถํ ภควา ชนวสภสฺส ยกฺขสฺส สมฺมุขา สุตฺวา สมฺมุขา ปฏิคฺคเหตฺวา สามญฺจ อภิญฺญาย อายสฺมโต อานนฺทสฺส อาโรเจสิ, อิมมตฺถมายสฺมา อานนฺโท ภควโต สมฺมุขา สุตฺวา สมฺมุขา ปฏิคฺคเหตฺวา อาโรเจสิ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํฯ ตยิทํ พฺรหฺมจริยํ อิทฺธญฺเจว ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตนฺติฯ

ชนวสภสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ปญฺจมํฯ

๖. มหาโควินฺทสุตฺตํ

๒๙๓. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเตฯ อถ โข ปญฺจสิโข คนฺธพฺพปุตฺโต อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺโณ เกวลกปฺปํ คิชฺฌกูฏํ ปพฺพตํ โอภาเสตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิโต โข ปญฺจสิโข คนฺธพฺพปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘ยํ โข เม, ภนฺเต, เทวานํ ตาวตึสานํ สมฺมุขา สุตํ สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ, อาโรเจมิ ตํ ภควโต’’ติฯ ‘‘อาโรเจหิ เม ตฺวํ, ปญฺจสิขา’’ติ ภควา อโวจฯ

เทวสภา

๒๙๔. ‘‘ปุริมานิ, ภนฺเต, ทิวสานิ ปุริมตรานิ ตทหุโปสเถ ปนฺนรเส ปวารณาย ปุณฺณาย ปุณฺณมาย รตฺติยา เกวลกปฺปา จ เทวา ตาวตึสา สุธมฺมายํ สภายํ สนฺนิสินฺนา โหนฺติ สนฺนิปติตา; มหตี จ ทิพฺพปริสา สมนฺตโต นิสินฺนา โหนฺติ, จตฺตาโร จ มหาราชาโน จตุทฺทิสา นิสินฺนา โหนฺติ; ปุรตฺถิมาย ทิสาย ธตรฏฺโฐ มหาราชา ปจฺฉิมาภิมุโข นิสีโนฺน โหติ เทเว ปุรกฺขตฺวา; ทกฺขิณาย ทิสาย วิรูฬฺหโก มหาราชา อุตฺตราภิมุโข นิสีโนฺน โหติ เทเว ปุรกฺขตฺวา; ปจฺฉิมาย ทิสาย วิรูปโกฺข มหาราชา ปุรตฺถาภิมุโข นิสีโนฺน โหติ เทเว ปุรกฺขตฺวา; อุตฺตราย ทิสาย เวสฺสวโณ มหาราชา ทกฺขิณาภิมุโข นิสีโนฺน โหติ เทเว ปุรกฺขตฺวาฯ ยทา ภนฺเต, เกวลกปฺปา จ เทวา ตาวตึสา สุธมฺมายํ สภายํ สนฺนิสินฺนา โหนฺติ สนฺนิปติตา, มหตี จ ทิพฺพปริสา สมนฺตโต นิสินฺนา โหนฺติ, จตฺตาโร จ มหาราชาโน จตุทฺทิสา นิสินฺนา โหนฺติ, อิทํ เนสํ โหติ อาสนสฺมึ; อถ ปจฺฉา อมฺหากํ อาสนํ โหติฯ

‘‘เย เต, ภนฺเต, เทวา ภควติ พฺรหฺมจริยํ จริตฺวา อธุนูปปนฺนา ตาวตึสกายํ, เต อเญฺญ เทเว อติโรจนฺติ วเณฺณน เจว ยสสา จฯ เตน สุทํ, ภนฺเต, เทวา ตาวตึสา อตฺตมนา โหนฺติ ปมุทิตา ปีติโสมนสฺสชาตา; ‘ทิพฺพา วต, โภ, กายา ปริปูเรนฺติ, หายนฺติ อสุรกายา’ติฯ

๒๙๕. ‘‘อถ โข, ภนฺเต, สโกฺก เทวานมิโนฺท เทวานํ ตาวตึสานํ สมฺปสาทํ วิทิตฺวา อิมาหิ คาถาหิ อนุโมทิ –

> ‘โมทนฺติ วต โภ เทวา, ตาวตึสา สหินฺทกา;
> ตถาคตํ นมสฺสนฺตา, ธมฺมสฺส จ สุธมฺมตํฯ
>
> นเว เทเว จ ปสฺสนฺตา, วณฺณวเนฺต ยสสฺสิเน;
> สุคตสฺมึ พฺรหฺมจริยํ, จริตฺวาน อิธาคเตฯ
>
> เต อเญฺญ อติโรจนฺติ, วเณฺณน ยสสายุนา;
> สาวกา ภูริปญฺญสฺส, วิเสสูปคตา อิธฯ
>
> อิทํ ทิสฺวาน นนฺทนฺติ, ตาวตึสา สหินฺทกา;
> ตถาคตํ นมสฺสนฺตา, ธมฺมสฺส จ สุธมฺมต’นฺติฯ

‘‘เตน สุทํ , ภนฺเต, เทวา ตาวตึสา ภิโยฺยโส มตฺตาย อตฺตมนา โหนฺติ ปมุทิตา ปีติโสมนสฺสชาตา; ‘ทิพฺพา วต, โภ, กายา ปริปูเรนฺติ, หายนฺติ อสุรกายา’’’ติฯ

อฏฺฐ ยถาภุจฺจวณฺณนา

๒๙๖. ‘‘อถ โข, ภนฺเต, สกฺโก เทวานมินฺโท เทวานํ ตาวตึสานํ สมฺปสาทํ วิทิตฺวา เทเว ตาวตึเส อามนฺเตสิ – ‘อิจฺเฉยฺยาถ โน ตุมฺเห, มาริสา, ตสฺส ภควโต อฏฺฐ ยถาภุจฺเจ วณฺเณ โสตุ’นฺติ? ‘อิจฺฉาม มยํ, มาริส, ตสฺส ภควโต อฏฺฐ ยถาภุจฺเจ วณฺเณ โสตุ’นฺติฯ อถ โข, ภนฺเต, สกฺโก เทวานมินฺโท เทวานํ ตาวตึสานํ ภควโต อฏฺฐ ยถาภุจฺเจ วณฺเณ ปยิรุทาหาสิ – ‘ตํ กึ มญฺญนฺติ, โภนฺโต เทวา ตาวตึสา? ยาวญฺจ โส ภควา พหุชนหิตาย ปฏิปนฺโน พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ เอวํ พหุชนหิตาย ปฏิปนฺนํ พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ อิมินาปงฺเคน สมนฺนาคตํ สตฺถารํ เนว อตีตํเส สมนุปสฺสาม, น ปเนตรหิ, อญฺญตฺร เตน ภควตาฯ

‘‘สฺวากฺขาโต โข ปน เตน ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปเนยฺยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิฯ เอวํ โอปเนยฺยิกสฺส ธมฺมสฺส เทเสตารํ อิมินาปงฺเคน สมนฺนาคตํ สตฺถารํ เนว อตีตํเส สมนุปสฺสาม, น ปเนตรหิ, อญฺญตฺร เตน ภควตาฯ

‘‘อิทํ กุสลนฺติ โข ปน เตน ภควตา สุปญฺญตฺตํ, อิทํ อกุสลนฺติ สุปญฺญตฺตํฯ อิทํ สาวชฺชํ อิทํ อนวชฺชํ, อิทํ เสวิตพฺพํ อิทํ น เสวิตพฺพํ, อิทํ หีนํ อิทํ ปณีตํ, อิทํ กณฺหสุกฺกสปฺปฏิภาคนฺติ สุปญฺญตฺตํฯ เอวํ กุสลากุสลสาวชฺชานวชฺชเสวิตพฺพาเสวิตพฺพหีน-ปณีตกณฺหสุกฺกสปฺปฏิภาคานํ ธมฺมานํ ปญฺญเปตารํ อิมินาปงฺเคน สมนฺนาคตํ สตฺถารํ เนว อตีตํเส สมนุปสฺสาม, น ปเนตรหิ, อญฺญตฺร เตน ภควตาฯ

‘‘สุปญฺญตฺตา โข ปน เตน ภควตา สาวกานํ นิพฺพานคามินี ปฏิปทา, สํสนฺทติ นิพฺพานญฺจ ปฏิปทา จฯ เสยฺยถาปิ นาม คงฺโคทกํ ยมุโนทเกน สํสนฺทติ สเมติ, เอวเมว สุปญฺญตฺตา เตน ภควตา สาวกานํ นิพฺพานคามินี ปฏิปทา, สํสนฺทติ นิพฺพานญฺจ ปฏิปทา จฯ เอวํ นิพฺพานคามินิยา ปฏิปทาย ปญฺญเปตารํ อิมินาปงฺเคน สมนฺนาคตํ สตฺถารํ เนว อตีตํเส สมนุปสฺสาม, น ปเนตรหิ, อญฺญตฺร เตน ภควตาฯ

‘‘อภินิปฺผนฺโน [อภินิปฺปนฺโน (ปี. ก.)] โข ปน ตสฺส ภควโต ลาโภ อภินิปฺผนฺโน สิโลโก, ยาว มญฺเญ ขตฺติยา สมฺปิยายมานรูปา วิหรนฺติ, วิคตมโท โข ปน โส ภควา อาหารํ อาหาเรติฯ เอวํ วิคตมทํ อาหารํ อาหรยมานํ อิมินาปงฺเคน สมนฺนาคตํ สตฺถารํ เนว อตีตํเส สมนุปสฺสาม, น ปเนตรหิ, อญฺญตฺร เตน ภควตาฯ

‘‘ลทฺธสหาโย โข ปน โส ภควา เสขานญฺเจว ปฏิปนฺนานํ ขีณาสวานญฺจ วุสิตวตํฯ เต ภควา อปนุชฺช เอการามตํ อนุยุตฺโต วิหรติฯ เอวํ เอการามตํ อนุยุตฺตํ อิมินาปงฺเคน สมนฺนาคตํ สตฺถารํ เนว อตีตํเส สมนุปสฺสาม, น ปเนตรหิ, อญฺญตฺร เตน ภควตาฯ

‘‘ยถาวาที โข ปน โส ภควา ตถาการี, ยถาการี ตถาวาที, อิติ ยถาวาที ตถาการี, ยถาการี ตถาวาทีฯ เอวํ ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนํ อิมินาปงฺเคน สมนฺนาคตํ สตฺถารํ เนว อตีตํเส สมนุปสฺสาม, น ปเนตรหิ, อญฺญตฺร เตน ภควตาฯ

‘‘ติณฺณวิจิกิจฺโฉ โข ปน โส ภควา วิคตกถํกโถ ปริโยสิตสงฺกปฺโป อชฺฌาสยํ อาทิพฺรหฺมจริยํฯ เอวํ ติณฺณวิจิกิจฺฉํ วิคตกถํกถํ ปริโยสิตสงฺกปฺปํ อชฺฌาสยํ อาทิพฺรหฺมจริยํ อิมินาปงฺเคน สมนฺนาคตํ สตฺถารํ เนว อตีตํเส สมนุปสฺสาม, น ปเนตรหิ, อญฺญตฺร เตน ภควตา’ติฯ

๒๙๗. ‘‘อิเม โข, ภเนฺต, สกฺก เทวานมิโนฺท เทวานํ ตาวตึสานํ ภควโต อฏฺฐ ยถาภุเจฺจ วเณฺณ ปยิรุทาหาสิฯ เตน สุทํ, ภเนฺต, เทวา ตาวตึสา ภิโยฺยโส มตฺตาย อตฺตมนา โหนฺติ ปมุทิตา ปีติโสมนสฺสชาตา ภควโต อฏฺฐ ยถาภุเจฺจ วเณฺณ สุตฺวาฯ ตตฺร, ภเนฺต, เอกเจฺจ เทวา เอวมาหํสุ – ‘อโห วต, มาริสา, จตฺตาโร สมฺมาสมฺพุทฺธา โลเก อุปฺปเชฺชยฺยุํ ธมฺมญฺจ เทเสยฺยุํ ยถริว ภควาฯ ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน’นฺติฯ เอกเจฺจ เทวา เอวมาหํสุ – ‘ติฏฺฐนฺตุ, มาริสา, จตฺตาโร สมฺมาสมฺพุทฺธา, อโห วต, มาริสา, ตโย สมฺมาสมฺพุทฺธา โลเก อุปฺปเชฺชยฺยุํ ธมฺมญฺจ เทเสยฺยุํ ยถริว ภควาฯ ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน’นฺติฯ เอกเจฺจ เทวา เอวมาหํสุ – ‘ติฏฺฐนฺตุ, มาริสา, ตโย สมฺมาสมฺพุทฺธา, อโห วต, มาริสา, เทฺว สมฺมาสมฺพุทฺธา โลเก อุปฺปเชฺชยฺยุํ ธมฺมญฺจ เทเสยฺยุํ ยถริว ภควาฯ ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน’นฺติฯ

๒๙๘. ‘‘เอวํ วุเตฺต , ภเนฺต, สกฺก เทวานมิโนฺท เทเว ตาวตึเส เอตทโวจ – ‘อฏฺฐานํ โข เอตํ, มาริสา, อนวกาโส, ยํ เอกิสฺสา โลกธาตุยา เทฺว อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา อปุพฺพํ อจริมํ อุปฺปเชฺชยฺยุํ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ อโห วต, มาริสา, โส ภควา อปฺปาพาโธ อปฺปาตโงฺก จิรํ ทีฆมทฺธานํ ติเฎฺฐยฺยฯ ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน’นฺติฯ อถ โข, ภเนฺต, เยนเตฺถน เทวา ตาวตึสา สุธมฺมายํ สภายํ สนฺนิสินฺนา โหนฺติ สนฺนิปติตา, ตํ อตฺถํ จินฺตยิตฺวา ตํ อตฺถํ มนฺตยิตฺวา วุตฺตวจนาปิ ตํ จตฺตาโร มหาราชาโน ตสฺมิํ อเตฺถ โหนฺติฯ ปจฺจานุสิฏฺฐวจนาปิ ตํ จตฺตาโร มหาราชาโน ตสฺมิํ อเตฺถ โหนฺติ, สเกสุ สเกสุ อาสเนสุ ฐิตา อวิปกฺกนฺตาฯ

เต วุตฺตวากฺยา ราชาโน, ปฏิคฺคยฺหานุสาสนิํ;
วิปฺปสนฺนมนา สนฺตา, อฏฺฐํสุ สมฺหิ อาสเนติฯ

๒๙๙. ‘‘อถ โข, ภเนฺต, อุตฺตราย ทิสาย อุฬาโร อาโลโก สญฺชายิ, โอภาโส ปาตุรโหสิ อติกฺกเมฺมว เทวานํ เทวานุภาวํฯ อถ โข, ภเนฺต, สกฺก เทวานมิโนฺท เทเว ตาวตึเส อามเนฺตสิ – ‘ยถา โข, มาริสา, นิมิตฺตานิ ทิสฺสนฺติ, อุฬาโร อาโลโก สญฺชายติ, โอภาโส ปาตุภวติ , พฺรหฺมา ปาตุภวิสฺสติ; พฺรหฺมุโน เหตํ ปุพฺพนิมิตฺตํ ปาตุภาวาย, ยทิทํ อาโลโก สญฺชายติ โอภาโส ปาตุภวตีติฯ

‘ยถา นิมิตฺตา ทิสฺสนฺติ, พฺรหฺมา ปาตุภวิสฺสติ;
พฺรหฺมุโน เหตํ นิมิตฺตํ, โอภาโส วิปุโล มหา’ติฯ

สนงฺกุมารกถา

๓๐๐. ‘‘อถ โข, ภเนฺต, เทวา ตาวตึสา ยถาสเกสุ อาสเนสุ นิสีทิํสุ – ‘โอภาสเมตํ ญสฺสาม, ยํวิปาโก ภวิสฺสติ, สจฺฉิกตฺวาว นํ คมิสฺสามา’ติฯ จตฺตาโรปิ มหาราชาโน ยถาสเกสุ อาสเนสุ นิสีทิํสุ – ‘โอภาสเมตํ ญสฺสาม, ยํวิปาโก ภวิสฺสติ, สจฺฉิกตฺวาว นํ คมิสฺสามา’ติฯ อิทํ สุตฺวา เทวา ตาวตึสา เอกคฺคา สมาปชฺชิํสุ – ‘โอภาสเมตํ ญสฺสาม, ยํวิปาโก ภวิสฺสติ, สจฺฉิกตฺวาว นํ คมิสฺสามา’ติฯ

‘‘ยทา, ภเนฺต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร เทวานํ ตาวตึสานํ ปาตุภวติ, โอฬาริกํ อตฺตภาวํ อภินิมฺมินิตฺวา ปาตุภวติฯ โย โข ปน, ภเนฺต, พฺรหฺมุโน ปกติวโณฺณ, อนภิสมฺภวนีโย โส เทวานํ

ตาวตึสานํ จกฺขุปถสฺมึฯ ยทา, ภนฺเต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร เทวานํ ตาวตึสานํ ปาตุภวติ, โส อเญฺญ เทเว อติโรจติ วเณฺณน เจว ยสสา จฯ เสยฺยถาปิ, ภนฺเต, โสวโณฺณ วิคฺคโห มานุสํ วิคฺคหํ อติโรจติ, เอวเมว โข, ภนฺเต, ยทา พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร เทวานํ ตาวตึสานํ ปาตุภวติ, โส อเญฺญ เทเว อติโรจติ วเณฺณน เจว ยสสา จฯ ยทา, ภนฺเต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร เทวานํ ตาวตึสานํ ปาตุภวติ, น ตสฺสํ ปริสายํ โกจิ เทโว อภิวาเทติ วา ปจฺจุเฎฺฐติ วา อาสเนน วา นิมเนฺตติฯ สเพฺพว ตุณฺหีภูตา ปญฺชลิกา ปลฺลเงฺกน นิสีทนฺติ – ‘ยสฺสทานิ เทวสฺส ปลฺลงฺกํ อิจฺฉิสฺสติ พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร, ตสฺส เทวสฺส ปลฺลเงฺก นิสีทิสฺสตี’ติฯ ยสฺส โข ปน, ภนฺเต, เทวสฺส พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร ปลฺลเงฺก นิสีทติ, อุฬารํ โส ลภติ เทโว เวทปฏิลาภํ, อุฬารํ โส ลภติ เทโว โสมนสฺสปฏิลาภํ ฯ เสยฺยถาปิ, ภนฺเต, ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิโตฺต อธุนาภิสิโตฺต รเชฺชน, **อุฬารํ โส ลภติ เวทปฏิลาภํ, อุฬารํ โส ลภติ โสมนสฺสปฏิลาภํ,** เอวเมว โข, ภนฺเต, ยสฺส เทวสฺส พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร ปลฺลเงฺก นิสีทติ, อุฬารํ โส ลภติ เทโว เวทปฏิลาภํ, อุฬารํ โส ลภติ เทโว โสมนสฺสปฏิลาภํฯ อถ, ภนฺเต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร เทวานํ ตาวตึสานํ สมฺปสาทํ วิทิตฺวา อนฺตรหิโต อิมาหิ คาถาหิ อนุโมทิ –

‘โมทนฺติ วต โภ เทวา, ตาวตึสา สหินฺทกา;
ตถาคตํ นมสฺสนฺตา, ธมฺมสฺส จ สุธมฺมตํฯ

‘นเว เทเว จ ปสฺสนฺตา, วณฺณวเนฺต ยสสฺสิเน;
สุคตสฺมึ พฺรหฺมจริยํ, จริตฺวาน อิธาคเตฯ

‘เต อเญฺญ อติโรจนฺติ, วเณฺณน ยสสายุนา;
สาวกา ภูริปญฺญสฺส, วิเสสูปคตา อิธฯ

‘อิทํ ทิสฺวาน นนฺทนฺติ, ตาวตึสา สหินฺทกา;
ตถาคตํ นมสฺสนฺตา, ธมฺมสฺส จ สุธมฺมต’นฺติฯ

๓๐๑. ‘‘อิมมตฺถํ, ภนฺเต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร อภาสิตฺถฯ อิมมตฺถํ, ภนฺเต , พฺรหฺมุโน สนงฺกุมารสฺส ภาสโต อฎฺฐงฺคสมนฺนาคโต สโร โหติ วิสฺสโฎฺฐ จ วิเญฺญยฺโย จ มญฺชุ จ สวนีโย จ พินฺทุ จ อวิสารี จ คมฺภีโร จ นินฺนาที จฯ ยถาปริสํ โข ปน, ภนฺเต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร สเรน วิญฺญาเปติ, น จสฺส พหิทฺธา ปริสาย โฆโส นิจฺฉรติฯ ยสฺส โข ปน, ภนฺเต, เอวํ อฎฺฐงฺคสมนฺนาคโต สโร โหติ, โส วุจฺจติ ‘พฺรหฺมสฺสโร’ติฯ อถ โข, ภนฺเต, เทวา ตาวตึสา พฺรหฺมานํ สนงฺกุมารํ เอตทโวจุํ – ‘สาธุ, มหาพฺรเหฺม, เอตเทว มยํ สงฺขาย โมทาม; อตฺถิ จ สเกฺกน เทวานมิเนฺทน ตสฺส ภควโต อฎฺฐ ยถาภุจฺจา วณฺณา ภาสิตา; เต จ มยํ สงฺขาย โมทามา’ติฯ

อฎฺฐ ยถาภุจฺจวณฺณา

๓๐๒. ‘‘อถ , ภนฺเต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร สกฺกํ เทวานมินฺทํ เอตทโวจ – ‘สาธุ, เทวานมินฺท, มยมฺปิ ตสฺส ภควโต อฎฺฐ ยถาภุเจฺจ วเณฺณ สุเณยฺยามา’ติฯ ‘เอวํ มหาพฺรเหฺม’ติ โข, ภนฺเต, สโกฺก เทวานมิโนฺท พฺรหฺมุโน สนงฺกุมารสฺส ภควโต อฎฺฐ ยถาภุเจฺจ วเณฺณ ปยิรุทาหาสิฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญติ, ภวํ มหาพฺรหฺมา? ยาวญฺจ โส ภควา พหุชนหิตาย ปฎิปโนฺน พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ เอวํ พหุชนหิตาย ปฎิปนฺนํ พหุชน

สุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ อิมินาปเงฺคน สมนฺนาคตํ สตฺถารํ เนว อตีตํเส สมนุปสฺสาม, น ปเนตรหิ, อญฺญตฺร เตน ภควตาฯ

‘‘สฺวากฺขาโต โข ปน เตน ภควตา ธโมฺม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปเนยฺยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตโพฺพ วิญฺญูหิฯ เอวํ โอปเนยฺยิกสฺส ธมฺมสฺส เทเสตารํ อิมินาปเงฺคน สมนฺนาคตํ สตฺถารํ เนว อตีตํเส สมนุปสฺสาม, น ปเนตรหิ, อญฺญตฺร เตน ภควตาฯ

‘‘อิทํ กุสล’นฺติ โข ปน เตน ภควตา สุปญฺญตฺตํ, ‘อิทํ อกุสล’นฺติ สุปญฺญตฺตํ, ‘อิทํ สาวชฺชํ อิทํ อนวชฺชํ, อิทํ เสวิตพฺพํ อิทํ น เสวิตพฺพํ, อิทํ หีนํ อิทํ ปณีตํ, อิทํ กณฺหสุกฺกสปฺปฏิภาค’นฺติ สุปญฺญตฺตํฯ เอวํ กุสลากุสลสาวชฺชานวชฺชเสวิตพฺพาเสวิตพฺพหีนปณีตกณฺหสุกฺกสปฺปฏิภาคานํ ธมฺมานํ ปญฺญาเปตารํฯ อิมินาปเงฺคน สมนฺนาคตํ สตฺถารํ เนว อตีตํเส สมนุปสฺสาม, น ปเนตรหิ, อญฺญตฺร เตน ภควตาฯ

‘‘สุปญฺญตฺตา โข ปน เตน ภควตา สาวกานํ นิพฺพานคามินี ปฏิปทา สํสนฺทติ นิพฺพานญฺจ ปฏิปทา จฯ เสยฺยถาปิ นาม คโงฺคทกํ ยมุโนทเกน สํสนฺทติ สเมติ, เอวเมว สุปญฺญตฺตา เตน ภควตา สาวกานํ นิพฺพานคามินี ปฏิปทา สํสนฺทติ นิพฺพานญฺจ ปฏิปทา จฯ เอวํ นิพฺพานคามินิยา ปฏิปทาย ปญฺญาเปตารํ อิมินาปเงฺคน สมนฺนาคตํ สตฺถารํ เนว อตีตํเส สมนุปสฺสาม, น ปเนตรหิ, อญฺญตฺร เตน ภควตาฯ

‘‘อภินิปฺผโนฺน โข ปน ตสฺส ภควโต ลาโภ อภินิปฺผโนฺน สิโลโก, ยาว มเญฺญ ขตฺติยา สมฺปิยายมานรูปา วิหรนฺติฯ วิคตมโท โข ปน โส ภควา อาหารํ อาหาเรติฯ เอวํ วิคตมทํ อาหารํ อาหรยมานํ อิมินาปเงฺคน สมนฺนาคตํ สตฺถารํ เนว อตีตํเส สมนุปสฺสาม, น ปเนตรหิ, อญฺญตฺร เตน ภควตาฯ

‘‘ลทฺธสหาโย โข ปน โส ภควา เสขานเญฺจว ปฏิปนฺนานํ ขีณาสวานญฺจ วุสิตวตํ, เต ภควา อปนุชฺช เอการามตํ อนุยุโตฺต วิหรติฯ เอวํ เอการามตํ อนุยุตฺตํ อิมินาปเงฺคน สมนฺนาคตํ สตฺถารํ เนว อตีตํเส สมนุปสฺสาม, น ปเนตรหิ, อญฺญตฺร เตน ภควตาฯ

‘‘ยถาวาที โข ปน โส ภควา ตถาการี, ยถาการี ตถาวาที; อิติ ยถาวาที ตถาการี, ยถาการี ตถาวาทีฯ เอวํ ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปฺปนฺนํ อิมินาปเงฺคน สมนฺนาคตํ สตฺถารํ เนว อตีตํเส สมนุปสฺสาม, น ปเนตรหิ, อญฺญตฺร เตน ภควตาฯ

‘‘ติณฺณวิจิกิโจฺฉ โข ปน โส ภควา วิคตกถํกโถ ปริโยสิตสงฺกโปฺป อชฺฌาสยํ อาทิพฺรหฺมจริยํ ฯ เอวํ ติณฺณวิจิกิจฺฉํ วิคตกถํกถํ ปริโยสิตสงฺกปฺปํ อชฺฌาสยํ อาทิพฺรหฺมจริยํฯ อิมินาปเงฺคน สมนฺนาคตํ สตฺถารํ เนว อตีตํเส สมนุปสฺสาม, น ปเนตรหิ, อญฺญตฺร เตน ภควตา’ติฯ

๓๐๓. ‘‘อิเม โข, ภเนฺต, สโกฺก เทวานมิโนฺท พฺรหฺมุโน สนงฺกุมารสฺส ภควโต อฎฺฐ ยถาภุเจฺจ วเณฺณ ปยิรุทาหาสิฯ เตน สุทํ, ภเนฺต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร อตฺตมโน โหติ ปมุทิโต ปีติโสมนสฺสชาโต ภควโต อฎฺฐ ยถาภุเจฺจ วเณฺณ สุตฺวาฯ อถ, ภเนฺต, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร โอฬาริกํ อตฺตภาวํ อภินิมฺมินิตฺวา กุมารวณฺณี หุตฺวา ปญฺจสิโข เทวานํ ตาวตึสานํ ปาตุรโหสิฯ โส เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา อากาเส อนฺตลิเกฺข ปลฺลเงฺกน นิสีทิฯ เสยฺยถาปิ, ภเนฺต, พลวา ปุริโส สุปจฺจตฺถเต วา ปลฺลเงฺก สเม วา ภูมิภาเค ปลฺลเงฺกน นิสีเทยฺย, เอวเมว โข, ภเนฺต,

พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา อากาเส อนฺตลิเกฺข ปลฺลงฺเกน นิสีทิตฺวา เทเว ตาวตึเส อามนฺเตสิ –

โควินฺทพฺราหฺมณวตฺถุ

๓๐๔. ‘‘ตํ กึ มญฺญนฺติ, โภนฺต เทวา ตาวตึสา, ยาว ทีฆรตฺตํ มหาปญฺโญว โส ภควา อโหสิฯ ภูตปุพฺพํ, โภ, ราชา ทิสมฺปติ นาม อโหสิฯ ทิสมฺปติสฺส รญฺโญ โควินฺโท นาม พฺราหฺมโณ ปุโรหิโต อโหสิฯ ทิสมฺปติสฺส รญฺโญ เรณุ นาม กุมาโร ปุตฺโต อโหสิฯ โควินฺทสฺส พฺราหฺมณสฺส โชติปาโล นาม มาณโว ปุตฺโต อโหสิฯ อิติ เรณุ จ ราชปุตฺโต โชติปาโล จ มาณโว อญฺเญ จ ฉ ขตฺติยา อิจฺจเต อฏฺฐ สหายา อเหสุํฯ อถ โข, โภ, อโหรตฺตานํ อจฺจเยน โควินฺโท พฺราหฺมโณ กาลมกาสิฯ โควินฺเท พฺราหฺมเณ กาลงฺกเต ราชา ทิสมฺปติ ปริเทเวสิ – ‘‘ยสฺมึ วต, โภ, มยํ สมเย โควินฺเท พฺราหฺมเณ สพฺพกิจฺจานิ สมฺมา โวสฺสชฺชิตฺวา ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิตา สมงฺคีภูตา ปริจาเรม, ตสฺมึ โน สมเย โควินฺโท พฺราหฺมโณ กาลงฺกโต’’ติฯ เอวํ วุตฺเต โภ เรณุ ราชปุตฺโต ราชานํ ทิสมฺปตึ เอตทโวจ – ‘‘มา โข ตฺวํ, เทว, โควินฺเท พฺราหฺมเณ กาลงฺกเต อติพาฬฺหํ ปริเทเวสิฯ อตฺถิ, เทว, โควินฺทสฺส พฺราหฺมณสฺส โชติปาโล นาม มาณโว ปุตฺโต ปณฺฑิตตโร เจว ปิตรา, อลมตฺถทสตโร เจว ปิตรา; เยปิสฺส ปิตา อตฺเถ อนุสาสิ, เตปิ โชติปาลสฺเสว มาณวสฺส อนุสาสนิยา’’ติฯ ‘‘เอวํ กุมารา’’ติ? ‘‘เอวํ เทวา’’ติฯ

มหาโควินฺทวตฺถุ

๓๐๕. ‘‘อถ โข, โภ, ราชา ทิสมฺปติ อญฺญตรํ ปุริสํ อามนฺเตสิ – ‘‘เอหิ ตฺวํ, อมฺโภ ปุริส, เยน โชติปาโล นาม มาณโว เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา โชติปาลํ มาณวํ เอวํ วเทหิ – ‘ภวมตฺถุ ภวนฺตํ โชติปาลํ, ราชา ทิสมฺปติ ภวนฺตํ โชติปาลํ มาณวํ อามนฺตยติ, ราชา ทิสมฺปติ โภโต โชติปาลสฺส มาณวสฺส ทสฺสนกาโม’’’ติฯ ‘‘เอวํ, เทวา’’ติ โข, โภ, โส ปุริโส ทิสมฺปติสฺส รญฺโญ ปฏิสฺสุตฺวา เยน โชติปาโล มาณโว เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา โชติปาลํ มาณวํ เอตทโวจ – ‘‘ภวมตฺถุ ภวนฺตํ โชติปาลํ, ราชา ทิสมฺปติ ภวนฺตํ โชติปาลํ มาณวํ อามนฺตยติ , ราชา ทิสมฺปติ โภโต โชติปาลสฺส มาณวสฺส ทสฺสนกาโม’’ติฯ ‘‘เอวํ, โภ’’ติ โข โภ โชติปาโล มาณโว ตสฺส ปุริสสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เยน ราชา ทิสมฺปติ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ทิสมฺปตินา รญฺญา สทฺธึ สโมฺมทิ; สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข, โภ, โชติปาลํ มาณวํ ราชา ทิสมฺปติ เอตทโวจ – ‘‘อนุสาสตุ โน ภวํ โชติปาโล, มา โน ภวํ โชติปาโล อนุสาสนิยา ปจฺจพฺยาหาสิฯ เปตฺติเก ตํ ฐาเน ฐเปสฺสามิ, โควินฺทิเย อภิสิญฺจิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, โภ’’ติ โข, โภ, โส โชติปาโล มาณโว ทิสมฺปติสฺส รญฺโญ ปจฺจโสฺสสิฯ อถ โข, โภ, ราชา ทิสมฺปติ โชติปาลํ มาณวํ โควินฺทิเย อภิสิญฺจิ, ตํ เปตฺติเก ฐาเน ฐเปสิฯ อภิสิตฺโต โชติปาโล มาณโว โควินฺทิเย เปตฺติเก ฐาเน ฐปิโต เยปิสฺส ปิตา อตฺเถ อนุสาสิ เตปิ อตฺเถ อนุสาสติ, เยปิสฺส ปิตา อตฺเถ นานุสาสิ, เตปิ อตฺเถ อนุสาสติ; เยปิสฺส ปิตา กมฺมนฺเต อภิสโมฺภสิ, เตปิ กมฺมนฺเต อภิสโมฺภติ, เยปิสฺส ปิตา กมฺมนฺเต นาภิสโมฺภสิ, เตปิ กมฺมนฺเต อภิสโมฺภติฯ ตเมนํ มนุสฺสา เอวมาหํสุ – ‘‘โควินฺโท วต, โภ, พฺราหฺมโณ, มหาโควินฺโท วต, โภ, พฺราหฺมโณ’’ติฯ อิมินา โข เอวํ, โภ, ปริยาเยน โชติปาลสฺส มาณวสฺส โควินฺโท มหาโควินฺโทเตฺวว สมญฺญา อุทปาทิฯ

รชฺชสํวิภชนํ

๓๐๖. “อถ โข, โภ, มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ เยน เต ฉ ขตฺติยา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เต ฉ ขตฺติเย เอตทโวจ – “ทิสมฺปติ โข, โภ, ราชา ชิโณฺณ วุโฑฺฒ มหลฺลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต, โก นุ โข ปน, โภ, ชานาติ ชีวิตํ? ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยํ ทิสมฺปติมฺหิ รเญฺญ กาลงฺกเต ราชกตฺตาโร เรณุํ ราชปุตฺตํ รเชฺช อภิสิเญฺจยฺยุํฯ อายนฺตุ, โภโนฺต, เยน เรณุ ราชปุโตฺต เตนุปสงฺกมถ; อุปสงฺกมิตฺวา เรณุํ ราชปุตฺตํ เอวํ วเทถ – “มยํ โข โภโต เรณุสฺส สหายา ปิยา มนาปา อปฺปฏิกูลา, ยํสุโข ภวํ ตํสุขา มยํ, ยํทุโกฺข ภวํ ตํทุกฺขา มยํฯ ทิสมฺปติ โข, โภ, ราชา ชิโณฺณ วุโฑฺฒ มหลฺลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปโตฺต, โก นุ โข ปน, โภ, ชานาติ ชีวิตํ? ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยํ ทิสมฺปติมฺหิ รเญฺญ กาลงฺกเต ราชกตฺตาโร ภวนฺตํ เรณุํ รเชฺช อภิสิเญฺจยฺยุํฯ สเจ ภวํ เรณุ รชฺชํ ลเภถ, สํวิภเชถ โน รเชฺชนา”ติฯ “เอวํ โภ”ติ โข, โภ, เต ฉ ขตฺติยา มหาโควินฺทสฺส พฺราหฺมณสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เยน เรณุ ราชปุโตฺต เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา เรณุํ ราชปุตฺตํ เอตทโวจุํ – “มยํ โข โภโต เรณุสฺส สหายา ปิยา มนาปา อปฺปฏิกูลา ; ยํสุโข ภวํ ตํสุขา มยํ, ยํทุโกฺข ภวํ ตํทุกฺขา มยํฯ ทิสมฺปติ โข, โภ, ราชา ชิโณฺณ วุโฑฺฒ มหลฺลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปโตฺต, โก นุ โข ปน โภ ชานาติ ชีวิตํ? ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยํ ทิสมฺปติมฺหิ รเญฺญ กาลงฺกเต ราชกตฺตาโร ภวนฺตํ เรณุํ รเชฺช อภิสิเญฺจยฺยุํฯ สเจ ภวํ เรณุ รชฺชํ ลเภถ, สํวิภเชถ โน รเชฺชนา”ติฯ “โก นุ โข, โภ, อโญฺญ มม วิชิเต สุโข ภเวถ [สุขา ภเวยฺยาถ (ก.), สุขํ ภเวยฺยาถ, สุขเมเธยฺยาถ (สี. ปี.),สุข เมเธถ (?)], อญฺญตฺร ภวเนฺตภิ? สจาหํ, โภ, รชฺชํ ลภิสฺสามิ, สํวิภชิสฺสามิ โว รเชฺชนา’”ติฯ

๓๐๗. “อถ โข, โภ, อโหรตฺตานํ อจฺจเยน ราชา ทิสมฺปติ กาลมกาสิฯ ทิสมฺปติมฺหิ รเญฺญ กาลงฺกเต ราชกตฺตาโร เรณุํ ราชปุตฺตํ รเชฺช อภิสิญฺจิํสุฯ อภิสิโตฺต เรณุ รเชฺชน ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิโต สมงฺคีภูโต ปริจาเรติฯ อถ โข, โภ, มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ เยน เต ฉ ขตฺติยา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เต ฉ ขตฺติเย เอตทโวจ – “ทิสมฺปติ โข, โภ, ราชา กาลงฺกโตฯ อภิสิโตฺต เรณุ รเชฺชน ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิโต สมงฺคีภูโต ปริจาเรติฯ โก นุ โข ปน, โภ, ชานาติ, มทนียา กามา? อายนฺตุ, โภโนฺต, เยน เรณุ ราชา เตนุปสงฺกมถ; อุปสงฺกมิตฺวา เรณุํ ราชานํ เอวํ วเทถ – ทิสมฺปติ โข, โภ, ราชา กาลงฺกโต, อภิสิโตฺต ภวํ เรณุ รเชฺชน, สรติ ภวํ ตํ วจน’’’นฺติ?

๓๐๘. “‘‘เอวํ , โภ’’ติ โข, โภ, เต ฉ ขตฺติยา มหาโควินฺทสฺส พฺราหฺมณสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เยน เรณุ ราชา เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา เรณุํ ราชานํ เอตทโวจุํ – “ทิสมฺปติ โข, โภ, ราชา กาลงฺกโต, อภิสิโตฺต ภวํ เรณุ รเชฺชน, สรติ ภวํ ตํ วจน’’นฺติ? “สรามหํ, โภ, ตํ วจนํ [วจนนฺติ (สฺยา. ก.)]ฯ โก นุ โข, โภ, ปโหติ อิมํ มหาปถวิํ อุตฺตเรน อายตํ ทกฺขิเณน สกฏมุขํ สตฺตธา สมํ สุวิภตฺตํ วิภชิตุ’’นฺติ? “โก นุ โข, โภ, อโญฺญ ปโหติ, อญฺญตฺร มหาโควิเนฺทน พฺราหฺมเณนา’’ติ? อถ โข, โภ, เรณุ ราชา อญฺญตรํ ปุริสํ อามเนฺตสิ – “เอหิ ตฺวํ, อโมฺภ ปุริส, เยน มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา มหาโควินฺทํ พฺราหฺมณํ เอวํ วเทหิ – ‘ราชา ตํ, ภเนฺต, เรณุ อามเนฺตตี’’’ติฯ “เอวํ เทวา’’ติ โข, โภ, โส ปุริโส เรณุสฺส รโญฺญ ปฏิสฺสุตฺวา เยน มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มหาโควินฺทํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจ – “ราชา ตํ, ภเนฺต, เรณุ อามเนฺตตี’’ติฯ “เอวํ, โภ’’ติ โข, โภ, มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ ตสฺส ปุริสสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เยน เรณุ ราชา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เรณุนา รญฺญา สทฺธิํ สโมฺมทิฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข, โภ, มหาโควินฺทํ พฺราหฺมณํ เรณุ ราชา เอตทโวจ – “เอตุ, ภวํ โควิโนฺท, อิมํ มหาปถวิํ อุตฺตเรน อายตํ ทกฺขิเณน สกฏมุขํ สตฺตธา สมํ สุวิภตฺตํ วิภชตู’’ติฯ “เอวํ, โภ’’ติ โข มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ เรณุสฺส รโญฺญ ปฏิสฺสุตฺวา อิมํ มหาปถวิํ อุตฺตเรน อายตํ ทกฺขิเณน สกฏ

มุขํ สตฺตธา สมํ สุวิภตฺตํ วิภชิฯ สพฺพานิ สกฏมุขานิ ปฏฺฐเปสิ [อฏฺฐเปสิ (สี. ปี.)]ฯ ตตฺร สุทํ มชฺเฌ เรณุสฺส รโญฺญ ชนปโท โหติฯ

๓๐๙. ทนฺตปุรํ กลิงฺคานํ [กาลิงฺคานํ (สฺยา. ปี. ก.)], อสฺสกานญฺจ โปตนํฯ

มเหสยํ [มาหิสฺสติ (สี. สฺยา. ปี.)] อวนฺตีนํ, โสวีรานญฺจ โรรุกํฯ

มิถิลา จ วิเทหานํ, จมฺปา องฺเคสุ มาปิตา;
พาราณสี จ กาสีนํ, เอเต โควินฺทมาปิตาติฯ

๓๑๐. ‘‘อถ โข, โภ, เต ฉ ขตฺติยา ยถาสเกน ลาเภน อตฺตมนา อเหสุํ ปริปุณฺณสงฺกปฺปา – ‘‘ยํ วต โน อโหสิ อิจฺฉิตํ, ยํ อากงฺขิตํ, ยํ อธิเปฺปตํ, ยํ อภิปตฺถิตํ, ตํ โน ลทฺธ’’นฺติฯ

‘‘สตฺตภู พฺรหฺมทตฺโต จ, เวสฺสภู ภรโต สห;
เรณุ เทฺว ธตรฏฺฐา จ, ตทาสุํ สตฺต ภารธา’ติฯ

ปฐมภาณวาโร นิฏฺฐิโตฯ

กิตฺติสทฺทอพฺภุคฺคมนํ

๓๑๑. ‘‘อถ โข, โภ, เต ฉ ขตฺติยา เยน มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา มหาโควินฺทํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจุํ – ‘‘ยถา โข ภวํ โควิโนฺท เรณุสฺส รโญฺญ สหาโย ปิโย มนาโป อปฺปฏิกูโลฯ เอวเมว โข ภวํ โควิโนฺท อมฺหากมฺปิ สหาโย ปิโย มนาโป อปฺปฏิกูโล, อนุสาสตุ โน ภวํ โควิโนฺท; มา โน ภวํ โควิโนฺท อนุสาสนิยา ปจฺจพฺยาหาสี’’ติฯ ‘‘เอวํ, โภ’’ติ โข มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ เตสํ ฉนฺนํ ขตฺติยานํ ปจฺจโสฺสสิฯ อถ โข, โภ, มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ สตฺต จ ราชาโน ขตฺติเย มุทฺธาวสิเตฺต รเชฺช [มุทฺธาภิสิเตฺต รเชฺชน (สฺยา.)] อนุสาสิ, สตฺต จ พฺราหฺมณมหาสาเล สตฺต จ นฺหาตกสตานิ มเนฺต วาเจสิฯ

๓๑๒. ‘‘อถ โข, โภ, มหาโควินฺทสฺส พฺราหฺมณสฺส อปเรน สมเยน เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคจฺฉิ [อพฺภุคฺคญฺฉิ (สี. ปี.)] – ‘‘สกฺขิ มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ พฺรหฺมานํ ปสฺสติ, สกฺขิ มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ พฺรหฺมุนา สากจฺฉติ สลฺลปติ มเนฺตตี’’ติฯ อถ โข, โภ, มหาโควินฺทสฺส พฺราหฺมณสฺส เอตทโหสิ – ‘‘มยฺหํ โข เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคโต – ‘สกฺขิ มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ พฺรหฺมานํ ปสฺสติ, สกฺขิ มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ พฺรหฺมุนา สากจฺฉติ สลฺลปติ มเนฺตตี’ติฯ น โข ปนาหํ พฺรหฺมานํ ปสฺสามิ, น พฺรหฺมุนา สากจฺฉามิ, น พฺรหฺมุนา สลฺลปามิ , น พฺรหฺมุนา มเนฺตมิฯ สุตํ โข ปน เมตํ พฺราหฺมณานํ วุทฺธานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ – ‘โย วสฺสิเก จตฺตาโร มาเส ปฏิสลฺลียติ, กรุณํ ฌานํ ฌายติ, โส พฺรหฺมานํ ปสฺสติ พฺรหฺมุนา สากจฺฉติ พฺรหฺมุนา สลฺลปติ พฺรหฺมุนา มเนฺตตี’ติฯ ยนฺนูนาหํ วสฺสิเก จตฺตาโร มาเส ปฏิสลฺลีเยยฺยํ, กรุณํ ฌานํ ฌาเยยฺย’’นฺติฯ

๓๑๓. ‘‘อถ โข, โภ, มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ เยน เรณุ ราชา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เรณุํ ราชานํ เอตทโวจ – ‘‘มยฺหํ โข, โภ, เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคโต – ‘สกฺขิ มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ พฺรหฺมานํ ปสฺสติ, สกฺขิ มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ พฺรหฺมุนา สากจฺฉติ สลฺลปติ มเนฺตตี’ติฯ น โข ปนาหํ, โภ, พฺรหฺมานํ ปสฺสามิ, น พฺรหฺมุนา สากจฺฉามิ, น พฺรหฺมุนา สลฺลปามิ, น พฺรหฺมุนา มเนฺตมิฯ สุตํ โข ปน เมตํ พฺราหฺมณานํ วุทฺธานํ มหลฺลกานํ

อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ – ‘โย วสฺสิเก จตฺตาโร มาเส ปฏิสลฺลียติ, กรุณํ ฌานํ ฌายติ, โส พฺรหฺมานํ ปสฺสติ, พฺรหฺมุนา สากจฺฉติ พฺรหฺมุนา สลฺลปติ พฺรหฺมุนา มเนฺตตี’ติฯ อิจฺฉามหํ, โภ, วสฺสิเก จตฺตาโร มาเส ปฏิสลฺลียิตุํ, กรุณํ ฌานํ ฌายิตุํ; นมฺหิ เกนจิ อุปสงฺกมิตโพฺพ อญฺญตฺร เอเกน ภตฺตาภิหาเรนา’’ติฯ ‘‘ยสฺสทานิ ภวํ โควินฺท กาลํ มญฺญตี’’ติฯ

๓๑๔. ‘‘อถ โข, โภ, มหาโควินฺท พฺราหฺมโณ เยน เต ฉ ขตฺติยา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เต ฉ ขตฺติเย เอตทโวจ – ‘‘มยฺหํ โข, โภ, เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคโต – ‘สกฺขิ มหาโควินฺท พฺราหฺมโณ พฺรหฺมานํ ปสฺสติ, สกฺขิ มหาโควินฺท พฺราหฺมโณ พฺรหฺมุนา สากจฺฉติ สลฺลปติ มเนฺตตี’ติฯ น โข ปนาหํ, โภ, พฺรหฺมานํ ปสฺสามิ, น พฺรหฺมุนา สากจฺฉมิ, น พฺรหฺมุนา สลฺลปามิ, น พฺรหฺมุนา มเนฺตมิฯ สุตํ โข ปน เมตํ พฺราหฺมณานํ วุฑฺฒานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ, ‘โย วสฺสิเก จตฺตาโร มาเส ปฏิสลฺลียติ, กรุณํ ฌานํ ฌายติ, โส พฺรหฺมานํ ปสฺสติ พฺรหฺมุนา สากจฺฉติ พฺรหฺมุนา สลฺลปติ พฺรหฺมุนา มเนฺตตี’ติฯ อิจฺฉามหํ, โภ, วสฺสิเก จตฺตาโร มาเส ปฏิสลฺลียิตุํ, กรุณํ ฌานํ ฌายิตุํ; นมฺหิ เกนจิ อุปสงฺกมิตโพฺพ อญฺญตฺร เอเกน ภตฺตาภิหาเรนา’’ติฯ ‘‘ยสฺสทานิ ภวํ โควินฺท กาลํ มญฺญตี’’’ติฯ

๓๑๕. ‘‘อถ โข, โภ, มหาโควินฺท พฺราหฺมโณ เยน เต สตฺต จ พฺราหฺมณมหาสาลา สตฺต จ นฺหาตกสตานิ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เต สตฺต จ พฺราหฺมณมหาสาเล สตฺต จ นฺหาตกสตานิ เอตทโวจ – ‘‘มยฺหํ โข, โภ, เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคโต – ‘สกฺขิ มหาโควินฺท พฺราหฺมโณ พฺรหฺมานํ ปสฺสติ, สกฺขิ มหาโควินฺท พฺราหฺมโณ พฺรหฺมุนา สากจฺฉติ สลฺลปติ มเนฺตตี’ติฯ น โข ปนาหํ, โภ, พฺรหฺมานํ ปสฺสามิ, น พฺรหฺมุนา สากจฺฉมิ, น พฺรหฺมุนา สลฺลปามิ, น พฺรหฺมุนา มเนฺตมิฯ สุตํ โข ปน เมตํ พฺราหฺมณานํ วุฑฺฒานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ – ‘โย วสฺสิเก จตฺตาโร มาเส ปฏิสลฺลียติ, กรุณํ ฌานํ ฌายติ, โส พฺรหฺมานํ ปสฺสติ, พฺรหฺมุนา สากจฺฉติ, พฺรหฺมุนา สลฺลปติ, พฺรหฺมุนา มเนฺตตี’ติฯ เตน หิ, โภ, ยถาสุเต ยถาปริยเตฺต มเนฺต วิตฺถาเรน สชฺฌายํ กโรถ, อญฺญมญฺญญฺจ มเนฺต วาเจถ; อิจฺฉามหํ, โภ, วสฺสิเก จตฺตาโร มาเส ปฏิสลฺลียิตุํ, กรุณํ ฌานํ ฌายิตุํ; นมฺหิ เกนจิ อุปสงฺกมิตโพฺพ อญฺญตฺร เอเกน ภตฺตาภิหาเรนา’’ติฯ ‘‘ยสฺส ทานิ ภวํ โควินฺท กาลํ มญฺญตี’’ติฯ

๓๑๖. ‘‘อถ โข, โภ, มหาโควินฺท พฺราหฺมโณ เยน จตฺตารีสา ภริยา สาทิสิโย เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา จตฺตารีสา ภริยา สาทิสิโย เอตทโวจ – ‘‘มยฺหํ โข, โภตี, เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคโต – ‘สกฺขิ มหาโควินฺท พฺราหฺมโณ พฺรหฺมานํ ปสฺสติ, สกฺขิ มหาโควินฺท พฺราหฺมโณ พฺรหฺมุนา สากจฺฉติ สลฺลปติ มเนฺตตี’ติฯ น โข ปนาหํ, โภตี, พฺรหฺมานํ ปสฺสามิ, น พฺรหฺมุนา สากจฺฉมิ, น พฺรหฺมุนา สลฺลปามิ, น พฺรหฺมุนา มเนฺตมิฯ สุตํ โข ปน เมตํ พฺราหฺมณานํ วุฑฺฒานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ ‘โย วสฺสิเก จตฺตาโร มาเส ปฏิสลฺลียติ, กรุณํ ฌานํ ฌายติ, โส พฺรหฺมานํ ปสฺสติ, พฺรหฺมุนา สากจฺฉติ, พฺรหฺมุนา สลฺลปติ, พฺรหฺมุนา มเนฺตตีติ, อิจฺฉามหํ, โภตี, วสฺสิเก จตฺตาโร มาเส ปฏิสลฺลียิตุํ, กรุณํ ฌานํ ฌายิตุํ; นมฺหิ เกนจิ อุปสงฺกมิตโพฺพ อญฺญตฺร เอเกน ภตฺตาภิหาเรนา’’ติฯ ‘‘ยสฺส ทานิ ภวํ โควินฺท กาลํ มญฺญตี’’’ติฯ

๓๑๗. ‘‘อถ โข, โภ, มหาโควินฺท พฺราหฺมโณ ปุรตฺถิเมน นครสฺส นวํ สนฺธาคารํ การาเปตฺวา วสฺสิเก จตฺตาโร มาเส ปฏิสลฺลียิ, กรุณํ ฌานํ ฌายิ; นาสฺสุธ โกจิ อุปสงฺกมติ [อุปสงฺกมิ (ปี.)] อญฺญตฺร เอเกน ภตฺตาภิหาเรนฯ อถ โข, โภ, มหาโควินฺทสฺส พฺราหฺมณสฺส จตุนฺนํ มาสานํ อจฺจเยน อหุเทว อุกฺกณฺฐนา อหุ ปริตสฺสนา – ‘‘สุตํ โข ปน เมตํ พฺราหฺมณานํ

วุฑฺฒานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ – ‘โย วสฺสิเก จตฺตาโร มาเส ปฏิสลฺลียติ, กรุณํ ฌานํ ฌายติ, โส พฺรหฺมานํ ปสฺสติ, พฺรหฺมุนา สากจฺเฉติ พฺรหฺมุนา สลฺลปติ พฺรหฺมุนา มเนฺตตี’ติฯ น โข ปนาหํ พฺรหฺมานํ ปสฺสามิ, น พฺรหฺมุนา สากจฺฉามิ น พฺรหฺมุนา สลฺลปามิ น พฺรหฺมุนา มเนฺตมี’’’ติฯ

พฺรหฺมุนา สากจฺฉา

๓๑๘. ‘‘อถ โข, โภ, พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร มหาโควินฺทสฺส พฺราหฺมณสฺส เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย เสยฺยถาปิ นาม พลวา ปุริโส สมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาหํ สมิเญฺชยฺย, เอวเมว, พฺรหฺมโลเก อนฺตรหิโต มหาโควินฺทสฺส พฺราหฺมณสฺส สมฺมุเข ปาตุรโหสิฯ อถ โข, โภ, มหาโควินฺทสฺส พฺราหฺมณสฺส อหุเทว ภยํ อหุ ฉมฺภิตตฺตํ อหุ โลมหํโส ยถา ตํ อทิฎฺฐปุพฺพํ รูปํ ทิสฺวาฯ อถ โข, โภ, มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ ภีโต สํวิโคฺค โลมหฎฺฐชาโต พฺรหฺมานํ สนงฺกุมารํ คาถาย อชฺฌภาสิ –

‘‘‘วณฺณวา ยสวา สิริมา, โก นุ ตฺวมสิ มาริส;
อชานนฺตา ตํ ปุจฺฉาม, กถํ ชาเนมุ ตํ มย’’นฺติฯ

‘‘มํ เว กุมารํ ชานนฺติ, พฺรหฺมโลเก สนนฺตนํ [สนนฺติจ (ก.)];
สเพฺพ ชานนฺติ มํ เทวา, เอวํ โควินฺท ชานหิ’’ฯ

‘‘‘อาสนํ อุทกํ ปชฺชํ, มธุสากญฺจ [มธุปากญฺจ (สี. สฺยา. ปี.)] พฺรหฺมุโน;
อเคฺฆ ภวนฺตํ ปุจฺฉาม, อคฺฆํ กุรุตุ โน ภวํ’’ฯ

‘‘ปฎิคฺคณฺหาม เต อคฺฆํ, ยํ ตฺวํ โควินฺท ภาสสิ;
ทิฎฺฐธมฺมหิตตฺถาย, สมฺปราย สุขาย จ;
กตาวกาโส ปุจฺฉสฺสุ, ยํ กิญฺจิ อภิปตฺถิต’’นฺติฯ

๓๑๙. ‘‘อถ โข, โภ, มหาโควินฺทสฺส พฺราหฺมณสฺส เอตทโหสิ – ‘‘กตาวกาโส โขมฺหิ พฺรหฺมุนา สนงฺกุมาเรนฯ กึ นุ โข อหํ พฺรหฺมานํ สนงฺกุมารํ ปุเจฺฉยฺยํ ทิฎฺฐธมฺมิกํ วา อตฺถํ สมฺปรายิกํ วา’ติ? อถ โข, โภ, มหาโควินฺทสฺส พฺราหฺมณสฺส เอตทโหสิ – ‘กุสโล โข อหํ ทิฎฺฐธมฺมิกานํ อตฺถานํ, อเญฺญปิ มํ ทิฎฺฐธมฺมิกํ อตฺถํ ปุจฺฉนฺติฯ ยํนูนาหํ พฺรหฺมานํ สนงฺกุมารํ สมฺปรายิกเญฺญว อตฺถํ ปุเจฺฉยฺย’นฺติฯ อถ โข, โภ, มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ พฺรหฺมานํ สนงฺกุมารํ คาถาย อชฺฌภาสิ –

‘‘ปุจฺฉามิ พฺรหฺมานํ สนงฺกุมารํ,
กงฺขี อกงฺขึ ปรเวทิเยสุ;
กตฺถฎฺฐิโต กิมฺหิ จ สิกฺขมาโน,
ปโปฺปติ มโจฺจ อมตํ พฺรหฺมโลก’’นฺติฯ

‘‘หิตฺวา มมตฺตํ มนุเชสุ พฺรเหฺม,
เอโกทิภูโต กรุเณธิมุโตฺต [กรุณาธิมุโตฺต (สี. สฺยา. ปี.)];
นิรามคโนฺธ วิรโต เมถุนสฺมา,
เอตฺถฎฺฐิโต เอตฺถ จ สิกฺขมาโน;
ปโปฺปติ มโจฺจ อมตํ พฺรหฺมโลก’’นฺติฯ

๓๒๐. ‘‘หิตฺวา มมตฺต’นฺติ อหํ โภโต อาชานามิฯ อิเธกโจฺจ อปฺปํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย มหนฺตํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย อปฺปํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย มหนฺตํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ, ‘อิติ หิตฺวา มมตฺต’นฺติ อหํ โภโต อาชานามิฯ ‘เอโกทิภูโต’ติ อหํ โภโต อาชานามิฯ อิเธกโจฺจ วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปตฺถํ อโพฺภกาสํ ปลาลปุญฺชํ, อิติ เอโกทิภูโต’ติ อหํ โภโต อาชานามิฯ ‘กรุเณธิมุโตฺต’ติ อหํ โภโต อาชานามิฯ อิเธกโจฺจ กรุณาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ, ตถา ทุติยํ, ตถา ตติยํ, ตถา จตุตฺถํฯ อิติ อุทฺธมโธติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ กรุณาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปเชฺชน ผริตฺวา วิหรติฯ อิติ ‘กรุเณธิมุโตฺต’ติ อหํ โภโต อาชานามิฯ อามคเนฺธ จ โข อหํ โภโต ภาสมานสฺส น อาชานามิฯ

‘‘เก อามคนฺธา มนุเชสุ พฺรเหฺม,
เอเต อวิทฺวา อิธ พฺรูหิ ธีร;
เกนาวฏา [เกนาวุฏา (สฺยา.)] วาติ ปชา กุรุตฺ [กุรุรู (สฺยา.), กุรุฏฺฐรู (ปี.), กุรฺรู (?)],
อาปายิกา นิวุตพฺรหฺมโลกา’’ติฯ

‘‘โกโธ โมสวชฺชํ นิกติ จ ทุโพฺภ,
กทริยตา อติมาโน อุสูยา;
อิจฺฉา วิวิจฺฉา ปรเหฐนา จ,
โลโภ จ โทโส จ มโท จ โมโห;
เอเตสุ ยุตฺตา อนิรามคนฺธา,
อาปายิกา นิวุตพฺรหฺมโลกา’’ติฯ

‘‘ยถา โข อหํ โภโต อามคเนฺธ ภาสมานสฺส อาชานามิฯ เต น สุนิมฺมทยา อคารํ อชฺฌาวสตาฯ ปพฺพชิสฺสามหํ, โภ, อคารสฺมา อนคาริย’’นฺติฯ ‘‘ยสฺสทานิ ภวํ โควินฺท กาลํ มญฺญตี’’ติฯ

เรณุราชอามนฺตนา

๓๒๑. ‘‘อถ โข, โภ, มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ เยน เรณุ ราชา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เรณุํ ราชานํ เอตทโวจ – ‘‘อญฺญํ ทานิ ภวํ ปุโรหิตํ ปริเยสตุ, โย โภโต รชฺชํ อนุสาสิสฺสติฯ อิจฺฉามหํ, โภ , อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตุํฯ ยถา โข ปน เม สุตํ พฺรหฺมุโน อามคเนฺธ ภาสมานสฺส, เต น สุนิมฺมทยา อคารํ อชฺฌาวสตาฯ ปพฺพชิสฺสามหํ, โภ, อคารสฺมา อนคาริย’’นฺติฯ

‘‘อามนฺตยามิ ราชานํ, เรณุํ ภูมิปตึ อหํ;
ตฺวํ ปชานสฺสุ รเชฺชน, นาหํ โปโรหิเจฺจ รเม’’ฯ

‘‘สเจ เต อูนํ กาเมหิ, อหํ ปริปูรยามิ เต;
โย ตํ หึสติ วาเรมิ, ภูมิเสนาปติ อหํ;
ตุวํ ปิตา อหํ ปุโตฺต, มา โน โควินฺท ปาชหิ’’ [ปาเชหิ (อฏฺฐกถายํ สํวณฺณิตปาฐนฺตรํ)]ฯ

“นมตฺถิ อูนํ กาเมหิ, หึสิตา เม น วิชฺชติ;
อมนุสฺสวโจ สุตฺวา, ตสฺมาหํ น คเห รเม”ฯ

“อมนุสฺส กถํวโณฺณ, กึ เต อตฺถํ อภาสถ;
ยญฺจ สุตฺวา ชหาสิ โน, เคเห อเมฺห จ เกวลี”ฯ

“อุปวุตฺถสฺส เม ปุเพฺพ, ยิฏฺฐุกามสฺส เม สโต;
อคฺคิ ปชฺชลิโต อาสิ, กุสปตฺตปริตฺถโต”ฯ

“ตโต เม พฺรหฺมา ปาตุรหุ, พฺรหฺมโลกา สนนฺตโน;
โส เม ปญฺหํ วิยากาสิ, ตํ สุตฺวา น คเห รเม”ฯ

“สทฺทหามิ อหํ โภโต, ยํ ตฺวํ โควินฺท ภาสสิ;
อมนุสฺสวโจ สุตฺวา, กถํ วเตฺตถ อญฺญถาฯ

“เต ตํ อนุวตฺติสฺสาม, สตฺถา โควินฺท โน ภวํ;
มณิ ยถา เวฬุริโย, อกาโจ วิมโล สุโภ;
เอวํ สุทฺธา จริสฺสาม, โควินฺทสฺสานุสาสเน”ติฯ

““สเจ ภวํ โควิโนฺท อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสติ, มยมฺปิ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสามฯ อถ ยา เต คติ, สา โน คติ ภวิสฺสตี”ติฯ

ฉ ขตฺติยอามนฺตนา

๓๒๒. “อถ โข, โภ, มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ เยน เต ฉ ขตฺติยา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เต ฉ ขตฺติเย เอตทโวจ – “อญฺญํ ทานิ ภวโนฺต ปุโรหิตํ ปริเยสนฺตุ, โย ภวนฺตานํ รเชฺช อนุสาสิสฺสติฯ อิจฺฉามหํ, โภ, อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตุํฯ ยถา โข ปน เม สุตํ พฺรหฺมุโน อามคเนฺธ ภาสมานสฺส, เต น สุนิมฺมทยา อคารํ อชฺฌาวสตาฯ ปพฺพชิสฺสามหํ, โภ, อคารสฺมา อนคาริย”นฺติฯ อถ โข, โภ, เต ฉ ขตฺติยา เอกมนฺตํ อปกฺกมฺม เอวํ สมจิเนฺตสุํ – “อิเม โข พฺราหฺมณา นาม ธนลุทฺธา; ยํนูน มยํ มหาโควินฺทํ พฺราหฺมณํ ธเนน สิเกฺขยฺยามา”ติฯ เต มหาโควินฺทํ พฺราหฺมณํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ – “สํวิชฺชติ โข, โภ, อิเมสุ สตฺตสุ รเชฺชสุ ปหูตํ สาปเตยฺยํ, ตโต โภโต ยาวตเกน อโตฺถ, ตาวตกํ อาหรียต”นฺติฯ “อลํ, โภ, มมปิทํ ปหูตํ สาปเตยฺยํ ภวนฺตานํเยว วาหสาฯ ตมหํ สพฺพํ ปหาย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสามิฯ ยถา โข ปน เม สุตํ พฺรหฺมุโน อามคเนฺธ ภาสมานสฺส, เต น สุนิมฺมทยา อคารํ อชฺฌาวสตา, ปพฺพชิสฺสามหํ, โภ, อคารสฺมา อนคาริย”นฺติฯ อถ โข, โภ, เต ฉ ขตฺติยา เอกมนฺตํ อปกฺกมฺม เอวํ สมจิเนฺตสุํ – “อิเม โข พฺราหฺมณา นาม อิตฺถิลุทฺธา; ยํนูน มยํ มหาโควินฺทํ พฺราหฺมณํ อิตฺถีหิ สิเกฺขยฺยามา”ติฯ เต มหาโควินฺทํ พฺราหฺมณํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ – “สํวิชฺชนฺติ โข, โภ, อิเมสุ สตฺตสุ รเชฺชสุ ปหูตา อิตฺถิโย, ตโต โภโต ยาวติกาหิ อโตฺถ, ตาวติกา อานียต”นฺติฯ “อลํ, โภ, มมปิมา [มมปิตา (ก.), มมปิ (สี.)] จตฺตารีสา ภริยา สาทิสิโยฯ ตาปาหํ สพฺพา ปหาย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสามิฯ ยถา โข ปน เม สุตํ พฺรหฺมุโน อามคเนฺธ ภาสมานสฺส, เต น สุนิมฺมทยา อคารํ อชฺฌาวสตา, ปพฺพชิสฺสามหํ, โภ, อคารสฺมา อนคาริยนฺติ”ฯ

๓๒๓. “สเจ ภวํ โควิโนฺท อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสติ, มยมฺปิ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสาม, อถ ยา เต คติ, สา โน คติ ภวิสฺสตีติฯ

‘‘สเจ ชหถ กามานิ, ยตฺถ สโตฺต ปุถุชฺชโน;
อารมฺภโวฺห ทฬฺหา โหถ, ขนฺติพลสมาหิตาฯ

‘‘เอส มโคฺค อุชุมโคฺค, เอส มโคฺค อนุตฺตโร;
สทฺธโมฺม สพฺภิ รกฺขิโต, พฺรหฺมโลกูปปตฺติยาติฯ

‘‘เตน หิ ภวํ โควิโนฺท สตฺต วสฺสานิ อาคเมตุฯ สตฺตนฺนํ วสฺสานํ อจฺจเยน มยมฺปิ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสาม, อถ ยา เต คติ, สา โน คติ ภวิสฺสตี’’ติฯ

‘‘‘อติจิรํ โข, โภ, สตฺต วสฺสานิ, นาหํ สโกฺกมิ, ภวเนฺต, สตฺต วสฺสานิ อาคเมตุํฯ โก นุ โข ปน, โภ, ชานาติ ชีวิตานํ! คมนีโย สมฺปราโย, มนฺตายํ [มนฺตาย (พหูสุ)] โพทฺธพฺพํ, กตฺตพฺพํ กุสลํ, จริตพฺพํ พฺรหฺมจริยํ, นตฺถิ ชาตสฺส อมรณํฯ ยถา โข ปน เม สุตํ พฺรหฺมุโน อามคเนฺธ ภาสมานสฺส, เต น สุนิมฺมทยา อคารํ อชฺฌาวสตา, ปพฺพชิสฺสามหํ, โภ, อคารสฺมา อนคาริย’’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ ภวํ โควิโนฺท ฉพฺพสฺสานิ อาคเมตุ…เป.… ปญฺจ วสฺสานิ อาคเมตุ… จตฺตาริ วสฺสานิ อาคเมตุ… ตีณิ วสฺสานิ อาคเมตุ… เทฺว วสฺสานิ อาคเมตุ… เอกํ วสฺสํ อาคเมตุ, เอกสฺส วสฺสสฺส อจฺจเยน มยมฺปิ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสาม, อถ ยา เต คติ, สา โน คติ ภวิสฺสตี’’ติฯ

‘‘‘อติจิรํ โข, โภ, เอกํ วสฺสํ, นาหํ สโกฺกมิ ภวเนฺต เอกํ วสฺสํ อาคเมตุํฯ โก นุ โข ปน, โภ, ชานาติ ชีวิตานํ! คมนีโย สมฺปราโย, มนฺตายํ โพทฺธพฺพํ, กตฺตพฺพํ กุสลํ , จริตพฺพํ พฺรหฺมจริยํ, นตฺถิ ชาตสฺส อมรณํฯ ยถา โข ปน เม สุตํ พฺรหฺมุโน อามคเนฺธ ภาสมานสฺส, เต น สุนิมฺมทยา อคารํ อชฺฌาวสตา, ปพฺพชิสฺสามหํ, โภ, อคารสฺมา อนคาริย’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ ภวํ โควิโนฺท สตฺต มาสานิ อาคเมตุ, สตฺตนฺนํ มาสานํ อจฺจเยน มยมฺปิ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสาม, อถ ยา เต คติ, สา โน คติ ภวิสฺสตี’’ติฯ

‘‘‘อติจิรํ โข, โภ, สตฺต มาสานิ, นาหํ สโกฺกมิ ภวเนฺต สตฺต มาสานิ อาคเมตุํฯ โก นุ โข ปน, โภ, ชานาติ ชีวิตานํฯ คมนีโย สมฺปราโย, มนฺตายํ โพทฺธพฺพํ , กตฺตพฺพํ กุสลํ, จริตพฺพํ พฺรหฺมจริยํ, นตฺถิ ชาตสฺส อมรณํฯ ยถา โข ปน เม สุตํ พฺรหฺมุโน อามคเนฺธ ภาสมานสฺส, เต น สุนิมฺมทยา อคารํ อชฺฌาวสตา, ปพฺพชิสฺสามหํ, โภ, อคารสฺมา อนคาริย’’นฺติฯ

‘‘‘เตน หิ ภวํ โควิโนฺท ฉ มาสานิ อาคเมตุ…เป.… ปญฺจ มาสานิ อาคเมตุ… จตฺตาริ มาสานิ อาคเมตุ… ตีณิ มาสานิ อาคเมตุ… เทฺว มาสานิ อาคเมตุ… เอกํ มาสํ อาคเมตุ… อฑฺฒมาสํ อาคเมตุ, อฑฺฒมาสสฺส อจฺจเยน มยมฺปิ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสาม, อถ ยา เต คติ, สา โน คติ ภวิสฺสตี’’ติฯ

‘‘‘อติจิรํ โข, โภ, อฑฺฒมาโส, นาหํ สโกฺกมิ ภวเนฺต อฑฺฒมาสํ อาคเมตุํฯ โก นุ โข ปน, โภ, ชานาติ ชีวิตานํ! คมนีโย สมฺปราโย, มนฺตายํ โพทฺธพฺพํ, กตฺตพฺพํ กุสลํ, จริตพฺพํ พฺรหฺมจริยํ, นตฺถิ ชาตสฺส อมรณํฯ ยถา โข ปน เม สุตํ พฺรหฺมุโน อามคเนฺธ ภาสมานสฺส, เต น สุนิมฺมทยา อคารํ อชฺฌาวสตา, ปพฺพชิสฺสามหํ, โภ, อคารสฺมา อนคาริย’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ ภวํ โควิโนฺท สตฺตาหํ อาคเมตุ, ยาว มยํ สเก ปุตฺตภาตโร รเชฺชน [รเชฺช (สฺยา.)] อนุสาสิสฺสาม, สตฺตาหสฺส อจฺจเยน มยมฺปิ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสาม, อถ ยา เต คติ, สา โน คติ ภวิสฺสตี’’ติฯ ‘‘น จิรํ โข, โภ, สตฺตาหํ, อาคเมสฺสามหํ ภวเนฺต สตฺตาห’’นฺติฯ

พฺราหฺมณมหาสาลาทีนํ อามนฺตนา

๓๒๔. ‘‘อถ โข, โภ, มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ เยน เต สตฺต จ พฺราหฺมณมหาสาลา สตฺต จ นฺหาตกสตานิ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เต สตฺต จ พฺราหฺมณมหาสาเล สตฺต จ นฺหาตกสตานิ เอตทโวจ – ‘‘อญฺญํ ทานิ ภวโนฺต อาจริยํ ปริเยสนฺตุ, โย ภวนฺตานํ มเนฺต วาเจสฺสติฯ อิจฺฉามหํ, โภ, อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตุํฯ ยถา โข ปน เม สุตํ พฺรหฺมุโน อามคเนฺธ ภาสมานสฺสฯ เต น สุนิมฺมทยา อคารํ อชฺฌาวสตา, ปพฺพชิสฺสามหํ, โภ, อคารสฺมา อนคาริย’’นฺติฯ ‘‘มา ภวํ โควิโนฺท อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิฯ ปพฺพชฺชา, โภ, อเปฺปสกฺขา จ อปฺปลาภา จ; พฺรหฺมญฺญํ มเหสกฺขญฺจ มหาลาภญฺจา’’ติฯ ‘‘มา ภวโนฺต เอวํ อวจุตฺถ – ‘‘ปพฺพชฺชา อเปฺปสกฺขา จ อปฺปลาภา จ, พฺรหฺมญฺญํ มเหสกฺขญฺจ มหาลาภญฺจา’’ติฯ โก นุ โข, โภ, อญฺญตฺร มยา มเหสกฺขตโร วา มหาลาภตโร วา! อหญฺหิ, โภ, เอตรหิ ราชาว รญฺญํ พฺรหฺมาว พฺราหฺมณานํ [พฺรหฺมานํ (สี. ปี. ก.)] เทวตาว คหปติกานํฯ ตมหํ สพฺพํ ปหาย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสามิฯ ยถา โข ปน เม สุตํ พฺรหฺมุโน อามคเนฺธ ภาสมานสฺส, เต น สุนิมฺมทยา อคารํ อชฺฌาวสตาฯ ปพฺพชิสฺสามหํ, โภ, อคารสฺมา อนคาริย’’นฺติฯ ‘‘สเจ ภวํ โควิโนฺท อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสติ, มยมฺปิ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสาม, อถ ยา เต คติ, สา โน คติ ภวิสฺสตี’’ติฯ

ภริยานํ อามนฺตนา

๓๒๕. ‘‘อถ โข, โภ, มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ เยน จตฺตารีสา ภริยา สาทิสิโย เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา จตฺตารีสา ภริยา สาทิสิโย เอตทโวจ – ‘‘ยา โภตีนํ อิจฺฉติ, สกานิ วา ญาติกุลานิ คจฺฉตุ อญฺญํ วา ภตฺตารํ ปริเยสตุฯ อิจฺฉามหํ, โภตี, อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตุํฯ ยถา โข ปน เม สุตํ พฺรหฺมุโน อามคเนฺธ ภาสมานสฺส, เต น สุนิมฺมทยา อคารํ อชฺฌาวสตาฯ ปพฺพชิสฺสามหํ, โภตี, อคารสฺมา อนคาริย’’นฺติฯ ‘‘ตฺวเญฺญว โน ญาติ ญาติกามานํ, ตฺวํ ปน ภตฺตา ภตฺตุกามานํฯ สเจ ภวํ โควิโนฺท อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสติ, มยมฺปิ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสาม, อถ ยา เต คติ, สา โน คติ ภวิสฺสตี’’ติฯ

มหาโควินฺทปพฺพชฺชา

๓๒๖. ‘‘อถ โข, โภ, มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ ตสฺส สตฺตาหสฺส อจฺจเยน เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิฯ ปพฺพชิตํ ปน มหาโควินฺทํ พฺราหฺมณํ สตฺต จ ราชาโน ขตฺติยา มุทฺธาวสิตฺตา สตฺต จ พฺราหฺมณมหาสาลา สตฺต จ นฺหาตกสตานิ จตฺตารีสา จ ภริยา สาทิสิโย อเนกานิ จ ขตฺติยสหสฺสานิ อเนกานิ จ พฺราหฺมณสหสฺสานิ อเนกานิ จ คหปติสหสฺสานิ อเนเกหิ จ อิตฺถาคาเรหิ อิตฺถิโย เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา มหาโควินฺทํ พฺราหฺมณํ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตํ อนุปพฺพชิํสุฯ ตาย สุทํ, โภ, ปริสาย ปริวุโต มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ คามนิคมราชธานีสุ จาริกํ จรติฯ ยํ โข ปน, โภ, เตน สมเยน มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ คามํ วา นิคมํ วา อุปสงฺกมติ, ตตฺถ ราชาว โหติ รญฺญํ, พฺรหฺมาว พฺราหฺมณานํ, เทวตาว คหปติกานํฯ เตน โข ปน สมเยน มนุสฺสา ขิปนฺติ วา อุปกฺขลนฺติ วา เต เอวมาหํสุ – ‘‘นมตฺถุ มหาโควินฺทสฺส พฺราหฺมณสฺส, นมตฺถุ สตฺต ปุโรหิตสฺสา’’’ติฯ

๓๒๗. ‘‘มหาโควิโนฺท, โภ, พฺราหฺมโณ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหาสิ, ตถา ทุติยํ, ตถา ตติยํ, ตถา จตุตฺถํฯ อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ

โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเชน ผริตฺวา วิหาสิฯ กรุณาสหคเตน เจตสา…เป…. มุทิตาสหคเตน เจตสา…เป…. อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา…เป…. อพฺยาปชฺเชน ผริตฺวา วิหาสิ สาวกานญฺจ พฺรหฺมโลกสหพฺยตาย มคฺคํ เทเสสิฯ

๓๒๘. ‘‘เย โข ปน, โภ, เตน สมเยน มหาโควินฺทสฺส พฺราหฺมณสฺส สาวกา สเพฺพน สพฺพํ สาสนํ อาชานิํสุฯ เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคติํ พฺรหฺมโลกํ อุปปชฺชิํสุฯ เย น สเพฺพน สพฺพํ สาสนํ อาชานิํสุ, เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อเปฺปกเจฺจ ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชิํสุ; อเปฺปกเจฺจ นิมฺมานรตีนํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชิํสุ; อเปฺปกเจฺจ ตุสิตานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชิํสุ; อเปฺปกเจฺจ ยามานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชิํสุ; อเปฺปกเจฺจ ตาวติํสานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชิํสุ; อเปฺปกเจฺจ จาตุมหาราชิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชิํสุ; เย สพฺพนิหีนํ กายํ ปริปูเรสุํ เต คนฺธพฺพกายํ ปริปูเรสุํฯ อิติ โข, โภ [ปน (สฺยา. ก.)], สเพฺพสํเยว เตสํ กุลปุตฺตานํ อโมฆา ปพฺพชฺชา อโหสิ อวญฺฌา สผลา สอุทฺรยา’’’ติฯ

๓๒๙. ‘‘สรติ ตํ ภควา’’ติ? ‘‘สรามหํ, ปญฺจสิขฯ อหํ เตน สมเยน มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ อโหสิํฯ อหํ เตสํ สาวกานํ พฺรหฺมโลกสหพฺยตาย มคฺคํ เทเสสิํฯ ตํ โข ปน เม, ปญฺจสิข, พฺรหฺมจริยํ น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สโมฺพธาย น นิพฺพานาย สํวตฺตติ, ยาวเทว พฺรหฺมโลกูปปตฺติยาฯ

อิทํ โข ปน เม, ปญฺจสิข, พฺรหฺมจริยํ เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติฯ กตมญฺจ ตํ, ปญฺจสิข, พฺรหฺมจริยํ เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ? อยเมว อริโย อฎฺฐงฺคิโก มโคฺคฯ เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฎฺฐิ สมฺมาสงฺกโปฺป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมโนฺต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิฯ อิทํ โข ตํ, ปญฺจสิข, พฺรหฺมจริยํ เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติฯ

๓๓๐. ‘‘เย โข ปน เม, ปญฺจสิข, สาวกา สเพฺพน สพฺพํ สาสนํ อาชานนฺติ, เต อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรนฺติ; เย น สเพฺพน สพฺพํ สาสนํ อาชานนฺติ, เต ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติกา โหนฺติ ตตฺถ ปรินิพฺพายิโน อนาวตฺติธมฺมา ตสฺมา โลกาฯ เย น สเพฺพน สพฺพํ สาสนํ อาชานนฺติ, อเปฺปกเจฺจ ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามิโน โหนฺติ สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสนฺติ [กโรนฺติ (สี. ปี.)]ฯ เย น สเพฺพน สพฺพํ สาสนํ อาชานนฺติ, อเปฺปกเจฺจ ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺนา โหนฺติ อวินิปาตธมฺมา นิยตา สโมฺพธิปรายณาฯ อิติ โข, ปญฺจสิข, สเพฺพสํเยว อิเมสํ กุลปุตฺตานํ อโมฆา ปพฺพชฺชา [ปพฺพชา อโหสิ (ก.)] อวญฺฌา สผลา สอุทฺรยา’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน ปญฺจสิโข คนฺธพฺพปุโตฺต ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตเตฺถวนฺตรธายีติฯ

มหาโควินฺทสุตฺตํ นิฎฺฐิตํ ฉฎฺฐํฯ

๗. มหาสมยสุตฺตํ

๓๓๑. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สเกฺกสุ วิหรติ กปิลวตฺถุสฺมึ มหาวเน มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธึ ปญฺจมเตฺตหิ ภิกฺขุสเตหิ สเพฺพเหว อรหเนฺตหิ; ทสหิ จ โลกธาตูหิ เทวตา เยภุเยฺยน สนฺนิปติตา โหนฺติ ภควนฺตํ ทสฺสนาย ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ อถ โข จตุนฺนํ สุทฺธาวาสกายิกานํ เทวตานํ [เทวานํ (สี. สฺยา. ปี.)] เอตทโหสิ – "อยํ โข ภควา สเกฺกสุ วิหรติ กปิลวตฺถุสฺมึ มหาวเน มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธึ ปญฺจมเตฺตหิ ภิกฺขุสเตหิ สเพฺพเหว อรหเนฺตหิ; ทสหิ จ โลกธาตูหิ เทวตา เยภุเยฺยน สนฺนิปติตา โหนฺติ ภควนฺตํ ทสฺสนาย ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ ยํนูน มยมฺปิ เยน ภควา เตนุปสงฺกเมยฺยาม; อุปสงฺกมิตฺวา ภควโต สนฺติเก ปเจฺจกํ คาถํ [ปเจฺจกคาถํ (สี. สฺยา. ปี.), ปเจฺจกคาถา (ก. สี.)] ภาเสยฺยามา"ติฯ

๓๓๒. อถ โข ตา เทวตา เสยฺยถาปิ นาม พลวา ปุริโส สมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย ปสาริตํ วา พาหํ สมิเญฺชยฺย , เอวเมว สุทฺธาวาเสสุ เทเวสุ อนฺตรหิตา ภควโต ปุรโต ปาตุรเหสุํฯ อถ โข ตา เทวตา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฎฺฐํสุฯ เอกมนฺตํ ฐิตา โข เอกา เทวตา ภควโต สนฺติเก อิมํ คาถํ อภาสิ –

"มหาสมโย ปวนสฺมึ, เทวกายา สมาคตา;
อาคตมฺห อิมํ ธมฺมสมยํ, ทกฺขิตาเย อปราชิตสงฺฆ"นฺติฯ

อถ โข อปรา เทวตา ภควโต สนฺติเก อิมํ คาถํ อภาสิ –

"ตตฺร ภิกฺขโว สมาทหํสุ, จิตฺตมตฺตโน อุชุกํ อกํสุ [อุชุกมกํสุ (สี. สฺยา. ปี.)];
สารถีว เนตฺตานิ คเหตฺวา, อินฺทฺริยานิ รกฺขนฺติ ปณฺฑิตา"ติฯ

อถ โข อปรา เทวตา ภควโต สนฺติเก อิมํ คาถํ อภาสิ –

"เฉตฺวา ขีลํ เฉตฺวา ปลิฆํ, อินฺทขีลํ อูหจฺจ [อุหจฺจ (ก.)] มเนชา;
เต จรนฺติ สุทฺธา วิมลา, จกฺขุมตา สุทนฺตา สุสุนาคา"ติฯ

อถ โข อปรา เทวตา ภควโต สนฺติเก อิมํ คาถํ อภาสิ –

"เยเกจิ พุทฺธํ สรณํ คตาเส, น เต คมิสฺสนฺติ อปายภูมึ;
ปหาย มานุสํ เทหํ, เทวกายํ ปริปูเรสฺสนฺตี"ติฯ

เทวตาสนฺนิปาตา

๓๓๓. อถ โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – "เยภุเยฺยน, ภิกฺขเว, ทสสุ โลกธาตูสุ เทวตา สนฺนิปติตา โหนฺติ [( ) สี. อิโปตฺถเกสุ นตฺถิ], ตถาคตํ ทสฺสนาย ภิกฺขุสงฺฆญฺจ ฯ เยปิ เต, ภิกฺขเว, อเหสุํ อตีตมทฺธานํ อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา, เตสมฺปิ ภควนฺตานํ เอตํปรมาเยว [เอตปรมาเยว (สี. สฺยา. ปี.)] เทวตา สนฺนิปติตา อเหสุํ เสยฺยถาปิ มยฺหํ เอตรหิฯ เยปิ เต, ภิกฺขเว, ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา, เตสมฺปิ ภควนฺตานํ เอตํปรมาเยว เทวตา สนฺนิปติตา ภวิสฺสนฺติ เสยฺยถาปิ มยฺหํ เอตรหิฯ อาจิกฺขิสฺสามิ, ภิกฺขเว, เทวกายานํ นามานิ; กิตฺตยิสฺสามิ, ภิกฺขเว, เทวกายานํ นามานิ; เทเสสฺสามิ, ภิกฺขเว, เทวกายานํ นา

มานิฯ ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ

๓๓๔. ภควา เอตทโวจ –

‘‘สิโลกมนุกสฺสามิ, ยตฺถ ภุมฺมา ตทสฺสิตา;
เย สิตา คิริคพฺภรํ, ปหิตตฺตา สมาหิตาฯ

‘‘ปุถูสีหาว สลฺลีนา, โลมหํสาภิสมฺภุโน;
โอทาตมนสา สุทฺธา, วิปฺปสนฺนมนาวิลา’’ [วิปฺปสนฺนามนาวิลา (ปี. ก.)]ฯ

ภิโยฺย ปญฺจสเต ญตฺวา, วเน กาปิลวตฺถเว;
ตโต อามนฺตยี สตฺถา, สาวเก สาสเน รเตฯ

‘‘เทวกายา อภิกฺกนฺตา, เต วิชานาถ ภิกฺขโว’’;
เต จ อาตปฺปมกรุํ, สุตฺวา พุทฺธสฺส สาสนํฯ

เตสํ ปาตุรหุ ญาณํ, อมนุสฺสานทสฺสนํ;
อเปฺปเก สตมทฺทกฺขุํ, สหสฺสํ อถ สตฺตริํฯ

สตํ เอเก สหสฺสานํ, อมนุสฺสานมทฺทสุํ;
อเปฺปเกนนฺตมทฺทกฺขุํ , ทิสา สพฺพา ผุฏา อหุํฯ

ตญฺจ สพฺพํ อภิญฺญาย, ววตฺถิตฺวาน [ววกฺขิตฺวาน (สี. สฺยา. ปี.), อเวกฺขิตฺวาน (ฏีกา)] จกฺขุมา;
ตโต อามนฺตยี สตฺถา, สาวเก สาสเน รเตฯ

‘‘เทวกายา อภิกฺกนฺตา, เต วิชานาถ ภิกฺขโว;
เย โวหํ กิตฺตยิสฺสามิ, คิราหิ อนุปุพฺพโสฯ

๓๓๕.‘‘สตฺตสหสฺสา เต ยกฺขา, ภุมฺมา กาปิลวตฺถวาฯ

อิทฺธิมโนฺต ชุติมโนฺต, วณฺณวโนฺต ยสสฺสิโน;
โมทมานา อภิกฺกามุํ, ภิกฺขูนํ สมิติํ วนํฯ

‘‘ฉสหสฺสา เหมวตา, ยกฺขา นานตฺตวณฺณิโน;
อิทฺธิมโนฺต ชุตีมโนฺต [ชุตีมโนฺต (สี. ปี.)], วณฺณวโนฺต ยสสฺสิโน;
โมทมานา อภิกฺกามุํ, ภิกฺขูนํ สมิติํ วนํฯ

‘‘สาตาคิรา ติสหสฺสา, ยกฺขา นานตฺตวณฺณิโน;
อิทฺธิมโนฺต ชุติมโนฺต, วณฺณวโนฺต ยสสฺสิโน;
โมทมานา อภิกฺกามุํ, ภิกฺขูนํ สมิติํ วนํฯ

‘‘อิเจฺจเต โสฬสสหสฺสา, ยกฺขา นานตฺตวณฺณิโน;
อิทฺธิมโนฺต ชุติมโนฺต, วณฺณวโนฺต ยสสฺสิโน;

โมทมานา อภิกฺกามุํ, ภิกฺขูนํ สมิตึ วนํฯ

‘‘เวสฺสามิตฺตา ปญฺจสตา, ยกฺขา นานตฺตวณฺณิโน;
อิทฺธิมนฺโต ชุติมนฺโต, วณฺณวนฺโต ยสสฺสิโน;
โมทมานา อภิกฺกามุํ, ภิกฺขูนํ สมิตึ วนํฯ

‘‘กุมฺภีโร ราชคหิโก, เวปุลฺลสฺส นิเวสนํ;
ภิโยฺย นํ สตสหสฺสํ, ยกฺขานํ ปยิรุปาสติ;
กุมฺภีโร ราชคหิโก, โสปาคา สมิตึ วนํฯ

๓๓๖.‘‘ปุริมญฺจ ทิสํ ราชา, ธตรโฏฺฐ ปสาสติฯ

คนฺธพฺพานํ อธิปติ, มหาราชา ยสสฺสิโสฯ

‘‘ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว, อินฺทนามา มหพฺพลา;
อิทฺธิมนฺโต ชุติมนฺโต, วณฺณวนฺโต ยสสฺสิโน;
โมทมานา อภิกฺกามุํ, ภิกฺขูนํ สมิตึ วนํฯ

‘‘ทกฺขิณญฺจ ทิสํ ราชา, วิรูโฬฺห ตํ ปสาสติ [ตปฺปสาสติ (สฺยา.)];
กุมฺภณฺฑานํ อธิปติ, มหาราชา ยสสฺสิโสฯ

‘‘ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว, อินฺทนามา มหพฺพลา;
อิทฺธิมนฺโต ชุติมนฺโต, วณฺณวนฺโต ยสสฺสิโน;
โมทมานา อภิกฺกามุํ, ภิกฺขูนํ สมิตึ วนํฯ

‘‘ปจฺฉิมญฺจ ทิสํ ราชา, วิรูปโกฺข ปสาสติ;
นาคานญฺจ อธิปติ, มหาราชา ยสสฺสิโสฯ

‘‘ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว, อินฺทนามา มหพฺพลา;
อิทฺธิมนฺโต ชุติมนฺโต, วณฺณวนฺโต ยสสฺสิโน;
โมทมานา อภิกฺกามุํ, ภิกฺขูนํ สมิตึ วนํฯ

‘‘อุตฺตรญฺจ ทิสํ ราชา, กุเวโร ตํ ปสาสติ;
ยกฺขานญฺจ อธิปติ, มหาราชา ยสสฺสิโสฯ

‘‘ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว, อินฺทนามา มหพฺพลา;
อิทฺธิมนฺโต ชุติมนฺโต, วณฺณวนฺโต ยสสฺสิโน;
โมทมานา อภิกฺกามุํ, ภิกฺขูนํ สมิตึ วนํฯ

‘‘ปุริมํ ทิสํ ธตรโฏฺฐ, ทกฺขิเณน วิรูฬฺหโก;
ปจฺฉิเมน วิรูปโกฺข, กุเวโร อุตฺตรํ ทิสํฯ

‘‘จตฺตาโร เต มหาราชา, สมนฺตา จตุโร ทิสา;
ททฺทลฺลมานา [ทฺทฺทฬฺหมานา (ก.)] อฎฺฐํสุ, วเน กาปิลวตฺถเวฯ

๓๓๗.“เตสํ มายาวิโน ทาสา, อาคุํ [อาคู (สฺยา.), อาคุ (สี. ปี.) เอวมุปริปิ] วญฺจนิกา สฐาฯ

มายา กุเฏณฺฑุ วิเฏณฺฑุ [เวเฏณฺฑุ (สี. สฺยา. ปี.)], วิฏุจฺจ [วิฏู จ (สฺยา.)] วิฏุโฏ สหฯ

“จนฺทโน กามเสโฏฺฐ จ, กินฺนิฆณฺฑุ [กินุนฺฆณฺฑุ (สี. สฺยา. ปี.)] นิฆณฺฑุ จ;
ปนาโท โอปมญฺโญ จ, เทวสูโต จ มาตลิฯ

“จิตฺตเสโน จ คนฺธพฺโพ, นโฬราชา ชเนสโภ [ชโนสโภ (สฺยา.)];
อาคา ปญฺจสิโข เจว, ติมฺพรู สูริยวจฺจสา [สุริยวจฺจสา (สี. ปี.)]ฯ

“เอเต จเญฺญ จ ราชาโน, คนฺธพฺพา สห ราชุภิ;
โมทมานา อภิกฺกามุํ, ภิกฺขูนํ สมิตึ วนํฯ

๓๓๘.“อถาคุํ นาคสา นาคา, เวสาลา สหตจฺฉกาฯ

กมฺพลสฺสตรา อาคุํ, ปายาคา สห ญาติภิฯ

“ยามุนา ธตรฏฺฐา จ, อาคู นาคา ยสสฺสิโน;
เอราวโณ มหานาโค, โสปาคา สมิตึ วนํฯ

“เย นาคราเช สหสา หรนฺติ, ทิพฺพา ทิชา ปกฺขิ วิสุทฺธจกฺขู;
เวหายสา [เวหาสยา (สี. ปี.)] เต วนมชฺฌปตฺตา, จิตฺรา สุปณฺณา อิติ เตส นามํฯ

“อภยํ ตทา นาคราชานมาสิ, สุปณฺณโต เขมมกาสิ พุโทฺธ;
สณฺหาหิ วาจาหิ อุปวฺหยนฺตา, นาคา สุปณฺณา สรณมกํสุ พุทฺธํฯ

๓๓๙.“ชิตา วชิรหเตฺถน, สมุทฺทํ อสุราสิตาฯ

ภาตโร วาสวเสฺสเต, อิทฺธิมโนฺต ยสสฺสิโนฯ

“กาลกญฺจา มหาภิสฺมา [กาลกญฺชา มหาภึสา (สี. ปี.)], อสุรา ทานเวฆสา;
เวปจิตฺติ สุจิตฺติ จ, ปหาราโท นมุจี สหฯ

“สตญฺจ พลิปุตฺตานํ, สเพฺพ เวโรจนามกา;
สนฺนยฺหิตฺวา พลิเสนํ [พลีเสนํ (สฺยา.)], ราหุภทฺทมุปาคมุํ;
สมโยทานิ ภทฺทเนฺต, ภิกฺขูนํ สมิตึ วนํฯ

๓๔๐.“อาโป จ เทวา ปถวี, เตโช วาโย ตทาคมุํฯ

วรุณา วารณา [วารุณา (สฺยา.)] เทวา, โสโม จ ยสสา สหฯ

“เมตฺตา กรุณา กายิกา, อาคุํ เทวา ยสสฺสิโน;
ทเสเต ทสธา กายา, สเพฺพ นานตฺตวณฺณิโนฯ

“อิทฺธิมนฺโต ชุติมนฺโต, วณฺณวนฺโต ยสสฺสิโน;
โมทมานา อภิกฺกามุํ, ภิกฺขูนํ สมิตึ วนํฯ

“เวณฺฑุเทวา สหลิ จ [เวณฺหูจ เทวา สหลีจ (สี. ปี.)], อสมา จ ทุเว ยมา;
จนฺทสฺสูปนิสา เทวา, จนฺทมาคุํ ปุรกฺขตฺวาฯ

“สูริยสฺสูปนิสา [สุริยสฺสูปนิสา (สี. สฺยา. ปี.)] เทวา, สูริยมาคุํ ปุรกฺขตฺวา;
นกฺขตฺตานิ ปุรกฺขตฺวา, อาคุํ มนฺทวลาหกาฯ

“วสูนํ วาสโว เสฏฺโฐ, สกฺกปาคา ปุรินฺทโท;
ทเสเต ทสธา กายา, สพฺเพ นานตฺตวณฺณิโนฯ

“อิทฺธิมนฺโต ชุติมนฺโต, วณฺณวนฺโต ยสสฺสิโน;
โมทมานา อภิกฺกามุํ, ภิกฺขูนํ สมิตึ วนํฯ

“อถาคุํ สหภู เทวา, ชลมคฺคิสิขาริว;
อริฏฺฐกา จ โรชา จ, อุมาปุปฺผนิภาสิโนฯ

“วรุณา สหธมฺมา จ, อจฺจุตา จ อเนชกา;
สูเลยฺยรุจิรา อาคุํ, อาคุํ วาสวเนสิโน;
ทเสเต ทสธา กายา, สพฺเพ นานตฺตวณฺณิโนฯ

“อิทฺธิมนฺโต ชุติมนฺโต, วณฺณวนฺโต ยสสฺสิโน;
โมทมานา อภิกฺกามุํ, ภิกฺขูนํ สมิตึ วนํฯ

“สมานา มหาสมนา, มานุสา มานุสุตฺตมา;
ขิฑฺฑาปโทสิกา อาคุํ, อาคุํ มโนปโทสิกาฯ

“อถาคุํ หรโย เทวา, เย จ โลหิตวาสิโน;
ปารคา มหาปารคา, อาคุํ เทวา ยสสฺสิโน;
ทเสเต ทสธา กายา, สพฺเพ นานตฺตวณฺณิโนฯ

“อิทฺธิมนฺโต ชุติมนฺโต, วณฺณวนฺโต ยสสฺสิโน;
โมทมานา อภิกฺกามุํ, ภิกฺขูนํ สมิตึ วนํฯ

“สุกฺกา กรมฺภา [กรุมฺหา (สี. สฺยา. ปี.)] อรุณา, อาคุํ เวฆนสา สห;
โอทาตคยฺหา ปาโมกฺขา, อาคุํ เทวา วิจกฺขณาฯ

“สทามตฺตา หารคชา, มิสฺสกา จ ยสสฺสิโน;
ถนยํ อาค ปชฺชุนฺโน, โย ทิสา อภิวสฺสติฯ

“ทเสเต ทสธา กายา, สพฺเพ นานตฺตวณฺณิโน;
อิทฺธิมนฺโต ชุติมนฺโต, วณฺณวนฺโต ยสสฺสิโน;
โมทมานา อภิกฺกามุํ, ภิกฺขูนํ สมิตึ วนํฯ

‘‘เขมิยา ตุสิตา ยามา, กฏฺฐกา จ ยสสฺสิโน;
ลมฺพีตกา ลามเสฏฺฐา, โชตินามา จ อาสวา;
นิมฺมานรติโน อาคุํ, อถาคุํ ปรนิมฺมิตาฯ

‘‘ทเสเต ทสธา กายา, สพฺเพ นานตฺตวณฺณิโน;
อิทฺธิมนฺโต ชุติมนฺโต, วณฺณวนฺโต ยสสฺสิโน;
โมทมานา อภิกฺกามุํ, ภิกฺขูนํ สมิตึ วนํฯ

‘‘สเฏฺฐเต เทวนิกายา, สพฺเพ นานตฺตวณฺณิโน;
นามนฺวเยน อาคจฺฉุํ [อาคญฺฉุํ (สี. สฺยา. ปี.)], เย จเญฺญ สทิสา สหฯ

‘‘‘ปวุฏฺฐชาติมขิลํ [ปวุตฺถชาตึ อขิลํ (สี. ปี.)], โอฆติณฺณมนาสวํ;
ทเกฺขโมฆตรํ นาคํ, จนฺทํว อสิตาติคํ’ฯ

๓๔๑.‘‘สุพฺรหฺมา ปรมโตฺต จ [ปรมโตฺถ จ (ก.)], ปุตฺตา อิทฺธิมโต สหฯ

สนงฺกุมาโร ติโสฺส จ, โสปาค สมิตึ วนํฯ

‘‘สหสฺสํ พฺรหฺมโลกานํ, มหาพฺรหฺมาภิติฏฺฐติ;
อุปปโนฺน ชุติมโนฺต, ภิสฺมากาโย ยสสฺสิโสฯ

‘‘ทเสตฺถ อิสฺสรา อาคุํ, ปเจฺจกวสวตฺติโน;
เตสญฺจ มชฺฌโต อาค, หาริโต ปริวาริโตฯ

๓๔๒.‘‘เต จ สเพฺพ อภิกฺกเนฺต, สอิเนฺท [สิเนฺท (สฺยา.)] เทเว สพฺรหฺมเกฯ

มารเสนา อภิกฺกามิ, ปสฺส กณฺหสฺส มนฺทิยํฯ

‘‘‘เอถ คณฺหถ พนฺธถ, ราเคน พทฺธมตฺถุ โว;
สมนฺตา ปริวาเรถ, มา โว มุญฺจิตฺถ โกจิ นํ’ฯ

‘‘อิติ ตตฺถ มหาเสโน, กโณฺห เสนํ อเปสยิ;
ปาณินา ตลมาหจฺจ, สรํ กตฺวาน เภรวํฯ

‘‘ยถา ปาวุสฺสโก เมโฆ, ถนยโนฺต สวิชฺชุโก; +
ตทา โส ปจฺจุทาวตฺติ, สงฺกุโทฺธ อสยํวเส [อสยํวสี (สี. ปี.)]ฯ

๓๔๓. ตญฺจ สพฺพํ อภิญฺญาย, ววตฺถิตฺวาน จกฺขุมาฯ

ตโต อามนฺตยี สตฺถา, สาวเก สาสเน รเตฯ

‘‘มารเสนา อภิกฺกนฺตา, เต วิชานาถ ภิกฺขโว;
เต จ อาตปฺปมกรุํ, สุตฺวา พุทฺธสฺส สาสนํ;
วีตราเคหิ ปกฺกามุํ, เนสํ โลมาปิ อิญฺชยุํฯ

‘‘‘สเพฺพ วิชิตสงฺคามา, ภยาตีตา ยสสฺสิโน;
โมทนฺติ สห ภูเตหิ, สาวกา เต ชเนสุตา’’ติฯ

มหาสมยสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ สตฺตมํฯ

๘. สกฺกปญฺหสุตฺตํ

๓๔๔. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา มคเธสุ วิหรติ, ปาจีนโต ราชคหสฺส อมฺพสณฺฑา นาม พฺราหฺมณคาโม, ตสฺสุตฺตรโต เวทิยเก ปพฺพเต อินฺทสาลคุหายํฯ เตน โข ปน สมเยน สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส อุสฺสุกฺกํ อุทปาทิ ภควนฺตํ ทสฺสนายฯ อถ โข สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส เอตทโหสิ – ''กหํ นุ โข ภควา เอตรหิ วิหรติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ''ติ? อทฺทสา โข สกฺโก เทวานมินฺโท ภควนฺตํ มคเธสุ วิหรนฺตํ ปาจีนโต ราชคหสฺส อมฺพสณฺฑา นาม พฺราหฺมณคาโม, ตสฺสุตฺตรโต เวทิยเก ปพฺพเต อินฺทสาลคุหายํฯ ทิสฺวาน เทเว ตาวตึเส อามนฺเตสิ – ''อยํ, มาริสา, ภควา มคเธสุ วิหรติ, ปาจีนโต ราชคหสฺส อมฺพสณฺฑา นาม พฺราหฺมณคาโม, ตสฺสุตฺตรโต เวทิยเก ปพฺพเต อินฺทสาลคุหายํฯ ยทิ ปน, มาริสา, มยํ ตํ ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกเมยฺยาม อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธ''นฺติ? ''เอวํ ภทฺทนฺตวา''ติ โข เทวา ตาวตึสา สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปจฺจโสฺสสุํฯ

๓๔๕. อถ โข สกฺโก เทวานมินฺโท ปญฺจสิขํ คนฺธพฺพเทวปุตฺตํ [คนฺธพฺพปุตฺตํ (สฺยา.)] อามนฺเตสิ – ''อยํ, ตาต ปญฺจสิข, ภควา มคเธสุ วิหรติ ปาจีนโต ราชคหสฺส อมฺพสณฺฑา นาม พฺราหฺมณคาโม, ตสฺสุตฺตรโต เวทิยเก ปพฺพเต อินฺทสาลคุหายํฯ ยทิ ปน , ตาต ปญฺจสิข, มยํ ตํ ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกเมยฺยาม อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธ''นฺติ? ''เอวํ ภทฺทนฺตวา''ติ โข ปญฺจสิโข คนฺธพฺพเทวปุตฺโต สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เพลุวปณฺฑุวีณํ อาทาย สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส อนุจริยํ อุปาคมิฯ

๓๔๖. อถ โข สกฺโก เทวานมินฺโท เทเวหิ ตาวตึเสหิ ปริวุโต ปญฺจสิเขน คนฺธพฺพเทวปุตฺเตน ปุรกฺขโต เสยฺยถาปิ นาม พลวา ปุริโส สมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย ปสาริตํ วา พาหํ สมิญฺเชยฺย; เอวเมว เทเวสุ ตาวตึเสสุ อนฺตรหิโต มคเธสุ ปาจีนโต ราชคหสฺส อมฺพสณฺฑา นาม พฺราหฺมณคาโม, ตสฺสุตฺตรโต เวทิยเก ปพฺพเต ปจฺจุฏฺฐาสิฯ เตน โข ปน สมเยน เวทิยโก ปพฺพโต อติริว โอภาสชาโต โหติ อมฺพสณฺฑา จ พฺราหฺมณคาโม ยถา ตํ เทวานํ เทวานุภาเวนฯ อปิสฺสุทํ ปริโต คาเมสุ มนุสฺสา เอวมาหํสุ – ''อาทิตฺตสฺสุ นามชฺช เวทิยโก ปพฺพโต ฌายติสฺสุ [ฌายตสฺสุ (สฺยา.), ปชฺฌายิตสฺสุ (สี. ปี.)] นามชฺช เวทิยโก ปพฺพโต ชลติสฺสุ [ชลตสฺสุ (สฺยา.), ชลิตสฺสุ (สี. ปี.)] นามชฺช เวทิยโก ปพฺพโต กิํสุ นามชฺช เวทิยโก ปพฺพโต อติริว โอภาสชาโต อมฺพสณฺฑา จ พฺราหฺมณคาโม''ติ สํวิคฺคา โลมหฏฺฐชาตา อเหสุํฯ

๓๔๗. อถ โข สกฺโก เทวานมินฺโท ปญฺจสิขํ คนฺธพฺพเทวปุตฺตํ อามนฺเตสิ – ''ทุรุปสงฺกมา โข, ตาต ปญฺจสิข, ตถาคตา มาทิเสน, ฌายี ฌานรตา, ตทนฺตรํ [ตทนนฺตรํ (สี. สฺยา. ปี. ก.)] ปฏิสลฺลีนาฯ ยทิ ปน ตฺวํ, ตาต ปญฺจสิข, ภควนฺตํ ปฐมํ ปสาเทยฺยาสิ, ตยา, ตาต, ปฐมํ ปสาทิตํ ปจฺฉา มยํ ตํ ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกเมยฺยาม อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธ''นฺติฯ ''เอวํ ภทฺทนฺตวา''ติ โข ปญฺจสิโข คนฺธพฺพเทวปุตฺโต สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เพลุวปณฺฑุวีณํ อาทาย เยน อินฺทสาลคุหา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ''เอตฺตาวตา เม ภควา เนว อติทูเร ภวิสฺสติ นาจฺจาสนฺเน, สทฺทญฺจ เม โสสฺสตี''ติ เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ

ปญฺจสิขคีตคาถา

๓๔๘. เอกมนฺตํ ฐิโต โข ปญฺจสิโข คนฺธพฺพเทวปุตฺโต เพลุวปณฺฑุวีณํ [เวฬุวปณฺฑุวีณํ อาทาย (สฺยา.)] อสฺสาเวสิ, อิมา จ คาถา อภาสิ พุทฺธูปสญฺหิตา ธมฺมูปสญฺหิตา สงฺฆูปสญฺ

หิตา อรหนฺตูปสญฺหิตา กามูปสญฺหิตา –

‘‘วเนฺท เต ปิตรํ ภเทฺท, ติมฺพรุํ สูริยวจฺฉเส;
เยน ชาตาสิ กลฺยาณี, อานนฺทชนนี มมฯ

‘‘วาโตว เสทตํ กนฺโต, ปานียํว ปิปาสโต;
องฺคีรสิ ปิยาเมสิ, ธโมฺม อรหตามิวฯ

‘‘อาตุรเสฺสว เภสชฺชํ, โภชนํว ชิฆจฺฉโต;
ปรินิพฺพาปย มํ ภเทฺท, ชลนฺตมิว วารินาฯ

‘‘สีโตทกํ โปกฺขรณึ, ยุตฺตํ กิญฺชกฺขเรณุนา;
นาโค ฆมฺมาภิตโตฺตว, โอคาเห เต ถนูทรํฯ

‘‘อจฺจงฺกุโสว นาโคว, ชิตํ เม ตุตฺตโตมรํ;
การณํ นปฺปชานามิ, สมฺมโตฺต ลกฺขณูรุยาฯ

‘‘ตยิ เคธิตจิโตฺตสฺมิ, จิตฺตํ วิปริณามิตํ;
ปฏิคนฺตุํ น สโกฺกมิ, วงฺกฆโสฺตว อมฺพุโชฯ

‘‘วามูรุ สช มํ ภเทฺท, สช มํ มนฺทโลจเน;
ปลิสฺสช มํ กลฺยาณิ, เอตํ เม อภิปตฺถิตํฯ

‘‘อปฺปโก วต เม สโนฺต, กาโม เวลฺลิตเกสิยา;
อเนกภาโว สมฺปฺปาทิ, อรหเนฺตว ทกฺขิณาฯ

‘‘ยํ เม อตฺถิ กตํ ปุญฺญํ, อรหเนฺตสุ ตาทิสุ;
ตํ เม สพฺพงฺคกลฺยาณิ, ตยา สทฺธึ วิปจฺจตํฯ

‘‘ยํ เม อตฺถิ กตํ ปุญฺญํ, อสฺมึ ปถวิมณฺฑเล;
ตํ เม สพฺพงฺคกลฺยาณิ, ตยา สทฺธึ วิปจฺจตํฯ

‘‘สกฺยปุโตฺตว ฌาเนน, เอโกทิ นิปโก สโต;
อมตํ มุนิ ชิคีสาโน [ชิคึสาโน (สี. สฺยา. ปี.)], ตมหํ สูริยวจฺฉเสฯ

‘‘ยถาปิ มุนิ นเนฺทยฺย, ปตฺวา สโมฺพธิมุตฺตมํ;
เอวํ นเนฺทยฺยํ กลฺยาณิ, มิสฺสีภาวํ คโต ตยาฯ

‘‘สโกฺก เจ เม วรํ ทชฺชา, ตาวตึสานมิสฺสโร;
ตาหํ ภเทฺท วเรยฺยาเห, เอวํ กาโม ทโฬฺห มมฯ

‘‘สาลํว น จิรํ ผุลฺลํ, ปิตรํ เต สุเมธเส;
วนฺทมาโน นมสฺสามิ, ยสฺสา เสตาทิสี ปชา’’ติฯ

๓๔๙. เอวํ วุตฺเต ภควา ปญฺจสิขํ คนฺธพฺพเทวปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สํสนฺทติ โข เต, ปญฺจสิข, ตนฺติสฺสโร คีตสฺสเรน, คีตสฺสโร จ ตนฺติสฺสเรน; น จ ปน [เนว ปน (สฺยา.)] เต ปญฺจสิข, ตนฺติสฺสโร คีตสฺสรํ อติวตฺตติ, คีตสฺสโร จ ตนฺติสฺสรํฯ กทา สํยูฬฺหา ปน เต, ปญฺจสิข, อิมา คาถา พุทฺธูปสญฺหิตา ธมฺมูปสญฺหิตา สงฺฆูปสญฺหิตา อรหนฺตูปสญฺหิตา กามูปสญฺหิตา’’ติ? ‘‘เอกมิทํ, ภนฺเต, สมยํ ภควา อุรุเวลายํ วิหรติ นชฺชา เนรญฺชราย ตีเร อชปาลนิโคฺรเธ ปฐมาภิสมฺพุทฺโธ ฯ เตน โข ปนาหํ, ภนฺเต, สมเยน ภทฺทา นาม สูริยวจฺฉสา ติมฺพรุโน คนฺธพฺพราโญฺญ ธีตา, ตมภิกงฺขามิฯ สา โข ปน, ภนฺเต, ภคินี ปรกามินี โหติ; สิขณฺฑี นาม มาตลิสฺส สงฺคาหกสฺส ปุโตฺต, ตมภิกงฺขติฯ ยโต โข อหํ, ภนฺเต, ตํ ภคินึ นาลตฺถํ เกนจิ ปริยาเยนฯ อถาหํ เพลุวปณฺฑุวีณํ อาทาย เยน ติมฺพรุโน คนฺธพฺพราโญฺญ นิเวสนํ เตนุปสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา เพลุวปณฺฑุวีณํ อสฺสาเวสึ, อิมา จ คาถา อภาสึ พุทฺธูปสญฺหิตา ธมฺมูปสญฺหิตา สงฺฆูปสญฺหิตา อรหนฺตูปสญฺหิตา กามูปสญฺหิตา –

‘‘วนฺท เต ปิตรํ ภเทฺท, ติมฺพรุํ สูริยวจฺฉเส;
เยน ชาตาสิ กลฺยาณี, อานนฺทชนนี มมฯ …เป….

สาลํว น จิรํ ผุลฺลํ, ปิตรํ เต สุเมธเส;
วนฺทมาโน นมสฺสามิ, ยสฺสา เสตาทิสี ปชา’’ติฯ

‘‘เอวํ วุตฺเต, ภนฺเต, ภทฺทา สูริยวจฺฉสา มํ เอตทโวจ – ‘น โข เม, มาริส, โส ภควา สมฺมุขา ทิโฎฺฐ อปิ จ สุโตเยว เม โส ภควา เทวานํ ตาวตึสานํ สุธมฺมายํ สภายํ อุปนจฺจนฺติยาฯ ยโต โข ตฺวํ, มาริส, ตํ ภควนฺตํ กิเตฺตสิ, โหตุ โน อชฺช สมาคโม’ติฯ โสเยว โน, ภนฺเต, ตสฺสา ภคินิยา สทฺธึ สมาคโม อโหสิฯ น จ ทานิ ตโต ปจฺฉา’’ติฯ

สกฺกูปสงฺกม

๓๕๐. อถ โข สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส เอตทโหสิ – ‘‘ปฎิสโมฺมทติ ปญฺจสิโข คนฺธพฺพเทวปุโตฺต ภควตา, ภควา จ ปญฺจสิเขนา’’ติฯ อถ โข สโกฺก เทวานมิโนฺท ปญฺจสิขํ คนฺธพฺพเทวปุตฺตํ อามเนฺตสิ – ‘‘อภิวาเทหิ เม ตฺวํ, ตาต ปญฺจสิข, ภควนฺตํ – ‘สโกฺก, ภนฺเต, เทวานมิโนฺท สามโจฺจ สปริชโน ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทตี’ติ’’ฯ ‘‘เอวํ ภทฺทนฺตวา’’ติ โข ปญฺจสิโข คนฺธพฺพเทวปุโตฺต สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปฎิสฺสุตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทติ – ‘‘สโกฺก, ภนฺเต, เทวานมิโนฺท สามโจฺจ สปริชโน ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทตี’’ติฯ ‘‘เอวํ สุขี โหตุ, ปญฺจสิข, สโกฺก เทวานมิโนฺท สามโจฺจ สปริชโน; สุขกามา หิ เทวา มนุสฺสา อสุรา นาคา คนฺธพฺพา เย จเญฺญ สนฺติ ปุถุกายา’’ติฯ

๓๕๑. เอวญฺจ ปน ตถาคตา เอวรูเป มเหสเกฺข ยเกฺข อภิวทนฺติฯ อภิวทิโต สโกฺก เทวานมิโนฺท ภควโต อินฺทสาลคุหํ ปวิสิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฎฺฐาสิฯ เทวาปิ ตาวตึสา อินฺทสาลคุหํ ปวิสิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฎฺฐํสุฯ ปญฺจสิโขปิ คนฺธพฺพเทวปุโตฺต อินฺทสาลคุหํ ปวิสิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฎฺฐาสิฯ

เตน โข ปน สมเยน อินฺทสาลคุหา วิสมา สนฺตี สมา สมปาทิ, สมฺพาธา สนฺตี อุรุนฺทา [อุรุทฺทา (ก.)] สมปาทิ, อนฺธกาโร คุหายํ อนฺตรธายิ, อาโลโก อุทปาทิ ยถา ตํ เทวานํ เทวานุภาเวนฯ

๓๕๒. อถ โข ภควา สกฺกํ เทวานมินฺทํ เอตทโวจ – ‘‘อจฺฉริยมิทํ อายสฺมโต โกสิยสฺส, อพฺภุตมิทํ อายสฺมโต โกสิยสฺส ตาว พหุกิจฺจสฺส พหุกรณียสฺส ยทิทํ อิธาคมน’’นฺติฯ ‘‘จิรปฏิกาหํ, ภนฺเต, ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุกาโม; อปิ จ เทวานํ ตาวตึสานํ เกหิจิ เกหิจิ [เกหิจิ (สฺยา.)] กิจฺจกรณีเยหิ พฺยาวโฏ; เอวาหํ นาสกฺขึ ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ เอกมิทํ, ภนฺเต, สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ สลฬาคารเกฯ อถ ขฺวาหํ, ภนฺเต, สาวตฺถึ อคมาสึ ภควนฺตํ ทสฺสนายฯ เตน โข ปน, ภนฺเต, สมเยน ภควา อญฺญตเรน สมาธินา นิสิโนฺน โหติ, ภูชติ [ภุญฺชตี จ (สี. ปี.), ภุชคี (สฺยา.)] จ นาม เวสฺสวณสฺส มหาราชสฺส ปริจาริกา ภควนฺตํ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ, ปญฺชลิกา นมสฺสมานา ติฏฺฐติฯ อถ ขฺวาหํ, ภนฺเต, ภูชตึ เอตทโวจํ – ‘อภิวาเทหิ เม ตฺวํ, ภคินิ, ภควนฺตํ – ‘‘สโกฺก, ภนฺเต, เทวานมิโนฺท สามโจฺจ สปริชโน ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทตี’’ติฯ เอวํ วุเตฺต, ภนฺเต, สา ภูชติ มํ เอตทโวจ – ‘อกาโล โข, มาริส, ภควนฺตํ ทสฺสนาย; ปฏิสลฺลีโน ภควา’ติฯ ‘เตน หิ, ภคินิ, ยทา ภควา ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฎฺฐิโต โหติ, อถ มม วจเนน ภควนฺตํ อภิวาเทหิ – ‘‘สโกฺก, ภนฺเต, เทวานมิโนฺท สามโจฺจ สปริชโน ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทตี’’ติฯ กจฺจิ เม สา, ภนฺเต, ภคินี ภควนฺตํ อภิวาเทสิ? สรติ ภควา ตสฺสา ภคินิยา วจน’’นฺติ? ‘‘อภิวาเทสิ มํ สา, เทวานมินฺท, ภคินี, สรามหํ ตสฺสา ภคินิยา วจนํฯ อปิ จาหํ อายสฺมโต เนมิสทฺเทน [จกฺกเนมิสทฺเทน (สฺยา.)] ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฎฺฐิโต’’ติฯ ‘‘เย เต, ภนฺเต, เทวา อเมฺหหิ ปฐมตรํ ตาวตึสกายํ อุปปนฺนา, เตสํ เม สมฺมุขา สุตํ สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘ยทา ตถาคตา โลเก อุปฺปชฺชนฺติ อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา, ทิพฺพา กายา ปริปูเรนฺติ, หายนฺติ อสุรกายา’ติฯ ตํ เม อิทํ, ภนฺเต, สกฺขิทิฎฺฐํ ยโต ตถาคโต โลเก อุปฺปโนฺน อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ, ทิพฺพา กายา ปริปูเรนฺติ, หายนฺติ อสุรกายาติฯ

โคปกวตฺถุ

๓๕๓. ‘‘อิเธว, ภนฺเต, กปิลวตฺถุสฺมึ โคปิกา นาม สกฺยธีตา อโหสิ พุเทฺธ ปสนฺนา ธเมฺม ปสนฺนา สเงฺฆ ปสนฺนา สีเลสุ ปริปูรการินีฯ สา อิตฺถิตฺตํ [อิตฺถิจิตฺตํ (สฺยา.)] วิราเชตฺวา ปุริสตฺตํ [ปุริสจิตฺตํ (สฺยา.)] ภาเวตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนาฯ เทวานํ ตาวตึสานํ สหพฺยตํ อมฺหากํ ปุตฺตตฺตํ อชฺฌุปคตาฯ ตตฺรปิ นํ เอวํ ชานนฺติ – ‘โคปโก เทวปุโตฺต, โคปโก เทวปุโตฺต’ติฯ อเญฺญปิ, ภนฺเต, ตโย ภิกฺขู ภควติ พฺรหฺมจริยํ จริตฺวา หีนํ คนฺธพฺพกายํ อุปปนฺนาฯ เต ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิตา สมงฺคีภูตา ปริจารยมานา อมฺหากํ อุปฏฺฐานํ อาคจฺฉนฺติ อมฺหากํ ปาริจริยํฯ เต อมฺหากํ อุปฏฺฐานํ อาคเต อมฺหากํ ปาริจริยํ โคปโก เทวปุโตฺต ปฏิโจเทสิ – ‘กุโตมุขา นาม ตุเมฺห , มาริสา, ตสฺส ภควโต ธมฺมํ อสฺสุตฺถ [อายุหิตฺถ (สฺยา.)] – อหญฺหิ นาม อิตฺถิกา สมานา พุเทฺธ ปสนฺนา ธเมฺม ปสนฺนา สเงฺฆ ปสนฺนา สีเลสุ ปริปูรการินี อิตฺถิตฺตํ วิราเชตฺวา ปุริสตฺตํ ภาเวตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนา, เทวานํ ตาวตึสานํ สหพฺยตํ สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปุตฺตตฺตํ อชฺฌุปคตาฯ อิธาปิ มํ เอวํ ชานนฺติ ‘‘โคปโก เทวปุโตฺต โคปโก เทวปุโตฺต’ติฯ ตุเมฺห ปน, มาริสา, ภควติ พฺรหฺมจริยํ จริตฺวา หีนํ คนฺธพฺพกายํ อุปปนฺนาฯ ทุทฺทิฎฺฐรูปํ วต, โภ, อทฺทสาม, เย มยํ อทฺทสาม สหธมฺมิเก หีนํ คนฺธพฺพกายํ อุปปเนฺน’ติฯ เตสํ, ภนฺเต, โคปเกน เทวปุเตฺตน ปฏิโจทิตานํ เทฺว เทวา ทิเฎฺฐว ธเมฺม สตึ ปฏิลภึสุ กายํ พฺรหฺมปุโรหิตํ, เอโก ปน เทโว กาเม อชฺฌาวสิฯ

๓๕๔.‘‘‘อุปาสิกา จกฺขุมโต อโหสึ,

นามมฺปิ มยฺหํ อหุ ‘โคปิกา’ติ;

พุเทฺธ จ ธมฺมํ จ อภิปฺปสนฺนา,
สงฺฆญฺจุปฏฺฐาสึ ปสนฺนจิตฺตาฯ

‘‘‘ตเสฺสว พุทฺธสฺส สุธมฺมตาย,
สกฺกสฺส ปุตฺโตมฺหิ มหานุภาโว;
มหาชุตีโก ติทิวูปปนฺโน,
ชานนฺติ มํ อิธาปิ ‘โคปโก’ติฯ

‘‘‘อถทฺทสํ ภิกฺขโว ทิฏฺฐปุพฺเพ,
คนฺธพฺพกายูปคเต วสีเน;
อิเมหิ เต โคตมสาวกาเส,
เย จ มยํ ปุพฺเพ มนุสฺสภูตาฯ

‘‘‘อนฺนน ปาเนน อุปฏฺฐหิมฺหา,
ปาทูปสงฺคยฺห สเก นิเวสเน;
กุโตมุขา นาม อิเม ภวนฺโต,
พุทฺธสฺส ธมฺมานิ ปฏิคฺคเหสุํ [พุทฺธสฺส ธมฺมํ น ปฏิคฺคเหสุํ (สฺยา.)]ฯ

‘‘‘ปจฺจตฺตํ เวทิตโพฺพ หิ ธโมฺม,
สุเทสิโต จกฺขุมตานุพุโทฺธ;
อหญฺหิ ตุเมฺหว อุปาสมาโน,
สุตฺวาน อริยาน สุภาสิตานิฯ

‘‘‘สกฺกสฺส ปุตฺโตมฺหิ มหานุภาโว,
มหาชุตีโก ติทิวูปปนฺโน;
ตุเมฺห ปน เสฏฺฐมุปาสมานา,
อนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยํ จริตฺวาฯ

‘‘‘หีนํ กายํ อุปปนฺนา ภวนฺโต,
อนานุโลมา ภวตูปปตฺติ;
ทุทฺทิฏฺฐรูปํ วต อทฺทสาม,
สหธมฺมิเก หีนกายูปปเนฺนฯ

‘‘‘คนฺธพฺพกายูปคตา ภวนฺโต,
เทวานมาคจฺฉถ ปาริจริยํ;
อคาเร วสโต มยฺหํ,
อิมํ ปสฺส วิเสสตํฯ

‘‘‘อิตฺถี หุตฺวา สฺวชฺช ปุโมมฺหิ เทโว,
ทิเพฺพหิ กาเมหิ สมงฺคิภูโต’;
เต โจทิตา โคตมสาวเกน,
สํเวคมาปาทุ สเมจฺจ โคปกํฯ

‘‘‘หนฺท วิยายาม [วิคายาม (สฺยา.), วิตายาม (ปี.)] พฺยายาม [วิยายมาม (สี. ปี.)],

มา โน มยํ ปรเปสฺสา อหุมฺหา’;
เตสํ ทุเว วีริยมารภึสุ,
อนุสฺสรํ โคตมสาสนานิฯ

“อิเธว จิตฺตานิ วิราชยิตฺวา,
กาเมสุ อาทีนวมทฺทสํสุ;
เต กามสํโยชนพนฺธนานิ,
ปาปิมโยคานิ ทุรจฺจยานิฯ

“นาโคว สนฺนานิ คุณานิ [สนฺทานคุณานิ (สี. ปี.), สนฺตานิ คุณานิ (สฺยา.)] เฉตฺวา,
เทเว ตาวตึเส อติกฺกมึสุ;
สอินฺทา เทวา สปชาปติกา,
สเพฺพ สุธมฺมาย สภายุปวิฏฺฐาฯ

“เตสํ นิสินฺนานํ อภิกฺกมึสุ,
วีรา วิราคา วิรชํ กโรนฺตา;
เต ทิสฺวา สํเวคมกาสิ วาสโว,
เทวาภิภู เทวคณสฺส มเชฺฌฯ

““อิเมหิ เต หีนกายูปปนฺนา,
เทเว ตาวตึเส อภิกฺกมนฺติ’;
สํเวคชาตสฺส วโจ นิสมฺม,
โส โคปโก วาสวมชฺฌภาสิฯ

““พุโทฺธ ชนินฺทตฺถิ มนุสฺสโลเก,
กามาภิภู สกฺยมุนีติ ญายติ;
ตเสฺสว เต ปุตฺตา สติยา วิหีนา,
โจทิตา มยา เต สติมชฺฌลตฺถุํฯ

““ติณฺณํ เตสํ อาวสิเนตฺถ [อวสีเนตฺถ (ปี.)] เอโก,
คนฺธพฺพกายูปคโต วสีโน;
เทฺว จ สโมฺพธิปถานุสาริโน,
เทเวปิ หีเฬนฺติ สมาหิตตฺตาฯ

““เอตาทิสี ธมฺมปฺปกาสเนตฺถ,
น ตตฺถ กึกงฺขติ โกจิ สาวโก;
นิติณฺณโอฆํ วิจิกิจฺฉฉินฺนํ,
พุทฺธํ นมสฺสาม ชินํ ชนินฺทํ’ฯ

“ยํ เต ธมฺมํ อิธญฺญาย,
วิเสสํ อชฺฌคํสุ [อชฺฌคมํสุ (สฺยา.)] เต;
กายํ พฺรหฺมปุโรหิตํ,
ทุเว เตสํ วิเสสคูฯ

“ตสฺส ธมฺมสฺส ปตฺติยา,
อาคตมฺหาสิ มาริส;
กตาวกาสา ภควตา,
ปญฺหํ ปุจฺเฉมุ มาริสา”ติฯ

๓๕๕. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ – “ทีฆรตฺตํ วิสุทฺโธ โข อยํ ยกฺโข [สโกฺก (สี. สฺยา. ปี.)], ยํ กิญฺจิ มํ ปญฺหํ ปุจฺฉิสฺสติ, สพฺพํ ตํ อตฺถสญฺหิตํเยว ปุจฺฉิสฺสติ, โน อนตฺถสญฺหิตํฯ ยญฺจสฺสาหํ ปุฏฺโฐ พฺยากริสฺสามิ, ตํ ขิปฺปเมว อาชานิสฺสตี”ติฯ

๓๕๖. อถ โข ภควา สกฺกํ เทวานมินฺทํ คาถาย อชฺฌภาสิ –

“ปุจฺฉ วาสว มํ ปญฺหํ, ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉสิ;
ตสฺส ตสฺเสว ปญฺหสฺส, อหํ อนฺตํ กโรมิ เต”ติฯ

ปฐมภาณวาโร นิฏฺฐิโตฯ

๓๕๗. กตาวกาโส สโกฺก เทวานมิโนฺท ภควตา อิมํ ภควนฺตํ [เทวานมิโนฺท ภควนฺตํ อิมํ (สี. ปี.)] ปฐมํ ปญฺหํ อปุจฺฉิ –

“กึ สํโยชนา นุ โข, มาริส, เทวา มนุสฺสา อสุรา นาคา คนฺธพฺพา เย จเญฺญ สนฺติ ปุถุกายา, เต – ‘อเวรา อทณฺฑา อสปตฺตา อพฺยาปชฺชา วิหเรมุ อเวริโน’ติ อิติ จ เนสํ โหติ, อถ จ ปน สเวรา สทณฺฑา สสปตฺตา สพฺยาปชฺชา วิหรนฺติ สเวริโน”ติ? อิตฺถํ สโกฺก เทวานมิโนฺท ภควนฺตํ ปญฺหํ [อิมํ ปฐมํ ปญฺหํ (สี. ปี.)] อปุจฺฉิฯ ตสฺส ภควา ปญฺหํ ปุฏฺโฐ พฺยากาสิ –

“อิสฺสามจฺฉริยสํโยชนา โข, เทวานมินฺท, เทวา มนุสฺสา อสุรา นาคา คนฺธพฺพา เย จเญฺญ สนฺติ ปุถุกายา, เต – ‘อเวรา อทณฺฑา อสปตฺตา อพฺยาปชฺชา วิหเรมุ อเวริโน’ติ อิติ จ เนสํ โหติ, อถ จ ปน สเวรา สทณฺฑา สสปตฺตา สพฺยาปชฺชา วิหรนฺติ สเวริโน”ติฯ อิตฺถํ ภควา สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปญฺหํ ปุฏฺโฐ พฺยากาสิฯ อตฺตมโน สโกฺก เทวานมิโนฺท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิ อนุโมทิ – “เอวเมตํ, ภควา, เอวเมตํ, สุคตฯ ติณฺณา เมตฺถ กงฺขา วิคตา กถํกถา ภควโต ปญฺหเวยฺยากรณํ สุตฺวา”ติฯ

๓๕๘. อิติห สโกฺก เทวานมิโนฺท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา ภควนฺตํ อุตฺตรึ [อุตฺตรึ (สี. สฺยา. ปี.)] ปญฺหํ อปุจฺฉิ –

“อิสฺสามจฺฉริยํ ปน, มาริส, กึนิทานํ กึสมุทยํ กึชาติกํ กึปภวํ; กิสฺมึ สติ อิสฺสามจฺฉริยํ โหติ; กิสฺมึ อสติ อิสฺสามจฺฉริยํ น โหตี”ติ? “อิสฺสามจฺฉริยํ โข, เทวานมินฺท, ปิยาปฺปิยนิทานํ ปิยาปฺปิยสมุทยํ ปิยาปฺปิยชาติกํ ปิยาปฺปิยปภวํ; ปิยาปฺปิเย สติ อิสฺสามจฺฉริยํ โหติ, ปิยาปฺปิเย อสติ อิสฺสามจฺฉริยํ น โหตี”ติฯ

“ปิยาปฺปิยํ โข ปน, มาริส, กึนิทานํ กึสมุทยํ กึชาติกํ กึปภวํ; กิสฺมึ สติ ปิยาปฺปิยํ โหติ; กิสฺมึ อสติ ปิยาปฺปิยํ น โหตี”ติ? “ปิยาปฺปิยํ โข, เทวานมินฺท, ฉนฺทนิทานํ ฉนฺทสมุทยํ ฉนฺทชาติกํ ฉนฺทปภวํ; ฉเนฺท สติ ปิยาปฺปิยํ โหติ; ฉเนฺท อสติ ปิยาปฺปิยํ น โหตี”ติฯ

‘‘ฉนฺโท โข ปน, มาริส, กึนิทาโน กึสมุทโย กึชาติโก กึปภโว; กิสฺมึ สติ ฉนฺโท โหติ; กิสฺมึ อสติ ฉนฺโท น โหตี’’ติ? ‘‘ฉนฺโท โข, เทวานมินฺท, วิตกฺกนิทาโน วิตกฺกสมุทโย วิตกฺกชาติโก วิตกฺกปภโว; วิตกฺเก สติ ฉนฺโท โหติ; วิตกฺเก อสติ ฉนฺโท น โหตี’’ติฯ

‘‘วิตกฺโก โข ปน, มาริส, กึนิทาโน กึสมุทโย กึชาติโก กึปภโว; กิสฺมึ สติ วิตกฺโก โหติ; กิสฺมึ อสติ วิตกฺโก น โหตี’’ติ? ‘‘วิตกฺโก โข, เทวานมินฺท, ปปญฺจสญฺญาสงฺขานิทาโน ปปญฺจสญฺญาสงฺขาสมุทโย ปปญฺจสญฺญาสงฺขาชาติโก ปปญฺจสญฺญาสงฺขาปภโว; ปปญฺจสญฺญาสงฺขาย สติ วิตกฺโก โหติ; ปปญฺจสญฺญาสงฺขาย อสติ วิตกฺโก น โหตี’’ติฯ

‘‘กถํ ปฏิปนฺโน ปน, มาริส, ภิกฺขุ ปปญฺจสญฺญาสงฺขานิโรธสารุปฺปคามินึ ปฏิปทํ ปฏิปนฺโน โหตี’’ติ?

เวทนากมฺมฏฺฐานํ

๓๕๙. ‘‘โสมนสฺสํปาหํ [ปหํ (สี. ปี.), จาหํ (สฺยา. กํ.)], เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิฯ โทมนสฺสํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิฯ อุเปกฺขํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิฯ

๓๖๐. ‘‘โสมนสฺสํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปีติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ตตฺถ ยํ ชญฺญา โสมนสฺสํ ‘อิมํ โข เม โสมนสฺสํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺตี’ติ, เอวรูปํ โสมนสฺสํ น เสวิตพฺพํฯ ตตฺถ ยํ ชญฺญา โสมนสฺสํ ‘อิมํ โข เม โสมนสฺสํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺตี’ติ, เอวรูปํ โสมนสฺสํ เสวิตพฺพํฯ ตตฺถ ยํ เจ สวิตกฺกํ สวิจารํ, ยํ เจ อวิตกฺกํ อวิจารํ, เย อวิตกฺเก อวิจาเร, เต [เส (สี. ปี.)] ปณีตตเรฯ โสมนสฺสํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปีติฯ อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๓๖๑. ‘‘โทมนสฺสํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ เสวิตพฺพมฺปิ , อเสวิตพฺพมฺปีติฯ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ตตฺถ ยํ ชญฺญา โทมนสฺสํ ‘อิมํ โข เม โทมนสฺสํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺตี’ติ, เอวรูปํ โทมนสฺสํ น เสวิตพฺพํฯ ตตฺถ ยํ ชญฺญา โทมนสฺสํ ‘อิมํ โข เม โทมนสฺสํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺตี’ติ, เอวรูปํ โทมนสฺสํ เสวิตพฺพํฯ ตตฺถ ยํ เจ สวิตกฺกํ สวิจารํ, ยํ เจ อวิตกฺกํ อวิจารํ, เย อวิตกฺเก อวิจาเร, เต ปณีตตเรฯ โทมนสฺสํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปี’ติ อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๓๖๒. ‘‘อุเปกฺขํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปีติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ตตฺถ ยํ ชญฺญา อุเปกฺขํ ‘อิมํ โข เม อุเปกฺขํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺตี’ติ, เอวรูปา อุเปกฺขา น เสวิตพฺพาฯ ตตฺถ ยํ ชญฺญา อุเปกฺขํ ‘อิมํ โข เม อุเปกฺขํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺตี’ติ, เอวรูปา อุเปกฺขา เสวิตพฺพาฯ ตตฺถ ยํ เจ สวิตกฺกํ สวิจารํ, ยํ เจ อวิตกฺกํ อวิจารํ, เย อวิตกฺเก อวิจาเร, เต ปณีตตเรฯ อุเปกฺขํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปีติ อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๓๖๓. ‘‘เอวํ ปฏิปนฺโน โข, เทวานมินฺท, ภิกฺขุ ปปญฺจสญฺญาสงฺขานิโรธสารุปฺปคามินึ ปฏิปทํ ปฏิปนฺโน โหตี’’ติฯ อิตฺถํ ภควา สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปญฺหํ ปุฏฺโฐ พฺยากาสิฯ อตฺตมโน สกฺโก เทวานมินฺโท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิ อนุโมทิ – ‘‘เอวเมตํ, ภควา, เอวเมตํ, สุคต, ติณฺณา เมตฺถ กงฺขา วิคตา กถํกถา ภควโต ปญฺหเวยฺยากรณํ สุตฺวา’’ติฯ

ปาติโมกฺขสํวโร

๓๖๔. อิติห สกฺโก เทวานมินฺโท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา ภควนฺตํ อุตฺตริํ ปญฺหํ อปุจฺฉิ –

‘‘กถํ ปฏิปนฺโน ปน, มาริส, ภิกฺขุ ปาติโมกฺขสํวราย ปฏิปนฺโน โหตี’’ติ? ‘‘กายสมาจารํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิฯ วจีสมาจารํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิฯ ปริเยสนํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพ’’มฺปิฯ

‘‘กายสมาจารํปาหํ , เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ เสวิตพฺพมฺปิ อเสวิตพฺพมฺปีติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ตตฺถ ยํ ชญฺญา กายสมาจารํ ‘อิมํ โข เม กายสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺตี’ติ, เอวรูโป กายสมาจาโร น เสวิตโพฺพฯ ตตฺถ ยํ ชญฺญา กายสมาจารํ ‘อิมํ โข เม กายสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺตี’ติ, เอวรูโป กายสมาจาโร เสวิตโพฺพฯ กายสมาจารํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปีติ อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

‘‘วจีสมาจารํปาหํ , เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปี’ติฯ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ตตฺถ ยํ ชญฺญา วจีสมาจารํ ‘อิมํ โข เม วจีสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺตี’ติ, เอวรูโป วจีสมาจาโร น เสวิตโพฺพฯ ตตฺถ ยํ ชญฺญา วจีสมาจารํ ‘อิมํ โข เม วจีสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺตี’ติ, เอวรูโป วจีสมาจาโร เสวิตโพฺพฯ วจีสมาจารํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปีติ อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

‘‘ปริเยสนํปาหํ , เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปีติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ตตฺถ ยํ ชญฺญา ปริเยสนํ ‘อิมํ โข เม ปริเยสนํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺตี’ติ, เอวรูปา ปริเยสนา น เสวิตพฺพาฯ ตตฺถ ยํ ชญฺญา ปริเยสนํ ‘อิมํ โข เม ปริเยสนํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺตี’ติ, เอวรูปา ปริเยสนา เสวิตพฺพาฯ ปริเยสนํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปีติ อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

‘‘เอวํ ปฏิปนฺโน โข, เทวานมินฺท, ภิกฺขุ ปาติโมกฺขสํวราย ปฏิปนฺโน โหตี’’ติฯ อิตฺถํ ภควา สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปญฺหํ ปุฏฺโฐ พฺยากาสิฯ อตฺตมโน สกฺโก เทวานมินฺโท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิ อนุโมทิ – ‘‘เอวเมตํ, ภควา, เอวเมตํ, สุคตฯ ติณฺณา เมตฺถ กงฺขา วิคตา กถํกถา ภควโต ปญฺหเวยฺยากรณํ สุตฺวา’’ติฯ

อินฺทฺริยสํวโร

๓๖๕. อิติห สโกฺก เทวานมิโนฺท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา ภควนฺตํ อุตฺตริํ ปญฺหํ อปุจฺฉิ –

‘‘กถํ ปฏิปโนฺน ปน, มาริส, ภิกฺขุ อินฺทฺริยสํวราย ปฏิปโนฺน โหตี’’ติ? ‘‘จกฺขุวิเญฺญยฺยํ รูปํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิฯ โสตวิเญฺญยฺยํ สทฺทํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิฯ ฆานวิเญฺญยฺยํ คนฺธํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิฯ ชิวฺหาวิเญฺญยฺยํ รสํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิฯ กายวิเญฺญยฺยํ โผฏฺฐพฺพํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิฯ มโนวิเญฺญยฺยํ ธมฺมํปาหํ, เทวานมินฺท, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปี’’ติฯ

เอวํ วุเตฺต, สโกฺก เทวานมิโนฺท ภควนฺตํ เอตทโวจ –

‘‘อิมสฺส โข อหํ, ภเนฺต, ภควตา สงฺขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามิฯ ยถารูปํ, ภเนฺต, จกฺขุวิเญฺญยฺยํ รูปํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, เอวรูปํ จกฺขุวิเญฺญยฺยํ รูปํ น เสวิตพฺพํ ฯ ยถารูปญฺจ โข, ภเนฺต, จกฺขุวิเญฺญยฺยํ รูปํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, เอวรูปํ จกฺขุวิเญฺญยฺยํ รูปํ เสวิตพฺพํฯ ยถารูปญฺจ โข, ภเนฺต, โสตวิเญฺญยฺยํ สทฺทํ เสวโต…เป.… ฆานวิเญฺญยฺยํ คนฺธํ เสวโต… ชิวฺหาวิเญฺญยฺยํ รสํ เสวโต… กายวิเญฺญยฺยํ โผฏฺฐพฺพํ เสวโต… มโนวิเญฺญยฺยํ ธมฺมํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, เอวรูโป มโนวิเญฺญโยฺย ธโมฺม น เสวิตโพฺพฯ ยถารูปญฺจ โข, ภเนฺต, มโนวิเญฺญยฺยํ ธมฺมํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, เอวรูโป มโนวิเญฺญโยฺย ธโมฺม เสวิตโพฺพฯ

‘‘อิมสฺส โข เม, ภเนฺต, ภควตา สงฺขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานโต ติณฺณา เมตฺถ กงฺขา วิคตา กถํกถา ภควโต ปญฺหเวยฺยากรณํ สุตฺวา’’ติฯ

๓๖๖. อิติห สโกฺก เทวานมิโนฺท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา ภควนฺตํ อุตฺตริํ ปญฺหํ อปุจฺฉิ –

‘‘สเพฺพว นุ โข, มาริส, สมณพฺราหฺมณา เอกนฺตวาทา เอกนฺตสีลา เอกนฺตฉนฺทา เอกนฺตอโชฺฌสานา’’ติ? ‘‘น โข, เทวานมินฺท, สเพฺพ สมณพฺราหฺมณา เอกนฺตวาทา เอกนฺตสีลา เอกนฺตฉนฺทา เอกนฺตอโชฺฌสานา’’ติฯ

‘‘กสฺมา ปน, มาริส, น สเพฺพ สมณพฺราหฺมณา เอกนฺตวาทา เอกนฺตสีลา เอกนฺตฉนฺทา เอกนฺตอโชฺฌสานา’’ติ? ‘‘อเนกธาตุ นานาธาตุ โข, เทวานมินฺท, โลโกฯ ตสฺมิํ อเนกธาตุนานาธาตุสฺมิํ โลเก ยํ ยเทว สตฺตา ธาตุํ อภินิวิสนฺติ, ตํ ตเทว ถามสา ปรามาสา อภินิวิสฺส โวหรนฺติ – ‘อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติฯ ตสฺมา น สเพฺพ สมณพฺราหฺมณา เอกนฺตวาทา เอกนฺตสีลา เอกนฺตฉนฺทา เอกนฺตอโชฺฌสานา’’ติฯ

‘‘สเพฺพว นุ โข, มาริส, สมณพฺราหฺมณา อจฺจนฺตนิฏฺฐา อจฺจนฺตโยคเกฺขมี อจฺจนฺตพฺรหฺมจารี อจฺจนฺตปริโยสานา’’ติ? ‘‘น โข, เทวานมินฺท, สเพฺพ สมณพฺราหฺมณา อจฺจนฺตนิฏฺฐา อจฺจนฺตโยคเกฺขมี อจฺจนฺตพฺรหฺมจารี อจฺจนฺตปริโยสานา’’ติฯ

“กสฺมา ปน, มาริส, น สเพฺพ สมณพฺราหฺมณา อจฺจนฺตนิฏฺฐา อจฺจนฺตโยคกฺเขมี อจฺจนฺตพฺรหฺมจารี อจฺจนฺตปริโยสานา”ติ? “เย โข, เทวานมินฺท, ภิกฺขู ตณฺหาสงฺขยวิมุตฺตา เต อจฺจนฺตนิฏฺฐา อจฺจนฺตโยคกฺเขมี อจฺจนฺตพฺรหฺมจารี อจฺจนฺตปริโยสานาฯ ตสฺมา น สเพฺพ สมณพฺราหฺมณา อจฺจนฺตนิฏฺฐา อจฺจนฺตโยคกฺเขมี อจฺจนฺตพฺรหฺมจารี อจฺจนฺตปริโยสานา”ติฯ

อิตฺถํ ภควา สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปญฺหํ ปุโฏฺฐ พฺยากาสิฯ อตฺตมโน สโกฺก เทวานมิโนฺท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิ อนุโมทิ – “เอวเมตํ, ภควา, เอวเมตํ, สุคตฯ ติณฺณา เมตฺถ กงฺขา วิคตา กถํกถา ภควโต ปญฺหเวยฺยากรณํ สุตฺวา”ติฯ

๓๖๗. อิติห สโกฺก เทวานมิโนฺท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ –

“เอชา, ภเนฺต, โรโค, เอชา คโณฺฑ, เอชา สลฺลํ, เอชา อิมํ ปุริสํ ปริกฑฺฒติ ตสฺส ตเสฺสว ภวสฺส อภินิพฺพตฺติยาฯ ตสฺมา อยํ ปุริโส อุจฺจาวจมาปชฺชติ ฯ เยสาหํ, ภเนฺต, ปญฺหานํ อิโต พหิทฺธา อเญฺญสุ สมณพฺราหฺมเณสุ โอกาสกมฺมมฺปิ นาลตฺถํ, เต เม ภควตา พฺยากตาฯ ทีฆรตฺตานุสยิตญฺจ ปน [ทีฆรตฺตานุปสฺสตา, ยญฺจ ปน (สฺยา.), ทีฆรตฺตานุสยิโน, ยญฺจ ปน (สี. ปี.)] เม วิจิกิจฺฉากถํกถาสลฺลํ, ตญฺจ ภควตา อพฺพุฬฺห”นฺติฯ

“อภิชานาสิ โน ตฺวํ, เทวานมินฺท, อิเม ปเญฺห อเญฺญ สมณพฺราหฺมเณ ปุจฺฉิตา”ติ? “อภิชานามหํ, ภเนฺต, อิเม ปเญฺห อเญฺญ สมณพฺราหฺมเณ ปุจฺฉิตา”ติฯ “ยถา กถํ ปน เต, เทวานมินฺท, พฺยากํสุ? สเจ เต อครุ ภาสสฺสู”ติฯ “น โข เม, ภเนฺต, ครุ ยตฺถสฺส ภควา นิสิโนฺน ภควนฺตรูโป วา”ติฯ “เตน หิ, เทวานมินฺท, ภาสสฺสู”ติฯ “เยสฺวาหํ [เยสาหํ (สี. สฺยา. ปี.)], ภเนฺต , มญฺญามิ สมณพฺราหฺมณา อารญฺญิกา ปนฺตเสนาสนาติ, ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา อิเม ปเญฺห ปุจฺฉามิ, เต มยา ปุฏฺฐา น สมฺปายนฺติ, อสมฺปายนฺตา มมํเยว ปฏิปุจฺฉนฺติ – ‘โก นาโม อายสฺมา’ติ? เตสาหํ ปุโฏฺฐ พฺยากโรมิ – ‘อหํ โข, มาริส, สโกฺก เทวานมิโนฺท’ติฯ เต มมํเยว อุตฺตริ ปฏิปุจฺฉนฺติ – ‘กิํ ปนายสฺมา, เทวานมินฺท [เทวานมิโนฺท (สี. ปี.)], กมฺมํ กตฺวา อิมํ ฐานํ ปโตฺต’ติ? เตสาหํ ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ เทเสมิฯ เต ตาวตเกเนว อตฺตมนา โหนฺติ – ‘สโกฺก จ โน เทวานมิโนฺท ทิโฏฺฐ, ยญฺจ โน อปุจฺฉิมฺหา, ตญฺจ โน พฺยากาสี’ติฯ เต อญฺญทตฺถุ มมํเยว สาวกา สมฺปชฺชนฺติ, น จาหํ เตสํฯ อหํ โข ปน, ภเนฺต, ภควโต สาวโก โสตาปโนฺน อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโณ”ติ ฯ

โสมนสฺสปฏิลาภกถา

๓๖๘. “อภิชานาสิ โน ตฺวํ, เทวานมินฺท, อิโต ปุเพฺพ เอวรูปํ เวทปฏิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภ”นฺติ? “อภิชานามหํ , ภเนฺต, อิโต ปุเพฺพ เอวรูปํ เวทปฏิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภ”นฺติฯ “ยถา กถํ ปน ตฺวํ, เทวานมินฺท, อภิชานาสิ อิโต ปุเพฺพ เอวรูปํ เวทปฏิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภ”นฺติ?

“ภูตปุพฺพํ, ภเนฺต, เทวาสุรสงฺคาโม สมุปพฺยูโฬฺห [สมูปพฺพุโฬฺห (สี. ปี.)] อโหสิฯ ตสฺมิํ โข ปน, ภเนฺต, สงฺคาเม เทวา ชินิํสุ, อสุรา ปราชยิํสุ [ปราชิํสุ (สี. ปี.)]ฯ ตสฺส มยฺหํ, ภเนฺต, ตํ สงฺคามํ อภิวิชินิตฺวา วิชิตสงฺคามสฺส เอตทโหสิ – ‘ยา เจว ทานิ ทิพฺพา โอชา ยา จ อสุรา โอชา, อุภยเมตํ [อุภยเมตฺถ (สฺยา.)] เทวา ปริภุญฺชิสฺสนฺตี’ติฯ โส โข ปน เม, ภเนฺต, เวทปฏิ

ลาโภ โสมนสฺสปฏิลาโภ สทณฺฑาวจโร สสตฺถาวจโร น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สโมฺพธาย น นิพฺพานาย สํวตฺตติฯ โย โข ปน เม อยํ, ภนฺเต, ภควโต ธมฺมํ สุตฺวา เวทปฏิลาโภ โสมนสฺสปฏิลาโภ, โส อทณฺฑาวจโร อสตฺถาวจโร เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตตี''ติฯ

๓๖๙. ''กึ ปน ตฺวํ, เทวานมินฺท, อตฺถวสํ สมฺปสฺสมาโน เอวรูปํ เวทปฏิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภํ ปเวเทสี''ติ? ''ฉ โข อหํ, ภนฺเต, อตฺถวเส สมฺปสฺสมาโน เอวรูปํ เวทปฏิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภํ ปเวเทมิฯ

''อิเธว ติฏฺฐมานสฺส, เทวภูตสฺส เม สโต;
ปุนรายุ จ เม ลโทฺธ, เอวํ ชานาหิ มาริสฯ

''อิมํ โข อหํ, ภนฺเต, ปฐมํ อตฺถวสํ สมฺปสฺสมาโน เอวรูปํ เวทปฏิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภํ ปเวเทมิฯ

''จุตาหํ ทิวิยา กายา, อายุํ หิตฺวา อมานุสํ;
อมูโฬฺห คพฺภเมสฺสามิ, ยตฺถ เม รมตี มโนฯ

''อิมํ โข อหํ, ภนฺเต, ทุติยํ อตฺถวสํ สมฺปสฺสมาโน เอวรูปํ เวทปฏิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภํ ปเวเทมิฯ

''สฺวาหํ อมูฬฺหปญฺญสฺส [อมูฬฺหปญฺหสฺส (?)], วิหรํ สาสเน รโต;
ญาเยน วิหริสฺสามิ, สมฺปชาโน ปฏิสฺสโตฯ

''อิมํ โข อหํ, ภนฺเต, ตติยํ อตฺถวสํ สมฺปสฺสมาโน เอวรูปํ เวทปฏิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภํ ปเวเทมิฯ

''ญาเยน เม จรโต จ, สโมฺพธิ เจ ภวิสฺสติ;
อญฺญาตา วิหริสฺสามิ, เสฺวว อโนฺต ภวิสฺสติฯ

''อิมํ โข อหํ, ภนฺเต, จตุตฺถํ อตฺถวสํ สมฺปสฺสมาโน เอวรูปํ เวทปฏิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภํ ปเวเทมิฯ

''จุตาหํ มานุสา กายา, อายุํ หิตฺวาน มานุสํ;
ปุน เทโว ภวิสฺสามิ, เทวโลกมฺหิ อุตฺตโมฯ

''อิมํ โข อหํ, ภนฺเต, ปญฺจมํ อตฺถวสํ สมฺปสฺสมาโน เอวรูปํ เวทปฏิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภํ ปเวเทมิฯ

''เต [เย (?)] ปณีตตรา เทวา, อกนิฏฺฐา ยสสฺสิโน;
อนฺติเม วตฺตมานมฺหิ, โส นิวาโส ภวิสฺสติฯ

''อิมํ โข อหํ, ภนฺเต, ฉฏฺฐํ อตฺถวสํ สมฺปสฺสมาโน เอวรูปํ เวทปฏิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภํ ปเวเทมิฯ

“อิเม โข อหํ, ภนฺเต, ฉ อตฺถวเส สมฺปสฺสมาโน เอวรูปํ เวทปฏิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภํ ปเวเทมิฯ

๓๗๐.“อปริโยสิตสงฺกปฺโป , วิจิกิจฺโฉ กถํกถีฯ

วิจรึ ทีฆมทฺธานํ, อเนฺวสนฺโต ตถาคตํฯ

“ยสฺสุ มญฺญามิ สมเณ, ปวิวิตฺตวิหาริโน;
สมฺพุทฺธา อิติ มญฺญาโน, คจฺฉามิ เต อุปาสิตุํฯ

““กถํ อาราธนา โหติ, กถํ โหติ วิราธนา’;
อิติ ปุฏฺฐา น สมฺปายนฺติ [สโมฺภนฺติ (สฺยา.)], มเคฺค ปฏิปทาสุ จฯ

“ตฺยสฺสุ ยทา มํ ชานนฺติ, สกฺโก เทวานมาคโต;
ตฺยสฺสุ มเมว ปุจฺฉนฺติ, ‘กึ กตฺวา ปาปุณี อิทํ’ฯ

“เตสํ ยถาสุตํ ธมฺมํ, เทสยามิ ชเน สุตํ [ชเนสุต (ก. สี.)];
เตน อตฺตมนา โหนฺติ, ‘ทิโฏฺฐ โน วาสโวติ จ’ฯ

“ยทา จ พุทฺธมทฺทกฺขึ, วิจิกิจฺฉาวิตารณํ;
โสมฺหิ วีตภโย อชฺช, สมฺพุทฺธํ ปยิรุปาสิย [ปยิรุปาสยึ (สฺยา. ก.)]ฯ

“ตณฺหาสลฺลสฺส หนฺตารํ, พุทฺธํ อปฺปฏิปุคฺคลํ;
อหํ วเนฺท มหาวีรํ, พุทฺธมาทิจฺจพนฺธุนํฯ

“ยํ กโรมสิ พฺรหฺมุโน, สมํ เทเวหิ มาริส;
ตทชฺช ตุยฺหํ กสฺสาม [ทสฺสาม (สฺยา. ก.)], หนฺท สามํ กโรม เตฯ

“ตฺวเมว อสิ [ตฺวเมวสิ (ปี.)] สมฺพุโทฺธ, ตฺวํ สตฺถา อนุตฺตโร;
สเทวกสฺมึ โลกสฺมึ, นตฺถิ เต ปฏิปุคฺคโล”ติฯ

๓๗๑. อถ โข สโกฺก เทวานมิโนฺท ปญฺจสิขํ คนฺธพฺพปุตฺตํ อามเนฺตสิ – “พหูปกาโร โข เมสิ ตฺวํ, ตาต ปญฺจสิข, ยํ ตฺวํ ภควนฺตํ ปฐมํ ปสาเทสิฯ ตยา, ตาต, ปฐมํ ปสาทิตํ ปจฺฉา มยํ ตํ ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิมฺหา อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํฯ เปตฺติเก วา ฐาเน ฐปยิสฺสามิ , คนฺธพฺพราชา ภวิสฺสสิ, ภทฺทญฺจ เต สูริยวจฺฉสํ ทมฺมิ, สา หิ เต อภิปตฺถิตา”ติฯ

อถ โข สโกฺก เทวานมิโนฺท ปาณินา ปถวึ ปรามสิตฺวา ติกฺขตฺตุํ อุทานํ อุทาเนสิ – “นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา”ติฯ

อิมสฺมิญฺจ ปน เวยฺยากรณสฺมึ ภญฺญมาเน สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ – “ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม”นฺติฯ อเญฺญสญฺจ อสีติยา เทวตาสหสฺสานํ , อิติ เย สเกฺกน เทวานมินฺเทน อชฺฌิฏฺฐปญฺหา ปุฏฺฐา , เต ภควตา พฺยากตาฯ ตสฺมา อิมสฺส เวยฺยากรณสฺส สกฺกปญฺหาเตฺวว อธิวจนนฺติฯ

สกฺกปญฺหสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ อฏฺฐมํฯ

๙. มหาสติปฏฺฐานสุตฺตํ

๓๗๒. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา กุรูสุ วิหรติ กมฺมาสธมฺมํ นาม กุรูนํ นิคโมฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ''ภิกฺขโว''ติฯ ''ภทฺทนฺเต''ติ [ภทนฺตติ (สี. สฺยา. ปี.)] เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

อุทฺเทโส

๓๗๓. ''เอกายโน อยํ, ภิกฺขเว, มคฺโค สตฺตานํ วิสุทฺธิยา, โสกปริเทวานํ สมติกฺกมาย ทุกฺขโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมาย ญายสฺส อธิคมาย นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย, ยทิทํ จตฺตาโร สติปฏฺฐานาฯ

''กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา, วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ

อุทฺเทโส นิฏฺฐิโตฯ

กายานุปสฺสนา อานาปานปพฺพํ

๓๗๔. ''กถญฺจ ปน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อรญฺญคโต วา รุกฺขมูลคโต วา สุญฺญาคารคโต วา นิสีทติ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อุชุํ กายํ ปณิธาย ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวาฯ โส สโตว อสฺสสติ, สโตว ปสฺสสติฯ ทีฆํ วา อสฺสสนฺโต 'ทีฆํ อสฺสสามี'ติ ปชานาติ, ทีฆํ วา ปสฺสสนฺโต 'ทีฆํ ปสฺสสามี'ติ ปชานาติฯ รสฺสํ วา อสฺสสนฺโต 'รสฺสํ อสฺสสามี'ติ ปชานาติ, รสฺสํ วา ปสฺสสนฺโต 'รสฺสํ ปสฺสสามี'ติ ปชานาติฯ 'สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี'ติ สิกฺขติ , 'สพฺพกายปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี'ติ สิกฺขติฯ 'ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามี'ติ สิกฺขติ, 'ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามี'ติ สิกฺขติฯ

''เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ทกฺโข ภมกาโร วา ภมการนฺเตวาสี วา ทีฆํ วา อญฺฉนฺโต 'ทีฆํ อญฺฉามี'ติ ปชานาติ, รสฺสํ วา อญฺฉนฺโต 'รสฺสํ อญฺฉามี'ติ ปชานาติ เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ทีฆํ วา อสฺสสนฺโต 'ทีฆํ อสฺสสามี'ติ ปชานาติ, ทีฆํ วา ปสฺสสนฺโต 'ทีฆํ ปสฺสสามี'ติ ปชานาติ, รสฺสํ วา อสฺสสนฺโต 'รสฺสํ อสฺสสามี'ติ ปชานาติ, รสฺสํ วา ปสฺสสนฺโต 'รสฺสํ ปสฺสสามี'ติ ปชานาติฯ 'สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี'ติ สิกฺขติ, 'สพฺพกายปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี'ติ สิกฺขติ, 'ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามี'ติ สิกฺขติ, 'ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามี'ติ สิกฺขติฯ อิติ อชฺฌตฺตํ วา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ, พหิทฺธา วา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติฯ สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา กายสฺมึ วิหรติ, วยธมฺมานุปสฺสี วา กายสฺมึ วิหรติ, สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี วา กายสฺมึ วิหรติฯ 'อตฺถิ กาโย'ติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย อนิสฺสิโต จ วิหรติ, น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติฯ เอวมฺปิ โข [เอวมฺปิ (สี. สฺยา. ปี.)], ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติฯ

อานาปานปพฺพํ นิฏฺฐิตํฯ

กายานุปสฺสนา อิริยาปถปพฺพํ

๓๗๕. ‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ คจฺฉนฺโต วา ‘คจฺฉามี’ติ ปชานาติ, ฐิโต วา ‘ฐิโตมฺหี’ติ ปชานาติ, นิสินฺโน วา ‘นิสินฺโนมฺหี’ติ ปชานาติ, สยาโน วา ‘สยาโนมฺหี’ติ ปชานาติ, ยถา ยถา วา ปนสฺส กาโย ปณิหิโต โหติ, ตถา ตถา นํ ปชานาติฯ อิติ อชฺฌตฺตํ วา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ, พหิทฺธา วา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติฯ สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา กายสฺมิํ วิหรติ, วยธมฺมานุปสฺสี วา กายสฺมิํ วิหรติ, สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี วา กายสฺมิํ วิหรติฯ ‘อตฺถิ กาโย’ติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย อนิสฺสิโต จ วิหรติ, น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติฯ เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติฯ

อิริยาปถปพฺพํ นิฏฺฐิตํฯ

กายานุปสฺสนา สมฺปชานปพฺพํ

๓๗๖. ‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต สมฺปชานการี โหติ, อาโลกิเต วิโลกิเต สมฺปชานการี โหติ, สมิญฺชิเต ปสาริเต สมฺปชานการี โหติ, สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ สมฺปชานการี โหติ, อสิเต ปีเต ขายิเต สายิเต สมฺปชานการี โหติ, อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี โหติ, คเต ฐิเต นิสินฺเน สุตฺเต ชาคริเต ภาสิเต ตุณฺหีภาเว สมฺปชานการี โหติฯ อิติ อชฺฌตฺตํ วา…เป.… เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติฯ

สมฺปชานปพฺพํ นิฏฺฐิตํฯ

กายานุปสฺสนา ปฏิกูลมนสิการปพฺพํ

๓๗๗. ‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อิมเมว กายํ อุทฺธํ ปาทตลา อโธ เกสมตฺถกา ตจปริยนฺตํ ปูรํ นานปฺปการสฺส อสุจิโน ปจฺจเวกฺขติ – ‘อตฺถิ อิมสฺมิํ กาเย เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ, มํสํ นฺหารุ อฏฺฐิ อฏฺฐิมิญฺชํ วกฺกํ, หทยํ ยกนํ กิโลมกํ ปิหกํ ปปฺผาสํ, อนฺตํ อนฺตคุณํ อุทริยํ กรีสํ [กรีสํ มตฺถลุงฺคํ (ก.)], ปิตฺตํ เสมฺหํ ปุโพฺพ โลหิตํ เสโท เมโท, อสฺสุ วสา เขโฬ สิงฺฆาณิกา ลสิกา มุตฺต’นฺติฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, อุภโตมุขา ปุโตฬิ [มูโตฬี (สฺยา.), มุโตลิ (ปี.)] ปูรา นานาวิหิตสฺส ธญฺญสฺส, เสยฺยถิทํ สาลีนํ วีหีนํ มุคฺคานํ มาสานํ ติลานํ ตณฺฑุลานํฯ ตเมนํ จกฺขุมา ปุริโส มุญฺจิตฺวา ปจฺจเวกฺเขยฺย – ‘อิเม สาลี, อิเม วีหี อิเม มุคฺคา อิเม มาสา อิเม ติลา อิเม ตณฺฑุลา’ติฯ เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อิมเมว กายํ อุทฺธํ ปาทตลา อโธ เกสมตฺถกา ตจปริยนฺตํ ปูรํ นานปฺปการสฺส อสุจิโน ปจฺจเวกฺขติ – ‘อตฺถิ อิมสฺมิํ กาเย เกสา โลมา…เป.… มุตฺต’นฺติฯ

อิติ อชฺฌตฺตํ วา…เป.… เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติฯ

ปฏิกูลมนสิการปพฺพํ นิฏฺฐิตํฯ

กายานุปสฺสนา ธาตุมนสิการปพฺพํ

๓๗๘. ‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อิมเมว กายํ ยถาฐิตํ ยถาปณิหิตํ ธาตุโส ปจฺจเวกฺขติ – ‘อตฺถิ อิมสฺมิํ กาเย ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติฯ

‘‘เสยฺยถาปิ , ภิกฺขเว, ทกฺโข โคฆาตโก วา โคฆาตกนฺเตวาสี วา คาวิํ วธิตฺวา จตุมหาปเถ พิลโส วิภชิตฺวา นิสิโนฺน อสฺส, เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อิมเมว กายํ ยถาฐิตํ ยถาปณิหิตํ ธาตุโส ปจฺจเวกฺขติ – ‘อตฺถิ อิมสฺมิํ กาเย ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติฯ

‘‘อิติ อชฺฌตฺตํ วา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ…เป.… เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติฯ

ธาตุมนสิการปพฺพํ นิฏฺฐิตํฯ

กายานุปสฺสนา นวสิวถิกปพฺพํ

๓๗๙. ‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เสยฺยถาปิ ปเสฺสยฺย สรีรํ สิวถิกาย ฉฑฺฑิตํ เอกาหมตํ วา ทฺวีหมตํ วา ตีหมตํ วา อุทฺธุมาตกํ วินีลกํ วิปุพฺพกชาตํฯ โส อิมเมว กายํ อุปสํหรติ – ‘อยมฺปิ โข กาโย เอวํธโมฺม เอวํภาวี เอวํอนตีโต’ติฯ

‘‘อิติ อชฺฌตฺตํ วา …เป.… เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เสยฺยถาปิ ปเสฺสยฺย สรีรํ สิวถิกาย ฉฑฺฑิตํ กาเกหิ วา ขชฺชมานํ กุลเลหิ วา ขชฺชมานํ คิเชฺฌหิ วา ขชฺชมานํ กงฺกหิ วา ขชฺชมานํ สุนเขหิ วา ขชฺชมานํ พฺยเคฺฆหิ วา ขชฺชมานํ ทีปีหิ วา ขชฺชมานํ สิงฺคาเลหิ วา [คิชฺฌหิ วา ขชฺชมานํ, สุวาเนหิ วา ขชฺชมานํ, สิคาเลหิ วา ขชฺชมานํ, (สฺยา. ปี.)] ขชฺชมานํ วิวิเธหิ วา ปาณกชาเตหิ ขชฺชมานํฯ โส อิมเมว กายํ อุปสํหรติ – ‘อยมฺปิ โข กาโย เอวํธโมฺม เอวํภาวี เอวํอนตีโต’ติฯ

‘‘อิติ อชฺฌตฺตํ วา…เป.… เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เสยฺยถาปิ ปเสฺสยฺย สรีรํ สิวถิกาย ฉฑฺฑิตํ อฏฺฐิกสงฺขลิกํ สมํสโลหิตํ นฺหารุสมฺพนฺธํ…เป.… อฏฺฐิกสงฺขลิกํ นิมํสโลหิตมกฺขิตํ นฺหารุสมฺพนฺธํ…เป.… อฏฺฐิกสงฺขลิกํ อปคตมํสโลหิตํ นฺหารุสมฺพนฺธํ…เป.… อฏฺฐิกานิ อปคตสมฺพนฺธานิ [อปคตนฺหารุสมฺพนฺธานิ (สฺยา.)] ทิสา วิทิสา วิกฺขิตฺตานิ, อเญฺญน หตฺถฏฺฐิกํ อเญฺญน ปาทฏฺฐิกํ อเญฺญน โคปฺผกฏฺฐิกํ [‘‘อเญฺญน โคปฺผกฏฺฐิก’’นฺติ อิทํ สี. สฺยา. ปี. โปตฺถเกสุ นตฺถิ] อเญฺญน ชงฺฆฏฺฐิกํ อเญฺญน อูรุฏฺฐิกํ อเญฺญน กฎิฏฺฐิกํ [อเญฺญน กฏฏฺฐิกํ อเญฺญน ปิฏฺฐฏฺฐิกํ อเญฺญน กณฺฑกฏฺฐิกํ อเญฺญน ผาสุกฏฺฐิกํ อเญฺญน อุรฏฺฐิกํ อเญฺญน อํสฏฺฐิกํ อเญฺญน พาหุฏฺฐิกํ (สฺยา.)] อเญฺญน ผาสุกฏฺฐิกํ อเญฺญน ปิฏฺฐิฏฺฐิกํ อเญฺญน ขนฺธฏฺฐิกํ [อเญฺญน กฏฺฐฏฺฐิกํ อเญฺญน ปิฏฺฐฏฺฐิกํ อเญฺญน กณฺฑกฏฺฐิกํ อเญฺญน ผาสุกฏฺฐิกํ อเญฺญน อุรฏฺฐิกํ อเญฺญน อํสฏฺฐิกํ อเญฺญน พาหุฏฺฐิกํ (สฺยา.)] อเญฺญน คีวฏฺฐิกํ อเญฺญน หนุกฏฺฐิกํ อเญฺญน ทนฺตฏฺฐิกํ อเญฺญน สีสกฏาหํฯ โส อิมเมว กายํ อุปสํหรติ – ‘อยมฺปิ โข กาโย เอวํธโมฺม เอวํภาวี เอวํอนตีโต’ติฯ

‘‘อิติ อชฺฌตฺตํ วา …เป.… วิหรติฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เสยฺยถาปิ ปเสฺสยฺย สรีรํ สิวถิกาย ฉฑฺฑิตํ อฏฺฐิกานิ เสตานิ สงฺขวณฺณปฏิภาคานิ…เป…. อฏฺฐิกานิ ปุญฺชกิตานิ เตโรวสฺสิกานิ …เป…. อฏฺฐิกานิ ปูตีนิ จุณฺณกชาตานิฯ โส อิมเมว กายํ อุปสํหรติ – ‘อยมฺปิ โข กาโย เอวํธมฺโม เอวํภาวี เอวํอนตีโต’ติฯ อิติ อชฺฌตฺตํ วา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ, พหิทฺธา วา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติฯ สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา กายสฺมึ วิหรติ, วยธมฺมานุปสฺสี วา กายสฺมึ วิหรติ, สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี วา กายสฺมึ วิหรติฯ ‘อตฺถิ กาโย’ติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย อนิสฺสิโต จ วิหรติ, น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติฯ เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติฯ

นวสิวถิกปพฺพํ นิฏฺฐิตํฯ

จุทฺทส กายานุปสฺสนา นิฏฺฐิตาฯ

เวทนานุปสฺสนา

๓๘๐. ‘‘กถญฺจ ปน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สุขํ วา เวทนํ เวทยมาโน ‘สุขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติ ฯ ทุกฺขํ วา เวทนํ เวทยมาโน ‘ทุกฺขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติฯ อทุกฺขมสุขํ วา เวทนํ เวทยมาโน ‘อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติฯ สามิสํ วา สุขํ เวทนํ เวทยมาโน ‘สามิสํ สุขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติ, นิรามิสํ วา สุขํ เวทนํ เวทยมาโน ‘นิรามิสํ สุขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติฯ สามิสํ วา ทุกฺขํ เวทนํ เวทยมาโน ‘สามิสํ ทุกฺขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติ, นิรามิสํ วา ทุกฺขํ เวทนํ เวทยมาโน ‘นิรามิสํ ทุกฺขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติฯ สามิสํ วา อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยมาโน ‘สามิสํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติ, นิรามิสํ วา อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยมาโน ‘นิรามิสํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติฯ อิติ อชฺฌตฺตํ วา เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ, พหิทฺธา วา เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติฯ สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา เวทนาสุ วิหรติ, วยธมฺมานุปสฺสี วา เวทนาสุ วิหรติ, สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี วา เวทนาสุ วิหรติฯ ‘อตฺถิ เวทนา’ติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย อนิสฺสิโต จ วิหรติ, น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติฯ เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติฯ

เวทนานุปสฺสนา นิฏฺฐิตาฯ

จิตฺตานุปสฺสนา

๓๘๑. ‘‘กถญฺจ ปน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ จิเตฺต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สราคํ วา จิตฺตํ ‘สราคํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, วีตราคํ วา จิตฺตํ ‘วีตราคํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติฯ สโทสํ วา จิตฺตํ ‘สโทสํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, วีตโทสํ วา จิตฺตํ ‘วีตโทสํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติฯ สโมหํ วา จิตฺตํ ‘สโมหํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, วีตโมหํ วา จิตฺตํ ‘วีตโมหํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติฯ สงฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ ‘สงฺขิตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, วิกฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ ‘วิกฺขิตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติฯ มหคฺคตํ วา จิตฺตํ ‘มหคฺคตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, อมหคฺคตํ วา จิตฺตํ ‘อมหคฺคตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติฯ สอุตฺตรํ วา จิตฺตํ ‘สอุตฺตรํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, อนุตฺตรํ วา จิตฺตํ ‘อนุตฺตรํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติฯ สมาหิตํ วา จิตฺตํ ‘สมาหิตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, อสมาหิตํ วา จิตฺตํ ‘อสมาหิตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติฯ วิมุตฺตํ วา จิตฺตํ ‘วิมุตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติฯ อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ ‘อวิมุตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชา

นาติฯ อิติ อชฺฌตฺตํ วา จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ, พหิทฺธา วา จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติฯ สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา จิตฺตสฺมึ วิหรติ, วยธมฺมานุปสฺสี วา จิตฺตสฺมึ วิหรติ, สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี วา จิตฺตสฺมึ วิหรติ, ‘อตฺถิ จิตฺต’นฺติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย อนิสฺสิโต จ วิหรติ, น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ ฯ เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติฯ

จิตฺตานุปสฺสนา นิฏฺฐิตาฯ

ธมฺมานุปสฺสนา นีวรณปพฺพํ

๓๘๒. ‘‘กถญฺจ ปน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ปญฺจสุ นีวรเณสุฯ กถญฺจ ปน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ปญฺจสุ นีวรเณสุ?

‘‘อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ กามจฺฉนฺทํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ กามจฺฉนฺโท’ติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ กามจฺฉนฺทํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ กามจฺฉนฺโท’ติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส กามจฺฉนฺทสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส กามจฺฉนฺทสฺส ปหานํ โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนสฺส กามจฺฉนฺทสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติฯ

‘‘สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ พฺยาปาทํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ พฺยาปาโท’ติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ พฺยาปาทํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ พฺยาปาโท’ติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส พฺยาปาทสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส พฺยาปาทสฺส ปหานํ โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนสฺส พฺยาปาทสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติฯ

‘‘สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ถินมิทฺธํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ ถินมิทฺธ’นฺติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ถินมิทฺธํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ ถินมิทฺธ’นฺติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส ถินมิทฺธสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส ถินมิทฺธสฺส ปหานํ โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนสฺส ถินมิทฺธสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติฯ

‘‘สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจ’นฺติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจ’นฺติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจสฺส ปหานํ โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนสฺส อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติฯ

‘‘สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ วิจิกิจฺฉํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ วิจิกิจฺฉา’ติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ วิจิกิจฺฉํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ วิจิกิจฺฉา’ติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนาย วิจิกิจฺฉาย อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนาย วิจิกิจฺฉาย ปหานํ โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนาย วิจิกิจฺฉาย อายตึ อนุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติฯ

‘‘อิติ อชฺฌตฺตํ วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ, พหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ, วยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ, สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ ‘อตฺถิ ธมฺมา’ติ วา

ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย อนิสฺสิโต จ วิหรติ, น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติฯ เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ปญฺจสุ นีวรเณสุฯ

นีวรณปพฺพํ นิฏฺฐิตํฯ

ธมฺมานุปสฺสนา ขนฺธปพฺพํ

๓๘๓. ‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุฯ กถญฺจ ปน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ – ‘อิติ รูปํ, อิติ รูปสฺส สมุทโย, อิติ รูปสฺส อตฺถงฺคโม; อิติ เวทนา, อิติ เวทนาย สมุทโย, อิติ เวทนาย อตฺถงฺคโม; อิติ สญฺญา, อิติ สญฺญาย สมุทโย, อิติ สญฺญาย อตฺถงฺคโม; อิติ สงฺขารา, อิติ สงฺขารานํ สมุทโย, อิติ สงฺขารานํ อตฺถงฺคโม, อิติ วิญฺญาณํ, อิติ วิญฺญาณสฺส สมุทโย, อิติ วิญฺญาณสฺส อตฺถงฺคโม’ติ, อิติ อชฺฌตฺตํ วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ, พหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติฯ สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ, วยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ, สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติฯ ‘อตฺถิ ธมฺมา’ติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย, อนิสฺสิโต จ วิหรติ, น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ ฯ เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุฯ

ขนฺธปพฺพํ นิฏฺฐิตํฯ

ธมฺมานุปสฺสนา อายตนปพฺพํ

๓๘๔. ‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ฉสุ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุฯ กถญฺจ ปน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ฉสุ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุ?

‘‘อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ จกฺขุญฺจ ปชานาติ, รูเป จ ปชานาติ, ยญฺจ ตทุภยํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สํโยชนํ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สํโยชนสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สํโยชนสฺส ปหานํ โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนสฺส สํโยชนสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติฯ

‘‘โสตญฺจ ปชานาติ, สทฺเท จ ปชานาติ, ยญฺจ ตทุภยํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สํโยชนํ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สํโยชนสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สํโยชนสฺส ปหานํ โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนสฺส สํโยชนสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติฯ

‘‘ฆานญฺจ ปชานาติ, คนฺเธ จ ปชานาติ, ยญฺจ ตทุภยํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สํโยชนํ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สํโยชนสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สํโยชนสฺส ปหานํ โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนสฺส สํโยชนสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติฯ

‘‘ชิวฺหญฺจ ปชานาติ, รเส จ ปชานาติ, ยญฺจ ตทุภยํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สํโยชนํ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สํโยชนสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ , ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สํโยชนสฺส ปหานํ โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนสฺส สํโยชนสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติฯ

‘‘กายญฺจ ปชานาติ, โผฏฺฐพฺเพ จ ปชานาติ, ยญฺจ ตทุภยํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สํโยชนํ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สํโยชนสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สํโยชนสฺส ปหานํ โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนสฺส สํโยชนสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติฯ

‘‘มนญฺจ ปชานาติ, ธมฺเม จ ปชานาติ, ยญฺจ ตทุภยํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สํโยชนํ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สํโยชนสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สํโยชนสฺส ปหานํ โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนสฺส สํโยชนสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติฯ

‘‘อิติ อชฺฌตฺตํ วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ, พหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติฯ สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ, วยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ, สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติฯ ‘อตฺถิ ธมฺมา’ติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย, อนิสฺสิโต จ วิหรติ, น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติฯ เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ฉสุ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุฯ

อายตนปพฺพํ นิฏฺฐิตํฯ

ธมฺมานุปสฺสนา โพชฺฌงฺคปพฺพํ

๓๘๕. ‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ สตฺตสุ โพชฺฌเงฺคสุฯ กถญฺจ ปน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ สตฺตสุ โพชฺฌเงฺคสุ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ สติสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ สติสมฺโพชฺฌโงฺค’ติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ สติสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ สติสมฺโพชฺฌโงฺค’ติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สติสมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สติสมฺโพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาย ปาริปูรี โหติ ตญฺจ ปชานาติฯ

‘‘สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌโงฺค’ติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌโงฺค’ติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาย ปาริปูรี โหติ ตญฺจ ปชานาติฯ

‘‘สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ วีริยสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ วีริยสมฺโพชฺฌโงฺค’ติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ วีริยสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ วีริยสมฺโพชฺฌโงฺค’ติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส วีริยสมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส วีริยสมฺโพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาย ปาริปูรี โหติ ตญฺจ ปชานาติฯ

“สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ปีติสโมฺพชฺฌงฺคํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค’ติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ปีติสโมฺพชฺฌงฺคํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค’ติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส ปีติสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส ปีติสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาย ปาริปูรี โหติ ตญฺจ ปชานาติฯ

“สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺค’ติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺค’ติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาย ปาริปูรี โหติ ตญฺจ ปชานาติฯ

“สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ สมาธิสโมฺพชฺฌโงฺค’ติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ สมาธิสโมฺพชฺฌโงฺค’ติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาย ปาริปูรี โหติ ตญฺจ ปชานาติฯ

“สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค’ติ ปชานาติ , อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค’ติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาย ปาริปูรี โหติ ตญฺจ ปชานาติฯ

“อิติ อชฺฌตฺตํ วา ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ, พหิทฺธา วา ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติฯ สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา ธเมฺมสุ วิหรติ, วยธมฺมานุปสฺสี วา ธเมฺมสุ วิหรติ, สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี วา ธเมฺมสุ วิหรติ ‘อตฺถิ ธมฺมา’ติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย อนิสฺสิโต จ วิหรติ, น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติฯ เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ สตฺตสุ โพชฺฌเงฺคสุฯ

โพชฺฌงฺคปพฺพํ นิฏฺฐิตํฯ [โพชฺฌงฺคปพฺพํ นิฏฺฐิตํ, ปฐมภาณวารํ (สฺยา.)]

ธมฺมานุปสฺสนา สจฺจปพฺพํ

๓๘๖. “ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ จตูสุ อริยสเจฺจสุฯ กถญฺจ ปน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ จตูสุ อริยสเจฺจสุ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ‘อิทํ ทุกฺข’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ

ปฐมภาณวาโร นิฏฺฐิโตฯ

ทุกฺขสจฺจนิเทฺทโส

๓๘๗. “กตมญฺจ , ภิกฺขเว, ทุกฺขํ อริยสจฺจํ? ชาติปิ ทุกฺขา, ชราปิ ทุกฺขา, มรณมฺปิ ทุกฺขํ, โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาปิ ทุกฺขา, อปฺปิเยหิ สมฺปโยโคปิ ทุโกฺข, ปิเยหิ วิปฺปโยโคปิ ทุโกฺข [อปฺปิเยหิ…เป.… วิปฺปโยโค ทุโกฺขติปาโฐ เจว ตํนิเทฺทโส จ กตฺถจิ น ทิสฺสติ,

อฎฺฐกถายํปิ ตํสํวณฺณนา นตฺถิ], ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ, **สงฺขิเตฺตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา** [ปญฺจุปาทานกฺขนฺธาปิ (ก.)] **ทุกฺขา**ฯ

๓๘๘. ‘‘กตมา จ, ภิกฺขเว, ชาติ? ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกาเย ชาติ สญฺชาติ โอกฺกนฺติ อภินิพฺพตฺติ ขนฺธานํ ปาตุภาโว อายตนานํ ปฏิลาโภ, อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ชาติฯ

๓๘๙. ‘‘กตมา จ, ภิกฺขเว, ชรา? ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกาเย ชรา ชีรณตา ขณฺฑิจฺจํ ปาลิจฺจํ วลิตฺตจตา อายุโน สํหานิ อินฺทฺริยานํ ปริปาโก, อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ชราฯ

๓๙๐. ‘‘กตมญฺจ, ภิกฺขเว, มรณํ? ยํ [อฎฺฐกถา โอโลเกตพฺพา] เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหา ตมฺหา สตฺตนิกายา จุติ จวนตา เภโท อนฺตรธานํ มจฺจุ มรณํ กาลกิริยา ขนฺธานํ เภโท กเฬวรสฺส นิเกฺขโป ชีวิตินฺทฺริยสฺสุปเจฺฉโท, อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, มรณํฯ

๓๙๑. ‘‘กตโม จ, ภิกฺขเว, โสโก? โย โข, ภิกฺขเว, อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฎฺฐสฺส โสโก โสจนา โสจิตตฺตํ อนฺโตโสโก อนฺโตปริโสโก, อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, โสโกฯ

๓๙๒. ‘‘กตโม จ, ภิกฺขเว, ปริเทโว? โย โข, ภิกฺขเว, อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฎฺฐสฺส อาเทโว ปริเทโว อาเทวนา ปริเทวนา อาเทวิตตฺตํ ปริเทวิตตฺตํ, อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว ปริเทโวฯ

๓๙๓. ‘‘กตมญฺจ , ภิกฺขเว, ทุกฺขํ? ยํ โข, ภิกฺขเว, กายิกํ ทุกฺขํ กายิกํ อสาตํ กายสมฺผสฺสชํ ทุกฺขํ อสาตํ เวทยิตํ, อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ทุกฺขํฯ

๓๙๔. ‘‘กตมญฺจ , ภิกฺขเว, โทมนสฺสํ? ยํ โข, ภิกฺขเว, เจตสิกํ ทุกฺขํ เจตสิกํ อสาตํ มโนสมฺผสฺสชํ ทุกฺขํ อสาตํ เวทยิตํ, อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, โทมนสฺสํฯ

๓๙๕. ‘‘กตโม จ, ภิกฺขเว, อุปายาโส? โย โข, ภิกฺขเว, อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฎฺฐสฺส อายาโส อุปายาโส อายาสิตตฺตํ อุปายาสิตตฺตํ, อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อุปายาโสฯ

๓๙๖. ‘‘กตโม จ, ภิกฺขเว, อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุโกฺข? อิธ ยสฺส เต โหนฺติ อนิฎฺฐา อกนฺตา อมนาปา รูปา สทฺทา คนฺธา รสา โผฎฺฐพฺพา ธมฺมา, เย วา ปนสฺส เต โหนฺติ อนตฺถกามา อหิตกามา อผาสุกกามา อโยคเกฺขมกามา, ยา เตหิ สทฺธิํ สงฺคติ สมาคโม สโมธานํ มิสฺสีภาโว, อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุโกฺขฯ

๓๙๗. ‘‘กตโม จ, ภิกฺขเว, ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุโกฺข? อิธ ยสฺส เต โหนฺติ อิฎฺฐา กนฺตา มนาปา รูปา สทฺทา คนฺธา รสา โผฎฺฐพฺพา ธมฺมา, เย วา ปนสฺส เต โหนฺติ อตฺถกามา หิตกามา ผาสุกกามา โยคเกฺขมกามา มาตา วา ปิตา วา ภาตา วา ภคินี วา มิตฺตา วา อมจฺจา วา ญาติสาโลหิตา วา, ยา เตหิ สทฺธิํ อสงฺคติ อสมาคโม อสโมธานํ อมิสฺสีภาโว, อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุโกฺขฯ

๓๙๘. ‘‘กตมญฺจ , ภิกฺขเว, ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ? ชาติธมฺมานํ, ภิกฺขเว, สตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺชติ – ‘อโห วต มยํ น ชาติธมฺมา อสฺสาม, น จ วต โน ชาติ อาคเจฺฉยฺยา’ติฯ น โข ปเนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํ, อิทมฺปิ ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํฯ ชราธมฺมานํ, ภิกฺขเว, สตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺชติ – ‘อโห วต มยํ น ชราธมฺมา อสฺสาม, น จ วต โน ชรา อาคเจฺฉยฺยา’ติฯ น โข ปเนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํ, อิทมฺปิ ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํฯ พฺยาธิธมฺมานํ, ภิกฺขเว, สตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺชติ ‘อโห วต มยํ น พฺยาธิธมฺมา อสฺสาม, น จ วต โน พฺยาธิ อาคเจฺฉยฺยา’ติฯ น โข ปเนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํ, อิทมฺปิ ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํฯ มรณธมฺมานํ, ภิกฺขเว, สตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺชติ ‘อโห วต มยํ น มรณธมฺมา อสฺสาม, น จ วต โน มรณํ อาคเจฺฉยฺยา’ติฯ น โข ปเนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํ, อิทมฺปิ ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํฯ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมานํ, ภิกฺขเว, สตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺชติ ‘อโห วต มยํ น โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมา อสฺสาม, น จ วต โน โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมา อาคเจฺฉยฺยุ’นฺติฯ น โข ปเนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํ, อิทมฺปิ ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํฯ

๓๙๙. ‘‘กตเม จ, ภิกฺขเว, สงฺขิเตฺตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา? เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขโนฺธ, เวทนุปาทานกฺขโนฺธ, สญฺญุปาทานกฺขโนฺธ, สงฺขารุปาทานกฺขโนฺธ, วิญฺญาณุปาทานกฺขโนฺธฯ อิเม วุจฺจนฺติ, ภิกฺขเว, สงฺขิเตฺตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขาฯ อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ทุกฺขํ อริยสจฺจํฯ

สมุทยสจฺจนิเทฺทโส

๔๐๐. ‘‘กตมญฺจ , ภิกฺขเว, ทุกฺขสมุทยํ [ทุกฺขสมุทโย (สฺยา.)] อริยสจฺจํ? ยายํ ตณฺหา โปโนพฺภวิกา [โปโนภวิกา (สี. ปี.)] นนฺทีราคสหคตา [นนฺทิราคสหคตา (สี. สฺยา. ปี.)] ตตฺรตตฺราภินนฺทินี, เสยฺยถิทํ – กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหาฯ

‘‘สา โข ปเนสา, ภิกฺขเว, ตณฺหา กตฺถ อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, กตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ? ยํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติฯ

‘‘กิญฺจ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ? จกฺขุ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติฯ โสตํ โลเก…เป.… ฆานํ โลเก… ชิวฺหา โลเก… กาโย โลเก… มโน โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติฯ

‘‘รูปา โลเก… สทฺทา โลเก… คนฺธา โลเก… รสา โลเก… โผฎฺฐพฺพา โลเก… ธมฺมา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติฯ

‘‘จกฺขุวิญฺญาณํ โลเก… โสตวิญฺญาณํ โลเก… ฆานวิญฺญาณํ โลเก… ชิวฺหาวิญฺญาณํ โลเก… กายวิญฺญาณํ โลเก… มโนวิญฺญาณํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติฯ

‘‘จกฺขุสมฺผโสฺส โลเก… โสตสมฺผโสฺส โลเก… ฆานสมฺผโสฺส โลเก… ชิวฺหาสมฺผโสฺส โลเก… กายสมฺผโสฺส โลเก… มโนสมฺผโสฺส โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา อุปฺปชฺ

ชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติฯ

“จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก… โสตสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก… ฆานสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก… ชิวฺหาสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก… กายสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก… มโนสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติฯ

“รูปสญฺญา โลเก… สทฺทสญฺญา โลเก… คนฺธสญฺญา โลเก… รสสญฺญา โลเก… โผฏฺฐพฺพสญฺญา โลเก… ธมฺมสญฺญา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติฯ

“รูปสเญฺจตนา โลเก… สทฺทสเญฺจตนา โลเก… คนฺธสเญฺจตนา โลเก… รสสเญฺจตนา โลเก… โผฏฺฐพฺพสเญฺจตนา โลเก… ธมฺมสเญฺจตนา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติฯ

“รูปตณฺหา โลเก… สทฺทตณฺหา โลเก… คนฺธตณฺหา โลเก… รสตณฺหา โลเก… โผฏฺฐพฺพตณฺหา โลเก… ธมฺมตณฺหา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติฯ

“รูปวิตโกฺก โลเก… สทฺทวิตโกฺก โลเก… คนฺธวิตโกฺก โลเก… รสวิตโกฺก โลเก… โผฏฺฐพฺพวิตโกฺก โลเก… ธมฺมวิตโกฺก โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติฯ

“รูปวิจาโร โลเก… สทฺทวิจาโร โลเก… คนฺธวิจาโร โลเก… รสวิจาโร โลเก… โผฏฺฐพฺพวิจาโร โลเก… ธมฺมวิจาโร โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติฯ อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ทุกฺขสมุทยํ อริยสจฺจํฯ

นิโรธสจฺจนิเทฺทโส

๔๐๑. “กตมญฺจ , ภิกฺขเว, ทุกฺขนิโรธํ [ทุกฺขนิโรโธ (สฺยา.)] อริยสจฺจํ? โย ตสฺสาเยว ตณฺหาย อเสสวิราคนิโรโธ จาโค ปฏินิสฺสโคฺค มุตฺติ อนาลโยฯ

“สา โข ปเนสา, ภิกฺขเว, ตณฺหา กตฺถ ปหียมานา ปหียติ, กตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ? ยํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติฯ

“กิญฺจ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ? จกฺขุ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติฯ โสตํ โลเก…เป.… ฆานํ โลเก… ชิวฺหา โลเก… กาโย โลเก… มโน โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติฯ

“รูปา โลเก… สทฺทา โลเก… คนฺธา โลเก… รสา โลเก… โผฏฺฐพฺพา โลเก… ธมฺมา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติฯ

‘‘จกฺขุวิญฺญาณํ โลเก… โสตวิญฺญาณํ โลเก… ฆานวิญฺญาณํ โลเก… ชิวฺหาวิญฺญาณํ โลเก… กายวิญฺญาณํ โลเก… มโนวิญฺญาณํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติฯ

‘‘จกฺขุสมฺผโสฺส โลเก… โสตสมฺผโสฺส โลเก… ฆานสมฺผโสฺส โลเก… ชิวฺหาสมฺผโสฺส โลเก… กายสมฺผโสฺส โลเก… มโนสมฺผโสฺส โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติฯ

‘‘จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก… โสตสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก … ฆานสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก… ชิวฺหาสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก… กายสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก… มโนสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติฯ

‘‘รูปสญฺญา โลเก… สทฺทสญฺญา โลเก… คนฺธสญฺญา โลเก… รสสญฺญา โลเก… โผฎฺฐพฺพสญฺญา โลเก… ธมฺมสญฺญา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติฯ

‘‘รูปสเญฺจตนา โลเก… สทฺทสเญฺจตนา โลเก… คนฺธสเญฺจตนา โลเก… รสสเญฺจตนา โลเก… โผฎฺฐพฺพสเญฺจตนา โลเก… ธมฺมสเญฺจตนา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติฯ

‘‘รูปตณฺหา โลเก… สทฺทตณฺหา โลเก… คนฺธตณฺหา โลเก… รสตณฺหา โลเก… โผฎฺฐพฺพตณฺหา โลเก… ธมฺมตณฺหา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติฯ

‘‘รูปวิตโกฺก โลเก… สทฺทวิตโกฺก โลเก… คนฺธวิตโกฺก โลเก… รสวิตโกฺก โลเก… โผฎฺฐพฺพวิตโกฺก โลเก… ธมฺมวิตโกฺก โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติฯ

‘‘รูปวิจาโร โลเก… สทฺทวิจาโร โลเก… คนฺธวิจาโร โลเก… รสวิจาโร โลเก… โผฎฺฐพฺพวิจาโร โลเก… ธมฺมวิจาโร โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ , เอเตฺถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติฯ อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ทุกฺขนิโรธํ อริยสจฺจํฯ

มคฺคสจฺจนิเทฺทโส

๔๐๒. ‘‘กตมญฺจ, ภิกฺขเว, ทุกฺขนิโรธคามินี ปฎิปทา อริยสจฺจํ? อยเมว อริโย อฎฺฐงฺคิโก มโคฺค เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฎฺฐิ สมฺมาสงฺกโปฺป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมโนฺต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิฯ

‘‘กตมา จ, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฎฺฐิ? ยํ โข, ภิกฺขเว, ทุเกฺข ญาณํ, ทุกฺขสมุทเย ญาณํ, ทุกฺขนิโรเธ ญาณํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฎิปทาย ญาณํ, อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฎฺฐิฯ

‘‘กตโม จ, ภิกฺขเว, สมฺมาสงฺกโปฺป? เนกฺขมฺมสงฺกโปฺป อพฺยาปาทสงฺกโปฺป อวิหิํสาสงฺกโปฺป, อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว, สมฺมาสงฺกโปฺปฯ

‘‘กตมา จ, ภิกฺขเว, สมฺมาวาจา? มุสาวาทา เวรมณี [เวรมณิ (ก.)] ปิสุณาย วาจาย เวรมณี ผรุสาย วาจาย เวรมณี สมฺผปฺปลาปา เวรมณี, อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, สมฺมาวาจาฯ

‘‘กตโม จ, ภิกฺขเว, สมฺมากมฺมนฺโต? ปาณาติปาตา เวรมณี อทินฺนาทานา เวรมณี กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี, อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, สมฺมากมฺมนฺโตฯ

‘‘กตโม จ, ภิกฺขเว, สมฺมาอาชีโว? อิธ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก มิจฺฉาอาชีวํ ปหาย สมฺมาอาชีเวน ชีวิตํ กปฺเปติ, อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, สมฺมาอาชีโวฯ

‘‘กตโม จ, ภิกฺขเว, สมฺมาวายาโม? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ; อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ; อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ; อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ฐิติยา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, สมฺมาวายาโมฯ

‘‘กตมา จ, ภิกฺขเว, สมฺมาสติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ; เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ; จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ; ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, สมฺมาสติฯ

‘‘กตโม จ, ภิกฺขเว, สมฺมาสมาธิ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ, สโต จ สมฺปชาโน, สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทติ, ยํ ตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ ‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี’ติ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา **อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิํ** จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว , สมฺมาสมาธิฯ อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํฯ

๔๐๓. ‘‘อิติ อชฺฌตฺตํ วา ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ, พหิทฺธา วา ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติฯ สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา ธเมฺมสุ วิหรติ, วยธมฺมานุปสฺสี วา ธเมฺมสุ วิหรติ, สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี วา ธเมฺมสุ วิหรติฯ ‘อตฺถิ ธมฺมา’ติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย อนิสฺสิโต จ วิหรติ, น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติฯ เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ จตูสุ อริยสเจฺจสุฯ

สจฺจปพฺพํ นิฏฺฐิตํฯ

ธมฺมานุปสฺสนา นิฏฺฐิตาฯ

๔๐๔. ‘‘โย หิ โกจิ, ภิกฺขเว, อิเม จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน เอวํ ภาเวยฺย สตฺตวสฺสานิ, ตสฺส ทฺวินฺนํ ผลานํ อญฺญตรํ ผลํ ปาฏิกงฺขํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม อญฺญา; สติ วา อุปาทิเสเส อนาคามิตาฯ

‘‘ติฏฺฐนฺตุ, ภิกฺขเว, สตฺตวสฺสานิฯ โย หิ โกจิ, ภิกฺขเว, อิเม จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน เอวํ ภาเวยฺย ฉ วสฺสานิ…เป.… ปญฺจ วสฺสานิ… จตฺตาริ วสฺสานิ… ตีณิ วสฺสานิ… เทฺว วสฺสานิ… เอกํ วสฺสํ… ติฏฺฐตุ, ภิกฺขเว, เอกํ วสฺสํฯ โย หิ โกจิ, ภิกฺขเว, อิเม จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน เอวํ ภาเวยฺย สตฺตมาสานิ, ตสฺส ทฺวินฺนํ ผลานํ อญฺญตรํ ผลํ ปาฏิกงฺขํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม อญฺญา; สติ วา อุปาทิเสเส อนาคามิตาฯ

‘‘ติฏฺฐนฺตุ , ภิกฺขเว, สตฺต มาสานิฯ โย หิ โกจิ, ภิกฺขเว, อิเม จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน เอวํ ภาเวยฺย ฉ มาสานิ…เป.… ปญฺจ มาสานิ… จตฺตาริ มาสานิ… ตีณิ มาสานิ … เทฺว มาสานิ… เอกํ มาสํ… อฑฺฒมาสํ… ติฏฺฐตุ, ภิกฺขเว, อฑฺฒมาโสฯ โย หิ โกจิ, ภิกฺขเว, อิเม จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน เอวํ ภาเวยฺย สตฺตาหํ, ตสฺส ทฺวินฺนํ ผลานํ อญฺญตรํ ผลํ ปาฏิกงฺขํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม อญฺญา; สติ วา อุปาทิเสเส อนาคามิตาติฯ

๔๐๕. ‘‘เอกายโน อยํ, ภิกฺขเว, มคฺโค สตฺตานํ วิสุทฺธิยา โสกปริเทวานํ สมติกฺกมาย ทุกฺขโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมาย ญายสฺส อธิคมาย นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย ยทิทํ จตฺตาโร สติปฏฺฐานาติฯ อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺต’’นฺติฯ อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

มหาสติปฏฺฐานสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ นวมํฯ

๑๐. ปายาสิสุตฺตํ

๔๐๖. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ อายสฺมา กุมารกสฺสโป โกสเลสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ เยน เสตพฺยา นาม โกสลานํ นครํ ตทวสริฯ ตตฺร สุทํ อายสฺมา กุมารกสฺสโป เสตพฺยายํ วิหรติ อุตฺตเรน เสตพฺยํ สึสปาวเน [สีสปาวเน (สฺยา.)]ฯ เตน โข ปน สมเยน ปายาสิ ราชญฺญ เสตพฺยํ อชฺฌาวสติ สตฺตุสฺสทํ สติณกฏฺโฐทกํ สธญฺญํ ราชโภคฺคํ รญฺญา ปเสนทินา โกสเลน ทินฺนํ ราชทายํ พฺรหฺมเทยฺยํฯ

ปายาสิราชญฺญวตฺถุ

๔๐๗. เตน โข ปน สมเยน ปายาสิสฺส ราชญฺญสฺส เอวรูปํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ อุปฺปนฺนํ โหติ – ‘‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ [สุกฏทุกฺกฏานํ (สี. ปี.)] กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’ติฯ อโสสฺสํ โข เสตพฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา – ‘‘สมโณ ขลุ โภ กุมารกสฺสโป สมณสฺส โคตมสฺส สาวโก โกสเลสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ เสตพฺยํ อนุปฺปตฺโต เสตพฺยายํ วิหรติ อุตฺตเรน เสตพฺยํ สึสปาวเนฯ ตํ โข ปน ภวนฺตํ กุมารกสฺสปํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต – ‘ปณฺฑิโต พฺยตฺโต เมธาวี พหุสฺสุโต จิตฺตกถี กลฺยาณปฏิภาโน วุทฺโธ [พุทฺโธ (สฺยา. ก.)] เจว อรหา จฯ สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตี’’’ติฯ อถ โข เสตพฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา เสตพฺยาย นิกฺขมิตฺวา สงฺฆสงฺฆี คณีภูตา อุตฺตเรนมุขา คจฺฉนฺติ เยน สึสปาวนํ [เยน สึสปาวนํ, เตนุปสงฺกมนฺติ (สี. ปี.)]ฯ

๔๐๘. เตน โข ปน สมเยน ปายาสิ ราชญฺญ อุปริปาสาเท ทิวาเสยฺยํ อุปคโต โหติฯ อทฺทสา โข ปายาสิ ราชญฺญ เสตพฺยเก พฺราหฺมณคหปติเก เสตพฺยาย นิกฺขมิตฺวา สงฺฆสงฺฆี คณีภูเต อุตฺตเรนมุเข คจฺฉนฺเต เยน สึสปาวนํ [เยน สึสปาวนํ, เตนุปสงฺกมนฺเต (สี. ปี.)], ทิสฺวา ขตฺตํ อามนฺเตสิ – ‘‘กึ นุ โข, โภ ขตฺเต, เสตพฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา เสตพฺยาย นิกฺขมิตฺวา สงฺฆสงฺฆี คณีภูตา อุตฺตเรนมุขา คจฺฉนฺติ เยน สึสปาวน’’นฺติ [เอตฺถ ปน สพฺพตฺถปิ เอวเมว ทิสฺสติ, นตฺถิ ปาฐนฺตรํ]?

‘‘อตฺถิ โข, โภ, สมโณ กุมารกสฺสโป, สมณสฺส โคตมสฺส สาวโก โกสเลสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ เสตพฺยํ อนุปฺปตฺโต เสตพฺยายํ วิหรติ อุตฺตเรน เสตพฺยํ สึสปาวเนฯ ตํ โข ปน ภวนฺตํ กุมารกสฺสปํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต – ‘ปณฺฑิโต พฺยตฺโต เมธาวี พหุสฺสุโต จิตฺตกถี กลฺยาณปฏิภาโน วุทฺโธ เจว อรหา จา’ติ [อรหา จ (สฺยา. ก.)]ฯ ตเมเต [ตเมนํ เต (สี. ก.), ตเมนํ (ปี.)] ภวนฺตํ กุมารกสฺสปํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมนฺตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, โภ ขตฺเต, เยน เสตพฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา เสตพฺยเก พฺราหฺมณคหปติเก เอวํ วเทหิ – ‘ปายาสิ, โภ, ราชญฺญ เอวมาห – อาคเมนฺตุ กิร ภวนฺโต, ปายาสิปิ ราชญฺญ สมณํ กุมารกสฺสปํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตี’ติฯ ปุรา สมโณ กุมารกสฺสโป เสตพฺยเก พฺราหฺมณคหปติเก พาเล อพฺยตฺเต สญฺญาเปติ – ‘อิติปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’ติฯ นตฺถิ หิ, โภ ขตฺเต, ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’ติฯ ‘‘เอวํ โภ’’ติ โข โส ขตฺตา ปายาสิสฺส ราชญฺญสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เยน เสตพฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เสตพฺยเก พฺราหฺมณคหปติเก เอตทโวจ

โวจ – ‘‘ปายาสิ, โภ, ราชโญฺญ เอวมาห, อาคเมนฺตุ กิร ภวโนฺต, ปายาสิปิ ราชโญฺญ สมณํ กุมารกสฺสปํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตี’’ติฯ

๔๐๙. อถ โข ปายาสิ ราชโญฺญ เสตพฺยเกหิ พฺราหฺมณคหปติเกหิ ปริวุโต เยน สึสปาวนํ เยนายสฺมา กุมารกสฺสโป เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา กุมารกสฺสเปน สทฺธึ สโมฺมทิ, สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เสตพฺยกาปิ โข พฺราหฺมณคหปติกา อเปฺปกเจฺจ อายสฺมนฺตํ กุมารกสฺสปํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ; อเปฺปกเจฺจ อายสฺมตา กุมารกสฺสเปน สทฺธึ สโมฺมทึสุ; สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ อเปฺปกเจฺจ เยนายสฺมา กุมารกสฺสโป เตนญฺชลึ ปณาเมตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ อเปฺปกเจฺจ นามโคตฺตํ สาเวตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ อเปฺปกเจฺจ ตุณฺหีภูตา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ

นตฺถิกวาโท

๔๑๐. เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข ปายาสิ ราชโญฺญ อายสฺมนฺตํ กุมารกสฺสปํ เอตทโวจ – ‘‘อหญฺหิ, โภ กสฺสป, เอวํวาที เอวํทิฎฺฐี – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฎานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติฯ ‘‘นาหํ, ราชญฺญ, เอวํวาทึ เอวํทิฎฺฐึ อทฺทสํ วา อโสฺสสึ วาฯ กถญฺหิ นาม เอวํ วเทยฺย – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฎานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’ติ?

จนฺทิมสูริยอุปมา

๔๑๑. ‘‘เตน หิ, ราชญฺญ, ตเญฺญเวตฺถ ปฎิปุจฺฉิสฺสามิ, ยถา เต ขเมยฺย, ตถา นํ พฺยากเรยฺยาสิฯ ตํ กึ มญฺญสิ, ราชญฺญ, อิเม จนฺทิมสูริยา อิมสฺมึ วา โลเก ปรสฺมึ วา, เทวา วา เต มนุสฺสา วา’’ติ? ‘‘อิเม, โภ กสฺสป, จนฺทิมสูริยา ปรสฺมึ โลเก, น อิมสฺมึ; เทวา เต น มนุสฺสา’’ติฯ ‘‘อิมินาปิ โข เต, ราชญฺญ, ปริยาเยน เอวํ โหตุ – อิติปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ สุกตทุกฺกฎานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’ติฯ

๔๑๒. ‘‘กิญฺจาปิ ภวํ กสฺสโป เอวมาห, อถ โข เอวํ เม เอตฺถ โหติ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฎานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติฯ ‘‘อตฺถิ ปน, ราชญฺญ, ปริยาโย, เยน เต ปริยาเยน เอวํ โหติ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฎานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติ? ‘‘อตฺถิ , โภ กสฺสป, ปริยาโย, เยน เม ปริยาเยน เอวํ โหติ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฎานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติฯ ‘‘ยถา กถํ วิย, ราชญฺญา’’ติ? ‘‘อิธ เม, โภ กสฺสป, มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี กาเมสุมิจฺฉาจารี มุสาวาที ปิสุณวาจา ผรุสวาจา สมฺผปฺปลาปี อภิชฺฌาลู พฺยาปนฺนจิตฺตา มิจฺฉาทิฎฺฐีฯ เต อปเรน สมเยน อาพาธิกา โหนฺติ ทุกฺขิตา พาฬฺหคิลานาฯ ยทาหํ ชานามิ – ‘น ทานิเม อิมมฺหา อาพาธา วุฎฺฐหิสฺสนฺตี’ติ ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ – ‘สนฺติ โข, โภ, เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฎฺฐิโน – เย เต ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี กาเมสุมิจฺฉาจารี มุสาวาที ปิสุณวาจา ผรุสวาจา สมฺผปฺปลาปี อภิชฺฌาลู พฺยาปนฺนจิตฺตา มิจฺฉาทิฎฺฐี, เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชนฺตี’ติฯ ภวโนฺต โข ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี กาเมสุมิจฺฉาจารี มุสาวาที ปิสุณวาจา ผรุสวาจา สมฺผปฺปลาปี อภิชฺฌาลู พฺยาปนฺนจิตฺตา มิจฺฉาทิฎฺฐีฯ สเจ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ สจฺจํ วจนํ, ภวโนฺต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชิสฺสนฺติฯ สเจ, โภ, กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุป

ปเชฺชยฺยาถ, เยน เม อาคนฺตฺวา อาโรเจยฺยาถ – ‘อิติปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’ติ ฯ ภวนฺโต โข ปน เม สทฺธายิกา ปจฺจยิกา, ยํ ภวนฺเตหิ ทิฏฺฐํ, ยถา สามํ ทิฏฺฐํ เอวเมตํ ภวิสฺสตี’ติฯ เต เม ‘สาธู’ติ ปฏิสฺสุตฺวา เนว อาคนฺตฺวา อาโรเจนฺติ, น ปน ทูตํ ปหิณนฺติฯ อยมฺปิ โข, โภ กสฺสป, ปริยาโย, เยน เม ปริยาเยน เอวํ โหติ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติฯ

โจรอุปมา

๔๑๓. ‘‘เตน หิ, ราชญฺญ, ตเญฺญเวตฺถ ปฏิปุจฺฉิสฺสามิฯ ยถา เต ขเมยฺย ตถา นํ พฺยากเรยฺยาสิฯ ตํ กึ มญฺญสิ, ราชญฺญ, อิธ เต ปุริสา โจรํ อาคุจาริํ คเหตฺวา ทเสฺสยฺยุํ – ‘อยํ เต, ภนฺเต, โจโร อาคุจารี; อิมสฺส ยํ อิจฺฉสิ, ตํ ทณฺฑํ ปเณหี’ติฯ เต ตฺวํ เอวํ วเทยฺยาสิ – ‘เตน หิ, โภ, อิมํ ปุริสํ ทฬฺหาย รชฺชุยา ปจฺฉาพาหํ คาฬฺหพนฺธนํ พนฺธิตฺวา ขุรมุณฺฑํ กริตฺวา [กาเรตฺวา (สฺยา. ก.)] ขรสฺสเรน ปณเวน รถิกาย รถิกํ [รถิยาย รถิยํ (พหูสุ)] สิงฺฆาฏเกน สิงฺฆาฏกํ ปริเนตฺวา ทกฺขิเณน ทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา ทกฺขิณโต นครสฺส อาฆาตเน สีสํ ฉินฺทถา’ติฯ เต ‘สาธู’ติ ปฏิสฺสุตฺวา ตํ ปุริสํ ทฬฺหาย รชฺชุยา ปจฺฉาพาหํ คาฬฺหพนฺธนํ พนฺธิตฺวา ขุรมุณฺฑํ กริตฺวา ขรสฺสเรน ปณเวน รถิกาย รถิกํ สิงฺฆาฏเกน สิงฺฆาฏกํ ปริเนตฺวา ทกฺขิเณน ทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา ทกฺขิณโต นครสฺส อาฆาตเน นิสีทาเปยฺยุํฯ ลเภยฺย นุ โข โส โจโร โจรฆาเตสุ – ‘อาคเมนฺตุ ตาว ภวนฺโต โจรฆาตา, อมุกสฺมิํ เม คาเม วา นิคเม วา มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา, ยาวาหํ เตสํ อุทฺทิสิตฺวา อาคจฺฉามี’ติ , อุทาหุ วิปฺปลปนฺตเสฺสว โจรฆาตา สีสํ ฉินฺเทยฺยุ’’นฺติ? ‘‘น หิ โส, โภ กสฺสป, โจโร ลเภยฺย โจรฆาเตสุ – ‘อาคเมนฺตุ ตาว ภวนฺโต โจรฆาตา อมุกสฺมิํ เม คาเม วา นิคเม วา มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา, ยาวาหํ เตสํ อุทฺทิสิตฺวา อาคจฺฉามี’ติฯ อถ โข นํ วิปฺปลปนฺตเสฺสว โจรฆาตา สีสํ ฉินฺเทยฺยุ’’นฺติฯ ‘‘โส หิ นาม, ราชญฺญ, โจโร มนุโสฺส มนุสฺสภูเตสุ โจรฆาเตสุ น ลภิสฺสติ – ‘อาคเมนฺตุ ตาว ภวนฺโต โจรฆาตา, อมุกสฺมิํ เม คาเม วา นิคเม วา มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา, ยาวาหํ เตสํ อุทฺทิสิตฺวา อาคจฺฉามี’ติฯ กึ ปน เต มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี กาเมสุมิจฺฉาจารี มุสาวาที ปิสุณวาจา ผรุสวาจา สมฺผปฺปลาปี อภิชฺฌาลู พฺยาปนฺนจิตฺตา มิจฺฉาทิฏฺฐี, เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคติํ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺนา ลภิสฺสนฺติ นิรยปาเลสุ – ‘อาคเมนฺตุ ตาว ภวนฺโต นิรยปาลา, ยาว มยํ ปายาสิสฺส ราชญฺญสฺส คนฺตฺวา อาโรเจม – ‘‘อิติปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติ? อิมินาปิ โข เต, ราชญฺญ, ปริยาเยน เอวํ โหตุ – ‘อิติปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติฯ

๔๑๔. ‘‘กิญฺจาปิ ภวํ กสฺสโป เอวมาห, อถ โข เอวํ เม เอตฺถ โหติ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’ติฯ ‘‘อตฺถิ ปน, ราชญฺญ, ปริยาโย เยน เต ปริยาเยน เอวํ โหติ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติ? ‘‘อตฺถิ, โภ กสฺสป, ปริยาโย, เยน เม ปริยาเยน เอวํ โหติ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติฯ ‘‘ยถา กถํ วิย, ราชญฺญา’’ติ? ‘‘อิธ เม, โภ กสฺสป, มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา ปาณาติปาตา ปฏิวิรตา อทินฺนาทานา ปฏิวิรตา กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรตา มุสาวาทา ปฏิวิรตา ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรตา ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรตา สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรตา อนภิชฺฌาลู อพฺยาปนฺนจิตฺตา สมฺมาทิฏฺฐีฯ เต อปเรน สมเยน อาพาธิกา โหนฺติ ทุกฺขิตา พาฬฺ

หคิลานาฯ ยทาหํ ชานามิ – ‘น ทานิเม อิมมฺหา อาพาธา วุฏฺฐหิสฺสนฺตี’ติ ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ – ‘สนฺติ โข, โภ, เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน – เย เต ปาณาติปาตา ปฏิวิรตา อทินฺนาทานา ปฏิวิรตา กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรตา มุสาวาทา ปฏิวิรตา ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรตา ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรตา สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรตา อนภิชฺฌาลู อพฺยาปนฺนจิตฺตา สมฺมาทิฏฺฐี เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชนฺตีติ ฯ ภวนฺโต โข ปาณาติปาตา ปฏิวิรตา อทินฺนาทานา ปฏิวิรตา กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรตา มุสาวาทา ปฏิวิรตา ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรตา ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรตา สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรตา อนภิชฺฌาลู อพฺยาปนฺนจิตฺตา สมฺมาทิฏฺฐีฯ สเจ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ สจฺจํ วจนํ, ภวนฺโต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชิสฺสนฺติฯ สเจ, โภ, กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺเชยฺยาถ, เยน เม อาคนฺตฺวา อาโรเจยฺยาถ – ‘อิติปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’ติฯ ภวนฺโต โข ปน เม สทฺธายิกา ปจฺจยิกา, ยํ ภวนฺเตหิ ทิฏฺฐํ, ยถา สามํ ทิฏฺฐํ เอวเมตํ ภวิสฺสตี’ติฯ เต เม ‘สาธู’ติ ปฏิสฺสุตฺวา เนว อาคนฺตฺวา อาโรเจนฺติ, น ปน ทูตํ ปหิณนฺติฯ อยมฺปิ โข, โภ กสฺสป, ปริยาโย, เยน เม ปริยาเยน เอวํ โหติ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติฯ

คูถกูปปุริสอุปมา

๔๑๕. ‘‘เตน หิ, ราชญฺญ, อุปมํ เต กริสฺสามิฯ อุปมาย มิเธกเจ [อุปมายปิเธกเจฺจ (สี. สฺยา.), อุปมายปิอิเธกเจฺจ (ปี.)] วิญฺญู ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชานนฺติฯ เสยฺยถาปิ, ราชญฺญ, ปุริโส คูถกูเป สสีสกํ [สสีสโก (สฺยา.)] นิมุคฺโค อสฺสฯ อถ ตฺวํ ปุริเส อาณาเปยฺยาสิ – ‘เตน หิ, โภ, ตํ ปุริสํ ตมฺหา คูถกูปา อุทฺธรถา’ติฯ เต ‘สาธู’ติ ปฏิสฺสุตฺวา ตํ ปุริสํ ตมฺหา คูถกูปา อุทฺธเรยฺยุํฯ เต ตฺวํ เอวํ วเทยฺยาสิ – ‘เตน หิ, โภ, ตสฺส ปุริสสฺส กายา เวฬุเปสิกาหิ คูถํ สุนิมฺมชฺชิตํ นิมฺมชฺชถา’ติฯ เต ‘สาธู’ติ ปฏิสฺสุตฺวา ตสฺส ปุริสสฺส กายา เวฬุเปสิกาหิ คูถํ สุนิมฺมชฺชิตํ นิมฺมชฺเชยฺยุํฯ เต ตฺวํ เอวํ วเทยฺยาสิ – ‘เตน หิ, โภ, ตสฺส ปุริสสฺส กายํ ปณฺฑุมตฺติกาย ติกฺขตฺตุํ สุพฺพฏฺฏิตํ อุพฺพฏฺเฏถา’ติ [สุปฺปฏฺฏิตํ อุปฺปฏฺเฏถาติ (ก.)]ฯ เต ตสฺส ปุริสสฺส กายํ ปณฺฑุมตฺติกาย ติกฺขตฺตุํ สุพฺพฏฺฏิตํ อุพฺพฏฺเฏยฺยุํฯ เต ตฺวํ เอวํ วเทยฺยาสิ – ‘เตน หิ, โภ, ตํ ปุริสํ เตเลน อพฺภญฺชิตฺวา สุขุเมน จุณฺเณน ติกฺขตฺตุํ สุปฺปโธตํ กโรถา’ติฯ เต ตํ ปุริสํ เตเลน อพฺภญฺชิตฺวา สุขุเมน จุณฺเณน ติกฺขตฺตุํ สุปฺปโธตํ กเรยฺยุํฯ เต ตฺวํ เอวํ วเทยฺยาสิ – ‘เตน หิ, โภ, ตสฺส ปุริสสฺส เกสมสฺสุํ กเปฺปถา’ติฯ เต ตสฺส ปุริสสฺส เกสมสฺสุํ กเปฺปยฺยุํฯ เต ตฺวํ เอวํ วเทยฺยาสิ – ‘เตน หิ, โภ, ตสฺส ปุริสสฺส มหคฺฆญฺจ มาลํ มหคฺฆญฺจ วิเลปนํ มหคฺฆานิ จ วตฺถานิ อุปหรถา’ติฯ เต ตสฺส ปุริสสฺส มหคฺฆญฺจ มาลํ มหคฺฆญฺจ วิเลปนํ มหคฺฆานิ จ วตฺถานิ อุปหเรยฺยุํฯ เต ตฺวํ เอวํ วเทยฺยาสิ – ‘เตน หิ, โภ, ตํ ปุริสํ ปาสาทํ อาโรเปตฺวา ปญฺจกามคุณานิ อุปฏฺฐาเปถา’ติฯ เต ตํ ปุริสํ ปาสาทํ อาโรเปตฺวา ปญฺจกามคุณานิ อุปฏฺฐาเปยฺยุํฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญสิ, ราชญฺญ, อปิ นุ ตสฺส ปุริสสฺส สุนฺหาตสฺส สุวิลิตฺตสฺส สุกปฺปิตเกสมสฺสุสฺส อามุกฺกมาลาภรณสฺส โอทาตวตฺถวสนสฺส อุปริปาสาทวรคตสฺส ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิตสฺส สมงฺคีภูตสฺส ปริจารยมานสฺส ปุนเทว ตสฺมึ คูถกูเป นิมุชฺชิตุกามตา [นิมุชฺชิตุกามฺยตา (สฺยา. ก.)] อสฺสา’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ กสฺสป’’ฯ ‘‘ตํ กิสฺส เหตุ’’? ‘‘อสุจิ, โภ กสฺสป, คูถกูโป อสุจิ เจว อสุจิสงฺขาโต จ ทุคฺคนฺโธ จ ทุคฺคนฺธสงฺขาโต จ เชคุจฺโฉ จ เชคุจฺฉสงฺขาโต จ ปฏิกูโล จ ปฏิกูลสงฺขาโต จา’’ติฯ ‘‘เอวเมว โข, ราชญฺญ, มนุสฺสา เทวานํ อสุจี เจว อสุจิสงฺขาตา จ, ทุคฺคนฺธา จ ทุคฺคนฺธสงฺขาตา จ, เชคุจฺฉา จ เชคุจฺฉสงฺขาตา จ, ปฏิกูลา จ

ปฏิกูลสงฺขาตา จฯ โยชนสตํ โข, ราชญฺญ, มนุสฺสคนฺโธ เทเว อุพฺพาธติฯ กึ ปน เต มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา ปาณาติปาตา ปฏิวิรตา อทินฺนาทานา ปฏิวิรตา กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรตา มุสาวาทา ปฏิวิรตา ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรตา ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรตา สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรตา อนภิชฺฌาลู อพฺยาปนฺนจิตฺตา สมฺมาทิฏฺฐี, กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนา เต อาคนฺตฺวา อาโรเจสฺสนฺติ – 'อิติปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก'ติ? อิมินาปิ โข เต, ราชญฺญ, ปริยาเยน เอวํ โหตุ – 'อิติปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก'''ติฯ

๔๑๖. ''กิญฺจาปิ ภวํ กสฺสโป เอวมาห, อถ โข เอวํ เม เอตฺถ โหติ – 'อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก'''ติฯ ''อตฺถิ ปน, ราชญฺญ, ปริยาโย ...เป.... ''อตฺถิ, โภ กสฺสป, ปริยาโย...เป.... ``ยถา กถํ วิย, ราชญฺญาติ? ''อิธ เม, โภ กสฺสป, มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา ปาณาติปาตา ปฏิวิรตา อทินฺนาทานา ปฏิวิรตา กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรตา มุสาวาทา ปฏิวิรตา สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา ปฏิวิรตา, เต อปเรน สมเยน อาพาธิกา โหนฺติ ทุกฺขิตา พาฬฺหคิลานาฯ ยทาหํ ชานามิ – 'น ทานิเม อิมมฺหา อาพาธา วุฏฺฐหิสฺสนฺตี'ติ ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ – 'สนฺติ โข, โภ, เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน – เย เต ปาณาติปาตา ปฏิวิรตา อทินฺนาทานา ปฏิวิรตา กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรตา มุสาวาทา ปฏิวิรตา สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา ปฏิวิรตา, เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชนฺติ เทวานํ ตาวตึสานํ สหพฺยตนฺติฯ ภวนฺโต โข ปาณาติปาตา ปฏิวิรตา อทินฺนาทานา ปฏิวิรตา กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรตา มุสาวาทา ปฏิวิรตา สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา ปฏิวิรตาฯ สเจ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ สจฺจํ วจนํ, ภวนฺโต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชิสฺสนฺติ, เทวานํ ตาวตึสานํ สหพฺยตํฯ สเจ, โภ, กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺเชยฺยาถ เทวานํ ตาวตึสานํ สหพฺยตํ, เยน เม อาคนฺตฺวา อาโรเจยฺยาถ – `อิติปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติฯ ภวนฺโต โข ปน เม สทฺธายิกา ปจฺจยิกา, ยํ ภวนฺเตหิ ทิฏฺฐํ, ยถา สามํ ทิฏฺฐํ เอวเมตํ ภวิสฺสตีติฯ เต เม 'สาธู'ติ ปฏิสฺสุตฺวา เนว อาคนฺตฺวา อาโรเจนฺติ, น ปน ทูตํ ปหิณนฺติฯ อยมฺปิ โข, โภ กสฺสป, ปริยาโย, เยน เม ปริยาเยน เอวํ โหติ – 'อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก'''ติฯ

ตาวตึสเทวอุปมา

๔๑๗. ''เตน หิ, ราชญฺญ, ตญฺเญเวตฺถ ปฏิปุจฺฉิสฺสามิ; ยถา เต ขเมยฺย, ตถา นํ พฺยากเรยฺยาสิฯ ยํ โข ปน, ราชญฺญ, มานุสฺสกํ วสฺสสตํ, เทวานํ ตาวตึสานํ เอโส เอโก รตฺตินฺทิโว [รตฺติทิโว (ก.)], ตาย รตฺติยา ตึสรตฺติโย มาโส, เตน มาเสน ทฺวาทสมาสิโย สํวจฺฉโร, เตน สํวจฺฉเรน ทิพฺพํ วสฺสสหสฺสํ เทวานํ ตาวตึสานํ อายุปฺปมาณํฯ เย เต มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา ปาณาติปาตา ปฏิวิรตา อทินฺนาทานา ปฏิวิรตา กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรตา มุสาวาทา ปฏิวิรตา สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา ปฏิวิรตา, เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนา เทวานํ ตาวตึสานํ สหพฺยตํฯ สเจ ปน เตสํ เอวํ ภวิสฺสติ – 'ยาว มยํ เทฺว วา ตีณิ วา รตฺตินฺทิวา ทิเพฺพหิ ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิตา สมงฺคีภูตา ปริจาเรม, อถ มยํ ปายาสิสฺส ราชญฺญสฺส คนฺตฺวา อาโรเจยฺยาม – ''อิติปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก''ติฯ อปิ นุ เต อาคนฺตฺวา อาโรเจยฺยุํ – 'อิติปิ อตฺถิ

ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ กสฺสปฯ อปิ หิ มยํ, โภ กสฺสป, จิรํ กาลงฺกตาปิ ภเวยฺยามฯ โก ปเนตํ โภโต กสฺสปสฺส อาโรเจติ – ‘อตฺถิ เทวา ตาวตึสา’ติ วา ‘เอวํทีฆายุกา เทวา ตาวตึสา’ติ วาฯ น มยํ โภโต กสฺสปสฺส สทฺทหาม – ‘อตฺถิ เทวา ตาวตึสา’ติ วา ‘เอวํทีฆายุกา เทวา ตาวตึสา’ติ วา’’ติฯ

ชจฺจนฺธอุปมา

๔๑๘. ‘‘เสยฺยถาปิ, ราชญฺญ, ชจฺจนฺโธ ปุริโส น ปสฺเสยฺย กณฺห – สุกฺกานิ รูปานิ , น ปสฺเสยฺย นีลกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย ปีตกานิ [มญฺเชฏฺฐกานิ (สฺยา.)] รูปานิ, น ปสฺเสยฺย โลหิตกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย มญฺชิฏฺฐกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย สมวิสมํ, น ปสฺเสยฺย ตารกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย จนฺทิมสูริเยฯ โส เอวํ วเทยฺย – ‘นตฺถิ กณฺหสุกฺกานิ รูปานิ, นตฺถิ กณฺหสุกฺกานํ รูปานํ ทสฺสาวีฯ นตฺถิ นีลกานิ รูปานิ, นตฺถิ นีลกานํ รูปานํ ทสฺสาวีฯ นตฺถิ ปีตกานิ รูปานิ, นตฺถิ ปีตกานํ รูปานํ ทสฺสาวีฯ นตฺถิ โลหิตกานิ รูปานิ, นตฺถิ โลหิตกานํ รูปานํ ทสฺสาวีฯ นตฺถิ มญฺชิฏฺฐกานิ รูปานิ, นตฺถิ มญฺชิฏฺฐกานํ รูปานํ ทสฺสาวีฯ นตฺถิ สมวิสมํ, นตฺถิ สมวิสมสฺส ทสฺสาวีฯ นตฺถิ ตารกานิ รูปานิ, นตฺถิ ตารกานํ รูปานํ ทสฺสาวีฯ นตฺถิ จนฺทิมสูริยา, นตฺถิ จนฺทิมสูริยานํ ทสฺสาวีฯ อหเมตํ น ชานามิ, อหเมตํ น ปสฺสามิ, ตสฺมา ตํ นตฺถี’ติฯ สมฺมา นุ โข โส, ราชญฺญ, วทมาโน วเทยฺยา’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ กสฺสปฯ อตฺถิ กณฺหสุกฺกานิ รูปานิ, อตฺถิ กณฺหสุกฺกานํ รูปานํ ทสฺสาวีฯ อตฺถิ นีลกานิ รูปานิ, อตฺถิ นีลกานํ รูปานํ ทสฺสาวี…เป.… อตฺถิ สมวิสมํ, อตฺถิ สมวิสมสฺส ทสฺสาวีฯ อตฺถิ ตารกานิ รูปานิ, อตฺถิ ตารกานํ รูปานํ ทสฺสาวีฯ อตฺถิ จนฺทิมสูริยา, อตฺถิ จนฺทิมสูริยานํ ทสฺสาวีฯ ‘อหเมตํ น ชานามิ, อหเมตํ น ปสฺสามิ, ตสฺมา ตํ นตฺถี’ติฯ น หิ โส, โภ กสฺสป, สมฺมา วทมาโน วเทยฺยา’’ติฯ ‘‘เอวเมว โข ตฺวํ, ราชญฺญ, ชจฺจนฺธูปโม มญฺญ ปฏิภาสิ ยํ มํ ตฺวํ เอวํ วเทสิ’’ฯ

‘‘โก ปเนตํ โภโต กสฺสปสฺส อาโรเจติ – ‘อตฺถิ เทวา ตาวตึสา’’ติ วา, ‘เอวํทีฆายุกา เทวา ตาวตึสา’ติ วา? น มยํ โภโต กสฺสปสฺส สทฺทหาม – ‘อตฺถิ เทวา ตาวตึสา’ติ วา ‘เอวํทีฆายุกา เทวา ตาวตึสา’ติ วา’’ติฯ ‘‘น โข, ราชญฺญ, เอวํ ปโร โลโก ทฏฺฐพฺโพ, ยถา ตฺวํ มญฺญสิ อิมินา มํสจกฺขุนาฯ เย โข เต ราชญฺญ สมณพฺราหฺมณา อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวนฺติ , เต ตตฺถ อปฺปมตฺตา อาตาปิโน ปหิตตฺตา วิหรนฺตา ทิพฺพจกฺขุํ วิโสเธนฺติฯ เต ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน อิมํ เจว โลกํ ปสฺสนฺติ ปรญฺจ สตฺเต จ โอปปาติเกฯ เอวญฺจ โข, ราชญฺญ, ปโร โลโก ทฏฺฐพฺโพ; นเตฺวว ยถา ตฺวํ มญฺญสิ อิมินา มํสจกฺขุนาฯ อิมินาปิ โข เต, ราชญฺญ, ปริยาเยน เอวํ โหตุ – ‘อิติปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติฯ

๔๑๙. ‘‘กิญฺจาปิ ภวํ กสฺสโป เอวมาห, อถ โข เอวํ เม เอตฺถ โหติ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’ติ ฯ ‘‘อตฺถิ ปน, ราชญฺญ, ปริยาโย…เป.… อตฺถิ, โภ กสฺสป, ปริยาโย…เป.… ยถา กถํ วิย, ราชญฺญา’’ติ? ‘‘อิธาหํ, โภ กสฺสป, ปสฺสามิ สมณพฺราหฺมเณ สีลวนฺเต กลฺยาณธมฺเม ชีวิตุกาเม อมริตุกาเม สุขกาเม ทุกฺขปฏิกูเลฯ ตสฺส มยฺหํ, โภ กสฺสป, เอวํ โหติ – สเจ โข อิเม โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สีลวโนฺต กลฺยาณธมฺมา เอวํ ชาเนยฺยุํ – ‘อิโต โน มตานํ เสโยฺย ภวิสฺสตี’ติฯ อิทานิ เม โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สีลวโนฺต กลฺยาณธมฺมา วิสํ วา ขาเทยฺยุํ, สตฺถํ วา อาหเรยฺยุํ, อุพฺพนฺธิตฺวา วา กาลงฺกเรยฺยุํ, ปปาเต วา ปปเตยฺยุํฯ ยสฺมา จ โข อิเม โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สีลวโนฺต กลฺยาณธมฺมา น เอวํ ชานนฺติ – ‘อิโต โน มตานํ เสโยฺย ภวิสฺสตี’ติ, ตสฺ

มา อิเม โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สีลวโนฺต กลฺยาณธมฺมา ชีวิตุกามา อมริตุกามา สุขกามา ทุกฺขปฏิกูลา อตฺตานํ น มาเรนฺติ [( ) นตฺถิ (สฺยา. ปี.)]ฯ อยมฺปิ โข, โภ กสฺสป, ปริยาโย, เยน เม ปริยาเยน เอวํ โหติ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติฯ

คพฺภินีอุปมา

๔๒๐. ‘‘เตน หิ, ราชญฺญ, อุปมํ เต กริสฺสามิฯ อุปมาย มิเธกเจฺจ วิญฺญู ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชานนฺติฯ ภูตปุพฺพํ, ราชญฺญ, อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส เทฺว ปชาปติโย อเหสุํฯ เอกิสฺสา ปุโตฺต อโหสิ ทสวสฺสุเทฺทสิโก วา ทฺวาทสวสฺสุเทฺทสิโก วา, เอกา คพฺภินี อุปวิชญฺญาฯ อถ โข โส พฺราหฺมโณ กาลมกาสิฯ อถ โข โส มาณวโก มาตุสปตฺติํ [มาตุสปติํ (สฺยา.)] เอตทโวจ – ‘ยมิทํ, โภติ, ธนํ วา ธญฺญํ วา รชตํ วา ชาตรูปํ วา, สพฺพํ ตํ มยฺหํ ; นตฺถิ ตุเยฺหตฺถ กิญฺจิฯ ปิตุ เม [ปิตุ เม สนฺตโก (สฺยา.)] โภติ, ทายชฺชํ นิยฺยาเทหี’ติ [นียฺยาเตหีติ (สี. ปี.)]ฯ เอวํ วุเตฺต สา พฺราหฺมณี ตํ มาณวกํ เอตทโวจ – ‘อาคเมหิ ตาว, ตาต, ยาว วิชายามิฯ สเจ กุมารโก ภวิสฺสติ, ตสฺสปิ เอกเทโส ภวิสฺสติ; สเจ กุมาริกา ภวิสฺสติ, สาปิ เต โอปโภคฺคา [อุปโภคฺคา (สฺยา.)] ภวิสฺสตี’ติฯ ทุติยมฺปิ โข โส มาณวโก มาตุสปตฺติํ เอตทโวจ – ‘ยมิทํ, โภติ, ธนํ วา ธญฺญํ วา รชตํ วา ชาตรูปํ วา, สพฺพํ ตํ มยฺหํ; นตฺถิ ตุเยฺหตฺถ กิญฺจิฯ ปิตุ เม, โภติ, ทายชฺชํ นิยฺยาเทหี’ติฯ ทุติยมฺปิ โข สา พฺราหฺมณี ตํ มาณวกํ เอตทโวจ – ‘อาคเมหิ ตาว, ตาต, ยาว วิชายามิฯ สเจ กุมารโก ภวิสฺสติ, ตสฺสปิ เอกเทโส ภวิสฺสติ; สเจ กุมาริกา ภวิสฺสติ สาปิ เต โอปโภคฺคา [อุปโภคฺคา (สฺยา.)] ภวิสฺสตี’ติฯ ตติยมฺปิ โข โส มาณวโก มาตุสปตฺติํ เอตทโวจ – ‘ยมิทํ, โภติ, ธนํ วา ธญฺญํ วา รชตํ วา ชาตรูปํ วา , สพฺพํ ตํ มยฺหํ; นตฺถิ ตุเยฺหตฺถ กิญฺจิฯ ปิตุ เม, โภติ, ทายชฺชํ นิยฺยาเทหี’ติฯ

‘‘อถ โข สา พฺราหฺมณี สตฺถํ คเหตฺวา โอวรกํ ปวิสิตฺวา อุทรํ โอปาเทสิ [อุปฺปาเตสิ (สฺยา.)] – ‘ยาว วิชายามิ ยทิ วา กุมารโก ยทิ วา กุมาริกา’ติฯ สา อตฺตานํ เจว ชีวิตญฺจ คพฺภญฺจ สาปเตยฺยญฺจ วินาเสสิฯ ยถา ตํ พาลา อพฺยตฺตา อนยพฺยสนํ อาปนฺนา อโยนิโส ทายชฺชํ คเวสนฺตี, เอวเมว โข ตฺวํ, ราชญฺญ, พาโล อพฺยโตฺต อนยพฺยสนํ อาปชฺชิสฺสสิ อโยนิโส ปรโลกํ คเวสโนฺต ; เสยฺยถาปิ สา พฺราหฺมณี พาลา อพฺยตฺตา อนยพฺยสนํ อาปนฺนา อโยนิโส ทายชฺชํ คเวสนฺตีฯ น โข, ราชญฺญ, สมณพฺราหฺมณา สีลวโนฺต กลฺยาณธมฺมา อปกฺกํ ปริปาเจนฺติ; อปิ จ ปริปากํ อาคเมนฺติฯ ปณฺฑิตานํ อโตฺถ หิ, ราชญฺญ, สมณพฺราหฺมณานํ สีลวนฺตานํ กลฺยาณธมฺมานํ ชีวิเตนฯ ยถา ยถา โข, ราชญฺญ, สมณพฺราหฺมณา สีลวโนฺต กลฺยาณธมฺมา จิรํ ทีฆมทฺธานํ ติฎฺฐนฺติ, ตถา ตถา พหุํ ปุญฺญํ ปสวนฺติ, พหุชนหิตาย จ ปฏิปชฺชนฺติ พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ อิมินาปิ โข เต, ราชญฺญ, ปริยาเยน เอวํ โหตุ – ‘อิติปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติฯ

๔๒๑. ‘‘กิญฺจาปิ ภวํ กสฺสโป เอวมาห, อถ โข เอวํ เม เอตฺถ โหติ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติฯ ‘‘อตฺถิ ปน, ราชญฺญ, ปริยาโย…เป.… อตฺถิ, โภ กสฺสป, ปริยาโย…เป.… ยถา กถํ วิย, ราชญฺญา’’ติ? ‘‘อิธ เม, โภ กสฺสป, ปุริสา โจรํ อาคุจาริํ คเหตฺวา ทเสฺสนฺติ – ‘อยํ เต, ภเนฺต, โจโร อาคุจารี; อิมสฺส ยํ อิจฺฉสิ, ตํ ทณฺฑํ ปเณหี’ติฯ ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘เตน หิ, โภ, อิมํ ปุริสํ ชีวนฺตํเยว กุมฺภิยา ปกฺขิปิตฺวา มุขํ ปิทหิตฺวา อเลฺลน จมฺมน โอนนฺธิตฺวา อลฺลาย มตฺติกาย พหลาวเลป

นํ [พหลวิเลปนํ (สฺยา. ก.)] กริตฺวา อุทฺธนํ อาโรเปตฺวา อคฺคึ เทถา’ติฯ เต เม ‘สาธู’ติ ปฏิสฺสุตฺวา ตํ ปุริสํ ชีวนฺตํเยว กุมฺภิยา ปกฺขิปิตฺวา มุขํ ปิทหิตฺวา อเลฺลน จเมฺมน โอนนฺธิตฺวา อลฺลาย มตฺติกาย พหลาวเลปนํ กริตฺวา อุทฺธนํ อาโรเปตฺวา อคฺคึ เทนฺติฯ ยทา มยํ ชานาม ‘กาลงฺกโต โส ปุริโส’ติ, อถ นํ กุมฺภึ โอโรเปตฺวา อุพฺภินฺทิตฺวา มุขํ วิวริตฺวา สณิกํ นิโลฺลเกม [วิโลเกม (สฺยา.)] – ‘อเปฺปว นามสฺส ชีวํ นิกฺขมนฺตํ ปเสฺสยฺยามา’ติฯ เนวสฺส มยํ ชีวํ นิกฺขมนฺตํ ปสฺสามฯ อยมฺปิ โข, โภ กสฺสป, ปริยาโย, เยน เม ปริยาเยน เอวํ โหติ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติฯ

สุปินกอุปมา

๔๒๒. ‘‘เตน หิ, ราชญฺญ, ตเญฺญเวตฺถ ปฏิปุจฺฉิสฺสามิ, ยถา เต ขเมยฺย, ตถา นํ พฺยากเรยฺยาสิฯ อภิชานาสิ โน ตฺวํ, ราชญฺญ, ทิวา เสยฺยํ อุปคโต สุปินกํ ปสฺสิตา อารามรามเณยฺยกํ วนรามเณยฺยกํ ภูมิรามเณยฺยกํ โปกฺขรณีรามเณยฺยก’’นฺติ? ‘‘อภิชานามหํ, โภ กสฺสป, ทิวาเสยฺยํ อุปคโต สุปินกํ ปสฺสิตา อารามรามเณยฺยกํ วนรามเณยฺยกํ ภูมิรามเณยฺยกํ โปกฺขรณีรามเณยฺยก’’นฺติฯ ‘‘รกฺขนฺติ ตํ ตมฺหิ สมเย ขุชฺชาปิ วามนกาปิ เวลาสิกาปิ [เจลาวิกาปิ (สฺยา.), เกฬายิกาปิ (สี.)] โกมาริกาปี’’ติ? ‘‘เอวํ, โภ กสฺสป, รกฺขนฺติ มํ ตมฺหิ สมเย ขุชฺชาปิ วามนกาปิ เวลาสิกาปิ [เจลาวิกาปิ (สฺยา.), เกฬายิกาปิ (สี.)] โกมาริกาปี’’ติฯ ‘‘อปิ นุ ตา ตุยฺหํ ชีวํ ปสฺสนฺติ ปวิสนฺตํ วา นิกฺขมนฺตํ วา’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ กสฺสป’’ฯ ‘‘ตา หิ นาม, ราชญฺญ, ตุยฺหํ ชีวนฺตสฺส ชีวนฺติโย ชีวํ น ปสฺสิสฺสนฺติ ปวิสนฺตํ วา นิกฺขมนฺตํ วาฯ กึ ปน ตฺวํ กาลงฺกตสฺส ชีวํ ปสฺสิสฺสสิ ปวิสนฺตํ วา นิกฺขมนฺตํ วาฯ อิมินาปิ โข เต, ราชญฺญ, ปริยาเยน เอวํ โหตุ – ‘‘อิติปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติฯ

๔๒๓. ‘‘กิญฺจาปิ ภวํ กสฺสโป เอวมาห, อถ โข เอวํ เม เอตฺถ โหติ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติฯ ‘‘อตฺถิ ปน, ราชญฺญ, ปริยาโย…เป.… ‘‘อตฺถิ, โภ กสฺสป, ปริยาโย…เป.… ยถา กถํ วิย ราชญฺญา’’ติ? ‘‘อิธ เม, โภ กสฺสป, ปุริสา โจรํ อาคุจาริํ คเหตฺวา ทเสฺสนฺติ – ‘อยํ เต, ภเนฺต, โจโร อาคุจารี; อิมสฺส ยํ อิจฺฉสิ, ตํ ทณฺฑํ ปเณหี’ติฯ ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘เตน หิ, โภ, อิมํ ปุริสํ ชีวนฺตํเยว ตุลาย ตุเลตฺวา ชิยาย อนสฺสาสกํ มาเรตฺวา ปุนเทว ตุลาย ตุเลถา’ติฯ เต เม ‘สาธู’ติ ปฏิสฺสุตฺวา ตํ ปุริสํ ชีวนฺตํเยว ตุลาย ตุเลตฺวา ชิยาย อนสฺสาสกํ มาเรตฺวา ปุนเทว ตุลาย ตุเลนฺติฯ ยทา โส ชีวติ, ตทา ลหุตโร จ โหติ มุทุตโร จ กมฺมญฺญตโร จฯ ยทา ปน โส กาลงฺกโต โหติ ตทา ครุตโร จ โหติ ปตฺถินฺนตโร จ อกมฺมญฺญตโร จฯ อยมฺปิ โข, โภ กสฺสป, ปริยาโย, เยน เม ปริยาเยน เอวํ โหติ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติฯ

สนฺตตฺตอโยคุฬอุปมา

๔๒๔. ‘‘เตน หิ, ราชญฺญ, อุปมํ เต กริสฺสามิฯ อุปมาย มิเธกเจฺจ วิญฺญู ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชานนฺติฯ เสยฺยถาปิ, ราชญฺญ, ปุริโส ทิวสํ สนฺตตฺตํ อโยคุฬํ อาทิตฺตํ สมฺปชฺชลิตํ สโชติภูตํ ตุลาย ตุเลยฺยฯ ตเมนํ อปเรน สมเยน สีตํ นิพฺพุตํ ตุลาย ตุเลยฺยฯ กทา นุ โข โส อโยคุโฬ ลหุตโร วา โหติ มุทุตโร วา กมฺมญฺญตโร วา, ยทา วา อาทิโตฺต สมฺปชฺชลิโต สโชติภูโต, ยทา วา สีโต นิพฺพุโต’’ติ? ‘‘ยทา โส, โภ กสฺสป, อโยคุโฬ เตโชสหคโต จ โหติ วาโยสหคโต จ อาทิโตฺต สมฺปชฺชลิโต สโชติภูโต, ตทา ลหุตโร จ โหติ มุทุตโร จ กมฺมญฺญตโร

จฯ ยทา ปน โส อโยคุโฬ เนว เตโชสหคโต โหติ น วาโยสหคโต สีโต นิพฺพุโต, ตทา ครุตโร จ โหติ ปตฺถินฺนตโร จ อกมฺมญฺญตโร จา’’ติฯ ‘‘เอวเมว โข, ราชญฺญ, ยทายํ กาโย อายุสหคโต จ โหติ อุสฺมาสหคโต จ วิญฺญาณสหคโต จ, ตทา ลหุตโร จ โหติ มุทุตโร จ กมฺมญฺญตโร จฯ ยทา ปนายํ กาโย เนว อายุสหคโต โหติ น อุสฺมาสหคโต น วิญฺญาณสหคโต ตทา ครุตโร จ โหติ ปตฺถินฺนตโร จ อกมฺมญฺญตโร จฯ อิมินาปิ โข เต, ราชญฺญ, ปริยาเยน เอวํ โหตุ – ‘อิติปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติฯ

๔๒๕. ‘‘กิญฺจาปิ ภวํ กสฺสโป เอวมาห, อถ โข เอวํ เม เอตฺถ โหติ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติฯ ‘‘อตฺถิ ปน, ราชญฺญ, ปริยาโย…เป.… อตฺถิ, โภ กสฺสป, ปริยาโย…เป.… ยถา กถํ วิย ราชญฺญา’’ติ? ‘‘อิธ เม, โภ กสฺสป, ปุริสา โจรํ อาคุจาริํ คเหตฺวา ทเสฺสนฺติ – ‘อยํ เต, ภเนฺต, โจโร อาคุจารี; อิมสฺส ยํ อิจฺฉสิ , ตํ ทณฺฑํ ปเณหี’ติฯ ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘เตน หิ, โภ, อิมํ ปุริสํ อนุปหจฺจ ฉวิญฺจ จมฺมญฺจ มํสญฺจ นฺหารุญฺจ อฏฺฐิญฺจ อฏฺฐิมิญฺชญฺจ ชีวิตา โวโรเปถ, อเปฺปว นามสฺส ชีวํ นิกฺขมนฺตํ ปเสฺสยฺยามา’ติฯ เต เม ‘สาธู’ติ ปฏิสฺสุตฺวา ตํ ปุริสํ อนุปหจฺจ ฉวิญฺจ…เป.… ชีวิตา โวโรเปนฺติฯ ยทา โส อามโต โหติ, ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘เตน หิ, โภ, อิมํ ปุริสํ อุตฺตานํ นิปาเตถ, อเปฺปว นามสฺส ชีวํ นิกฺขมนฺตํ ปเสฺสยฺยามา’ติฯ เต ตํ ปุริสํ อุตฺตานํ นิปาเตนฺติฯ เนวสฺส มยํ ชีวํ นิกฺขมนฺตํ ปสฺสามฯ ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘เตน หิ, โภ, อิมํ ปุริสํ อวกุชฺชํ นิปาเตถ… ปเสฺสน นิปาเตถ… ทุติเยน ปเสฺสน นิปาเตถ… อุทฺธํ ฐเปถ… โอมุทฺธกํ ฐเปถ… ปาณินา อาโกเฏถ… เลฑฺฑุนา อาโกเฏถ… ทเณฺฑน อาโกเฏถ… สเตฺถน อาโกเฏถ… โอธุนาถ สนฺธุนาถ นิทฺธุนาถ, อเปฺปว นามสฺส ชีวํ นิกฺขมนฺตํ ปเสฺสยฺยามา’ติฯ เต ตํ ปุริสํ โอธุนนฺติ สนฺธุนนฺติ นิทฺธุนนฺติฯ เนวสฺส มยํ ชีวํ นิกฺขมนฺตํ ปสฺสามฯ ตสฺส ตเทว จกฺขุ โหติ เต รูปา, ตญฺจายตนํ นปฺปฏิสํเวเทติฯ ตเทว โสตํ โหติ เต สทฺทา, ตญฺจายตนํ นปฺปฏิสํเวเทติฯ ตเทว ฆานํ โหติ เต คนฺธา, ตญฺจายตนํ นปฺปฏิสํเวเทติ ฯ สาว ชิวฺหา โหติ เต รสา, ตญฺจายตนํ นปฺปฏิสํเวเทติฯ เสฺวว กาโย โหติ เต โผฏฺฐพฺพา, ตญฺจายตนํ นปฺปฏิสํเวเทติฯ อยมฺปิ โข, โภ กสฺสป, ปริยาโย, เยน เม ปริยาเยน เอวํ โหติ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติฯ

สงฺขธมอุปมา

๔๒๖. ‘‘เตน หิ, ราชญฺญ, อุปมํ เต กริสฺสามิฯ อุปมาย มิเธกเจฺจ วิญฺญู ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชานนฺติฯ ภูตปุพฺพํ, ราชญฺญ, อญฺญตโร สงฺขธโม สงฺขํ อาทาย ปจฺจนฺติมํ ชนปทํ อคมาสิฯ โส เยน อญฺญตโร คาโม เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มเชฺฌ คามสฺส ฐิโต ติกฺขตฺตุํ สงฺขํ อุปลาเปตฺวา สงฺขํ ภูมิยํ นิกฺขิปิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ อถ โข, ราชญฺญ, เตสํ ปจฺจนฺตชนปทานํ [ปจฺจนฺตชานํ (สี.)] มนุสฺสานํ เอตทโหสิ – ‘อโมฺภ กสฺส นุ โข [เอตทโหสิ ‘‘กิสฺส ทุโข (ปี.)] เอโส สโทฺท เอวํรชนีโย เอวํกมนีโย เอวํมทนีโย เอวํพนฺธนีโย เอวํมุจฺฉนีโย’ติฯ สนฺนิปติตฺวา ตํ สงฺขธมํ เอตทโวจุํ – ‘อโมฺภ, กสฺส นุ โข เอโส สโทฺท เอวํรชนีโย เอวํกมนีโย เอวํมทนีโย เอวํพนฺธนีโย เอวํมุจฺฉนีโย’ติฯ ‘เอโส โข, โภ, สโงฺข นาม ยเสฺสโส สโทฺท เอวํรชนีโย เอวํกมนีโย เอวํมทนีโย เอวํพนฺธนีโย เอวํมุจฺฉนีโย’ติฯ เต ตํ สงฺขํ อุตฺตานํ นิปาเตสุํ – ‘วเทหิ, โภ สงฺข, วเทหิ, โภ สงฺขา’ติฯ เนว โส สโงฺข สทฺทมกาสิฯ เต ตํ สงฺขํ อวกุชฺชํ นิปาเตสุํ, ปเสฺสน นิปาเตสุํ, ทุติเยน ปเสฺสน นิปาเตสุํ, อุทฺธํ ฐเปสุํ, โอมุทฺธกํ ฐเปสุํ, ปาณินา อา

โกเฏสุํ, เลฑฺฑุนา อาโกเฏสุํ, ทเณฺฑน อาโกเฏสุํ, สเตฺถน อาโกเฏสุํ, โอธุนิํสุ สนฺธุนิํสุ นิทฺธุนิํสุ – ‘วเทหิ, โภ สงฺข, วเทหิ, โภ สงฺขา’ติฯ เนว โส สโงฺข สทฺทมกาสิฯ

“อถ โข, ราชญฺญ, ตสฺส สงฺขธมสฺส เอตทโหสิ – ‘ยาว พาลา อิเม ปจฺจนฺตชนปทามนุสฺสา, กถญฺหิ นาม อโยนิโส สงฺขสทฺทํ คเวสิสฺสนฺตี’ติฯ เตสํ เปกฺขมานานํ สงฺขํ คเหตฺวา ติกฺขตฺตุํ สงฺขํ อุปลาเปตฺวา สงฺขํ อาทาย ปกฺกามิฯ อถ โข, ราชญฺญ, เตสํ ปจฺจนฺตชนปทานํ มนุสฺสานํ เอตทโหสิ – ‘ยทา กิร, โภ, อยํ สโงฺข นาม ปุริสสหคโต จ โหติ วายามสหคโต [วาโยสหคโต (สฺยา.)] จ วายุสหคโต จ, ตทายํ สโงฺข สทฺทํ กโรติ, ยทา ปนายํ สโงฺข เนว ปุริสสหคโต โหติ น วายามสหคโต น วายุสหคโต, นายํ สโงฺข สทฺทํ กโรตี’ติ ฯ เอวเมว โข, ราชญฺญ, ยทายํ กาโย อายุสหคโต จ โหติ อุสฺมาสหคโต จ วิญฺญาณสหคโต จ, ตทา อภิกฺกมติปิ ปฏิกฺกมติปิ ติฏฺฐติปิ นิสีทติปิ เสยฺยมฺปิ กเปฺปติ, จกฺขุนาปิ รูปํ ปสฺสติ, โสเตนปิ สทฺทํ สุณาติ, ฆาเนนปิ คนฺธํ ฆายติ, ชิวฺหายปิ รสํ สายติ, กาเยนปิ โผฏฺฐพฺพํ ผุสติ, มนสาปิ ธมฺมํ วิชานาติฯ ยทา ปนายํ กาโย เนว อายุสหคโต โหติ, น อุสฺมาสหคโต, น วิญฺญาณสหคโต, ตทา เนว อภิกฺกมติ น ปฏิกฺกมติ น ติฏฺฐติ น นิสีทติ น เสยฺยํ กเปฺปติ, จกฺขุนาปิ รูปํ น ปสฺสติ, โสเตนปิ สทฺทํ น สุณาติ, ฆาเนนปิ คนฺธํ น ฆายติ, ชิวฺหายปิ รสํ น สายติ, กาเยนปิ โผฏฺฐพฺพํ น ผุสติ, มนสาปิ ธมฺมํ น วิชานาติฯ อิมินาปิ โข เต, ราชญฺญ, ปริยาเยน เอวํ โหตุ – ‘อิติปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’ติ [วิปาโกติ, ปฐมภาณวารํ (สฺยา.)]ฯ

๔๒๗. “กิญฺจาปิ ภวํ กสฺสโป เอวมาห, อถ โข เอวํ เม เอตฺถ โหติ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’”ติฯ “อตฺถิ ปน, ราชญฺญ, ปริยาโย…เป.… อตฺถิ, โภ กสฺสป, ปริยาโย…เป.… ยถา กถํ วิย ราชญฺญา”ติ? “อิธ เม, โภ กสฺสป, ปุริสา โจรํ อาคุจาริํ คเหตฺวา ทเสฺสนฺติ – ‘อยํ เต, ภเนฺต, โจโร อาคุจารี, อิมสฺส ยํ อิจฺฉสิ, ตํ ทณฺฑํ ปเณหี’ติฯ ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘เตน หิ, โภ, อิมสฺส ปุริสสฺส ฉวิํ ฉินฺทถ , อเปฺปว นามสฺส ชีวํ ปเสฺสยฺยามา’ติฯ เต ตสฺส ปุริสสฺส ฉวิํ ฉินฺทนฺติฯ เนวสฺส มยํ ชีวํ ปสฺสามฯ ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘เตน หิ, โภ, อิมสฺส ปุริสสฺส จมฺมํ ฉินฺทถ, มํสํ ฉินฺทถ, นฺหารุํ ฉินฺทถ, อฏฺฐิํ ฉินฺทถ, อฏฺฐิมิญฺชํ ฉินฺทถ, อเปฺปว นามสฺส ชีวํ ปเสฺสยฺยามา’ติฯ เต ตสฺส ปุริสสฺส อฏฺฐิมิญฺชํ ฉินฺทนฺติ, เนวสฺส มยํ ชีวํ ปเสฺสยฺยามฯ อยมฺปิ โข, โภ กสฺสป, ปริยาโย, เยน เม ปริยาเยน เอวํ โหติ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’”ติฯ

อคฺคิกชฏิลอุปมา

๔๒๘. “เตน หิ, ราชญฺญ, อุปมํ เต กริสฺสามิฯ อุปมาย มิเธกเจฺจ วิญฺญู ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชานนฺติฯ ภูตปุพฺพํ, ราชญฺญ, อญฺญตโร อคฺคิโก ชฏิโล อรญฺญายตเน ปณฺณกุฏิยา สมฺมติ [วสติ (สี. ปี.)]ฯ อถ โข, ราชญฺญ, อญฺญตโร ชนปเท สตฺโถ [สตฺถฺถ ชนปทปเทสา (สี.), ชนปโท สตฺถวาโส (สฺยา.), ชนปทปเทโส (ปี.)] วุฏฺฐาสิฯ อถ โข โส สตฺโถ [สตฺถวาโส (สฺยา.)] ตสฺส อคฺคิกสฺส ชฏิลสฺส อสฺสมสฺส สามนฺตา เอกรตฺตํ วสิตฺวา ปกฺกามิฯ อถ โข, ราชญฺญ, ตสฺส อคฺคิกสฺส ชฏิลสฺส เอตทโหสิ – ‘ยํนูนาหํ เยน โส สตฺถวาโส เตนุปสงฺกเมยฺยํ, อเปฺปว นาเมตฺถ กิญฺจิ อุปกรณํ อธิคเจฺฉยฺย’นฺติฯ อถ โข โส อคฺคิโก ชฏิโล กาลเสฺสว วุฏฺฐาย เยน โส สตฺถวาโส เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อทฺทส ตสฺมิํ สตฺถวาเส ทหรํ กุมารํ มนฺทํ อุตฺตานเสยฺยกํ ฉฑฺฑิตํฯ ทิสฺวานสฺส เอตทโหสิ – ‘น โข เม ตํ ปติรูปํ ยํ เม เปกฺขมา

นสฺส มนุสฺสภูโต กาลงฺกเรยฺย; ยํนูนาหํ อิมํ ทารกํ อสฺสมํ เนตฺวา อาปาเทยฺยํ โปเสยฺยํ วเฑฺฒยฺย’นฺติฯ อถ โข โส อคฺคิโก ชฏิโล ตํ ทารกํ อสฺสมํ เนตฺวา อาปาเทสิ โปเสสิ วเฑฺฒสิฯ ยทา โส ทารโก ทสวสฺสุเทฺทสิโก วา โหติ [อโหสิ (?)] ทฺวาทสวสฺสุเทฺทสิโก วา, อถ โข ตสฺส อคฺคิกสฺส ชฏิลสฺส ชนปเท กิญฺจิเทว กรณียํ อุปฺปชฺชิฯ อถ โข โส อคฺคิโก ชฏิโล ตํ ทารกํ เอตทโวจ – ‘อิจฺฉามหํ, ตาต, ชนปทํ [นครํ (ก.)] คนฺตุํ; อคฺคิํ, ตาต, ปริจเรยฺยาสิฯ มา จ เต อคฺคิ นิพฺพายิฯ สเจ จ เต อคฺคิ นิพฺพาเยยฺย, อยํ วาสี อิมานิ กฏฺฐานิ อิทํ อรณิสหิตํ, อคฺคิํ นิพฺพเตฺตตฺวา อคฺคิํ ปริจเรยฺยาสี’ติฯ อถ โข โส อคฺคิโก ชฏิโล ตํ ทารกํ เอวํ อนุสาสิตฺวา ชนปทํ อคมาสิฯ ตสฺส ขิฑฺฑาปสุตสฺส อคฺคิ นิพฺพายิฯ

“อถ โข ตสฺส ทารกสฺส เอตทโหสิ – ‘ปิตา โข มํ เอวํ อวจ – “อคฺคิํ, ตาต, ปริจเรยฺยาสิฯ มา จ เต อคฺคิ นิพฺพายิฯ สเจ จ เต อคฺคิ นิพฺพาเยยฺย, อยํ วาสี อิมานิ กฏฺฐานิ อิทํ อรณิสหิตํ, อคฺคิํ นิพฺพเตฺตตฺวา อคฺคิํ ปริจเรยฺยาสี”ติฯ ยํนูนาหํ อคฺคิํ นิพฺพเตฺตตฺวา อคฺคิํ ปริจเรยฺย’นฺติฯ อถ โข โส ทารโก อรณิสหิตํ วาสิยา ตจฺฉิ – ‘อเปฺปว นาม อคฺคิํ อธิคเจฺฉยฺย’นฺติฯ เนว โส อคฺคิํ อธิคจฺฉิฯ อรณิสหิตํ ทฺวิธา ผาเลสิ, ติธา ผาเลสิ, จตุธา ผาเลสิ, ปญฺจธา ผาเลสิ, ทสธา ผาเลสิ, สตธา [วีสติธา (สฺยา.)] ผาเลสิ, สกลิกํ สกลิกํ อกาสิ, สกลิกํ สกลิกํ กริตฺวา อุทุกฺขเล โกเฏฺฏสิ, อุทุกฺขเล โกเฏฺฏตฺวา มหาวาเต โอปุนิ [โอผุนิ (สฺยา. ก.)] – ‘อเปฺปว นาม อคฺคิํ อธิคเจฺฉยฺย’นฺติฯ เนว โส อคฺคิํ อธิคจฺฉิฯ

“อถ โข โส อคฺคิโก ชฏิโล ชนปเท ตํ กรณียํ ตีเรตฺวา เยน สโก อสฺสโม เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ตํ ทารกํ เอตทโวจ – ‘กจฺจิ เต, ตาต, อคฺคิ น นิพฺพุโต’ติ? ‘อิธ เม, ตาต, ขิฑฺฑาปสุตสฺส อคฺคิ นิพฺพายิฯ ตสฺส เม เอตทโหสิ – “ปิตา โข มํ เอวํ อวจ อคฺคิํ, ตาต, ปริจเรยฺยาสิฯ มา จ เต, ตาต, อคฺคิ นิพฺพายิฯ สเจ จ เต อคฺคิ นิพฺพาเยยฺย, อยํ วาสี อิมานิ กฏฺฐานิ อิทํ อรณิสหิตํ, อคฺคิํ นิพฺพเตฺตตฺวา อคฺคิํ ปริจเรยฺยาสีติฯ ยํนูนาหํ อคฺคิํ นิพฺพเตฺตตฺวา อคฺคิํ ปริจเรยฺย”นฺติฯ อถ ขฺวาหํ, ตาต, อรณิสหิตํ วาสิยา ตจฺฉิํ – “อเปฺปว นาม อคฺคิํ อธิคเจฺฉยฺย”นฺติฯ เนวาหํ อคฺคิํ อธิคจฺฉิํฯ อรณิสหิตํ ทฺวิธา ผาเลสิํ, ติธา ผาเลสิํ, จตุธา ผาเลสิํ, ปญฺจธา ผาเลสิํ, ทสธา ผาเลสิํ , สตธา ผาเลสิํ, สกลิกํ สกลิกํ อกาสิํ, สกลิกํ สกลิกํ กริตฺวา อุทุกฺขเล โกเฏฺฏสิํ, อุทุกฺขเล โกเฏฺฏตฺวา มหาวาเต โอปุนิํ – “อเปฺปว นาม อคฺคิํ อธิคเจฺฉยฺย”นฺติฯ เนวาหํ อคฺคิํ อธิคจฺฉิ”’นฺติฯ อถ โข ตสฺส อคฺคิกสฺส ชฏิลสฺส เอตทโหสิ – ‘ยาว พาโล อยํ ทารโก อพฺยโตฺต, กถญฺหิ นาม อโยนิโส อคฺคิํ คเวสิสฺสตี’ติฯ ตสฺส เปกฺขมานสฺส อรณิสหิตํ คเหตฺวา อคฺคิํ นิพฺพเตฺตตฺวา ตํ ทารกํ เอตทโวจ – ‘เอวํ โข, ตาต, อคฺคิ นิพฺพเตฺตตโพฺพฯ น เตฺวว ยถา ตฺวํ พาโล อพฺยโตฺต อโยนิโส อคฺคิํ คเวสี’ติฯ เอวเมว โข ตฺวํ, ราชญฺญ, พาโล อพฺยโตฺต อโยนิโส ปรโลกํ คเวสิสฺสสิฯ ปฏินิสฺสเชฺชตํ, ราชญฺญ, ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ, ปฏินิสฺสเชฺชตํ, ราชญฺญ, ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ, มา เต อโหสิ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขายา”ติฯ

๔๒๙. “กิญฺจาปิ ภวํ กสฺสโป เอวมาห, อถ โข เนวาหํ สโกฺกมิ อิทํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ ปฏินิสฺสชฺชิตุํฯ ราชาปิ มํ ปเสนทิ โกสโล ชานาติ ติโรราชาโนปิ – ‘ปายาสิ ราชโญฺญ เอวํวาที เอวํทิฏฺฐี – “อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก”ติฯ สจาหํ, โภ กสฺสป, อิทํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ ปฏินิสฺสชฺชิสฺสามิ, ภวิสฺสนฺติ เม วตฺตาโร – ‘ยาว พาโล ปายาสิ ราชโญฺญ อพฺยโตฺต ทุคฺคหิตคาหี’ติฯ โกเปนปิ นํ หริสฺสามิ, มเกฺขนปิ นํ หริสฺสามิ, ปลาเสนปิ นํ หริสฺสามี”ติฯ

เทฺว สตฺถวาหอุปมา

๔๓๐. “เตน หิ, ราชญฺญ, อุปมํ เต กริสฺสามิฯ อุปมาย มิเธกเจฺจ วิญฺญู ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชานนฺติฯ ภูตปุพฺพํ, ราชญฺญ, มหาสกฏสโตฺถ สกฏสหสฺสํ ปุรตฺถิมา ชนปทา ปจฺฉิมํ ชนปทํ อคมาสิฯ โส เยน เยน คจฺฉิ, ขิปฺปํเยว ปริยาทิยติ ติณกโฏฺฐทกํ หริตกปณฺณํฯ ตสฺมิํ โข ปน สเตฺถ เทฺว สตฺถวาหา อเหสุํ เอโก ปญฺจนฺนํ สกฏสตานํ, เอโก ปญฺจนฺนํ สกฏสตานํฯ อถ โข เตสํ สตฺถวาหานํ เอตทโหสิ – ‘อยํ โข มหาสกฏสโตฺถ สกฏสหสฺสํ; เต มยํ เยน เยน คจฺฉาม, ขิปฺปเมว ปริยาทิยติ ติณกโฏฺฐทกํ หริตกปณฺณํฯ ยํนูน มยํ อิมํ สตฺถํ ทฺวิธา วิภเชยฺยาม – เอกโต ปญฺจ สกฏสตานิ เอกโต ปญฺจ สกฏสตานี’ติฯ เต ตํ สตฺถํ ทฺวิธา วิภชิํสุ [วิภเชสุํ (ก.)] เอกโต ปญฺจ สกฏสตานิ, เอกโต ปญฺจ สกฏสตานิฯ เอโก สตฺถวาโห พหุํ ติณญฺจ กฏฺฐญฺจ อุทกญฺจ อาโรเปตฺวา สตฺถํ ปยาเปสิ [ปายาเปสิ (สี. ปี.)]ฯ ทฺวีหตีหปยาโต โข ปน โส สโตฺถ อทฺทส ปุริสํ กาฬํ โลหิตกฺขํ [โลหิตกฺขิํ (สฺยา.)] สนฺนทฺธกลาปํ [อาสนฺนทฺธกลาปํ (สฺยา.)] กุมุทมาลิํ อลฺลวตฺถํ อลฺลเกสํ กทฺทมมกฺขิเตหิ จเกฺกหิ ภเทฺรน รเถน ปฏิปถํ อาคจฺฉนฺตํ’, ทิสฺวา เอตทโวจ – ‘กุโต, โภ, อาคจฺฉสี’ติ? ‘อมุกมฺหา ชนปทา’ติฯ ‘กุหิํ คมิสฺสสี’ติ? ‘อมุกํ นาม ชนปท’นฺติฯ ‘กจฺจิ, โภ, ปุรโต กนฺตาเร มหาเมโฆ อภิปฺปวุโฏ្ฐ’ติ? ‘เอวํ, โภ, ปุรโต กนฺตาเร มหาเมโฆ อภิปฺปวุโฏฺฐ, อาสิโตฺตทกานิ วฎุมานิ, พหุ ติณญฺจ กฏฺฐญฺจ อุทกญฺจฯ ฉเฑฺฑถ, โภ, ปุราณานิ ติณานิ กฏฺฐานิ อุทกานิ, ลหุภาเรหิ สกเฏหิ สีฆํ สีฆํ คจฺฉถ, มา โยคฺคานิ กิลมิตฺถา’ติฯ

“อถ โข โส สตฺถวาโห สตฺถิเก อามเนฺตสิ – ‘อยํ, โภ, ปุริโส เอวมาห – “ปุรโต กนฺตาเร มหาเมโฆ อภิปฺปวุโฏฺฐ, อาสิโตฺตทกานิ วฎุมานิ, พหุ ติณญฺจ กฏฺฐญฺจ อุทกญฺจฯ ฉเฑฺฑถ, โภ, ปุราณานิ ติณานิ กฏฺฐานิ อุทกานิ, ลหุภาเรหิ สกเฏหิ สีฆํ สีฆํ คจฺฉถ, มา โยคฺคานิ กิลมิตฺถา”ติฯ ฉเฑฺฑถ, โภ, ปุราณานิ ติณานิ กฏฺฐานิ อุทกานิ, ลหุภาเรหิ สกเฏหิ สตฺถํ ปยาเปถา’ติฯ ‘เอวํ, โภ’ติ โข เต สตฺถิกา ตสฺส สตฺถวาหสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ฉเฑฺฑตฺวา ปุราณานิ ติณานิ กฏฺฐานิ อุทกานิ ลหุภาเรหิ สกเฏหิ สตฺถํ ปยาเปสุํฯ เต ปฐเมปิ สตฺถวาเส น อทฺทสํสุ ติณํ วา กฏฺฐํ วา อุทกํ วาฯ ทุติเยปิ สตฺถวาเส... ตติเยปิ สตฺถวาเส... จตุเตฺถปิ สตฺถวาเส... ปญฺจเมปิ สตฺถวาเส... ฉเฎฺฐปิ สตฺถวาเส... สตฺตเมปิ สตฺถวาเส น อทฺทสํสุ ติณํ วา กฏฺฐํ วา อุทกํ วาฯ สเพฺพว อนยพฺยสนํ อาปชฺชิํสุฯ เย จ ตสฺมิํ สเตฺถ อเหสุํ มนุสฺสา วา ปสู วา, สเพฺพ โส ยโกฺข อมนุโสฺส ภเกฺขสิฯ อฎฺฐิกาเนว เสสานิฯ

“ยทา อญฺญาสิ ทุติโย สตฺถวาโห – ‘พหุนิกฺขโนฺต โข, โภ, ทานิ โส สโตฺถ’ติ พหุํ ติณญฺจ กฏฺฐญฺจ อุทกญฺจ อาโรเปตฺวา สตฺถํ ปยาเปสิฯ ทฺวีหตีหปยาโต โข ปน โส สโตฺถ อทฺทส ปุริสํ กาฬํ โลหิตกฺขํ สนฺนทฺธกลาปํ กุมุทมาลิํ อลฺลวตฺถํ อลฺลเกสํ กทฺทมมกฺขิเตหิ จเกฺกหิ ภเทฺรน รเถน ปฏิปถํ อาคจฺฉนฺตํ, ทิสฺวา เอตทโวจ – ‘กุโต, โภ, อาคจฺฉสี’ติ? ‘อมุกมฺหา ชนปทา’ติฯ ‘กุหิํ คมิสฺสสี’ติ? ‘อมุกํ นาม ชนปท’นฺติฯ ‘กจฺจิ, โภ, ปุรโต กนฺตาเร มหาเมโฆ อภิปฺปวุโฏฺฐ’ติ? ‘เอวํ, โภ, ปุรโต กนฺตาเร มหาเมโฆ อภิปฺปวุโฏฺฐฯ อาสิโตฺตทกานิ วฎุมานิ, พหุ ติณญฺจ กฏฺฐญฺจ อุทกญฺจฯ ฉเฑฺฑถ , โภ, ปุราณานิ ติณานิ กฏฺฐานิ อุทกานิ, ลหุภาเรหิ สกเฏหิ สีฆํ สีฆํ คจฺฉถ, มา โยคฺคานิ กิลมิตฺถา’ติฯ

“อถ โข โส สตฺถวาโห สตฺถิเก อามเนฺตสิ – ‘อยํ, โภ, “ปุริโส เอวมาห – ปุรโต กนฺตาเร มหาเมโฆ อภิปฺปวุโฏฺฐ, อาสิโตฺตทกานิ วฎุมานิ, พหุ ติณญฺจ กฏฺฐญฺจ อุทกญฺจฯ ฉเฑฺฑถ, โภ, ปุราณานิ ติณานิ กฏฺฐานิ อุทกานิ, ลหุภาเรหิ สกเฏหิ สีฆํ สีฆํ คจฺฉถ; มา โยคฺคานิ กิ

ลมิตฺถา’’ติฯ อยํ โภ ปุริโส เนว อมฺหากํ มิตฺโต, น ญาติสาโลหิโต, กถํ มยํ อิมสฺส สทฺธาย คมิสฺสามฯ น โว ฉฑฺฑิตพฺพานิ ปุราณานิ ติณานิ กฏฺฐานิ อุทกานิ, ยถาภเตน ภณฺเฑน สตฺถํ ปยาเปถฯ น โน ปุราณํ ฉฑฺเฑสฺสามา’ติฯ ‘เอวํ, โภ’ติ โข เต สตฺถิกา ตสฺส สตฺถวาหสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ยถาภเตน ภณฺเฑน สตฺถํ ปยาเปสุํฯ เต ปฐเมปิ สตฺถวาเส น อทฺทสํสุ ติณํ วา กฏฺฐํ วา อุทกํ วาฯ ทุติเยปิ สตฺถวาเส... ตติเยปิ สตฺถวาเส... จตุตฺเถปิ สตฺถวาเส... ปญฺจเมปิ สตฺถวาเส... ฉฏฺเฐปิ สตฺถวาเส... สตฺตเมปิ สตฺถวาเส น อทฺทสํสุ ติณํ วา กฏฺฐํ วา อุทกํ วาฯ ตญฺจ สตฺถํ อทฺทสํสุ อนยพฺยสนํ อาปนฺนํฯ เย จ ตสฺมิํ สตฺเถปิ อเหสุํ มนุสฺสา วา ปสู วา, เตสญฺจ อฏฺฐิกาเนว อทฺทสํสุ เตน ยกฺเขน อมนุสฺเสน ภกฺขิตานํฯ

‘‘อถ โข โส สตฺถวาโห สตฺถิเก อามนฺเตสิ – ‘อยํ โข, โภ, สตฺโถ อนยพฺยสนํ อาปนฺโน, ยถา ตํ เตน พาเลน สตฺถวาเหน ปริณายเกนฯ เตน หิ, โภ, ยานมฺหากํ สตฺเถ อปฺปสารานิ ปณิยานิ, ตานิ ฉฑฺเฑตฺวา, ยานิ อิมสฺมิํ สตฺเถ มหาสารานิ ปณิยานิ, ตานิ อาทิยถา’ติฯ ‘เอวํ, โภ’ติ โข เต สตฺถิกา ตสฺส สตฺถวาหสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ยานิ สกสฺมิํ สตฺเถ อปฺปสารานิ ปณิยานิ, ตานิ ฉฑฺเฑตฺวา ยานิ ตสฺมิํ สตฺเถ มหาสารานิ ปณิยานิ, ตานิ อาทิยิตฺวา โสตฺถินา ตํ กนฺตารํ นิตฺถริํสุ, ยถา ตํ ปณฺฑิเตน สตฺถวาเหน ปริณายเกนฯ เอวเมว โข ตฺวํ, ราชญฺญ, พาโล อพฺยตฺโต อนยพฺยสนํ อาปชฺชิสฺสสิ อโยนิโส ปรโลกํ คเวสนฺโต เสยฺยถาปิ โส ปุริโม สตฺถวาโหฯ เยปิ ตว [เต (ก.)] โสตพฺพํ สทฺธาตพฺพํ [สทฺทหาตพฺพํ (ปี. ก.)] มญฺญิสฺสนฺติ, เตปิ อนยพฺยสนํ อาปชฺชิสฺสนฺติ, เสยฺยถาปิ เต สตฺถิกาฯ ปฏินิสฺสเชฺชตํ, ราชญฺญ , ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ; ปฏินิสฺสเชฺชตํ, ราชญฺญ, ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํฯ มา เต อโหสิ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขายา’’ติฯ

๔๓๑. ‘‘กิญฺจาปิ ภวํ กสฺสโป เอวมาห, อถ โข เนวาหํ สโกฺกมิ อิทํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ ปฏินิสฺสชฺชิตุํฯ ราชาปิ มํ ปเสนทิ โกสโล ชานาติ ติโรราชาโนปิ – ‘ปายาสิ ราชโญฺญ เอวํวาที เอวํทิฏฺฐี – ‘‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก...เป.... วิปาโก’’’ติฯ สจาหํ, โภ กสฺสป, อิทํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ ปฏินิสฺสชฺชิสฺสามิ, ภวิสฺสนฺติ เม วตฺตาโร – ‘ยาว พาโล ปายาสิ ราชโญฺญ, อพฺยตฺโต ทุคฺคหิตคาหี’ติฯ โกเปนปิ นํ หริสฺสามิ, มกฺขนปิ นํ หริสฺสามิ, ปลาเสนปิ นํ หริสฺสามี’’ติฯ

คูถภาริกอุปมา

๔๓๒. ‘‘เตน หิ, ราชญฺญ, อุปมํ เต กริสฺสามิฯ อุปมาย มิเธกเจฺจ วิญฺญู ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชานนฺติฯ ภูตปุพฺพํ, ราชญฺญ, อญฺญตโร สูกรโปสโก ปุริโส สกมฺหา คามา อญฺญํ คามํ อคมาสิฯ ตตฺถ อทฺทส ปหูตํ สุกฺขคูถํ ฉฑฺฑิตํฯ ทิสฺวานสฺส เอตทโหสิ – ‘อยํ โข ปหุโต สุกฺขคูโถ ฉฑฺฑิโต, มม จ สูกรภตฺตํ [สูกรานํ ภโกฺข (สฺยา.)]; ยํนูนาหํ อิโต สุกฺขคูถํ หเรยฺย’นฺติฯ โส อุตฺตราสงฺคํ ปตฺถริตฺวา ปหูตํ สุกฺขคูถํ อากิริตฺวา ภณฺฑิกํ พนฺธิตฺวา สีเส อุพฺพาเหตฺวา [อุจฺจาโรเปตฺวา (ก. สี. ก.)] อคมาสิฯ ตสฺส อนฺตรามเคฺค มหาอกาลเมโฆ ปาวสฺสิฯ โส อุคฺฆรนฺตํ ปคฺฆรนฺตํ ยาว อคฺคนขา คูเถน มกฺขิโต คูถภารํ อาทาย อคมาสิฯ ตเมนํ มนุสฺสา ทิสฺวา เอวมาหํสุ – ‘กจฺจิ โน ตฺวํ, ภเณ, อุมฺมโตฺต, กจฺจิ วิเจโต, กถญฺหิ นาม อุคฺฆรนฺตํ ปคฺฆรนฺตํ ยาว อคฺคนขา คูเถน มกฺขิโต คูถภารํ หริสฺสสี’ติฯ ‘ตุเมฺห เขฺวตฺถ, ภเณ, อุมฺมตฺตา, ตุเมฺห วิเจตา, ตถา หิ ปน เม สูกรภตฺต’นฺติฯ เอวเมว โข ตฺวํ, ราชญฺญ, คูถภาริกูปโม [คูถหาริกูปโม (สี. ปี.)] มเญฺญ ปฏิภาสิฯ ปฏินิสฺสเชฺชตํ, ราชญฺญ, ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํฯ ปฏินิสฺสเชฺชตํ, ราชญฺญ, ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํฯ มา เต อโหสิ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขายา’’ติฯ

๔๓๓. ‘‘กิญฺจาปิ ภวํ กสฺสโป เอวมาห, อถ โข เนวาหํ สโกฺกมิ อิทํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ ปฏินิสฺสชฺชิตุํฯ ราชาปิ มํ ปเสนทิ โกสโล ชานาติ ติโรราชาโนปิ – ‘ปายาสิ ราชญฺญ เอวํวาที เอวํทิฏฺฐี – ‘‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก…เป.… วิปาโก’’ติฯ สจาหํ, โภ กสฺสป, อิทํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ ปฏินิสฺสชฺชิสฺสามิ, ภวิสฺสนฺติ เม วตฺตาโร – ‘ยาว พาโล ปายาสิ ราชญฺญ อพฺยตฺโต ทุคฺคหิตคาหี’ติฯ โกเปนปิ นํ หริสฺสามิ, มเกฺขนปิ นํ หริสฺสามิ, ปลาเสนปิ นํ หริสฺสามี’’ติฯ

อกฺขธุตฺตกอุปมา

๔๓๔. ‘‘เตน หิ, ราชญฺญ, อุปมํ เต กริสฺสามิ, อุปมาย มิเธกเจฺจ วิญฺญู ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชานนฺติฯ ภูตปุพฺพํ, ราชญฺญ, เทฺว อกฺขธุตฺตา อเกฺขหิ ทิพฺพึสุฯ เอโก อกฺขธุโตฺต อาคตาคตํ กลึ คิลติฯ อทฺทสา โข ทุติโย อกฺขธุโตฺต ตํ อกฺขธุตฺตํ อาคตาคตํ กลึ คิลนฺตํ, ทิสฺวา ตํ อกฺขธุตฺตํ เอตทโวจ – ‘ตฺวํ โข, สมฺม, เอกนฺติเกน ชินาสิ, เทหิ เม, สมฺม, อเกฺข ปโชหิสฺสามี’ติฯ ‘เอวํ สมฺมา’ติ โข โส อกฺขธุโตฺต ตสฺส อกฺขธุตฺตสฺส อเกฺข ปาทาสิฯ อถ โข โส อกฺขธุโตฺต อเกฺข วิเสน ปริภาเวตฺวา ตํ อกฺขธุตฺตํ เอตทโวจ – ‘เอหิ โข, สมฺม, อเกฺขหิ ทิพฺพิสฺสามา’ติฯ ‘เอวํ สมฺมา’ติ โข โส อกฺขธุโตฺต ตสฺส อกฺขธุตฺตสฺส ปจฺจโสฺสสิฯ ทุติยมฺปิ โข เต อกฺขธุตฺตา อเกฺขหิ ทิพฺพึสุฯ ทุติยมฺปิ โข โส อกฺขธุโตฺต อาคตาคตํ กลึ คิลติฯ อทฺทสา โข ทุติโย อกฺขธุโตฺต ตํ อกฺขธุตฺตํ ทุติยมฺปิ อาคตาคตํ กลึ คิลนฺตํ, ทิสฺวา ตํ อกฺขธุตฺตํ เอตทโวจ –

> ‘‘ลิตฺตํ ปรเมน เตชสา, คิลมกฺขํ ปุริโส น พุชฺฌติ;
> คิล เร คิล ปาปธุตฺตก [คิลิ เร ปาปธุตฺตก (ก.)], ปจฺฉา เต กฏุกํ ภวิสฺสตีติฯ

‘‘เอวเมว โข ตฺวํ, ราชญฺญ, อกฺขธุตฺตกูปโม มเญฺญ ปฏิภาสิฯ ปฏินิสฺสเชฺชตํ, ราชญฺญ, ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ; ปฏินิสฺสเชฺชตํ, ราชญฺญ, ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํฯ มา เต อโหสิ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขายา’’ติฯ

๔๓๕. ‘‘กิญฺจาปิ ภวํ กสฺสโป เอวมาห, อถ โข เนวาหํ สโกฺกมิ อิทํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ ปฏินิสฺสชฺชิตุํฯ ราชาปิ มํ ปเสนทิ โกสโล ชานาติ ติโรราชาโนปิ – ‘ปายาสิ ราชญฺญ เอวํวาที เอวํทิฏฺฐี – ‘‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก…เป.… วิปาโก’’ติฯ สจาหํ, โภ กสฺสป, อิทํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ ปฏินิสฺสชฺชิสฺสามิ, ภวิสฺสนฺติ เม วตฺตาโร – ‘ยาว พาโล ปายาสิ ราชญฺญ อพฺยตฺโต ทุคฺคหิตคาหี’ติฯ โกเปนปิ นํ หริสฺสามิ, มเกฺขนปิ นํ หริสฺสามิ, ปลาเสนปิ นํ หริสฺสามี’’ติฯ

สาณภาริกอุปมา

๔๓๖. ‘‘เตน หิ, ราชญฺญ, อุปมํ เต กริสฺสามิ, อุปมาย มิเธกเจฺจ วิญฺญู ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชานนฺติฯ ภูตปุพฺพํ, ราชญฺญ, อญฺญตโร ชนปโท วุฏฺฐาสิฯ อถ โข สหายโก สหายกํ อามเนฺตสิ – ‘อายาม, สมฺม, เยน โส ชนปโท เตนุปสงฺกมิสฺสาม, อเปฺปว นาเมตฺถ กิญฺจิ ธนํ อธิคเจฺฉยฺยามา’ติฯ ‘เอวํ สมฺมา’ติ โข สหายโก สหายกสฺส ปจฺจโสฺสสิฯ เต เยน โส ชนปโท, เยน อญฺญตรํ คามปฏฺฏํ [คามปชฺชํ (สฺยา.), คามปตฺตํ (สี.)] เตนุปสงฺกมึสุ , ตตฺถ อทฺทสํสุ ปหูตํ สาณํ ฉฑฺฑิตํ, ทิสฺวา สหายโก สหายกํ อามเนฺตสิ – ‘อิทํ โข, สมฺม, ปหูตํ สาณํ ฉฑฺฑิตํ, เตน หิ, สมฺม, ตฺวญฺจ สาณภารํ พนฺธ, อหญฺจ สาณภารํ พนฺธิสฺสามิ, อุโภ สาณภารํ อาทาย คมิสฺสามา’ติฯ ‘เอวํ สมฺมา’ติ โข สหายโก สหายกสฺส ปฏิสฺสุตฺวา สาณภารํ พนฺธิตฺวา เต อุโภ สาณภารํ อาทาย เยน อญฺญตรํ คามปฏฺฏํ เตนุปสงฺกมึสุฯ ตตฺถ อทฺทสํสุ ปหูตํ

สาณสุตฺตํ ฉฑฺฑิตํ, ทิสฺวา สหายโก สหายกํ อามเนฺตสิ – ‘ยสฺส โข, สมฺม, อตฺถาย อิจฺฉยฺยาม สาณํ, อิทํ ปหูตํ สาณสุตฺตํ ฉฑฺฑิตํฯ เตน หิ, สมฺม, ตฺวญฺจ สาณภารํ ฉเฑฺฑหิ, อหญฺจ สาณภารํ ฉเฑฺฑสฺสามิ, อุโภ สาณสุตฺตภารํ อาทาย คมิสฺสามา’ติฯ ‘อยํ โข เม, สมฺม, สาณภาโร ทูราภโต จ สุสนฺนทฺโธ จ, อลํ เม ตฺวํ ปชานาหี’ติฯ อถ โข โส สหายโก สาณภารํ ฉเฑฺฑตฺวา สาณสุตฺตภารํ อาทิยิฯ

‘‘เต เยน อญฺญตรํ คามปฺปฏฺฏํ เตนุปสงฺกมิํสุฯ ตตฺถ อทฺทสํสุ ปหูตา สาณิโย ฉฑฺฑิตา, ทิสฺวา สหายโก สหายกํ อามเนฺตสิ – ‘ยสฺส โข , สมฺม, อตฺถาย อิจฺฉยฺยาม สาณํ วา สาณสุตฺตํ วา, อิมา ปหูตา สาณิโย ฉฑฺฑิตาฯ เตน หิ, สมฺม, ตฺวญฺจ สาณภารํ ฉเฑฺฑหิ, อหญฺจ สาณสุตฺตภารํ ฉเฑฺฑสฺสามิ, อุโภ สาณิภารํ อาทาย คมิสฺสามา’ติ ฯ ‘อยํ โข เม, สมฺม, สาณภาโร ทูราภโต จ สุสนฺนทฺโธ จ, อลํ เม, ตฺวํ ปชานาหี’ติฯ อถ โข โส สหายโก สาณสุตฺตภารํ ฉเฑฺฑตฺวา สาณิภารํ อาทิยิฯ

‘‘เต เยน อญฺญตรํ คามปฺปฏฺฏํ เตนุปสงฺกมิํสุฯ ตตฺถ อทฺทสํสุ ปหูตํ โขมํ ฉฑฺฑิตํ, ทิสฺวา...เป.... ปหูตํ โขมสุตฺตํ ฉฑฺฑิตํ, ทิสฺวา... ปหูตํ โขมทุสฺสํ ฉฑฺฑิตํ, ทิสฺวา... ปหูตํ กปฺปาสํ ฉฑฺฑิตํ, ทิสฺวา... ปหูตํ กปฺปาสิกสุตฺตํ ฉฑฺฑิตํ, ทิสฺวา... ปหูตํ กปฺปาสิกทุสฺสํ ฉฑฺฑิตํ, ทิสฺวา... ปหูตํ อยํ [อยสํ (สฺยา.)] ฉฑฺฑิตํ, ทิสฺวา... ปหูตํ โลหํ ฉฑฺฑิตํ, ทิสฺวา... ปหูตํ ติปุํ ฉฑฺฑิตํ, ทิสฺวา... ปหูตํ สีสํ ฉฑฺฑิตํ, ทิสฺวา... ปหูตํ สชฺฌํ [สชฺฌุํ (สี. สฺยา. ปี.)] ฉฑฺฑิตํ, ทิสฺวา... ปหูตํ สุวณฺณํ ฉฑฺฑิตํ, ทิสฺวา สหายโก สหายกํ อามเนฺตสิ – ‘ยสฺส โข, สมฺม, อตฺถาย อิจฺฉยฺยาม สาณํ วา สาณสุตฺตํ วา สาณิโย วา โขมํ วา โขมสุตฺตํ วา โขมทุสฺสํ วา กปฺปาสํ วา กปฺปาสิกสุตฺตํ วา กปฺปาสิกทุสฺสํ วา อยํ วา โลหํ วา ติปุํ วา สีสํ วา สชฺฌํ วา, อิทํ ปหูตํ สุวณฺณํ ฉฑฺฑิตํฯ เตน หิ, สมฺม, ตฺวญฺจ สาณภารํ ฉเฑฺฑหิ, อหญฺจ สชฺฌภารํ [สชฺฌุภารํ (สี. สฺยา. ปี.)] ฉเฑฺฑสฺสามิ, อุโภ สุวณฺณภารํ อาทาย คมิสฺสามา’ติฯ ‘อยํ โข เม, สมฺม, สาณภาโร ทูราภโต จ สุสนฺนทฺโธ จ, อลํ เม ตฺวํ ปชานาหี’ติฯ อถ โข โส สหายโก สชฺฌภารํ ฉเฑฺฑตฺวา สุวณฺณภารํ อาทิยิฯ

‘‘เต เยน สโก คาโม เตนุปสงฺกมิํสุฯ ตตฺถ โย โส สหายโก สาณภารํ อาทาย อคมาสิ, ตสฺส เนว มาตาปิตโร อภินนฺทิํสุ, น ปุตฺตทารา อภินนฺทิํสุ, น มิตฺตามจฺจา อภินนฺทิํสุ, น จ ตโตนิทานํ สุขํ โสมนสฺสํ อธิคจฺฉิฯ โย ปน โส สหายโก สุวณฺณภารํ อาทาย อคมาสิ, ตสฺส มาตาปิตโรปิ อภินนฺทิํสุ, ปุตฺตทาราปิ อภินนฺทิํสุ, มิตฺตามจฺจาปิ อภินนฺทิํสุ, ตโตนิทานญฺจ สุขํ โสมนสฺสํ อธิคจฺฉิฯ ‘‘เอวเมว โข ตฺวํ, ราชญฺญ, สาณภาริกูปโม มเญฺญ ปฏิภาสิฯ ปฏินิสฺสเชฺชตํ, ราชญฺญ, ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ; ปฏินิสฺสเชฺชตํ, ราชญฺญ, ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํฯ มา เต อโหสิ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขายา’’ติฯ

สรณคมนํ

๔๓๗. ‘‘ปุริเมเนว อหํ โอปเมฺมน โภโต กสฺสปสฺส อตฺตมโน อภิรทฺโธฯ อปิ จาหํ อิมานิ วิจิตฺรานิ ปญฺหาปฏิภานานิ โสตุกาโม เอวาหํ ภวนฺตํ กสฺสปํ ปจฺจนีกํ กาตพฺพํ อมญฺญิสฺสํฯ อภิกฺกนฺตํ, โภ กสฺสป, อภิกฺกนฺตํ, โภ กสฺสปฯ เสยฺยถาปิ, โภ กสฺสป, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุเชฺชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิเกฺขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปโชฺชตํ ธาเรยฺย ‘จกฺขุมโนฺต รูปานิ ทกฺขนฺตี’ติ เอวเมวํ โภตา กสฺสเปน อเนกปริยาเยน ธโมฺม ปกาสิโตฯ เอสาหํ, โภ กสฺสป, ตํ ภวนฺตํ โคตมํ สรณํ คจฺฉามิ, ธมฺมญฺจ, ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ อุปาสกํ มํ ภวํ กสฺสโป ธาเรตุ อชฺชตเคฺค ปาณุเปตํ สรณํ คตํฯ

“อิจฺฉามิ จาหํ, โภ กสฺสป, มหายญฺญํ ยชิตุํ, อนุสาสตุ มํ ภวํ กสฺสโป, ยํ มมสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา”ติฯ

ยญฺญกถา

๔๓๘. “ยถารูเป โข, ราชญฺญ, ยเญฺญ คาโว วา หญฺญนฺติ อเชฬกา วา หญฺญนฺติ, กุกฺกุฏสูกรา วา หญฺญนฺติ, วิวิธา วา ปาณา สํฆาตํ อาปชฺชนฺติ, ปฏิคฺคาหกา จ โหนฺติ มิจฺฉาทิฏฺฐี มิจฺฉาสงฺกปฺปา มิจฺฉาวาจา มิจฺฉากมฺมนฺตา มิจฺฉาอาชีวา มิจฺฉาวายามา มิจฺฉาสตี มิจฺฉาสมาธี, เอวรูโป โข, ราชญฺญ, ยโญฺญ น มหปฺผโล โหติ น มหานิสํโส น มหาชุติโก น มหาวิปฺผาโรฯ เสยฺยถาปิ, ราชญฺญ, กสฺสโก พีชนงฺคลํ อาทาย วนํ ปวิเสยฺยฯ โส ตตฺถ ทุเกฺขเตฺต ทุพฺภูเม อวิหตขาณุกณฺฏเก พีชานิ ปติฏฺฐาเปยฺย ขณฺฑานิ ปูตีนิ วาตาตปหตานิ อสารทานิ อสุขสยิตานิฯ เทโว จ น กาเลน กาลํ สมฺมาธารํ อนุปฺปเวเจฺฉยฺยฯ อปิ นุ ตานิ พีชานิ วุทฺธิํ วิรูฬฺหิํ [วิรุฬฺหิํ (โมคฺคลาเน)] เวปุลฺลํ อาปเชฺชยฺยุํ, กสฺสโก วา วิปุลํ ผลํ อธิคเจฺฉยฺยา”ติ? “โน หิทํ [น เอวํ (สฺยา. ก.)] โภ กสฺสป”ฯ “เอวเมว โข, ราชญฺญ, ยถารูเป ยเญฺญ คาโว วา หญฺญนฺติ, อเชฬกา วา หญฺญนฺติ, กุกฺกุฏสูกรา วา หญฺญนฺติ, วิวิธา วา ปาณา สํฆาตํ อาปชฺชนฺติ, ปฏิคฺคาหกา จ โหนฺติ มิจฺฉาทิฏฺฐี มิจฺฉาสงฺกปฺปา มิจฺฉาวาจา มิจฺฉากมฺมนฺตา มิจฺฉาอาชีวา มิจฺฉาวายามา มิจฺฉาสตี มิจฺฉาสมาธี, เอวรูโป โข , ราชญฺญ, ยโญฺญ น มหปฺผโล โหติ น มหานิสํโส น มหาชุติโก น มหาวิปฺผาโรฯ

“ยถารูเป จ โข, ราชญฺญ, ยเญฺญ เนว คาโว หญฺญนฺติ, น อเชฬกา หญฺญนฺติ, น กุกฺกุฏสูกรา หญฺญนฺติ, น วิวิธา วา ปาณา สํฆาตํ อาปชฺชนฺติ, ปฏิคฺคาหกา จ โหนฺติ สมฺมาทิฏฺฐี สมฺมาสงฺกปฺปา สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺตา สมฺมาอาชีวา สมฺมาวายามา สมฺมาสตี สมฺมาสมาธี, เอวรูโป โข, ราชญฺญ, ยโญฺญ มหปฺผโล โหติ มหานิสํโส มหาชุติโก มหาวิปฺผาโรฯ เสยฺยถาปิ, ราชญฺญ, กสฺสโก พีชนงฺคลํ อาทาย วนํ ปวิเสยฺยฯ โส ตตฺถ สุเขเตฺต สุภูเม สุวิหตขาณุกณฺฏเก พีชานิ ปติฏฺฐเปยฺย อขณฺฑานิ อปูตีนิ อวาตาตปหตานิ สารทานิ สุขสยิตานิฯ เทโว จ กาเลน กาลํ สมฺมาธารํ อนุปฺปเวเจฺฉยฺยฯ อปิ นุ ตานิ พีชานิ วุทฺธิํ วิรูฬฺหิํ เวปุลฺลํ อาปเชฺชยฺยุํ, กสฺสโก วา วิปุลํ ผลํ อธิคเจฺฉยฺยา”ติ? “เอวํ, โภ กสฺสป”ฯ “เอวเมว โข, ราชญฺญ, ยถารูเป ยเญฺญ เนว คาโว หญฺญนฺติ, น อเชฬกา หญฺญนฺติ, น กุกฺกุฏสูกรา หญฺญนฺติ, น วิวิธา วา ปาณา สํฆาตํ อาปชฺชนฺติ, ปฏิคฺคาหกา จ โหนฺติ สมฺมาทิฏฺฐี สมฺมาสงฺกปฺปา สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺตา สมฺมาอาชีวา สมฺมาวายามา สมฺมาสตี สมฺมาสมาธี, เอวรูโป โข, ราชญฺญ, ยโญฺญ มหปฺผโล โหติ มหานิสํโส มหาชุติโก มหาวิปฺผาโร”ติฯ

อุตฺตรมาณววตฺถุ

๔๓๙. อถ โข ปายาสิ ราชโญฺญ ทานํ ปฏฺฐเปสิ สมณพฺราหฺมณกปณทฺธิกวณิพฺพกยาจกานํ ฯ ตสฺมิํ โข ปน ทาเน เอวรูปํ โภชนํ ทียติ กณาชกํ พิลงฺคทุติยํ, โธรกานิ [โถรกานิ (สี. ปี.), โจรกานิ (สฺยา.)] จ วตฺถานิ คุฬวาลกานิ [คุฬคาฬกานิ (ก.)]ฯ ตสฺมิํ โข ปน ทาเน อุตฺตโร นาม มาณโว วาวโฏ [พฺยาวโฏ (สี. ปี.)] อโหสิฯ โส ทานํ ทตฺวา เอวํ อนุทฺทิสติ – “อิมินาหํ ทาเนน ปายาสิํ ราชญฺญเมว อิมสฺมิํ โลเก สมาคจฺฉิํ, มา ปรสฺมิ”นฺติฯ อโสฺสสิ โข ปายาสิ ราชโญฺญ – “อุตฺตโร กิร มาณโว ทานํ ทตฺวา เอวํ อนุทฺทิสติ – ‘อิมินาหํ ทาเนน ปายาสิํ ราชญฺญเมว อิมสฺมิํ โลเก สมาคจฺฉิํ, มา ปรสฺมิ’”นฺติฯ อถ โข ปายาสิ ราชโญฺญ อุตฺตรํ มาณวํ อามนฺตาเปตฺวา เอตทโวจ – “สจฺจํ กิร ตฺวํ, ตาต อุตฺตร, ทานํ ทตฺวา เอวํ อนุทฺทิสสิ – ‘อิมินาหํ ทาเนน ปายาสิํ ราชญฺญเมว อิมสฺมิํ โลเก สมาคจฺฉิํ, มา ปรสฺมิ’”นฺติ? “เอวํ, โภ”ฯ

‘‘กิสฺส ปน ตฺวํ, ตาต อุตฺตร, ทานํ ทตฺวา เอวํ อนุทฺทิสสิ – ‘อิมินาหํ ทาเนน ปายาสิํ ราชญฺญเมว อิมสฺมิํ โลเก สมาคจฺฉิํ, มา ปรสฺมิ’นฺติ? นนุ มยํ, ตาต อุตฺตร, ปุญฺญตฺถิกา ทานเสฺสว ผลํ ปาฏิกงฺขิโน’’ติ? ‘‘โภโต โข ทาเน เอวรูปํ โภชนํ ทียติ กณาชกํ พิลงฺคทุติยํ, ยํ ภวํ ปาทาปิ [ปาทาสิ (ก.)] น อิจฺเฉยฺย สมฺผุสิตุํ [ฉุปิตุํ (ปี. ก.)], กุโต ภุญฺชิตุํ, โธรกานิ จ วตฺถานิ คุฬวาลกานิ, ยานิ ภวํ ปาทาปิ [อจิตฺติกํ (ก.)] น อิจฺเฉยฺย สมฺผุสิตุํ, กุโต ปริทหิตุํฯ ภวํ โข ปนมฺหากํ ปิโย มนาโป, กถํ มยํ มนาปํ อมนาเปน สํโยเชมา’’ติ? ‘‘เตน หิ ตฺวํ, ตาต อุตฺตร, ยาทิสาหํ โภชนํ ภุญฺชามิ, ตาทิสํ โภชนํ ปฏฺฐเปหิฯ ยาทิสานิ จาหํ วตฺถานิ ปริทหามิ, ตาทิสานิ จ วตฺถานิ ปฏฺฐเปหี’’ติฯ ‘‘เอวํ, โภ’’ติ โข อุตฺตโร มาณโว ปายาสิสฺส ราชญฺญสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ยาทิสํ โภชนํ ปายาสิ ราชโญฺญ ภุญฺชติ, ตาทิสํ โภชนํ ปฏฺฐเปสิฯ ยาทิสานิ จ วตฺถานิ ปายาสิ ราชโญฺญ ปริทหติ, ตาทิสานิ จ วตฺถานิ ปฏฺฐเปสิฯ

๔๔๐. อถ โข ปายาสิ ราชโญฺญ อสกฺกจฺจํ ทานํ ทตฺวา อสหตฺถา ทานํ ทตฺวา อจิตฺตีกตํ ทานํ ทตฺวา อปวิทฺธํ ทานํ ทตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา จาตุมหาราชิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชิ สุญฺญํ เสรีสกํ วิมานํฯ โย ปน ตสฺส ทาเน วาวโฏ อโหสิ อุตฺตโร นาม มาณโวฯ โส สกฺกจฺจํ ทานํ ทตฺวา สหตฺถา ทานํ ทตฺวา จิตฺตีกตํ ทานํ ทตฺวา อนปวิทฺธํ ทานํ ทตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคติํ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชิ เทวานํ ตาวติํสานํ สหพฺยตํฯ

ปายาสิเทวปุโตฺต

๔๔๑. เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา ควมฺปติ อภิกฺขณํ สุญฺญํ เสรีสกํ วิมานํ ทิวาวิหารํ คจฺฉติฯ อถ โข ปายาสิ เทวปุโตฺต เยนายสฺมา ควมฺปติ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ ควมฺปติํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิตํ โข ปายาสิํ เทวปุตฺตํ อายสฺมา ควมฺปติ เอตทโวจ – ‘‘โกสิ ตฺวํ, อาวุโส’’ติ? ‘‘อหํ, ภเนฺต, ปายาสิ ราชโญฺญ’’ติฯ ‘‘นนุ ตฺวํ, อาวุโส, เอวํทิฏฺฐิโก อโหสิ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’’’ติ? ‘‘สจฺจาหํ, ภเนฺต, เอวํทิฏฺฐิโก อโหสิํ – ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก’ติฯ อปิ จาหํ อเยฺยน กุมารกสฺสเปน เอตสฺมา ปาปกา ทิฏฺฐิคตา วิเวจิโต’’ติฯ ‘‘โย ปน เต, อาวุโส, ทาเน วาวโฏ อโหสิ อุตฺตโร นาม มาณโว, โส กุหิํ อุปปโนฺน’’ติ? ‘‘โย เม, ภเนฺต, ทาเน วาวโฏ อโหสิ อุตฺตโร นาม มาณโว, โส สกฺกจฺจํ ทานํ ทตฺวา สหตฺถา ทานํ ทตฺวา จิตฺตีกตํ ทานํ ทตฺวา อนปวิทฺธํ ทานํ ทตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคติํ สคฺคํ โลกํ อุปปโนฺน เทวานํ ตาวติํสานํ สหพฺยตํฯ อหํ ปน, ภเนฺต, อสกฺกจฺจํ ทานํ ทตฺวา อสหตฺถา ทานํ ทตฺวา อจิตฺตีกตํ ทานํ ทตฺวา อปวิทฺธํ ทานํ ทตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา จาตุมหาราชิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปโนฺน สุญฺญํ เสรีสกํ วิมานํฯ เตน หิ, ภเนฺต ควมฺปติ, มนุสฺสโลกํ คนฺตฺวา เอวมาโรเจหิ – ‘สกฺกจฺจํ ทานํ เทถ, สหตฺถา ทานํ เทถ, จิตฺตีกตํ ทานํ เทถ, อนปวิทฺธํ ทานํ เทถฯ ปายาสิ ราชโญฺญ อสกฺกจฺจํ ทานํ ทตฺวา อสหตฺถา ทานํ ทตฺวา อจิตฺตีกตํ ทานํ ทตฺวา อปวิทฺธํ ทานํ ทตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา จาตุมหาราชิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปโนฺน สุญฺญํ เสรีสกํ วิมานํฯ โย ปน ตสฺส ทาเน วาวโฏ อโหสิ อุตฺตโร นาม มาณโว, โส สกฺกจฺจํ ทานํ ทตฺวา สหตฺถา ทานํ ทตฺวา จิตฺตีกตํ ทานํ ทตฺวา อนปวิทฺธํ ทานํ ทตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคติํ สคฺคํ โลกํ อุปปโนฺน เทวานํ ตาวติํสานํ สหพฺยต’’’นฺติฯ

อถ โข อายสฺมา ควมฺปติ มนุสฺสโลกํ อาคนฺตฺวา เอวมาโรเจสิ – ‘‘สกฺกจฺจํ ทานํ เทถ, สหตฺถา ทานํ เทถ, จิตฺตีกตํ ทานํ เทถ, อนปวิทฺธํ ทานํ เทถฯ ปายาสิ ราชโญฺญ อสกฺกจฺจํ

ทานํ ทตฺวา อสหตฺถา ทานํ ทตฺวา อจิตฺตีกตํ ทานํ ทตฺวา อปวิทฺธํ ทานํ ทตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา จาตุมหาราชิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปโนฺน สุญฺญํ เสรีสกํ วิมานํฯ โย ปน ตสฺส ทาเน วาวโฏ อโหสิ อุตฺตโร นาม มาณโว, โส สกฺกจฺจํ ทานํ ทตฺวา สหตฺถา ทานํ ทตฺวา จิตฺตีกตํ ทานํ ทตฺวา อนปวิทฺธํ ทานํ ทตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปโนฺน เทวานํ ตาวตึสานํ สหพฺยต’’นฺติฯ

ปายาสิสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทสมํฯ

มหาวโคฺค นิฏฺฐิโตฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

มหาปทาน นิทานํ, นิพฺพานญฺจ สุทสฺสนํ;
ชนวสภ โควินฺทํ, สมยํ สกฺกปญฺหกํ;
มหาสติปฏฺฐานญฺจ, ปายาสิ ทสมํ ภเว [สติปฏฺฐานปายาสิ, มหาวคฺคสฺส สงฺคโห (สี. ปี.) สติปฏฺฐานปายาสิ, มหาวโคฺคติ วุจฺจตีติ (สฺยา.)]ฯ

มหาวคฺคปาฬิ นิฏฺฐิตาฯ